

Türkistan Kaygısı II

Asılhan Alibantöreoğlu

*İlim deniz, kolay değil onda yüzmek,
Gerek ona ilimden gemi düzmek.*

*İstedim geçmişimden yelken kılmak,
Hatıramı kullanıp, ben yol almak...*

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Eski bir hatıra

Gençlik yıllarımda korkunç bir gece... Tokmak şehri... 1928 yılı... Kışın o soğuk günlerinden birinde, bizim yattığımız bahçe tarafındaki avlunun kapısı gecenin bir yarısında aniden gıcırdadı ve şiddetli bir güçle zorlanmaya başladı. Hepimiz bu gürültüyle uyandık. Annemiz korku içerisinde avlu kapısından çıkarak ağabeyimi uyandırdı. Ağabeyim koşarak gelip birkaç kez “Kim var orada?” diye sormuş idiyse de, herhangi bir cevap alamadı. O sırada güç kullanılarak zorlanan kapının sürgüsü parçalandı ve kapı büyük bir gürültüyle açıldı. İşte o anda içeriye soğukla birlikte süngüye benzeyen şapkaları olan ve korkutucu birtakım adamlar girdi. Bunu gören annemiz bayılarak yere yıkıldı. Biz çocuklar ise, çığlık içerisinde annemizin üzerine kapaklandık. Adamlar yabancı bir dilde, daha doğrusu Rus dilinde bize korkmamamızı söylerken, ağabeyime de babamı soruyorlardı. Tam bu sırada babamız “Hey, neler oluyor?!” diyerek avludan içeri girdi. Onu kendi dillerinde bir şeyler söyleyerek karşıladılar. Babam onlara hitaben “Kapı bu taraftaydı. Eşikten¹ değil deşikten girerek çocukları korkutmuşsunuz” dediklerinde, adamların başındaki Tatar, alaylı bir tavırla eşikten girmiş olsalardı, belki kendisinin evde olmayabileceğini söyledi.

Sonra “Bizi mescide götürceksin” diyerek ağabeyimi alıp gittiler. Burada da kapıdan değil duvardan atlamak suretiyle içeriye girerek bildikleri bir hücrenin kapısını gürültüyle açmaya çalışırken, uyanıp içeride hazır olarak bekleyen bir Tatar genci kapının sürgüsünün çözülmesiyle elindeki bıçağı bunlara doğru fırlatmış. Bunlar kaçmaya başlamışlar. Genç “Vor! Vor!”² diye bağırınca, başka bir hücrede yatan Egemberdi Eke de arkalarından av tüfeğiyle kurşun yağdırmış. Adamlar korkularından hep birlikte duvardan tekrar atlayıp sokağa kaçmışlar. Sonrasında ağabeyimden kendilerini Azimcan Aksakal’ın³ evine götürmesini is-

¹ Eşik: (Özbek Türkçesi) Küçük kapı.

² Vor: (Rusça) Hırsız.

³ Aksakal: Yaşlı, gün görmüş bilge kişi. Burada “muhtar” anlamında.

temişler. Daha sonra aksakalı da beraberlerinde getirip, mescidi açtırmış ve hücredeki Tatar genci ile Egemberdi Eke'yi alıp gitmişler.

Bu sırada bizim evde Amir Ahmedov babamı ve bizi sorgu sualden geçirdikten sonra, babam hazırlandı ve avluya çıktığında bütün aile kucaklaşıp ağlaştık. En çok da ağabeyimin düğününe Andican'dan kalkıp gelen halamızla kızı Arafathan ağladı. Bunu gören babamız bize bakarak "Ağlamayın. Allah izin verirse tez gelirim. Şu Ahmedov bize yardımcı olacak" dedi, el sallayıp sağlıcak diledi ve çıktı. Bu olaydan sonra annemiz ömrü boyunca yürekoyunak hastalığına müptela olarak yaşadı. Bunlar kim miydiler? Bunlar korkunç GPU'nun adamlarıydı; bunlar insan değil, vahşi yırtıcılar.

Kardeşi ağabeyiyle takas siyaseti

Ağabeyim, Bahtiahun Eke'nin Frunze (Pişpek) şehrindeki kervansarayında kalmakta ve babamın durumundan devamlı haberdar olmaktaydı. O dönemde, yani 1929 yılında amcamız Alimhan Töre de kaçak konumundaydı. Bu kişiye Tokmak dar gelmeye başladığı için, başka yerlere kaçmak için Frunze'ye varmak ve buradan trene binmek zorundaydı. Amcamız, beni de yanında götürerek ağabeyime teslim etme, kendisi ise sonra Andican veya Fergana'ya geçme kararıyla hemşehrimiz Tokmaklı Kasım Ahun Arbakeş'i kiraladı. Gece boyu ilerleyerek menzile ulaşma şartı koşulmuştu. Ertesi gün bir gece yolda geçti ve sabaha doğru Bahtiahun Eke'nin Frunze'deki kervansarayına geldik. Ağabeyim bizi karşıladı ve hücrelerine götürdü. Sabah kahvaltısından sonra, amcamız "Asılhan babasını görmeye gelmiş. Onun için sen onu al götür ve babasıyla görüşürdükten sonra geri dön. O zamana kadar bana da bilet getirirler. Alihan'ın sağ salim olduğunu öğrendikten sonra yollara düşerim" dediler ve bizleri dua ile yolcu ettiler.

GPU idaresine gitmek için "Padişahlık Bahçesi"nden⁴ geçen bir yol varmış; ağabeyim beni de bu yolla götürdü. Ulaştığımızda GPU'nun kapısında bekleyen nöbetçiye başvurduk. Bu idarenin bodrum katı aynı zamanda bir hapishane idi ve bütün pencereleri neredeyse tamamen kapatılmış olduğundan dışarıdan hiçbir şey görünmüyordu. Bunun dışında, binanın önüne askerler yerleştiriyor, böylece etrafa dehşet saçıyorlardı. Bizlerse, hapishanede tutsak durumda olan babamızı görmek arzusuyla bekleyip duruyorduk.

Biraz sonra ikinci kattaki 22. odanın kapısının önüne götürüldük. Kapıda "Binbaşı İvaşev" yazısı duruyordu. Girmek için ruhsat istedik ve giriş izni verildi. İçeriye girdiğimizde ağabeyim ayakta benim adıma konuşarak "Kardeşim babamı görmek istiyorum diyor; bu sebepten onu size getirdim" dedi. Adam, bana bakıp sandalyeyi gösterdi ve "Otur çocuk" diyerek çekmecesinden bir tane şeker çıkarıp uzattı. Ağabeyime doğru baktığımda "Al" dediğini işittim. Şekeri aldıktan sonra

⁴ Padişahlık Bahçesi: Çarlık idaresi tarafından yaptırılan genişçe bir park.

adam, Kırgızca olarak bana “Tündö çoñ atañ menen birge keldiñer bi?”⁵ diye sordu. “Hayır, Arbakeş’le birlikte tek başıma yolladılar” cevabını verdiğimde ise bana manidar manidar bir bakış attı. Çünkü amcamız, “Sen kiminle beraber geldin diye sorarlarsa, böyle söyleyeceksin; beni soracak olurlarsa, bilmiyorum cevabını vereceksin” diye tembihlemişlerdi. Ben de aynı cevabı tekrarlayıp durdum. Beni epey bir “O zaman babanı göremeyeceksin; ancak doğruyu söylersen görürsün” diyerek kandırmaya çalıştı. Ben ise aynı cevabı vermeye devam ettim. Arada sırada ağabeyime de “Peki sen biliyor musun?” diye soruyor ama hep “Hayır, bu bana geldiğinde yalnızdı” cevabını alıyordu. “Öyleyse amcanızın kaldığı yere sizi ben götüreceğim” dedi ve giysilerini giyerek bizimle birlikte aşağıya indi. Burada ağabeyimi tekrar “Ben gidip onu orada bulursam iyi olmaz; küçük kardeşine tekrar sor, gerçeği iyice öğren” diye uyardı. Ağabeyim ise beni biraz kenara çekerek kulağıma böyle devam etmemi fısıldadı ve dürtükleyerek yüksek sesle “Gerçeği söylemeyecek misin; babanı göremezsün ona göre!” diye bağırdı. Ben ise ağlayarak “Bilmiyorum; neyi söyleyeyim?” dedim. Bunun ardından binbaşı bize fena bozuldu; “Yürüyün; sizi ben götürürüm” diyerek bizimle birlikte sokağa indi ve o tarafa doğru yürümeye başladı. Padişahlık Bahçesine ulaştığımızda parkın içinden geçen yola girmedi ve sokak yoluyla ilerledi. Ben arkadan geliyordum. İkisi bu yoldan dolanarak gidene kadar ben parkın içindeki kestirme yoldan koşarak gidip amcama haber verir, onu kaçtırtım düşüncesiyle parka yönelip adımlarını hızlandırdığım anda, adam beni gördü ve “Biz yolumuzu şaşırmışız” diye mırıldanarak park yolundan yürüyüp meydana ulaştı. Burada sokak üçe ayrılıyordu. Hangisine gireceğini bilmediği için bana “Önden yürü!” diye bağırdı. Sokakta adam taşıyan kızağı çağırdı ve beni ona sokup götürmek istedi. Ben gözyaşları içerisinde bilmediğimi söyleyerek kızıağın demirlerine öyle yapıştım ki, ne kadar uğraşırsa uğraşsın beni kızağa bindiremedi. Etrafımıza toplanan insanlar, olan biteni nefret ve öfkeyle seyrediyorlardı. Çünkü manzara tam bir rezaletti. Sonunda halkın öfkesi taşıtı ve Rusça olarak “Neden çocuğa eziyet ediyorsun?!” diyerek beni ondan kurtarmaya çalıştılar. Bu sırada adam cebinden kimliğini çıkarıp onlara göstererek bir şeyler söyledi. İnsanlar bunu görünce heyecanlarını biraz dindirmeye çalışarak “Çocuğun ne günahı var; ona eziyet edeceğine git de kendin bul” dediler. Nihayetinde çaresiz kalan adam ağabeyime “Amcanızı nereden bulacaksınız bulun ve ona GPU’ya, 22. odaya uğramasını söyleyin” dedi ve beni ağabeyime teslim etti.

Biz kervansaraya geldiğimizde gördük ki, amcamız ve arkadaşları bizim gecikmemizden dolayı endişe içerisinde akşam yemeği yiyorlar. Olup bitenleri anlatınca amcam “Aman Allah’ım, demek benim geldiğimi ihbar etmişler. Artık yapacak bir şey yok, hemen gitmem gerek” diyerek çarçabuk ellerini sildi, ağabeyime dönerek “Oğlum, ola ki gecikirsem bu yorganla ayı postunu bana getirirsin” dedi ve GPU’ya gitti. Bizlerse ağlaşarak kala kaldık.

⁵ “Gece amcanla birlikte mi geldin?” demektir.

Babamıza dokuz ay boyunca hapislanan bodrumundaki tek kişilik hücresinde eziyet etmelerine rağmen isteklerini kabul ettiremeyince, amcamı rehin almış ve sonrasında babamızı salıvermişlerdi. Evet, işkence yaparak babama onu kendilerine hizmet ettirmek istemişler. Ancak babamız, bu vahşice işkencelere metanetle dayanmış ve buradan vicdanını kirletmeden çıkmıştı. Ertesi gün, baba ve oğulları, kendi evimize, Tokmak'a geldik.

Hicret için hareket

Babamızın vatanında kalması, onun yönetimdekilerin dediklerini yapmayı kabul etmesi veya etmemesine bağlıydı. Yönetimin dediğini yerine getirmeyecek olursa, hicret etmesi gerekcekti. Babamız ise, canını kurtarmak için değil, ama Hak yolunda kalmak için bu iki ihtimalden ikincisini tercih etti. Çünkü; haksızlıklara, zulümlere, zorbalıklara, vahşiliklere maruz kalan insanların türlü iftiralarla nasıl en temel insani haklarından mahrum edildiğini, vahşice yok edildiklerini kendi gözleriyle görüyordu. Bu sebepten babamız, Çu nehrinin karşı yakasındaki Şor Tepe'de Zirahun isimli Dungan dostunun kendisine verdiği arazide kavun, karpuz, mısır gibi tarım ürünleri ekerek yaz mevsimini burada geçirdiler. Bu zaman zarfında Kırgızlardan ve başka boylardan pek çok kişi gelerek kendisini ziyaret etmişlerdi.

Bir gün, Abış Kırgız, Abdürreşit Hoca ve Makimir Dungan gecenin bir vaktinde Tokmak'taki evimize çıkageldiler. Babamız, Tokmak'ın doğusundaki Çoñ Kemin, Kіçik Kemin adları verilen yerdeki Kırgızlara katılarak, onlarla birlikte Gulca'ya gitmek amacıyla yukarıda adlarını saydığımız kişilerle beraber gece yarısında av tüfekleriyle silahlı olarak atlarına bindiler ve bahçe kapısından çıkıp gittiler. Kemin'deki Kırgızlar adetleri olduğu üzere her yıl yaz aylarında hayvanlarıyla birlikte sınıra kadar gider, buradaki yaylalarda yaylarlardı. Bu bahaneyle 200 çadırdan fazla Kırgız ile 3 Rus ailesi, büyük ve küçükbaş hayvanlarıyla göçerek 15 gün dağların arasındaki zorlu yolları aşmış; sonunda önceden belirledikleri Kudurgu denilen menzile varmıştı. Orada öğrendiklerine göre, karşı taraftan gelecek bunları götürecek olan iki kılavuz; Korçı Batur Kırgız ve Daraz isimli Tarançı, Gulca-Tekes sınırından geçerlerken Sovyet sınır korucularıyla karşılaşmışlar; aralarında sıcak çatışma çıkınca geriye çekilip gitmişler. Kaçaklar bu durumda buzlarla kaplı dağların eteklerinde, çoluk çocuk nereye gideceklerini bilemeden, karda ti-pide geldikleri yoldan geri dönmüşler. Bu arada durumu haber alan yönetim, onları geri döndürmek için arkalarından bir vızvod⁶ asker göndermiş. Kaçakların bir kısmı memleketlerine geri dönebilmiş ise de, geriye kalanlar başka başka yerlere gitmişler.

Babamız da bunlarla birlikte kaçmış, bir Eylül gecesinde eve gelmişti. Kendileri beş altı gün sonra Tokmak'tan ayrılıp Sokuluk'a varmış ve burada gizlenmişler-

⁶ Vızvod: (Rusça) Adeta otuz askerden oluşan bölük.

di. Sokuluk'taki Dungan kardeşlerimiz ona şefkat göstermiş ve kendisini güzelce saklamışlardı. Aradan birkaç gün geçtikten sonra ağabeyim, annemi, beni ve Muhammedyar'ı Sokuluk'a götürdü. Babam, gündüzleri gizleniyor, gecelerini ise Dungan kardeşlerimizle sohbet ederek geçiriyordu.

Yönetim o yıl amcamızı hapisten çıkarıp onun yerine babamızı yakalamak amacıyla, ağabeyi küçük kardeşine elçi olarak gönderirken kendisini, kaçış cereyanını kendilerine teferruatıyla anlatması durumunda kardeşini kesinlikle içeriye tıkmayacaklarına inandırmışlardı. Amcamız, bu sizlere inansa da inanmasa da, biraz da mecburiyetten bir kış günü evimize geldi. Ağabey ve küçük kardeşi tanyeri ağırincaya dek sohbet ettiler; sonra aralarında tartışmalar da oldu. Amcamın tuttuğu yol fazlaca müsamahalı, Sovyet hükümetine taviz verir tarzda bir yol olduğu halde; babamız davasında tavizsiz bir yolu tercih ediyor, elinden bir şey gelmediğinde ise hicret seçeneğine başvuruyordu. Kendi fikirlerinde sabit olmalarına rağmen, ağabeyinin söylediklerini kabul etti ve beni de yanlarına almak suretiyle amcamın Frunze'deki evlerine geçtiler. Çay içip biraz dinlenen babamız, biraz sonra GPU idaresine gitti. Öğlen namazını kılıp çıkmışlardı. Akşam oldu, haber gelmedi. "Babamı hapse attılar" düşüncesiyle ben ağlamaya başladım. Amcamsa "Ağlama oğlum, ağlama. Birazdan gelir" diyerek beni teselli etmeye çalışıyordu. Aslında kendisi de endişe içindeydi; zira oradan oraya yürüyüp duruyordu. Amcam için bu anların geçmesi hiç de kolay değildi. Amcam büyük bir mahcubiyet içerisinde kıvranırsa, babam gece karanlığında eve girdi. Kardeşini karşısında gören amcam, onu kendinden geçmişçesine kucaklayıp bağrına bastı. O sırada bana hitaben "Seni yaramaz, ne kadar şimdi gelir dediysem de, ağlaya ağlaya beni de mahcubiyet içerisinde bıraktı" diyerek babama baktı. Sonra babam, ağabeyine GPU'da gerçekleşen sorgulamayı bir bir anlattı. Sorgulama sırasında babamın neden sınırı geçmek istediğini çok merak edip, bir sürü soru sormuşlar. Verdikleri bir cevapta "Ben dindar bir adamım. Dinimi ve onunla birlikte erkinliğimi korumak için gitmek istemiştım. Başka bir niyetim yoktur" demişler. "Yoldaşlarınız da böyle bir davanın yolunda mıydılar?" şeklindeki bir soruya ise babam, "Ben onların adına nasıl cevap verebilirim? Belki de başka niyetleri vardır. Bunu onların kendilerine sorunuz" cevabını verdiğini ifade ettiler. Ahmedov, sorgulama sırasında babamızın neler yapabileceğine iyice kani olmuş ve yolundan asla dönmeyecek, çelik iradeli bir insan olduğuna iyiden iyiye inanmış. Altı sayfalık sorgu tutanağının her sayfasına tek tek imza attıran Ahmedov, İvaşev'i çağırarak ona "Bu adam sorguda gerçekleri söyledi. Bu sebepten onun gitmesine izin veriniz" diye talimat verdikten sonra babama dönmüş ve "Ağabeyiniz Alimhan Töre'ye de doğruyu söylemeniz halinde sizi salıvereceğimizi vaat etmiştik. Aynen öyle yapıyoruz. Gidebilirsiniz." demiş; sorgu boyunca sergiledikleri nazik muameleyi devam ettirerek saygı ile izin kağıtlarını yazıp uğurlamış. Nazik muamelelerle babamızın başını döndürmeye çalışıp, Sovyet hükümetine hizmet etmeleri halinde halkın içinde özel bir imtiyaza sahip olmalarının mümkün olduğunu anlatmış, sohbet boyunca tatlı sözlerle kendisini tavlama uğraşmışlarsa

da, onu kendilerine çekmeye muvaffak olamayınca, bu kişinin ülkülerinden asla vazgeçmeyeceğine emin olmuş; onun durumunun Sovyet hükümeti için tehlikeli unsurları belirleyen maddeye girdiğini tespit etmiş; ancak, amcamıza verdikleri söze sadık kalmak adına babamı ürkütmeden, nezaket içerisinde salıvermişlerdi.

Ertesi gün Frunze'deki amcamızla vedalaştıktan sonra sağ salım Tokmak'a ulaştık. Baktık ki, bizlerden haber almak için teyzemiz, teyzemizin kızı ve damadı, Seyid Ebrarhan Eniştemizle birlikte Andican'dan kalkıp gelmişler. Bir gün sonra ağabeyim, annem ve Muhammedyar'ı da Sokuluk'tan getirdi. Böylelikle ayağı kutlu konuklarla birlikte evimiz sevinçle dolmuş, bütün akrabalarımızın gönlü huzura kavuşmuş oldu. Ne var ki, aradan henüz 23 gün geçtikten sonra bir başka celp kağıdı daha geldi. Kağıtta şöyle yazıyordu: "Lütfen bize bir uğrayınız. 22. oda, İvaşev". Aslında istese gitmez ve gizlenebilirdi. Ancak amcamızı düşündükleri için kendi ayaklarıyla gönüllü olarak gittiler. İdareye vardığında babamızı "Kendi itiraflarınıza dayanılarak tutuklanmış bulunuyorsunuz" diyerek tevkif etmişler.

İkinci kez bileyle hapis ve hapisten kaçarak Gulca'ya geçiş

Aslında bu, hile ve entrikayla gerçekleştirdikleri bir hapisti. Başarıyla uygulandı. Babamı amcam vasıtasıyla bulduklarından dolayı, şimdilik içeri almayıp salıvererek sözde sözlerini tutmuş oldular.

Babamızın bu seferki hapsi devamlıydı ve önce Frunze'deki hapishanede tutulduktan sonra, inşaatta çalıştırılmışlardı. Günün birinde formalite icabı 5-6 mahkuma mahkeme kararını okurlarken, babamız hakkında da birkaç suçun saydıktan sonra, kendisinin Kasımovcular Teşkilatı'nın⁷ Tokmak sorumlusu olduğu, yasadışı yollarla sınır ihlali yaparak Çin'e geçmeye çalıştığı, Sovyet yönetimine karşı olup Tataristan'dan kaçıp gelen panislamist Serdar'a yardım ve yataklık ettiği, kaçmasını sağladığı gibi bir sürü suç sıralarlar. Sözde ne kadar adaletli olduklarını gösterircesine, bu suçları işleyenin cezasının aslında idam olduğunu, ancak sorgulama sırasında gerçeği itiraf etmesi dikkate alınarak idam cezasının 10 yıl çalışma cezasına çevrilip, ülkülerini değiştirmesi için Arhangelski'ye gönderilmesi yönünde karar alındığını bildirirler. Karar kesindir ve temyize başvurulamayacaktır.

Aynı gün çalışma mahallinden kalabalıkla koğuşa dönerlerken yolda önlerine bir hayvan sürüsü çıkar ve babamız bundan istifade, sokak kenarında sıralanmış kavak ağaçlarının altındaki arıkta ellerini yıkamak bahanesiyle ortadan kaybolur. Buradan sessizce ayrılır ve başka bir sokağa geçerek Mumuza isimli bir Dungan dostuna varıp orada gizlenir. O günün gecesinde Mumuza, babamızı Frunze'den

⁷ Kasımovcular Teşkilatı: Özbekistan SSC Yüksek Mahkemesinin Başkanı Kasımov başta olmak üzere kadrolaşma yoluyla Tirkistanda bir milli iktidar oluşturmayı amaçlayan örgüt olarak bilinir.

çıkartır ve babamın Sokuluk'taki öğrencisi Vefa Ahun'un evine götürür. Bu sefer gizlendikleri yer, kendilerinin en güvendikleri şakirtlerinden olan Dungan Vefa'nın evidir.

Ertesi gün ben ve merhum Akılhan,⁸ her zaman yaptığımız gibi annemizden yiyecek alıp babamın çalıştığı yere geldiğimizde, oradaki çalışma arkadaşlarından birisi bizi görür görmez eliyle "Gelmeyin" işareti yaparak derhal geri dönmemiz gerektiğini anlatmaya çalıştı. Biz ise hiçbir şey anlayamadığımız şaşkınlık içerisinde duraklamıştık ki, bir kişi dikenli tellere daha da yaklaşarak bize "Hemen gidin. Babanız kaçtı!" dedi. Derhal geri döndük ve amcamıza olanları anlattık. Beş altı gün sonra amcam beni bir tanıdığıyla birlikte Tokmak'taki evimize gönderdi. Evimizde yeniden siyaset konuşulmaya başlanmış, küçük büyük bütün aile fertleri, söyleyecekleri sözlerde, hal ve davranışlarında dikkatli olmaları hususunda uyarılmıştı.

Babamız kışın çoğunu Sokuluk'ta geçirip, daha sonra buradaki Dungan dostlarından Hiyas [Şangyo] Şanglo isimli adamla istişare etmek suretiyle onunla birlikte Gulca'ya gitmeye karar verdi. Bundan başka çaresi de yoktu. Çünkü babamı bulmak için Tokmak'ta, Şortepe'de, Kara Konguz'da şüpheli olarak gördükleri herkesin evini didik didik arıyorlardı. Bu sebepten hemen Sokuluk'tan başka bir yere gitmek icap ediyordu. Dungan kardeşlere Allah rahmet eylesin; adını andığımız bu Hiyas Şanglo o hengamede "Ben sizden ayrılmam; ölürsek birlikte ölürüz. Sağ kalırsak, yine bir yerde oluruz" demiş ve Gulca'ya hicrette ona yoldaş olmuştu.

Onlara selsovetten,⁹ Sokuluk'tan Yarkent'e akraba ziyaretine gitmekte olduklarına dair bir belge çıkarılır. Merhum Adil Dayım, Hiyas Şangyo'nun tonguç oğlu ile ağabeyim, babamları at arabasıyla Lugovoy¹⁰ Tren İstasyonuna götürür, 1930 yılının Ocak ayının birinde trene bindirir ve geri dönerler. Bu defa babamların nereden nereye gittiklerini akrabalarından hiç kimse bilmemekteydi. Büyük bir gizlilik ve tedbirle yola çıkmışlardı.

O yıl kış sertti ve müthiş bir soğuk vardı. Sokuluk'tan Almatı'da yaşayan Nurahun Eke'ye, filancaları Sarı Özek'te karşılayınız ve Yarkent'e uğurlayınız diye telgraf çekilmişti. Bu kişi bizimkileri Sarı Özek'te karşılar ve bir Rus'un kızıyla Yarkent'e yolcu eder. Nurahun Eke, Kerimahun denilen kişiye verilmek üzere bir mektup yazar; bu kişi de mektupta yazdığı üzere bir iki gün misafir edip dinlendirdikten sonra konukları İsrail adlı bir kaçakçıya emanet ederek uğurlar. İki gün boyunca kumlar arasında yol alıp, üçüncü gecenin sonunda tan atarken Çin sınırından sağ salım geçerler ve Çilpanza mevkiinde İsrail'in akrabası İbnahun'un evine konarlar. Gulca şehri, buranın 100 km doğusunda, İli Nehri

⁸ Akılhan: Alimhan Töre'nin tonguç (ilk) oğlu. II. Dünya Savaşında kurban gitmiştir.

⁹ Selsovets: Köy muhtarlığı. Sovyetlerin kırsal bölgelerdeki yerel idari birimleri. Rusça "sel'skiy sovet" tabirinin kısaltmasıdır.

¹⁰ Lugovoy: Şimdiki Kazakistan'ın Taraz (Cambul) şehrinin 126 km doğusundaki yerleşim birimi.

kıyılarında bulunmaktadır. O gün at arabalarıyla yürüyüp, Süydün'de bir gece konaklar, ertesi gün Gulca'ya varır ve burada Turdiahun'un evinde kalırlar. Çünkü Turdiahun da Tokmaklıdır. Babası Almasbek Hacı, dedemize çok büyük saygı besleyen, ihlaslı bir adamdı. Bundan dolayı oğlu da babamıza samimiyetle yaklaşmış, konukları büyük bir hürmetle karşılamış, onlara izzet ü ikramda kusur etmemişti. Babamız Turdiahun'un dış avlusuna yerleşir ve burada bir yıl kadar halk tababetiyle uğraşır. Kısa süre içerisinde halk tarafından tanınan, ilmi ve mesleğiyle meşhur bir adam haline gelir.

Ağabeyimin planları

1931 yılının Mayıs ayında babam, kendilerini sınırdan geçiren İsrail Ahun'la bizi getirmesi hususunda anlaşarak kendisini gönderir. Bu adam sağ salım Gulca'dan Tokmak'a ulaştı ve bizim evi bulup geldi. Ağabeyim kendi planlarına göre hareket edip annelerimizi¹¹ Tokmak'ta bıraktı; yanına yengemi, oğlu Ahad'ı ve beni de aldı ve hepimiz akrabaların hiçbirisine haber vermeksizin İsrail Ahun'un kılavuzluğunda trene binip yola koyulduk. Almatı'ya gelince iki üç gün Nurahun Eke'nin evinde kaldık. Yolda gerekmesi durumunda göstermek maksadıyla birtakım belgeler ayarlayıp Almatı'dan Sarı Özek'e geçtiğimizde gördük ki, buradaki Kazaklar arasında açlık baş göstermiş. Zira, Kazak kadınlarının perişan ve aç bir halde; kilimlerini, semaverlerini, hatta takılarını kucaklayıp bunları ekmekle takas etmeye uğraştıklarına, hatta yalvardıklarına şahit olmuştuk. O gün geceyi Sarı Özek'te bir Kazak'ın bodrumunda geçirip, ertesi gün yayan olarak Altınemen'e doğru yöneldik. Almatı ile Sarı Özek arası 25-30 km, Sarı Özek ile Altınemen arası ise yaklaşık 70-80 km'dir. Yol üzerinde bizi hiçbir ulaşım aracı almayınca, bütün bu yolu yayan olarak kat ettik. Ağabeyim rahmetli, Ahad'ı kucağına almıştı. Yengemiz ise yorgunluktan güçsüz düşmüş, yürüyemez hale gelmişti. Benim de sırtımda epey yük vardı. Sonunda yengemiz bir yerde iyice yürüyemez oldu; bitkin halde oturdu kaldı. Yiyecek de tükenmiş olup, acıkmaya başlamıştık. Altınemer'i aştıktan sonraki yamaçlardan aşağılara süzülen yol, dümdüz ve yemyeşil bir tarlada akmakta olan bir su imişçesine göz alabildiğince uzanıyordu. Bu yol hiç de bitecekmiş gibi görünmüyordu. Karnımız açtı. Sonunda hepimiz yol kenara dizilip oturduk. Biraz sonra İsrail Ahun bizi yine zorla yürüttü. Bir müddet yürüdükten sonra ise karanlık çöktü. İsrail "Gecenin serinliğinde yürürsek yorulmayız" diyerek bizi gayretlendirmeye çalışıyor ve menzile ulaşmamız gerektiğini söylüyordu. Açlığın üzerine bir de yorgunluk eklenmişti ve bitkin bir halde, son gücümüzle, adeta sürünerek ilerliyorduk. Tam bu sırada, ansızın arkamızda beş altı at arabalık bir yük kervanı beliriverdi. Bunlarla anlaştık ve teker teker ara-

¹¹ Burada Alihan Töre'nin iki eşi; Tacünnisa ve Keramethan Hanımefendiler kast edilmektedir.

balara oturduk. Arabalara bindiğimiz andaki sevincimiz ve rahatlamanın verdiği o haz, hiçbir zaman hatırımdan çıkmaz. Yayan olarak yol yürümeye idmanlı olmayan bizim gibi adamların birdenbire 80 km yol yürümesi, bu yetmiyormuş gibi üstüne bir de açlığın eklenmesi, hepimizi müthiş derecede yıpratmıştı. Ama “cefanın sonu sefa” idi. Bu sözün doğruluğunu arabadaki yüklerin tamamının tozşeker olduğunu gördüğümüzde bir kez daha anladık. Allah merhamete gelmiş ve 24 saat aç olarak yolculuk eden bizlere tozşeker nasip etmişti. Bunu ganimet bildik ve çuvalı delmek suretiyle bol bol şeker yedik.

Böylece Başçı denilen yeri geçip Köktal’a yaklaştığımız bir zamanda şafak söktü. Kervan durdu ve bizleri arabadan indirdiler. Kervan Ruslarındı. “Buradan sonra arabada kalırsanız, başımız belaya girecek” dediler ve bizi bırakarak gittiler. Biz de, şafağın ilk ışıklarıyla tarla yolundan, yani at arabalarının üzerinden geçmek suretiyle un ufak ettiği ipeksi yoldan, kaz kanadı şeklini alarak Köktal’a doğru ilerlemeye başladık. Bir ara ağabeyim arkasına baktı ve o anda yüz ifadesi değişiverdi. Kendini kucağındaki çocukla birlikte birdenbire yol kenarındaki kamışlığın içine attı. Biz de hemen oraya saklandık. Arkadan atlı bir asker geliyormuş. Kamışlığın içine kaçtığımızı görünce dörtlü geldi ve bizi aramaya başladı. Atıyla kamışların arasında dolaşıyor ve sürekli “Vstavay, strelyat budul!”¹² diye bağırıyordu. Böyle bağıra bağıra izimizden yerimizi tespit etti ve üzerimize silah doğrultarak bizi büyük yola çıkardı. Kılavuzumuz İsrail Ahun ile yengemiz oldukça ilerlemişlerdi ve ancak karaltıları görünebiliyordu. Adam bizi önüne kattı ve “Siz Çin’e kaçanlardanınız; onun için zastavaya¹³ götürüleceğim sizi” dedi. Ağabeyim her ne kadar “Hayır, biz buralıyız. Çocuk hasta; onu Yarkent’teki doktora göstermeye götürüyoruz” dediyse de, o hiç kulak asmadı ve “O zaman ne diye kamışlığa kaçırıyorsun?!” diye hiddetlenerek bizi önüne katıp götürmeye devam etti. Bizim önümüzde yürüyen yengemizle İsrail’i gördüğü halde, onlara tek kelime etmeyerek arkamızdan gelmeyi sürdürdü. Bir müddet sonra, bizim yaya, kendisinin atlı olmasından sıkılmış olacak, bizi durdurdu, “İleride büyük bir köprü var; ben sizi oradan alırım. Gitmez de kaçarsanız, kurşuna dizilirsiniz” dedi ve bizi orada bırakıp atını koşturarak gözden kayboldu. Biraz sonra ardımızdan gelmekte olan İsrail Ahun ve yengemiz, bize ulaştıklarında ağabeyimi, hata yaptığını söyleyerek azarladılar. Ağabeyim “Bunları yol kenarındaki kamışlığa gizleyip, kendim başka bir yolla Yarkent’e gitmeli ve bir eşek arabasıyla ekmek getirerek çocukları kendim götürmeliyim” dedi ve bizleri kamışlığa yerleştirip gizli bir yolla Yarkent’e doğru yola çıktı. Giderken gizlendiğimiz yerde başımızı kaldırmadan, hiç kimseye görünmeden oturmamızı da sıkı sıkıya tembihlemişti.

Güneş yükseldikçe hava da sıcaklaşıyordu. Kamışlığın içinde sineklere yem olan bizler, yine de onun söylediğini yapıyor, başımızı dahi kaldırmadan oturuyorduk. Ama Ahad yengemin kucağında bağıra bağıra ağlamaktaydı. Çünkü ço-

¹² Kalkın, yoksa ateş ederim (Rusça).

¹³ Zastava: (Rusça) Sınır karakolu.

cuğun karnı açtı ve iyice bitkin düşmüştü. Tam da o sırada, kolhozun¹⁴ hayvanlarını gütmekte olan bir Kazak, sesimizi duyarak atıyla yanımıza geldi ve bizi görüp şaşkınlık içerisinde “Neden yatıyorsunuz burada?” diye sordu. Yengem, çocuğun hasta olduğunu, babasının yemek bulmaya gittiğini ama bir türlü gelmediğini anlatarak durumu açıkladıktan sonra, kendisinden varsa çocuk için biraz süt vermesini rica etti ve eline biraz para tutuşturdu. Adam, “Yürü çocuk” diyerek beni atının tergisine bindirdi ve evine doğru götürdü. Biraz gittikten sonra bir otağ görüldü. Orada attan indik ve otağa girdik. Adamın karısı bizi çok soğuk karşılamıştı. Benim elimde yengemin verdiği şişe var. Ona süt doldurmaları gerekiyordu. Adam karısına dönerek “Bu şişeye süt doldur; şu çocuğa da biraz göce ver” deyince kadın, bağırarak kocasıyla kavga etmeye başladı. Kocası ağır başlılıkla “Bak hatun, böyle yapma; küçük çocukları hastaymış. Hem bedavaya değil, akça karşılığında vereceksin” demesine rağmen, kadın daha da beter bağırarak buna razı olmadı. Bu kadın, “Millet acından ölmekte iken, sen ne idüğü belirsiz bu insanlara yiyecek vermek istiyorsun” diye bağırıyordu. Sonra karıkoca kavgaya tutuştular; adam karısını kamçıyla dövdü ve evden kovdu. Evde o ve ben, ikimiz kalmıştık. Bana adam bir kase göce verdiğinde öyle sevindim ki, sevincim yüreğime sığımayacak gibi oldu; kaseyi derhal kafaya diktim. Tadı hala ağzımdadır. Adam sonra şişeye süt doldurdu ve beni yine atının tergisine bindirerek yengeme götürüp teslim etti. Bu adamı karşımıza Allah çıkarmıştı. Yoksa akşama kadar açlıktan kıvranacaktık. Tam iki günden beri ekmek olsun yoktu; boğazımızdan arabada yediğimiz şekerden başka hiçbir şey geçmemişti. Tozşeker Ahad’ın karnını bozmuş; çocuk hal-siz düşmüştü. Süt gelince biraz ondan içti de kendine geldi.

İkinci vakti yaklaşmış olmasına rağmen ağabeyimlerden hala bir haber yoktu. Sonunda yengem, “Biz burada sineklere yem olup gideceğiz vallahi. Kalkın, kamışlıktan çıkıp anayolun kenarında görünür vaziyette oturalım. Belki bir araba gelir de, bizi Yarkent’e götürür” dedi ve biz de çıkıp anayola oturuverdük. Bir iki araba geçti ama bizi almak istemedi. Bu arada İsrail Ahun ve bir çiftçi, yanlarında bir eşek arabasıyla çıkageldiler. Baktım ki, bize çörek de getirmişler. İşte o zaman, ekmeğin insanın hayatı demek olduğuna kendi gözlerimle şahit oldum.

Yengemi çocuğuyla, ufak tefek eşyalarıyla birlikte arabaya oturttuk, bizler yayan halde yürümeye başlayarak, insanların uykuya gittikleri bir vakitte sağ salım Yarkent’e ulaştık. Bir de baktık ki ağabeyim, kaldıkları mekanda çay kaynatıyorlar. Sofrada ekmek de vardı. Çin sınırı yakın olduğu için, o dönemde yiyecek ve içecek maddeleri buraya kaçak olarak getirilmiş. O gece çayımızı içtik ve hemen yattık.

Ertesi gün kahvaltıdan sonra yengeyi evde bırakmak suretiyle Yarkent pazarına gitmek için sokağa çıktık. Yan yana sıralanmış bütün binaların virane haline geldiğini, kapılarının açık, her yanlarının harabe olduğunu, yabancı otlar tarafından

¹⁴ Kolhoz: (Rusça kısaltma) Kolektif çiftlik. Komünist yönetim tarafından tasarlanan, sonra da insanlara zorla dayatılan devlet çiftliklerinin bir çeşidi.

basıldığını gördük; içlerinde ise hiç kimse yoktu. Buralılar şehri terk edip Gulca'ya kaçmışlar. Böylesine geniş sokaklarda arada sırada göze ancak bir iki adam çarpıyordu. Yabani otların kapladığı bu sokaklarda yürüye yürüye nahoş manzaraların ortasında kalmış pazara vardığımızda, pazarda çok çeşitli ekmekler, biraz un ve pirinç, ayrıca hazır yemeklerden aşılampu ve lağman satıldığını gördük. Lağman ve aşılampu yiyerek kendimize geldik. Bu acınacak haldeki pazardan, evde yemek yapmak için birtakım yemek malzemeleri ile bazı yiyecekler alıp koşhaneye, yani kaldığımız eve geri döndük.

Konakladığımız bu harabe evde yaşayan adam da burada geçici olarak kalıyormuş. Adam, küçük çocuklarını Çilpanza'ya gönderir, büyük çocukları ise un ve pirinç bulur getirirlermiş. Babaları onlar gelene kadar takas yolu ile giysi, kilim, semaver, dikiş makinesi ve mücevherat temin edermiş. Biz üç dört gün boyunca onların gelmesini bekleyerek burada kaldık. Bir gün gece vakti, her birinin sırtında yükler olan dört beş delikanlı eve geldi. Bunlardan ikisi kaldığımız evin sahibinin çocukları, diğerleri ise bu çocukların yoldaşlarıymış. Bu gençler, Çilpanza'dan sırtlarında getirdikleri unları, tahılları alıp, bunlara karşılık önceden hazırlanan sanayi mallarını verirlermiş.

İki gün dinlendikten sonra, gece vakti hepimiz birlikte yola çıktık. Gecenin karanlığında yük taşıyan bu adamlarla birlikte turnalar gibi sıralanarak ilerliyorduk ki, uzaklardan nal sesleri geldi. Hemen yanı başımızdaki sokağa geçtik ve oradan da süpürge otlarının sardığı bir avluya girerek orada gizlendik. Bir süre sonra atlılar sokaktan dörtlüye geçip gittiler. Bunun ardından yük taşıyan bu gençler, İsrail Ahun'a şehirde toplu halde yürümемizin tehlikeli olduğunu, bundan dolayı bizleri falan yerde bekleyeceklerini söyleyerek bizi o avluda bırakıp yanımızdan ayırdılar. Biz de yarım saat sonra tarif ettikleri istikamete doğru yola çıktık ve arkalarından yetiştik. Uzak ama daha güvenli olan inişli çıkışlı yerlerden yürüyerek gece yarısı kumluğa vardık. Burada kılavuzumuz durdu ve bu yolda yürümenin kaidelerini sıkı sıkıya tembihledi. Turnalar gibi arka arkaya dizilerek yol alacaktık. Kılavuz durduğunda duruyor, yürüdüğünde biz de yürüyorduk. Bir yerde "Yatın!" dedi ve hepimizi yatırdı. Yattığımız yerden bir köpek havlaması duyuyorduk. Bunun üzere kılavuz, yoldaşlarımızdan birini arkaya geçirerek, kendisine bıraktığımız izlere nas¹⁵ serpmesini emretti ve hızlı adımlarla tekrar öne geçti. Bizler de geride kalmayıp epeyce bir mesafe kat etmiştik ki, bir yerde bizi tekrar durduran kılavuz, dikkatle kulak kesildi ve herhangi bir köpek sesi işitmeyince yürümемize izin verdi. Böyle böyle çok sayıda kum tepesini büyük zorluklarla aşmış yolumuza devam ediyorken şafak sökmeye başladı ve bunun üzerine hepimiz saksavulların örtüsüne sığındık. Çünkü gündüzleri yürümeksizin kimseye görünmeden yatıyor, ancak karanlık çöktüğünde yola çıkıyorduk. Kılavuzumuz, "Bu gece sabaha kadar sınırdaki Korgas Suyuna ulaşır da nehri geçebilirsek, Allah'ın izniyle Çin'e de geçmiş oluruz" diyerek hepimizi gayrete getiriyor, temkin-

¹⁵ Näs (veya nasvay): Özel olarak işlenmiş tütün. Dil altına konulmak suretiyle kullanılır.

li bir şekilde yürümemizi tembihliyordu. Bu tür sözler bize sevinç ve kuvvet vermekte; sınıra doğru büyük bir arzuyla atılmamızı sağlamaktaydı. Engebeli kum tepelerini aşarak ilerleyip, sabaha karşı yüksek bir kum tepesinin eteklerinde akmakta olan suyun sesini duyduk. Bu ses, hepimiz için kurtuluşun sesiydi. Kaç gündən beri bütün ümidimiz, arzumuz, dileğimiz bu nehre ulaşmaktı. Sanki mutluluk bizi bu suyun içinden çağırıyor gibiydi. Hepimiz yüksek kum tepesinden aşağıya doğru süzıldük ve sağ salım bu hayat suyunun kıyılarına indik. Bizim suyu geçmemize İsrail Ahun yardım etti; diğerler ise tek başlarına geçtiler. Nehri geçtikten sonra vedalaştık ve yolumuza Çinli sınır bekçileriyle karşılaşmak için iki gruba ayrılmak suretiyle devam ettik. Ruslardan kurtulup, bu sefer Çinli'ye yakalanmayalım diye kılavuzumuz bizi ekin tarlaları arasından, insanların bahçelerinin içinden yürüterek, kimseye göstermeden İbrahim Ahun'un Çilpanza'daki kervansarayına sağ salım yetiştirdi. Kervansaraya arka bahçe kapısından girdik.

İsrail Ahun, daha sonra önümüze geçti ve bizi aşpuzula¹⁶ götürdü. Yol boyunca sıralanan dükkanların hepsinde tıklım tıklım Sovyet malı vardı. Bizim tarafta açlık hüküm sürerken, burada etler çengellerde sallanıyordu. Çeşit çeşit ekmekler, sanki "Al beni" dercesine göz kırpyorlardı. İşte böylesi bolluk bereket manzaraları arasında yürüyüp sonunda aşpuzula girdik. Yanımıza koşarak derhal genç bir garson geldi ve "Ne yersiniz?" diyerek tebessümle bize baktı. İsrail Ahun sulu bir yemek olan manpar siparişi verdi. Bu yemeğin lezzeti bugün bile ağzımdan gitmez.

Nihayet kervansaraya geri geldiğimizde bizi ağırbaşlı bir delikanlı karşıladı ve hal hatır sordu. İsrail Ahun'la daha uzun konuştu. Sonra bize yönelerek "Töre Atam benden rica etmişlerdi. Dün Gulca'dan çıktım, şimdi ise yine o tarafa gitmek üzereyim. Allah izin verirse sizin sınırdan sağ salım geçtiğiniz müjdesini verip süyünçimi¹⁷ alacağım" dedi ve Gulca'ya doğru yola çıktı. Bu gence İmin Kur-ye diyorlarmış. Kendisi Korgas'taki Sovyet üssünün ve Gulca'daki zenginlerin postalarını taşıymış. Bundan dolayı hemen hemen her gün Gulca ile Korgas-Çilpanza arasında gidip gelirmiş. O gün Gulca'ya varıp babamdan süyünçisini almış.

Ertesi akşamüzeri babam, Abdülkerim Hacı ile iki atın koşulu olduğu yolcu arabası, kömürüyle birlikte, Turdı Ahunbay'a vermiş ve kendisinin en güzel atını da beraberinde getirmiş. Gelip gördü ki, annelerimiz yok, gelenler sadece biziz. Ağabeyim bu konuda, yakalanmak üzereyken kaçmalarının icap ettiği gibi birkaç sebep söyledi. Ancak ne olursa olsun, yaptığı büyük bir hataydı.

Ertesi gün İbrahim Ahun'un kervansarayından ayrılarak Gulca'ya doğru yola çıktık. Ağabeyim ata bindiler; bizlerse arabadaydık. Çilpanza kasabası tam da sınırdadır. Buranın yedi sekiz bin kişilik nüfusu, özgür ve tok bir şekilde, refah içe-

¹⁶ Aşpuzul: (Uygur Türkçesi) Aşhane, lokanta.

¹⁷ Süyünçi: (Türkistan şivelerinde) Müjde iletildiğinde verilen hediye veya para.

risinde yaşamaktaydı. Çinliler çok azdı; bunlar da ancak hükümetin idari makamlarında, polis (jandarma) kurumlarında çalışan insanlardı. Çilpanza'nın doğu yakasına çıkan yol üzerinde köhne bir korgana rastladık. Burada farklı bir elbise giymiş bir adam önümüze çıkarak bizi durdurdu. "Bu Çinli askerle ben kendim konuşacağım; sizler sesinizi çıkarmayın" diyen Kâri Hacı arabadan indi ve askerinin önünde "Hâ, dârın"¹⁸ diye tazim kıldı. Burası sınır korumasının son karakoluymuş. Adam, arabada oturan bizlerin Ruslardan kaçanlar olup olmadığını sordu. Kâri Hacı ise gülümseyip Uygurca-Çince karışık bir dille "Yok yok, biz Gulca'dan Çilpanza'ya akraba ziyareti için gelmiştik; Gulcalıyız" diye cevap verdi. Söylediklerinin doğruluğunu ispatlamak için "Ben Gulca'daki Dang Mescidi'nin imamıyım" diyince adam bozuk Uygurcasıyla "O zaman Gulca'nın neresinde yaşamak sen?" diye sordu. Kâri Hacı, Terekmazâr'da, Turdı Ahunbay'ın komşusu olduğunu söyledi. Darun bu sözlerden sonra bizlere ruhsat etti.

O gün Süydün'e varıp Toksanbay adlı bir zengininin evinde konakladık. Sabah kahvaltısından sonra bu zengininin küçük kardeşi Muhammet Hacı, ağabeyimle bana servetlerini gösterdi. Hepsisi de Sovyet malıydı. Kumaşlardan tutun, küp ve toz şekerlere, semaverlere, çaydanlıklara, fincanlara, bakır kovalara, tütüne, sigaraya, kunduralara, kromsi çizmelere kadar her şey ayrı ayrı ambarlardaydı ve tıklım tıklımdı. Bu zengin, Sovyetlerle kontrata dayalı ticaret yoluyla mal takası yapmış. 50 bin baş koyunu, 10 bin baş sığırcı canlı olarak; 500 bin pud¹⁹ yünü de yıkayıp preslemek suretiyle hazır edip aralıksız olarak gönderip durmuş. Bunun gibi adamlara "dagovorni"²⁰ zenginler" diyorlarmış. Bunların çoğu Nikolay²¹ zamanından beri bu işle meşgul olup iyice zenginleşmişler. Ne var ki bu adamların hepsi gaflet içindeydi ve gerçek insani haklarını unutmuş halde, dünyadan habersiz yaşıyorlardı. Süydün şehri Gulca'nın batısındadır ve nüfusu 40-50 bin kadar olup, % 95'ini Uygurlar oluşturur.

Kuşluk vaktinde yola çıkıp Gulca'ya ulaştık ve babamızın Törem Mahallesindeki dostu olan Aysa Hacı'nın evine girdik. Evinin içi de dışı da pek güzeldi. Tarih 1931 yılının Haziran ayıydı. Sonunda geceler ve gündüzler boyu arzularımızı süsleyen Gulca şehrine kavuşmuştuk.

Ulaştığımızda Gulca'nın durumu

Gulca'ya vardığımızda yıl 1931 idi. Bu yıl, Çin'de cumhuriyetin ilan edilmesinin, yani "Cun ha min göy"ün yirminci yılıydı. O devirde Gulca dört kapılı bir şehirdi ve şehre Su, Dolan, Dang, Kura kapılarından girilmekteydi. Şehirdeki dotay (vali-

¹⁸ Bu, memurlara Çince olarak verilen bir çeşit selam olup, "Merhaba ekselansları" gibi bir manaya gelir.

¹⁹ Pud: (Rusça) Ruslarda eski bir ağırlık birimi. 16,3 kilograma denktir.

²⁰ Dagovorni (dogovorniy): (Rusça) Kontratçı.

²¹ Nikolay (Romanov): Son Rus çarı. 1917 yılında Bolşevikler tarafından aile fertleriyle birlikte vahshiyane katledilmiştir.

lik), şangan (hakimlik) idarelerine “yamul”, tahıl ambarlarına ise “sâng” diyorlardı. Burada bunlar gibi ufak tefek kurumların yanı sıra, Tarançlıların da “Beytullah” adlı bir medreseleri vardı. Medresenin içinde kadılık müessesesi bulunup, Müslümanlar arasındaki tartışmalı davalar ve başka durumlar burada şer’an hallediliyordu. Az da olsa kendi imkanlarıyla verdikleri dini bir eğitim de varmış. Teminat meselesi henüz yola koyulmamış. Tarançlıların hakimbeginin²² kaldığı bölgeye “Orda Mahallesi” adını veriyorlar. Varyemezliğiyle adı çıkan Hafızbay’ın köşkü de buradaydı. Şehrin içinde veya dışında umumen dikkate değer tarihi bir eser yoktu. Çevre havalisiyle birlikte bütün Gulca’da yetmiş seksen bin kadar insanın yaşadığı tahmin ediliyormuş. Belli bir nüfus defterleri de yoktu. Nüfusun % 3 veya 4’ünü Çinliler, diğerlerinin çoğunu ise Uygurlar ve başka halklar oluşturuyordu. Neredeyse hiç eğitim öğretim faaliyeti yok gibi. Bütün Gulca’da belli başlı üç tane ilkokul vardı ve bunlardan biri Tatar, biri Andican, biri de Nagaracı Mahallesinde bulunuyordu. Diğer okullar eski okullar olup, bunlardan bir iki tanesi şehrin içinde, bir tanesi ise bizim mahalledeydi. Hargılanlı Rozi Muhammed Hacı Mescidi’nin bünyesinde de bir mektep varmış. Burada kırk elli kadar çocuk yerde oturarak ders görüyor, karşılığında da perşembelik²³ getiriyorlarmış. Biz vardığımızda gördük ki, Allah rahmet eylesin buradaki “Çolak Damla” lakaplı Baymuhammed Damla diye bir kişi epeyce insan okutmuş, okur yazar etmiş. Bu kişi de Mergilanlı’ydı.

Çinliler, hâkim millet sıfatıyla halkı kendi haline bırakıyor ve kendileri afyon çekerek yatıyorlardı. Kumar açıktan açığa oynanıyordu ve çok revaçtaydı. Bir kumarbaz bazı nesnelere tek başına kendi işaretlerini basıyor veya oyuyor; bunu para yerine kullanabiliyordu. Böyle şeyler kumarbazın nüfuzuna göre geçerlilik kazanıyordu. Hatta aşçılar, fırıncılar ve bakkallar bile bunların alışverişine katılıyor, bu şeyleri gerçek para karşılığında kumarbazdan satın alabiliyordu. Bizim buraya vardığımız günlerde bu ortası delik ufak paralara “bir yarmak” deniyor ve yüz tanesi “bir tenge” ediyordu. Bu paranın gücü büyüktü. Her şey vardı ama insanların bir şeyler satın almak için para yoktu. Fabrika ve imalathaneler bulunmuyordu. Sadece Musabayevlerin bir tane deri işleme fabrikası mevcuttu ve burada üç yüz kişi çalışıyordu. Dericilik, bakırcılık ve çömlekçilikten başka hiçbir iş sahası yoktu. İş bulunmadığı için özellikle kadınlar ve kızlar işsiz geziyorlardı. Millet okur yazar değildi ve zenginler işrette, mollalar ziyafetteydi. Ayan beyan afyon ekiliyordu. Üstelik Kırgızlar ve diğerleri, Karakol’dan afyon getirip sattıkları için Çinliler afyonkeş, Uygurlar ise kumarbaz ve esrarkeş olmuştu. Milleti kendi başına başıboş bırakmış ve kötülük kapılarını ardına kadar açmışlardı.

Şehir haraptı. Burada kışlar sert olur ve çok kar yağar. Karlar ve çöpler, sokakların kenarlarından akmakta olan geniş çaylara atlar koşulmuş sürgeçlerle dökülüyordu. Bu suların başlarına Çinliler yerleşmişlerdi. Genelevlerin, afyon ve esrar

²² Hakimbeg: (Uygur Türkçesi) Üst düzey bir yönetici unvanı.

²³ Perşembelik: Geleneksel Perşembe pilavından öğretmen için ayrılan pay veya benzer kıymetteki şeyler. Her Perşembe öğrenciyle öğretmene yollanırdı.

çekilen kumarhanelerin tamamı bu lanzanın (pınarın) başına yerleştirilmişti. Çamurlar yüzünden yürümek imkansız hale geliyordu. Biçare halk, bu sudan içmeye mecburdu. Babamlar bu kirliliği görünce suyun içilemeyeceği kanaatine vardılar ve bir eşek ile bir fıçı satın aldılar. İli Nehri beş kilometre kadar uzaklıktaydı. Her gün bir defa gider ve nehirde su getirirdim. İli'nin başında Tekes, Künes ve Kaş adlı üç kol bulunur. İşte bu sular birleşerek İli Nehri'ni oluştururlar. Bu Kaş ırmağının önüne set çekerek büyük Ak kanalını batı yönüne akıtmışlar. Bu kanal, çıktığı yerden itibaren yaklaşık 120 kilometrelik sahadaki ekinleri sulamaktadır. Bayanday kentine kadarki bütün köyler de işte bu suyun boyuna yerleşmişlerdir. Burada Kaşbaşı, Sultan Veys Mezarı, Kulustay, Ulustay, Kulukay, Molla Tuhta, Mamayar, Açun, Beşon, İslam, Turfan, Celil, Kepek gibi pek çok yezi, yani köy bulunur. Bunların tamamı Uygur köyleridir. Buradaki insanlar yamaçlarda tahıl eker, alçak yerlerde ise sulu tarımla uğraşırlar. Hasılat çok iyi olup, bire elli alıyorlardı. Dağlarda yaylalar var. Bütün bu dağlarda Kazaklar yaşıyor ve bunlar da hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Bölgenin zenginleri ise, Ruslarla anlaşmalı tarzda ticaret yaparak, hayvancılık ve tarım ürünlerini pazarlayarak zenginleşmişlerdi. Yurtlarını ıslah etmek gibi bir şey, bunların düşlerine bile girmez. Musabayevelerin dışındaki zenginler zekat vermiyor ve fakirlerin durumuyla zinhar ilgilenmiyorlardı. Okul açmak, imalat yerleri kurmak kimsenin aklına dahi gelmiyordu. Yönetim iç veya dış ticarete karışmazmış. Bu sebepten yönetim fakir olduğu, harcayacak parası olmadığı için, Uygur ve Kazaklardan “yüzbaşı” (Çince “şangyo, Kazakça “zangı”) olmak isteyenler, Kura'daki can-cu-şı'lardan,²⁴ Gulca'daki dotay ve şangyolardan rüşvet karşılığında mevki satın alıyor ve halkı istedikleri gibi soyabiliyorlardı. Uygur kadıları ve müftüleri, hakimbekler ve zenginlerin elinde oyuncaktı, tümü rüşvetçiydi, mutaassıptı ve hurafe düşkünü kara cahillerdi. Zavallı halk bunların elinde kurbanlık gibiydi ve adeta bataklığa saplanıp kalmıştı.

Burada, Gulca şehrinin 15 km kuzeybatısındaki tepelerde çeşit çeşit madenlerin bulunduğunu hatırlatmak yerinde olacaktır. Tilaçi, Gangul, Lantayza'da kömür; Nogayto'da ise mermer mevcuttur. İhtiyacı olan herkes gidip madencilerden alabilir. Ayrıca Bayanday'ın kuzeyinde şifalı “buğ araşanı” (kaplıca) ve daha batıda ise “ot araşanı” (tabi gaz) bulunmaktadır. Biz de buralara gitmiş, istifade etmiştik. Kaşgarlıların Dang (büyük) Mescit'te bir de kadıhaneleri vardı. Tuğluk Temir Han'ın türbesi, Gulca İli'nin Korgas Mezar nahiyesindedir. Gulca şehri ve havalisinde toplam bir milyona yakın nüfusun yaşadığı tahmin ediliyordu...

Aysa Hacı'nın evinde bir ay kadar kaldık. İleriki sokakta Mergilan'dan gelen Ekabirhan Töre adlı bir din adamı yaşamış. Daha sonra onun oğlu Ekmelhan'a kalan bahçeli evine geçtik. Sahibi başka bir yerde kaldığı için, bu iki avlulu evi biz kiraladık. Buranın önünden büyük bir çay geçiyordu ve bu su Hıtay Pazarının karşısındaki lanzanın başında kaynayan bulaktan nehre kadar ulaşıyordu. Bizim oturduğumuz sokak merkezi bir sokaktı ve civar sokaklar da bu suyu içiyorlardı.

²⁴ Can cu şı: (Çince) En üst düzey Çin idari memurunun unvanı.

Bu su Hitay Pazarı Köprüsünde ikiye ayrılıp, bir kolu Kassap Pazarının ortasından geçerek Andican Mescidi'nin önünden Törtköprük'e çıkar. Törtköprük'te yine ikiye ayrılan suyun bir kolu Törem Mahallesi ile tabakhanelerin içinden geçmek suretiyle Yakupbay'ın bahçesinden İli Nehri'ne dökülür. Bir diğer kolu ise Turdı Ahunbay'ın evinin arkasından akarak, Terekmezar'ın önünden Şamçi Mahallesi'nden geçer ve Yengisu ile Aydın Mahallelerinden Kuşhane'ye varır; oradan o da İli Nehri'ne ulaşır. Bu suyun daha başka kolları da var; ancak, bunların hepsini yazacak olursam söz iyice uzayacağı için burada kısa kesiyorum. Aklıma gençliğimde bu sulara yüzüşlerim, oynayışlarım geldi. Beni bu manzarayı tasvir etmeye sevk eden sebep, işte bu hatıralardır.

Bizim Gulca'ya vardığımız günler, zenginlerin yaylaya göçtükleri dönemin arifesine denk gelmişti. Turdı Ahunbay'ın karısı Bayvuççe, babamdan izin alarak beni de Toğrsu denilen yaylaya beraberinde götürdü. O gün Gulca'dan çıkarak Toğrsu'ya geldik ve otağlarımızı kurduk. Burası, dört tarafı, zirvesi karlarla kaplı dağlarla çevrili geniş bir yerd. Dağlardan aşağıya, geniş düzlüklere akan su, kayadan kayaya çarparak ilerliyor ve kendine özgü hoş bir ses çıkararak etrafa gümüş zerreler saçıyordu.

İşte böylesine güzel manzaralı ırmağın her iki kıyısı boyunca kırk elli tane bembeyaz otağ dikildi, kısıraklar bağlandı, kımızlar hazırlandı ve Bezm-i Cemşit'ler²⁵ düzenlendi. Biz ise, beyin yeğeni Abdullabek'le, hayvancıbaşının oğlu Şerif'le ve diğer yaşlılarımızla ata binerek, urgan çekme yarışı yaparak eğlendik. Bindiğim atın ayakları dolanıp yıkılınca benim de kolum çıktı. Bayvuççe Hanım bunu işitince "Vay başıma gelenler; çocuğu gezdirip getireceğim diye töremden almıştım. Şimdi kolu çıkmış, sakat bir halde götürürsek bize ne der?" diyerek oradaki hizmetçi gençleri azarlamaya başladı. Ben, acıya dayanamadığım için yatıyordum. Bu arada bulup buluşturup çıkıkçı bir Kazak getirdiler. Bu adam, beni bağırta bağırta sert bir şekilde kolumu yerine saldı ve bağlayıp boynuma astı. Kol yerine gelince meğer ağrı da kesiliyormuş. Aradan beş altı gün geçtikten sonra kolum tamamen düzeldi. Sonra Abdullabek ile beni, bir delikanlıyla birlikte şehre geri gönderdiler.

Eve döndüğümde babam, ihtisas konusu olan halk hekimliği işleriyle uğraşıyordu. Her gün 20-30 hasta muayene edip, ilaç veriyordu. İlaç hazırlarken ben de babama yardım ederdim. Ağabeyim, yapacak başka işi olmadığı için sokakla ev arasında dolaşır, canı sıkıldığı zaman da pazara gidip gelirdi. Babam Ahad'ı da muayene etti ve hastalıktan kurtardı. Yengem ev işleriyle uğraşırdı. Ağabeyim gelirken yaptığı hatanın ızdırabını daha da derinden hissetmeye başlamıştı. Çünkü pazarda iş yapabilmesi için ona sermaye lazımdı ve o Yusuf Ahun Tuyaçi adlı bir adamın "Ben kervanla size ulaştırırım; bu altınları kaçak yolla götürmeniz tehlikelidir" şeklindeki sözlerine inanıp ona tam 85 altın kaptırmıştı. Üstelik annemi zi bırakmış ve babamızın yanına parasız pulsuz eli boş olarak gelmişti.

²⁵ Bezm-i Cemşit: (Farsça) Cemşid'in ziyafeti. Burada ihtışamlı ziyafet anlamındadır.

Derken güz mevsimi geldi ve ben de Andican Mektebi'nin 3. sınıfına başladım. Burada öğretim Arap alfabesiyle veriliyormuş. Ben ise 3. sınıfı memlekette Latin harfleriyle okumuştum. Bununla beraber iki cüz kadar Kuran okuyup, bu işin ustası Tokmaklı merhum Taşkârî'dan eğitim almam benim için çok faydalı oldu. İki ay gibi kısa bir süre zarfında okumayı ve yazmayı iyice öğrendim. Mektep, herkesten durumuna göre para alır okuturdu. Ben de otuz lingpiyo²⁶ karşılığında okumuştum. Eğitim yeni usulde olup, fen derslerinin yanı sıra ek din dersleri de veriliyordu. Öğretmenlerimizin çoğu Kazan Tatarlarıydı. Ders verme yöntemleri yeniydi; kitaplarımız Kazan basımevlerinde basılmış olup okunaklı ve kaliteliydi. Dil ve edebiyat derslerimize giren öğretmenimiz, görevini büyük bir iştiaqla yapmaktaydı. Adı Hamit Saidi olan bu hocamız da aynı bizim gibi bir kaçak olup, Taşkent'ten gelmişler. Hocamız bir dilci, bir edebiyatçı olmanın yanında, gerçek bir vatansever, samimi bir terakkiperverdi. O günlerde, Kaşgarlı bir şairin acılar içerisinde cehalet karanlığından duyduğu ızdırabı dile getirdiği şiirlerini aynı ruh haliyle okurdu bize Hamit Saidi. Onun öğrettiklerinden hatırımda kalan birkaç parçayı aktarmak istiyorum:

*Okıdı, artdı bizlerden küffar, ey Musulmanlar!
Kaldık biz onlardan yüz miñ gez tüben, ublagan canlar!
Havada kuş yañılık cevlan kılalar, gayrı milletler.*

*Okıymız, bilmeyiz lisan-i Arab, müşkildir bizge
Örgetmez bizlerge Hak kelamını bilgen âlimler,
Başıda destar, kolıda tesbeñ, haramdan taam aşarlar...
Kaşgarda yetimler hamam artında küilde yatarlar.
Terbiyesiz neylesinler, aşık oynab naşa tarturlar...*

*Okudu, geçti bizleri küffar, ey Müslümanlar!
Kaldık biz onlardan yüz bin kez dipte, uyuyan canlar!
Havada kuş gibi dolaşırlar, yabancı milletler.*

*Okuruz, bilmeyiz Arap dilini, müşküldür bize
Öğretmez bizlere Hak kelamını bilen alimler,
Başında sarık, elinde tesbih, haram lokma yerler...
Kaşgar'da yetimler hamam arkasında küilde yatarlar.
Eğitimsizler, neylesinler, aşık oynar afyon çekerler...*

Bize bu şiiri ahenkle okumayı öğretir, her gün icra ettirirlerdi. Eserlerinde her iki Türkistan'ı da harap eden, esarete düşmesine sebep olan amilleri işleyen vatansever şairlerin buna benzer şiirlerini öğretir; ıstırap içinde kendimizden geçtiğimizi, buna hanların, beylerin, mutaassıp ve cahil mollaların sebep olduğunu delilleriyle anlatırdı. “Şimdi ne yapmak gerek? Okumak, bilmek, çağdaş fenleri öğrenip, onların sahibi olmak gerek” derdi. Ne yazık ki, buranın zenginleri gaflette ve eğlencede; mollaları umursamazlık, bidat ve hurafedeydi. Hiçbiri vatanın halinin ne olacağını düşünmezdi. Fakirleriye, geçim derdinden bir türlü kurtulamıyor-

²⁶ Lingpiyo (linfo): Çin'in o yıllarda tedavülde olan para birimi.

du. Yoksa, koca Gulca'da sadece üç tane ilkokul olur muydu? Hocamız bir "ah" çeker ve derdi ki: "Gaflet ve cehalete karşı mücadelenin tek yolu okumaktır; bunu her şeyden önce Allah söylemiştir. İnsanlara okumalarını emreden "İkra!" ayeti bu anlamdadır. Peygamberimiz sallallahu aleyhi vessellem de bu ayete istinaden bir hadis-i şeriflerinde "İlim Çin'de bile olsa, gidip öğreniniz" buyurmuşlardır. Ancak bizlerde bu ayet ve hadisler unutulmuş; yerlerini bidat ve hurafeler almıştır."

Hocamız bunun yanı sıra Batı Türkistan'ın vatansever şairlerinden Çolpan'ın²⁷ "Gönül" adlı şiirini de bizlere ezberletmişti. Bu şiirin aklında kalan kısmı şöyledir:

*Üstimizdeki kara bulut parçalanmasmı endi?
Sen hem insansen, hür tuğulgensen;
Boyun egme, kişen kiyme...*

*Üstümüzdeki kara bulut parçalanmaz mı şimdi?
Sen de insansın; hür doğmuşsun;
Boyun eğme, zincir giyme...*

Şiirin bundan sonrası hatırımda yok.²⁸ Bu anlattıklarım 1935-1936 yıllarında, henüz 5-6. sınıfa gittiğim o çocukluk dönemimde yaşanmış olmasına rağmen, etkisi hala yüreğimdedir.

Ağabeyinin Gulca'dan Tokmak'a gidişi

Şimdi sözümüze devam edelim. 1932 yılının başlarında ağabeyim rahmetli, Çilpanza'ya gidip gelmek üzere babamızdan izin almış; oraya vardığı zaman ise babamıza bir mektup yazıp göndermişti. Mektubunda; yaptığı hatayı düzeltmek için sınırı geçtiğini, babamın kendisine kızmamasını ve dua etmesini rica ettiğini

²⁷ Abdülhamit Süleyman Çolpan: (1897-1938); ünlü Özbek şairi. Bolşevik Rus yönetimi tarafından şehit edilmiştir.

²⁸ Söz konusu şiirin tam metnini bularak burada vermeyi uygun gördük (K.Ş.).

KÖNGİL

*Köngil, sen munçalar nege
Kişenler bilen dostlaşdın?
Ne feryading, ne dâding bar,
Neçün sen munça sustlaşdın?
Hakaret dilni ağrıtmamı,
Tübenlik mengü ketmesmi?
Kişenler parçalanmasmı?
Kılıçlar endi sınmasmı?
Tiriksen, ölmegensen,
Sen de adam, sen de insansen,
Kişen kiyme,
Boyun egme,
Ki sen hem hür tuğulgensen...
Taşkent, 1922*

GÖNÜL

*Gönül sen bu kadar niye
Zincirlerle dost oldun?
Ne feryadın, ne inlemen var,
Niçin sen bu kadar hissizleştin?
Hakaret gönlü ağrıtmaz mı?
Alçaklık, ebediyete kadar gitmez mi?
Zincirler parçalanmaz mı?
Kılıçlar artık kırılmaz mı?
Dirisin, ölmemişsin,
Sen de adam, sen de insansın,
Zincir giyme,
Boyun eğme,
Ki sen de hür doğmuşsun...*

belirtiyordu. Babamız bu mektubu alınca çok endişelendiler. “İnsan kendini nasıl yanmakta olan ateşe atar?” diyorlardı.

Bir gün konuk gelecek diye evde hazırlık yapıldı. Az sonra dışarıda iki kişi göründü ve bize seslendiler. Bunlar bizim konuklarımızdı. İçeriye davet ettik; girdiler ve oturup dua ettikten sonra içlerindeki aksakal söze başlayıp yanındaki orta yaşlı kişiyi göstererek “Bu adam Dede Hoca; bizim yeğenimizdir” diye kendisini tanıttı. Bu aksakal, Andicanlıların²⁹ Gulca’daki büyüklerinden İşan Dedehan’mış. Kendisinin Çinli yöneticiler nezdinde de pek büyük itibarı varmış. Aksakal, sözlerine devam ederek “Beş altı gün oldu; dotay çağırılmıştı. Kendilerine güvenebilecekleri, yani onlarla Taşkent’teki konsolosları arasında irtibat sağlayacak bir adamın lazım olduğunu söyledi ve bu adamın öbür tarafın dilini bilen Andicanlılardan olmasını istediklerini ilave etti. Ben de ‘Tamam aynen öyle olacak’ diyerek bir iki gün sonra yeğenim Dede Hoca’yı ona götürdüm ve dotaydan gerekli belgelerini aldım. İnşallah beş altı gün sonra Taşkent’e hareket edecek. Şimdi söz o ki, oğlunuzun kaldığı yeri detaylarıyla tarif ederek yazınız. Bizimkisi arayıp bulur, Çin pasaportu çıkartır ve normal yoldan bu tarafa gönderir” dedi ve işi kesin olarak bağladı. Babamız aksakala teşekkürler ederek, hemen kendisine bir kaftan giydirdi ve Dede Hoca’nın hizmetine karşılık birçok şey vaat etti.

Dede Hoca Taşkent’e gidince Tokmak’a haber salmış. Ağabeyim, dedemiz Mircelal Hacı’nın evinde gizleniyormuş. O zamanlar Sovyetler Birliği’nin genelinde büyük bir açlık başlamıştı ve birçok insan ölmekteydi. İnsanların canlarının derdinde her şeyden geçip, hangi yolla olursa olsun bir şekilde hayatta kalabilmek için can çekiştikleri bir zamanda ağabeyim, Tokmak’taki Yusuf Ahun’a gider ve “Ben de annemlerle birlikte gitmeye karar verdim” diyerek kendisine bıraktığı altınları geri ister. O kişi de emanete hıyanet etmeyerek kendisine nasıl verilmişse altınları aynen o şekilde geri teslim eder. Bu tarafa doğru hareket öncesinde Kera-methan Annemiz, Cennethan Halamız ve Adil Dayımlarla birlikte gitmek ister. Ağabeyim ise annemiz ve Muhammedyar’ı da yanına almak suretiyle, dedem ve dayımlardan başka kimseye haber vermeden bir gece Tokmak’tan ayrılır. Taşkent’e geldiğinde Dede Hoca’nın bildirdiği üzere Ahun-güzer’e yerleşir. Hoca, var gücüyle uğraşıp, konsolosa annemizin aksakalın yakın akrabası olduğunu anlatmak ve bunun için aksakalın vekili olarak kendilerine selamlar getirdiğini söylemek suretiyle sonunda ağabeyime Çin pasaportu çıkartabilir. Bu arada Taşkentli Şahalil Eke ile tanışır. Bu kişinin Şarahim adlı ağabeyi Gulca şehrine gitmiş, ancak kızı küçük kardeşinde kalmış. Şahalil Eke onu annemiz rahmetlinin pasaportuna yazdırıp götürmelerini rica eder ve sonunda bu ricasını kabul de ettirir. Tanışma sırasında ağabeyimde altın bulunduğunu da öğrenmiştir. Devir öyle bir devirdir ki, her gün aklıktan birçok insan ölürken yönetim, yalnızca altınla gümüş karşılığında yiyecek-içecek takas eden bir mağaza açmıştır ve buraya bu aç insanlardan ölümle birlikte altın da akmaya başlamıştır. Tam da “Koyun can der-

²⁹ Doğu Türkistanda Özbekler kasedildiğinde bu “Andicanlılar” tabiri kullanılırdı.

dinde; kasap et derdinde” sözü tezahür etmekteydi. Çocuklarıyla birlikte açlıktan can çekişmekte olan insanlar, altın dişlerini çektiriyor, bunlar karşılığında ekmek alıp çocuklarına veriyor ve kendileri açlarından ölüyorlardı. Ağabeyimin işleri bitip de tam hareket edeceği sırada Şahalil kalkar ve ağlamaya başlar. “Sizler şimdi inşallah Gulca’ya varacaksınız. Bizse burada, altı küçük çocuk ve karımla birlikte tam sekiz canız. Evimizde bir tutam tahıl bile yok; yarın öbür gün açlıktan ölürüz. Bugün bizim canımız sizin cebinizde. Bize götürmekte olduğunuz altından biraz verirsiniz, bizler de kurtulur, ta kıyamet gününe kadar size dua ederiz. Ağabeyim, siz Gulca’ya vardığınız gün size verir” der ve ağlaya ağlaya helak olur. Ağabeyim rahmetli de, bu kadar insanın kendisi sayesinde ölümden kurtulması durumunda bunun büyük sevap olacağı düşüncesiyle Şahalil’e tam 60 altın verir ve karşılığında bir parça beze yazılmış bir senet alır. Şahalil ağabeyimi uğurlamak için Almatı’ya kadar gelir. Kurallara göre pasaportlarını Almatı GPU’suna teslim eder ve vizenin çıkması için bir ay beklerler. Ağabeyimler, ‘biz Taşkent’te filan yerde ikamet eden Uygurlarız’ diyerek adres vermişler. GPU, yaptığı araştırma sonucunda verilen adreste böyle kişilerin bulunmadığı bilgisine ulaşır. Vizenin çıkmayacağı belli olduktan sonra Şahalil kızla birlikte Taşkent’e geri döner. Ağabeyim ise, Almatı’dan normal yollarla gitme planları altüst olmuş halde, Çin pasaportundan ayrılarak yine kaçak durumuna düşer. Tam da bu durum başını ağrıtmışken Tokmaklı fırıncı Mümin Ahun’la karşılaşır ve bu adam ağabeyimi alıp kaldığı yere götürür. Onlar da ailece Gulca’ya gitmek için vize alamıyorlarmış. Ağabeyimle birlikte gitmeye karar verirler. Almatı’dan Yarkent’e giden otomobil olmayınca, uçakla sağ salım giderler. Burada Yarkentli Kerim Ahun’un evinde kalır ve ona maksatlarını anlatırlar. Kerim Ahun’un oğulları da yiyecek ve içecek maddeleri getirmek üzere Çilpanza’ya gitmiş. “Onlar gelince sizleri sınırdan geçirirler. O zamana kadar yol hazırlığını tamamlayın” diyen Kerim Ahun’un oğulları tam da söylediği gününde gecesinde Çilpanza’dan gelirler. Bir gün dinlenip ertesi akşam yola çıkmak maksadıyla Kerim Ahun’la birlikte ekmek satın almaya çıkan ağabeyim aniden tutuklanır ve kendisiyle aynı durumdaki beş altı gençle beraber Yarkent’in kuzeydoğusundaki Pancom adlı köye götürülür. Köyün çalışabilecek durumda olan sakinleri, evlerini barklarını, tarlalarını bırakarak Çilpanza’ya gitmişler. Kerim Ahun eve gelip olan biteni annelere anlattıktan sonra “Sizleri bugün gün kararınca yola salacağım. Beş altı gün sonra Gaffarhan aranızdan gelecek. Başka çare yok” diyerek annemizi Mümin Ahun Eke’nin ailesiyle birlikte Yarkent’ten sağ salım Çilpanza’ya geçirir ve Gulca’ya haber gönderir. Haberin gelmesinin ardından babam beni bir kişiyle birlikte anneleri karşılamaya gönderdiler. Abdürreşit, üç atın koşulu olduğu, üstü kapalı bir at arabası bulup bizleri yola saldı. Esenlikle Gulca’ya döndük ve babamlarla görüştük.

O dönemde bütün Sovyetler Birliği’nde, insanların uzun yıllardan beri atalarından görerek yürüdükleri maişet yolları, geçinmek için, hayatta kalabilmek için yıllardır uyguladıkları usuller tarumar edilmekte; insanlar bu şekilde ezilerek, mahvedilerek, zorbalıkla yapay bir açlık meydana getirilmekte; halk öldürülmek-

te, kırılmakta; bunun adına da “sosyalizm” denilmekteydi. Bu şekilde ölmekten kurtulan ve sayıca hiç de az olmayan bir kesim, sınırın öte tarafına kaçmıştı. Bu insanlar gibi bizim ailemiz de parçalanıp gitmişti ve ancak şimdi Doğu Türkistan’da birleşmeye başlamıştı.

Ağabeyim hala gelmemişti. Bu durum babamızı büyük bir endişeye sevk ediyordu. Gece gündüz bir çözüm yolu aramanın dışında, gece boyu sabahlara kadar uyumadan dua ediyorlardı. Sakinleri kaçmış o köyde ağabeyimi tarım işlerinde çalıştırıyorlarmış. Orada kalan yaşlılardan biri, kendisine Çilpanza’ya nasıl gidebileceğini anlatmış. Bir gün, açık havalı bir gecede ağabeyim bir fırsatını bulup kaçır ve kumluğa girer. İhtiyarın anlattığı üzere yedi kardeş yıldızına bakarak doğu istikametinde epey yol alır. Ancak bir zaman sonra hava bozulur ve fırtına kopar. Ne yapacağını bilmeden sıkıntı ve şaşkınlık içerisinde beklerken ısığa benzer bir ses duyar. Ağabeyim can havliyle kaçmaya başlar. Biraz sonra ses yine gelince, kaçmaya devam eder. Böylece sestten kaçır kaçır epeyce ilerler ve bir müddet sonra bitkin düşerek yıkılıp gider. Kendine geldiğinde bu sefer de bir su sesi duyar. İşittiği sırlı sestten kaçırken su kıyısına, yani Çin sınırına ulaşmış. Bu sırlı ses, ulu Tanrı’nın lütfüyle babamızın dualarının kabul edilmesi demekti ve ağabeyime adeta kılavuzluk etmişti. Böylece 1933 yılının güz aylarında ağabeyim de gelerek bize katılmıştı.

Şimdi biraz babamızın geçmişlerinden söz edeceğiz. Babamız daha gerçek hayata ilk adımlarını attığı Buhara Medresesi’ndeki³⁰ tahsil günlerinden başlayarak haksızlıklara, adaletsizliklere karşı aktif olarak mücadele etmiş; genç mollalar Sünni-Şii hizipçiliği yaparak birbirleriyle çatışırken Hak yolunda savaşım vermişlerdi. Çarlık zulmüne karşı Tokmak’ta faaliyetler yürütmüş; Çar hükümeti dinimizi ayaklar altına aldığına, Çar’ın resmi dedemizin kurdurmuş olduğu Tokmak Mescidi’ne asıldığına onu babamız alıp yırtıp atmıştı. Ondan sonra siyasi kaçır sıfatıyla, 1916 yılındaki Kırgız Ayaklanması’na katılmakla suçlanmış ve tam yakalanacağı sırada kaçırarak Atbaşı-Narın yoluyla Kaşgar’a geçmişlerdi. Kaşgar’da iki yıl kalmasının ardından Sovyet hükümeti kurulunca Tokmak’a geri döndüler. Daha sonra Sovyet iktidarının sloganlarına inanarak geçirdikleri 2-3 yıl boyunca Kazan’da çıkmakta olan “Şûra-yı İslâm” dergisinin Tokmak muhabiri olarak vatana hizmet ederler. Gulca’ya gittikleri güne kadar haksızlığa, zulme, adaletsizliğe karşı korkusuzca mücadele verirler. Gulca’ya geçtikten sonra dahi her yerde zulmün aleyhinde konuşurlar.

Bu günlerde Kumul’da Hoca Niyaz Hacı tarafından Cinşurin Hükümetine karşı bir kurtuluş mücadelesi başlatılmıştı. Ağabeyim Taşkent’e gittiklerinden dolayı çok endişelendikleri vakitlerde, 1932 yılının yaz aylarında, babamız ve Abdusettar Mahdum, Kura’daki Cinşurin hükümeti askeri temsilcisi tarafından birdenbire tutuklanmış ve kollarına, ayaklarına prangalar vurularak Kura’ya götürölüp

³⁰ Buhara’daki Emir Alimhan Medresesi. Sonradan İbni Sina Kütüphanesi olarak faaliyet göstermekteydi.

zindana atılmışlardı. Kendilerine yüklenen suç, casusların Hoca Niyaz'ın Gulca'daki adamlarından olduğu yönünde verdikleri istihbarattan ibaretti. Oldukça kötü bir vaziyette hapsedilmişlerdi. Çünkü zaman, biraz şüphelendikleri insanları giyotinlerle doğradıkları bir zamandı. O günlerde Şatı'da yaşamakta olan Tohta Ahun Bay'ı,³¹ Muzat (Muzart) yoluyla Hoca Niyaz'ın adamlarıyla ilişki kurdu diyerek giyotinle doğradıklarını bütün Gulca vilayetine ilan etmişlerdi.

Allah rahmet eylesin, Rozi Muhammed Hacı,³² sağa sola koşturarak Turdı Ahunbay'ı harekete geçirmiş, onun vasıtasıyla büyük küçük herkesten imza toplamış, Yakupdövker Hacı'nın oğlu Yusuf Ahun Bayveççe'nin Cinşurin'in yakın dostu olmasından yararlanarak halkın imzalarının ekli olduğu dilekçeyi yerine ulaştırmıştı. Babamı bu imzalara binaen kefaletten çıkarmışlardı. İki aylık zindan vahşeti, yıllarca sürecek hapislane sıkıntısından daha acı izler bırakmıştı. Özellikle, geldiğinde Abdüssettar Mahdum'u tanıyamadık. Bu sefer vahşet o denli korkunçtu ki, onu hiçbir sözle anlatmak mümkün değildir...

O yıllarda dünyanın başına bir de faşizm belası musallat olmuştu ve başımızdaki zulümlerin yerini bu sefer de Huda'nın hazırladığı bu bela almıştı. Peygamberimizin (s.a.v.) "Benden sonra kötülerin kötülükleri çoğaldığında Allah tarafından gökten ateş yağdırılıp etrafı yangına vermez, yer yarıdılıp insanları yutmaz. Ama insanlar Allah'ın kahrına uğrayarak birbirlerini kırarlar" şeklindeki sözleri yaşıyordu. 1931 yılında Japonya, Mançurya'yı işgal edip, Mançu Go Hükümetini kurunca, Rusya'nın menfaatlerine son vererek Çin'i parçalayıp ele geçirme işine girişti. Hal böyle olunca Stalin de, Çin'den elde etmekte olduğu çıkarları kaybetmemek amacıyla Kumul dağlarında Hoca Niyaz'ı buldu ve ona Kızıl Moğolistan üzerinden sürekli olarak yardım gönderdi. Sonra Mançurya'dan kaçarak Vladivostok'a³³ gitmiş olan Hunhuzları (kızıl sakalları) bularak onları da Doğu Türkistan'a sokmaya başladı. Bunların çoğu Rus kadınlarla evli olup, nereye gittilerse meyhaneler ve genelevler açarak türlü ahlaksızlıklara imza attılar. Bazıları hükümet idarelerine de yerleşip, halka zulmetmekteydiler.

O dönemdeki eski hükümet Stalin'in hoşuna gitmiyordu. Bunun için hükümeti yıkmak ve yerine kendisinin dediklerini yapacak bir hükümet kurmak maksadıyla ustaca bir siyaset yürüttü. Gâh ayaklanmacılara, gâh da hükümete yardım etmek suretiyle biçare halkı kendi menfaatlerine sinsice kurban etti. Hatta o günlerde Mabufang³⁴ ve Macuying³⁵ gibi Dungan liderler arasına ayrımcılık sokarak,

³¹ Yerli Uygurlardan nüfuzlu bir zengin.

³² Alihan Töre'nin Özbek komşularından.

³³ Vladivostok: 1860 yılında kurulmuş, Rusya'nın Uzakdoğu'daki en gelişmiş şehri. Transsibirya Demiryolu'nun son noktası, Pasifik Okyanusu'nda (Japon Denizinde) bir liman.

³⁴ Muhammed Hüseyin Mabufang: Kuzeybatı Çin Bölgesinin Dungan asıllı askeri ve mülki direktörü.

³⁵ Macuying: Kansu Vilayetindeki Ho-co Bölgesinden Dungan asıllı harp beylerindendir. 1933 Temmuzunda Sovyetler Birliğine gittiği ve orada Stalin tarafından idam edildiği söylenmektedir.

Macuying'i kendi tarafına geçirmeyi başardı. Daha sonra Kaşgar valisi Mahmud'un büyük kardeşi Mosulbay, Macuying'e gidip onu Kumul'a getirerek, Hoca Niyaz'la birlikte Cinşurin Hükümetine ağır darbeler indirdi. Bu hükümet yıkılıp da Cinşurin kaçarken Çöçek yoluyla Çin'e geçmeye yol vererek ve Hoca Niyaz'la savaş halinde olan şenşisay (Duben) ile ağızbirliği ederek onu Hoca Niyaz'la birleştirdi. Bu ikili, Macuying'i hep birlikte Kaşgar'a sürdüler.

O günlerde, yani 1933 yılının kış aylarında Gulca havalisindeki Dunganlar da ayaklanır ve Gulca'yı ele geçirerek ev ev dolaşmak suretiyle gün boyu Hunhuz öldürürler. Bir kısmı bunlardan kaçarak Rus askerleriyle birlikte Hayranbağ'a girip canlarını kurtarır. Bu sırada Rus askerleri, Tarbagatayski adı verilen Çöçek yolunu kullanarak bölgeye ulaşır ve gece saat üçe doğru toplarla Dunganlara hücum ederler. Dungan Mescidi'nin minaresi uçurulur ve Dunganlar çekilmeye zorlanırlar.

İşte o günden itibaren Gulca'daki eski Cinşurin hükümeti tamamıyla ortadan kalkar ve onun yerini Hunhuzlar ile onlara yardım eden yerli Rus askeri birliklerinin başındaki Polinov alır. Bunlar Dunganları keyiflerine göre öldürmeye başlarlar. Bu günlerde babamız 20'ye yakın Dungan'ı evinin bodrumunda ve komşularının evlerinde üç gün boyunca saklamış, daha sonra ellerine beyaz bayrak tutuşturarak dönemin hükümet başkanı, yani vali yardımcısı olan Turdı Ahunbay'ın huzuruna götürmüş ve bu şekilde onların canlarını kurtarmıştı. Ayaklanmacı Dunganların çoğu, Yıldız üzerinden kaçarlarken kış soğukunda kırılmış, pek az bir kısmı Altışehir'e ulaşmıştı.

Macuying, Hoca Niyaz ve Mahmut arasında ittifak sağlayan Ruslar; bunlarla işleri bitince Hoca Niyaz ile Macuying'i birbirlerine düşürerek Hoca Niyaz'ı Duben'e bağladılar. Bununla birlikte eski ittifaka sadık kalan Uygur ve Dungan askerler, Doğu Türkistan'ın güneyine, yani Altışehir'e yürüdüler. Karaşahar, Kuça ve Aksu'yu ele geçirip de Kaşgar'a yaklaştıklarında, Temir Batur'la³⁶ Dunganların arası açıldı. Dunganlar, Temir Batur'u öldürüp, Kaşgar'a girdiler.

Sabit Damla, 1933 yılının sonlarına doğru hacdan dönerek Hoten'e varır ve Kaşgar'da Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni kurar. Esasi güç olan Dunganlar duruma dahil edilmeyip de; Osman, Oraz, Yusufhan, Şamansur gibi başçıların idaresindeki kalabalık ama dağınık ve avare adamlarla şehir ele geçirilmek istenince, Macuying'in Urumçi'den sürülen askerleri bölgeye ulaşır ve bunları şehirden kovarlar. Bunlarsa dört bir yana kaçarlar. Hoca Niyaz, kaç kaç Sovyet sınırına kadar varır. Bunlar Dunganlarla savaşta tarumar olunca, Osman Kırgız dağa, Yusufhan ise Taşkorgan'a kaçıp gider. Urumçi'den geri çekilirken gelen Dunganlarla savaşarak yenilen Hoca Niyaz, Duben'in Aksu'daki askerlerine katılır. Bundan sonra Mahmut ve Hoca Niyaz, Sovyetlerin baskısıyla Sabit Damla'ya ihanet ederek, kendi koltuklarını korumak için, başta Sabit Damla olmak üzere bütün hü-

³⁶ Arabacılıktan yetişmiş bir savaşçı olarak bilinir.

kümet azalarını yakalayıp Duben'e teslim ederler. Kuru kalabalığın önderleri olan bu adamlar, bölge halkının, özellikle de Kaşgar sakinlerinin başına çok belalar getirdiler.

Macuying, Kaşgar'ı ele geçirip de tüm işlerini bitirdikten sonra, Kaşgar ulema-sını muhaliflere gönderir ve birlik çağrısı yapar. Ne var ki, bu bahtı karalar birliğe razı olmazlar. Macuying "Hepimiz Müslüman'ız. Öyleyse, İslam temelinde birleşelim" diye ittifaka çağırırken, bunun muhatapları arasında Sabit Damla da, Hoca Niyaz da, Hoten'den Muhammed Emin Hazret de vardı. Bilgisizlik ve birlikten uzak olmanın neticesinde hepsi mahvoldular. Kaşgar'dan geri çekilen Macuying'le Yarkent ve Hoten'de meydana gelen çarpışmalar sonunda Muhammed Emin Hazret ağır bir yenilgiye uğrayarak Hindistan'a kaçtı. Yabancı güçlerin planları uyarınca gerçekleşen bu inkılap, yine yabancıların lehine neticeler vererek sona erdi. Macuying, kendine bağlı askeri kuvvetleri, müttefiki Mahusang'a teslim edip, Sovyet konsolosluğunun aracılığıyla yakınlarıyla beraber bir gece içerisinde Kaşgar'dan sınırı geçti ve ortadan kayboldu. Böylece savaş sona erince Hoca Niyaz da, Urumçi'ye giderek pucuşi, yani hükümet reisi yardımcısı unvanını aldı. Duben, bütün askeri ve mülki idare yetkilerine sahip olarak, canuşi (hükümet reisi) sıfatıyla tüm salahiyyeti ele geçirdi. Bu güç, elbette kendisinin değildi. Bütün bu kudrete Stalin'in planı sayesinde sahip olmuştu. Uygurların kanları karşılığında kazandığı zafer sonunda, onları elleri ayakları bağlı halde Çin'e teslim etti. Macuying'i ortadan kaybedip, Mahusang'ı Hoten'e sürme planı gerçekleşince, Mahmud'u da tercih şansı bırakmaksızın kendisine bağlı askeri kuvvetiyle birlikte Kaşgar'ın eski şehir tarafına yerleştirip, başkalarını dahi benzer usullerle hallettikten sonra rahata erişmiş ve barış dönemini başlatmıştı.

Şin Duben diktatörlüğünün başlangıcı

Urumçi'de tezgahlanan yeni siyasete göre şimdi dönem "Aydınlanma Dönemi" idi. Doğu Türkistan'da Cinşurin'in eski Çin hükümeti yıkılıp da, yerine yeni Çinli Duben iktidarı tesis edilince, ortaya halkın kulağına hoş geleceği hesaplanan "Bütün milletler eşit haklara sahiptir" ve "Hiçbir millet başkaları tarafından ezilemez" gibi birkaç popülist slogan atıldı. Bu cümleden olmak üzere halk arasında "altı şiar siyaseti"ni,³⁷ yani "Emperyalizmle mücadele", "Sovyet hükümetiyle ebedi dostluk", "Bütün milletlerin eşit haklara sahip olması" gibi büyük ilkeleri yayararak, sözde bunlara uygun hareket edilmiş oldu. Buna göre, halkın eğitiminin önündeki engeller kalkacak ve müteşebbislerle eğitimcilere yol açılacaktı. Halkın bağrından çıkan terakkiperver zenginler; okul, darülaceze, yetimhane gibi kurumlar açmanın yanı sıra, eğitim faaliyetleri ve mekanlarını da kısa sürede canlandırıp, işleri yolu-

³⁷ Altı Şiar Siyaseti: 1) Emperyalizmle mücadele, 2) Sovyetler Birliği ile dostluk, 3) Milletlerin eşitliği, 4) Devlet memurlarının ahlaklı olmaları ve para karşılığında satın alınmazlığı, 5) Yeni Şingcan'ı (yani Doğu Türkistanı) ihya etme, 6) Barış için mücadele, gibi altı ayrı ilke-den oluşan siyasi düşünce.

na koydular. Çünkü halk, inkılap sürecinde milletin çektiği azapların, zulümlerin hepsinin bilgisizlik ve bilinçsizlikten kaynaklandığını anlamıştı. Birçok insan gönüllü olarak girişimler başlattı ve pek çok yerde okullar açtı. Bu kapsamda halkın bizzat kendisi tarafından Gulca'da birkaç ilkokul ile Sayboyu'nda doğru dürüst bir de ortaokul açıldı. Yukarıda zikrettiğimiz darülacezeleri, yetimhaneleri ve Karadöng Mescidi'nin mektebini de Satıbaldıbay'ın başkanlığında kurulan dayanışma derneği hayata geçirdi. Ayhan adlı bir hanım, Kazançı Mahallesinde büyük bir okul yaptırdı. Ayrıca halk, gönüllü olarak burada bir elektrik santrali ile bir un fabrikası kurarak, bunlara "aksionerni obşestvo"³⁸ hüviyeti kazandırdı. Altunluk Mezarlığı mevkiinde bir de kibrit fabrikası kuruldu. Bunlardan başka, çiftçilere de yardımlar edilip, kendilerine tohum ve arazi verildi. Ticaret işleri halkın ihtiyarında kaldı.

Bu siyaset bütün Doğu Türkistan genelinde yürütüldüğü için, bunun neticesinde halkın yaşam şartları bir iki yıl içerisinde oldukça iyileşmişse de, komşumuz da her sahaya el atmış oldu. İnkılap sırasında görülen zararlardan ders alınmış olsa gerek, çocukların eğitilmesi yönündeki faaliyetlere çok daha fazla önem verildi, her vilayette "dârül muallimîn"ler³⁹ açıldı ve sonuç olarak öğrencilerin sayısı da epeyce arttı. Bunların yanında halk tarafından, daha önce görülmemiş bir şekilde gazeteler neşredilmeye başlandı. Bu devirde dindarlara da birtakım özgürlükler verilmişti. Doğu Türkistan'ın çeşitli şehirlerinden kendilerine hac düşen pek çok insan, hacca gidip ibadetlerini yerine getirmek suretiyle hacı olarak geri döndüler. Eğitimin her sahada geliştiğini, bunun sonucunda insanlardaki milli duyguların uyandığını, dolayısıyla da bağımsızlığa doğru gidilmekte olduğunu fark eden iç ve dış muhalifler, derhal bunun önünü alma yoluna gittiler. 1934 yılından itibaren Taşkent'e öğrenci göndermek ve bu suretle kendi kafalarına uygun eğitimciler yetiştirerek Doğu Türkistan'daki eğitim işlerini kendi yönlerine çevirmek amacıyla faaliyetlere giriştiler. Komünist mantıkla yetişen bu yeni eğitimciler, eskilerinden sonra gelmiş olsalar da, planlandığı üzere her alanda kadrolaşmak suretiyle milli eğitimi komünizme yönlendirip, eski çalışanları zor durumda bırakarak işlerinden etmeye başladılar. Çünkü, Doğu Türkistan'ın bütün vilayetlerinde milli eğitim, tek bir amaca yönelik olarak gelişmekteydi. Bilhassa zavallı Kaşgar'da, Mahmut tarafından yoluna koyulan eğitim öğretim faaliyetleri sezilir derecede inkişaf etmişti. İç ve dış muhalifler, yani bağımsızlık düşmanları, her sahaya yayılan komünistlerin zihniyetleri uyarınca sosyalizmin çürümüş "sınıf mücadelesi" mantığını oturtmaya, milletin şuurunu tahrip yoluyla bozmaya başladılar. Bunu gören bazı menfaatçi Uygur "vatanseverleri" de, ileride kendilerini bekleyen fayda yahut zararı düşünmeksizin, başkalarının oyununa geldiler ve hızla gelişmekte olan milli bilinci engelleyerek, düşmanın çıkarı yönünde çalışma yoluna giriverdiler.

³⁸ Rusça "aktsionernoye obşchestvo" sözcüklerinin Uygurca telaffuzu olup, "Anonim Şirket" anlamına gelmektedir.

³⁹ Eğitim Fakülteleri; öğretmen okulları.

Doğu Türkistan'ın gerçek vatanseverlerini yok etmek için kurulan tuzaklar

Bölgede varılan bu olumlu neticeler, Uygur halkının asırlardır özlemini çektiği arzu ve emellerinin gerçekleşmesi için önünde geniş bir yol açılmıştı. Ancak bu gerçekliğin iç ve dış düşmanların hiç de hoşuna gitmediği tarihten malumdur. Bu sebepten; zulüm, ihanet ve suçlama mantığına dayalı bir plan yapılarak, bu planı uygulamada içte Burhan Efendi (Şehidi) kullanıldı. Bu adam, zulüm ve ihanet dolu iftiraları, hiç utanmaksızın, vatani ile şerefini menfaatlerine satarak konuşmalarında, basın-yayın organlarında dile getirdi. Böylece Doğu Türkistan halkının menfaatlerini düşmana kurban ederken, kendi mevkiini ve koltuğunu sağlama almış oldu. 1935'lerde Duben'i temsilen Altay'a giderek, Şerifhan Töre'yi de Duben'e bağlamak suretiyle geri döndü. İşte bu tür hizmetleriyle masum insanların kurban olması karşılığında ödül olarak kendi koltuğunu korudu. Sovyetler tarafından Hoca Niyaz'a danışman olarak gönderilen Mansur Efendi ve bunun benzeri adamlar, her sahada hakim makamlara gelerek, gerçek vatanseverleri sözde atama yoluyla başka yerlere göndermek suretiyle merkezden uzaklaştırıp, onların yerlerine kendi adamlarını koydular. Taşkent'te okuyup çeşitli branşlarda tahsil görüp gelenler, bütün alanların en önemli mevkilerini ele geçirdiler. Sakçı⁴⁰ idareleri dahi onların elindeydi. Korkunç planlarını hayata geçirebilmek için, evlere kadar bütün idarelere ve mahallelere casuslar yerleştirdiler. İlk sırada olarak okullar casusla dolduruldu. Böylece, halkı aldatabilmek için yapılan değişiklikler sonunda, görevden alınanların yerine kendini düşünen vicdansızlar geldi. Derken, ülkenin batısından çıkan korkunç komünizm siyaseti, buralara kadar ulaştı.

Duben, bu siyaseti hayata geçirirken Stalin'in talimatıyla, Doğu Türkistan'la Çin'i ayıran stratejik öneme haiz doğu sınırı Şinşinşa'ya kadar taş bir yol yaptırdı. Bu mevkide şartlara uygun olarak askeri binalar kurduruldu. Macuying Kaşgar'ı ele geçirdiğinde, Çin-Sovyet sınırında bulunan Uluğçat Kırgızlarından İshakbek, Abdurazzak Mavlan ve Dadha önderliğindeki bazı silahlı Kırgızlar, Mahmud'a yardım etmek bahanesiyle gelerek kendisine katılmışlardı.

Dunganlar, kaçtıktan sonra sözde Mahmud'a itaat ediyormuş gibi davranıp, askerlerinin içine dağılarak casusluk yaparlar. Başta Taşkorgan yöneticisi İshakbek ve Kaşgar'ın işçilerinden sorumlu casus Kadir Hacı olmak üzere bazıları, vatanseverler üzerinde bir katliam uygular, hapishaneleri ateşe vermek suretiyle hepsini öldürür. Mahmud'un Taşkent'e okumaya gönderilen subayları bozularak geri dönerler. Bu arada Mansur Efendi, Duben tarafından Altışehir'e teftiş için gönderilir. Bu da, halk tarafından yaptırılan okulları ve bilumum eğitim işlerini hükümetin idaresine bağlayarak, denetim mekanizmasını tesis eder. Ayrıca, basın-yayın kuruluşlarının başındakileri görevlerinden azledip, yerlerine kendi adamlarını koyarak, zulüm, zorbalık ve yalana dayalı komünist matbuatı yerleştirir. Bunun neticesinde

⁴⁰ Sakçı: (Uygur Türkçesi) Kelime anlamı olarak "korucu", "güvenlik görevlisi" gibi anlamlara gelmekte olup, burada polis ve jandarma kuvvetlerini işaret etmektedir.

de, haksız suçlamalar ve zalimliklerle insanları hapse atmaya başlar. Lu Siling, idari işlerde bir dış güç olan Sovyetlerin siyasetini uygulardı. Bu işlerden rahatsızlık duymaya başlayan Mahmut ise, yapılan zulümlere bir dur diyebilmek amacıyla değişik faaliyetlere girişir. Ancak, içi ve etrafı düşmanlarla çevrili olan Mahmut, durumu uzun süre mülhaza ettikten sonra, elindeki askeri kuvvetle dışarıdaki güce karşı koymaya muktedir olamayacağını anlayarak, isyan bayrağını kaldırmaktan vazgeçer. Ne var ki, durumu haber alan iç ve dış düşmanlar, Mahmud'u oyuna getirerek bertaraf etmek için Duben ve Hoca Niyaz vasıtasıyla birkaç kez kendisini Urumçi'ye çağırırlar. Giderse büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalacağını, gitmeyecek olursa ise aranın bozulacağını anlayan Mahmut, başka hiçbir çaresi kalmayınca yakınlarıyla istişare ettikten sonra Hindistan'a geçmek, maksatları yönündeki faaliyetlerini oradan yönetmek kararına varır ve 1937 yılının baharında yakın silah arkadaşlarıyla birlikte Hindistan'a hicret eder. Mahmud'un Urumçi'ye değil de Hindistan'a gittiği haberini alan askerler galeyana gelip kendi aralarından Abduniyaz'ı lider seçerek hükümete itaat etmeyi reddeder ve Kaşgar'dan Yarkent üzerine yürürler. Dunganlar ve Uygurlar, Hoten'deki Mahusang'la birleşerek Şenşay'a, yani Duben'e karşı savaşmaya karar verir ve İslam temelinde anlaşmaya varırlar. Abduniyaz ve Mahusang'ın 1937 yılı Mayıs'da taarruza geçerek Kaşgar şehri ve havalisini ele geçirmesinin ardından; Abduniyaz bütün askerleriyle Urumçi üzerine hücum başlatmış; Maralbaşı'nı, Üçturfan'ı, Aksu'yu ve Abad'ı da havalisiyle birlikte alır. Hemen sonra Aksu'daki Duben kuvvetlerini de tarumar eden Abduniyaz; Bay, Kızıl, Sayram ve Kuçar'ı dahi ele geçirip Urumçi'yi kuşatmak üzere hazırlanmaya başlar. Bütün halk ayaklanmaya destek verir ve gönüllü olarak düşmana karşı kahramanca savaşır. Duben ayaklanmayı bastırmak için çok sayıda asker göndermiş olmasına rağmen, ayaklanmacılar bunları darmadağın eder. Düşman mahvolmak üzereyken, Sovyetler Birliği, bu adaletsiz sömürüye karşı başlatılan mücadeleyi bastırmak üzere tank ve uçak destekli silahlı birliklerini Artuş ile Üçturfan yoluyla bölgeye sevk eder. Bunlar isyanı susturmak için ayaklanmacılarla savaşırken, önceden beri Mahmud'a bağlı olan Kırgız askerler ondan ayrılır ve yeni silahlarla donatılmış halde İshakbek ve Mavlan önderliğinde ayaklanmacıları arkadan vurarak besledikleri kötü emellere ulaşmış olurlar. Aynı anda karadan tanklarla, gökyüzünden uçaklarla bomba atan, makineli tüfeklerle ateş yağdıran düşman, hiç de eşit olmayan bu güç dengesizliğini çok iyi kullanarak ayaklanmacıları dağınık halde geri çekilmeye mecbur eder. Mahusang da, yirmi kadar tank ile uçağın hücumuna dayanamayarak Yarkent'e çekilir; burada da çok barınamaz ve Eylül ayında o da Hindistan'a geçer. Abduniyaz ise, kahraman askerleriyle mertçe, özveriyle savaşır ve sonunda altmış bine yakın fedaisiyle birlikte şehit düşer. Allah rahmet eylesin. Uygur halkı, bu vatanseverleri hatırlından hiçbir zaman çıkarmayacaktır.

Altışehir Ayaklanması böylelikle bastırılmış ve Uygur halkının eli ayağı bağlanarak düşmana teslim edilmiş oldu. Bundan sonra Kumul'un askeri ve mülki reisi Yolbars da, Duben'e karşı savaşmanın faydasız olacağını düşünerek İç Çin'e

kaçtı. Yolbars, Mahmut ve Mahusung, Hoca Niyaz İnkılabında ortaya çıkmış güçlerdi ve inkılap sırasında kazandıkları konumu koruyabilmişlerdi. Ama ne var ki, dış düşman, yani Sovyetler Birliği tarafından planlı bir şekilde vahşice dağıtılarak yok edildiler.

Zorbalık, zulüm ve iftira siyaseti

Yukarıda sözü edilen zulümler ve ihanetler planlı şekilde hayata geçirildikten sonra, bütün Doğu Türkistan'ın silahlı güçlerinin Şenşisay'ın eline geçmesi öngörülmüştü. Bu öngörü, 1937 yılından itibaren aynen tatbik edildi. Mahmud, inkılaptan sonra Kaşgar'daki silahlı kuvvetleri eline almışsa da, yönetimi Lu Siling elinde tutuyordu. Mahmut gidince, onun Kaşgar'da kalan silahlı kuvvetlerinin başlattığı kurtuluş hareketi Stalin tarafından amansızca bastırıldı. Mahusang, Yarkent ve Hoten'i bırakıp Hindistan'a; Yolbars ise Kumul'u terk edip İç Çin'e kaçtı. Böylece Şen Duben bölgeye hakim oldu. Dışarıdan Doğu Türkistan'a girilecek yolları kapatmak amacı ile, Stalin'in talimatıyla Şinşisa'ya motorize bir askeri Sovyet ekibi konuşlandırıldı. Hoten'e Abdurazzak Mavlanov hakim olup, Hindistan sınırıyla bunlar ilgileniyordu. İshakbek, Taşkorgan'da Afganistan sınır yolunu kapattı. Böylece Doğu Türkistan'ın bütün sınırları Sovyetler tarafından kuşatılmış oldu. O günlerde İç Çin'de Japonya'ya karşı devam eden bir savaş söz konusuydu. Bundan faydalanan Stalin, buraların iç ve dış siyasetini kendi etkisi altına alarak, şimdi neler yapılacağını direktifini verdi ve bu korkunç faciaların icrası konusunda Şen Duben'i görevlendirdi.

Bu facia, 1937 yılında Hoca Niyaz başta olmak üzere on binlerce masum insanı kodese tıkmakla başladı. Bu insanlar hakkında envai çeşit iftiralar uydurup, halkı kandırmak için vicdansızlığın bütün yolları denenirken, bu işte İç Çin'den kaçan Çinli komünistlerle Taşkent'te tahsil gören taklitçi Uygur komünistleri kullandılar. Bunlardan biri olan Stalin'in adamı Mansur Efendi, kendi milletine karşı yürütülen cebir, zulüm ve iftira kampanyalarını memnuniyetle onaylaydı. Bu namussuz, hiç utanmadan vicdansızca Hoca Niyaz'ın Japon casusu, vatan haini, Altışehir Ayaklanması'nın Urumçi sorumlusu olduğunu söyleyerek, onu radyo ve gazetelerde iştiyakla karaladı. Bu vahşiyane tutumun ardından gerçekleşen belalı tutuklamalar, Urumçi ve Gulca vilayetlerinde aynı anda meydana geliyordu. Bunun neticesinde binlerce aile perişan oldu. Bu barbarlıklar Gulca vilayetinde Çu Siling tarafından yönetiliyordu. O sırada başta Dotay Çingdili ve yardımcısı Tırdı Ahunbay olmak üzere inkılapta emeği geçen Dungan Taysahun, Kazak-Kırgızlardan Küneş ve Tekeş, Mukurcırılan'da yaşayan Darubay Akalakçı, Maksut Akalakçı, Cayırbek ve Ekbertacı gibi ellerine geçirdikleri birkaç bin kişiyi hapse atmak suretiyle toplumdaki nüfuzlarını yok edip, yerlerine İç Çin'den kaçıp gelen taklitçi Uygur komünistleri koydular. Bu kan içici zalimler, biçare mahkumları şahit olunmamış, işitilmemiş işkencelere tabi tutarak, onlara gaddarca eziyet ettikten sonra, yapmadıkları, hatta görmedikleri suçlara zorla imza attırdı-

lar. Mansur ve Burhan Efendiler, bu vahşi zulümleri uygulayan, bu uydurma suçları icat eden büyük (!) önderleri Duben'i methetmede, eşiği at yapmada birbirleriyle yarışıyorlardı. Bu doğrulukçu (!) komünizm tellallarının gerçek yüzü işte budur. Bunların tek maksadı, öz milletlerinin kanı pahasına oturdukları o koltuğu vicdansızca korumaktan ibarettir. Bunların iğrenç iftiralarına istinat eden Guanju'nun (siyasi polis teşkilatının) sorgu cellatları, tarihte eşi benzeri görülmemiş işkenceleri bu zavallı, bu masum mahkumlar üzerinde denediler ve hepsini eziyet çektire çektire öldürdüler. İşkence yöntemleri arasında; insanların tırnaklarının altına kamış sokmak, başlarını ezmek suretiyle gözlerini çıkarmak, taş ve tuğla parçaları üzerinde baş aşağı asmak, ön ve arka boşaltım organlarına tel sokmak, kollarını ve ayaklarını kırmak da vardı. Bu insancıkları benzeri türdeki birçok vahşilikle katlettiler.

Urumçi hapishanelerindeki bu zulümden tesadüfen ölmeden kurtulan kişilerle sohbet etmiştim. Bunlar, Kaşgar'dan Abdurrahim Efendi, Altay'dan Kazak Şamşı, Gulca'dan Minavar Hoca ve Kasımcın Kamberi gibi isimlerdi. Küçük bir çocuk olmama bakmaksızın beni de, Gulca hapishanelerine atıp, her gün "Baban nerede; kimin evinde kalıyor? Söyle!" diye baskı yaparak, palahla⁴¹ döve döve kalçalarını parçalamışlardı. Sırası geldiğinde bunu da anlatırız.

Bu korkunç günlerde milletin küçük büyük her kesimi kendi başının çaresine bakmak için, bütün kişilik haklarını kaybetmiş halde oyalanıyor, zalimler ne derse korkusundan "doğru" diyordu. Toplu tutuklama işlemlerinin devam ettiği sırada müsadereye tabi tutularak insanların elinden alınan hesapsız mal mülkün, altının, gümüşün yanında; ikinci adımda bu sefer "Emperyalizmle mücadele edeceğiz" ilkesinin perdesi altında etrafa korku saçarak halkın elinde kalan her varlığa el koydular. Bundan sonra Şen Duben, iç ve dış dünyadan koparılan Doğu Türkistan halkını baskı ve zulümle kendisinin en iyi bildiği yol olan çıkmaz sokağa, yani materyalizm yoluna sokmaya başladı. Aydınları, öğretmenleri ve hatta ortaokul çocuklarını mevcut siyasetin aleyhinde konuşuyorlar iddiasıyla en ufak bir şüpheyle hain ilan etti ve hapse attı. Eski hükümetin yıkıldığı ve yerine Şen Duben'in iktidara geldiği tarih; 12 Nisan 1934 tarihiydi. Bunun için her yılın 12 Nisan günü bayram olarak ilan edilmişti. Bir bayramdan diğerine kadar hapse atılmamış olanları, her yıl bayram münasebetiyle toplantıya davet eder ve buradan geri göndermeyerek deliğe tıklarlardı...

Zamanında Burhan Efendi vasıtasıyla Duben'le anlaşılan Altaylı Şerifhan Töre,⁴² geçici olarak Altay valisiydi. Devrin şartları öyle icap ettiği için Şerifhan Töre'ye kendi verdikleri askeri ve idari yetkiyi geri alıp, yerine bir Çinli koymayı planlamışlar idiyse de, şimdilik kendisini kullanıyorlardı. Çünkü sınırın öteki ta-

⁴¹ Palah: (Uygur Türkçesi) Yassı değnek, sopa.

⁴² Şerifhan Töre: (Şerifhan Dinsahanoviç Kugedayev) Doğu ve Batı Türkistan Kazaklarının pek sevip saydıkları asilzade. Altay'ın ilk valisi. Abak Kerey boyuna mensup. Altay'da eğitim ve iktisat işlerini geliştirmiştir. 1942 yılında Şenşisey tarafından öldürülmüştür.

rafında, bunun müttefiki ve efendisi olan Sovyet Hükümeti dikkatle beklemekteydi. Zira geçici olarak da olsa, bölgede idareyi yerli halktan birisinin elinde tutması, her iki taraf için de menfaat getirmişti. Sonrasında, bütün Doğu Türkistan'ı çembere almış olan Sovyetler, batı yönündeki kapıları açtı ve anahtarları ele geçirdi. Bölgenin bütün zenginliklerini alelacele taşıyıp götürmeye başladı. Altay vilayetinin çeşitli bölgelerinden çıkan altın ve gümüşten tutun da, Köktokay ile Çingil'den elde edilen uranyum, volfram ve diğer yeraltı zenginliklerinin yüzlerce kamyonla gece gündüz ülkesine taşındı. Hoten vilayetinde de altın madenine dayalı idareler kurulmuştu. Ülke genelinde nereden ne çıkacağını araştırıp bulmuşlardı. Elleri yeraltı zenginliklerinin ayrıntılı haritaları bulunuyordu. Bu sebepten arama işleriyle fazla uğraşmaksızın, bu yeraltı madenlerinin taşınıp götürülme işlemlerine derhal başlandı. Kurdukları bu sektörün yanı sıra, her yıl, yüz binlerce canlı atı, sığırı ve koyunu da kendilerinin belirlediği fiyatlarla satın aldılar. Durum böyle de olsa, tarım ve hayvancılık ürünlerini kendileri tarafından belirlenen fiyatlarla almalarına rağmen, aldıklarının yerine takas yoluyla sanayi malları verdikleri için çiftçi ve hayvancıların bu işten epeyce kârlı çıktıklarını söylemeliyiz.

Rusya hükümeti, daha öncelerden beri Doğu Türkistan halkının kurtuluş mücadelesini acımasızca bastırması ve onları Çin'e teslim edegelmiştir. Bunu unutmamak gerektir. Çünkü, aslında tek bir parça olan Türkistan'ın yarısının olsun bağımsızlığına kavuşmasından bile son derecede korkarlardı. Bundan dolayı, Şen Duben çekinmeden "Doğu Türkistan, Çin'in ayrılmaz bir parçasıdır" diye bağırıırken, başını Mansur Efendi'nin çektiği midesini düşünen vatansever (!) Uygur aydınları ona eşlik ettiler ve bu fıkre katılmayanları da zulümle, iftiralarla haislere atarak mahvettiler.

Gulca'da geçirilen ikinci korkunç gece

28 Şubat 1938 Salı... Gece saat 03.00'te GPU'nun adamları yanlarına aksakalı da alarak geldiler ve kapımızı dövmeye başladılar. Arada sırada şangyonun [aksakal, muhtar] sesi de duyuluyordu. Bir "Gaffarhan", bir "Asılhan" diye bağırıyorlardı. Ben küçük kardeşlerimle yemek odasında yatmıştım. Bu korkunç sesler beni endişeye düşürdü. Çünkü üç gün önce yine böyle sesler çıkararak bizim sokaktaki Rozi Ahun Eke'yi alıp götürmüşlerdi. Bu korkuyla usulca doğruldum ve kulak verdim. Anladım ki, bize gelenler de bu cellatlardı. Yattığım yerden sessizce kalkarak babamın yattığı odanın kapısını tıklattım; babam "Kim o?" diye sordular. Kısık bir sesle "Ben Asılhan; Çinliler geldi" cevabını verdim. Babamız kapıyı açarak "Şimdi Allah'a tevekkül edeceğiz. Nereye gidebilirim ki?" diyerek, alelacele giysilerini giyerken kaçmayacaklarını söylediler. Bu arada onlar hala kapıyı dövüyorlardı. Ben babamıza ısrarla kaçmaları gerektiği yönünde yalvardım. O zaman "Hoşça kalın, madem öyle ben gidiyorum" dediler ve komşumuzun duvarına doğru koştular. Ben de gittim ve ayaklarından kaldırdım. Duvara tırmanırken

“Bu akşam Nagaraçi’ye⁴³ gitmişti diyeceksiniz” diye tembihledi ve komşunun avlusuna atlayarak, bunun öte tarafındaki üçüncü komşumuz Eyyubhan Eke’nin evine saklandılar.

Derhal gidip kapıyı açtığımda gördüm ki, karşımda cellatlar duruyor. Ellerinde silahlarıyla çarçabuk avluya girerek “Töre hangi odada?” diye sormaya başladılar. Ben “Babamız yoklar” dediğimde birdenbire acayip bir şekilde bağırma-ya başla-
yarak eve girdiler. Çocukların ödünü kopartarak herkesi yemek odasına kovala-
mak suretiyle evi didik didik aramaya giriştiler. Bu sırada bana nereye gittiğini
sorduklarında “Nagaraçi’ye” cevabını verdim. “Kimin evine?” dediklerinde ise
“Bilmiyorum” dedim. Gözlerini bana dikip “Neden senin üstün başın çamur?
Adamı bu kaçırtnmış olmalı” diyerek beni tokatlamaya başladılar. Bunu gören an-
nem “Aman Allah’ım, çocuğumu öldürecekler” diyerek feryat etti. Bu arada kom-
şumuzun evini de aramışlar; “Kapıyı neden çabuk açmadın?” diyerek adamın ba-
şını gözüünü yarmışlar; dehşet saçarak korkutmuşlardı. Sonra yine bize dönerek
aynı soruları sormaya başladılar; biz de aynı cevabı tekrarlayıp durduk. Bunun
ardından eşyaların zabtını tutarak bütün odaları mühürlediler ve babamızın ki-
taplardan birkaç tanesini, evdeki bütün fotoğrafları da alıp hiddetle benden bun-
ları taşımamı istediler. Ben taşımadım. Beni tekrar dövmeye başladılar. Zavallı
annem çığlıklar attı. Onlar ise “Çocuk senin için önemliyse doğruyu söyle; yoksa
bundan daha beter eziyet görür” diye annemi tehdit ediyorlardı. Bense hiç
korkmadım. Çünkü içimde öylesine bir gurur peydahlanmıştı ki, bu hali tasvir
etmek mümkün değil. Canımdan aziz gördüğüm babamı, onu götürmek için ge-
len cellatların elinden kurtarabildim diye, içimde sıradışı bir korkusuzluk ve se-
vinç mevcuttu. Bunun için, güttüğüm amaca ulaştığım ve sıkıntımızın çözüldüğü
o anı hissederek annemi “Korkmayın; bana bir şey olmaz” diye teselli ediyor-
dum. Kalbime, zalimlere karşı nefretin yanı sıra, sönmez ve ebedi özgürlük duy-
gusu işte o an yerleşti.

Daha sonra “Yürü!” diyerek beni önlerine kattılar ve beraberlerinde götürdü-
ler. Evdekiler çığlıklar içinde ağlayarak kaldılar. Bu cellatlar avludan çıkarlarken
kapı önünde bıraktıkları bekçileri “Olur da bu kapının önünden kara sakallı, diş-
lerinin biri altın, orta boylu bir adam geçerse, derhal tutuklayın ve bize haber ve-
rin” diye tembihliyorlardı. Hava soğuktu ve karla karışık yağmur yağıyordu. Ka-
pının önünde üç at arabası vardı. Birine beni oturtular ve yanıma bir bekçi
koydular. Bu arabanın arkasına, yan komşumuzun uzun seyyar merdivenini bağ-
layıp ucu yere degecek şekilde sallandırdılar. Öndeki arabaya cellatlar oturdular
ve bu halde ilerleyerek bizden daha ötedeki Andican Mahallesinde oturan
Yusufcan Kekeç isimli adamın kapısının önünde durdular. Ses çıkartmadan mer-
diveni sokak tarafından duvara dayayarak adeta hırsızlar gibi usulca avluya indi-
ler. Adamcağıza ansızın baskın yapıp çoluk çocuğunu ağlatarak Yusufcan Eke’yi
de benim yanıma oturttu ve yürüyüp gittiler. Yolda Yusufcan “Babanız evde yok

⁴³ Nagaraçi: Gulca’da bir semt adı. Sözcüğün lügat anlamı “nakkareci”dir.

muydular?” diye sorunca “Yoktular” dedim. Oradan ayrılarak Osmanali Damla adlı arkadaşımın hasta babasını da bağırta bağırta evinden çıkartıp arabaya aldılar ve ilerlemeye devam ettiler. Bu hasta adam yolda “vay vay” diye bağırıyor; bir sakçı ise “Sesini çıkarma!” diyerek ağzını kapatıyordu. Kendi derdimi unuttum ve bu zavallı hastanın haline derinden acıdım. Böyle inleme ve feryatlar eşliğinde baş sakçılar idaresine ulaştık. Burası pazar yeri gibi hareketli bir yerdi ve içerisi tıklım tıklımdı. Sakçılar koşuşturuyor, arabalar gidip geliyordu. Meğer bir gece içerisinde aynı anda Gulca’nın her mahallesinden çok sayıda insanı tutuklayıp buraya getirmişler. Bunları hapishane koşullarına taksim ediyor ve yerlerine gönderiyorlardı. O günlerde zamnaçalnik,⁴⁴ Ugrin denilen bir Rus’tu. Beni bizimle gelenlerden ayırarak bu adamın yanına götürdüler. Ugrin görünce beni buraya kadar getiren zalim herife “Bu daha çocukmuş; babasının nerede olduğunu doğru olarak söylerse, onu hemen salıveririm. Aynen böyle söyleyin” diye işaret etti. Dilmaç⁴⁵ bana patronunun sözünü aktardı. Ben “Babam Nagaraçi’ye gitmişti” dediğimde ise, başka hiçbir şey sormadı ve beni hapsedmelerini emretti. Alıp bir koğuşa götürdüler. Bu koğuştaki iki de Şibo⁴⁶ varmış ve Uygurca biliyorlarmış. Beni neden buraya getirdiklerini sordular. Ben de “Babam evde yoktular. Onun için beni alıp getirdiler” cevabını verdim. Aynı suali deminki soruyu soran adama yönelttiğimde adam, “Beni getireli 60 gün oldu. Sözde bende tüfek varmış. Benim gibi yaşlı bir adamda tüfek ne gezer” diye ağladı.

Derken aradan üç gün geçip gitti. O gün beni çağırıp, yine “Baban nerede? Doğruyu söyle!” diye baskı ve dayakla sorguya çektiler. Ben tekrar aynı cevabı verince birdenbire vahşileşerek kudurmuş halde suratıma tokatlar atmaya başladılar. Beni sorgulayan kişi, Rusya’dan gelen İbragimov isimli bir zalimdi. Azerbaycanlı olsa gerek, aksanı Kafkasyalı’ya benziyordu. Bundan, gelecek bölümlerde gene bahsedeceğiz.

Her sabah bir kez olmak üzere tuvalete çıkarıyorlardı. Tuvalete çıktığım bir sırada gözüm pencereden üstü kapalı kamyonlara ilişmişti ki, beni götüren Çinli gardiyan ensemeye sıkı bir tokat yaptırtıverdi ve iterek koğuşa soktu. O gün öylece koğuştaki kaldım. Bir gün yanıma Ekbercan adlı tanıdık bir genci koydular. Önceden başka bir hücrede kalıyormuş. Onu ağzımdan bir şeyler almak için koyduklarını hissettim. Çünkü adam, ilk görüşmemizde epeyce acıklı ve ağlayarak konuşuyordu. Buranın ne kadar kötü bir yer olduğunu anlatarak, hapsi bana fazlasıyla korkunç göstermeye çalışarak nasihat etmeye başladı. “Siz henüz açılmamış bir goncesiniz. Ben daha küçük bir çocuğum, beni ne yapacaklar, birkaç gün sonra salıverirler diye aklınızdan bile geçirmeyin. Bunlarda insaf yok. En iyisi, böyle azap çekmektense doğruyu söyleyin de çıkıp gidin. Babanız ise her şeyi görmüş yaşamış; siz neyi gördünüz? Onun için burada babanızın günahının azabını çe-

⁴⁴ Zamnaçalnik: (Rusça) “Zamestitel naçalnika” sözünün kısaltması olup, âmir, şef veya müdür yardımcısı anlamlarına gelmektedir.

⁴⁵ Dilmaç: (Çagatay Türkçesi) Sözlü çeviri yapan tercüman; çevirmen.

⁴⁶ Bir Çin aşiretinin adıdır.

kerek oturmayın; doğruyu söyleyin” diye türlü türlü sözlerle başımı döndürmeye, beni kandırmaya çalıştı. Ben de inanmış gibi yapıp “Doğru söylüyorsunuz; bilseydim çoktan böyle yapardım” gibi cevaplar veriyordum. Bunu iki üç günde bir çağırıp dururlardı. Çağırdıklarında ağızımdan bir şey alıp alamadığını soruyor olacaktı; zira, dışarıdan her geri dönüşünde panik içerisinde tekrar tekrar bana ‘doğruyu söyleme’ yönünde propaganda yapıyordu.

Beni de, yukarıda anlattığım üzere 21 gün içinde iki veya üç defa koğuştan çıkardılar ve eziyet ederek sorguladılar. Her sorduklarında “Nagaraçi’ye gitmişti” cevabını işitiyor ve derhal hiddete gelerek yerlerinden sıçrayıp dövmeye başlıyorlardı. Tutuklanışımın 29. gününde beni umumi hapis haneye geçirdiler. Bu hapis hane eski, rutubetli ve pislik içinde bir yermiş. Mahkumların hepsi yaşını başını almış adamlar; değişik değişik suçlardan yatıyorlar. Bana “Seni neden getirdiler?” diye sordular. “Babam evde yoktu; onu bulamayınca beni getirdiler” cevabını verdiğimde, beni süzüp duran Dungan tipli bir adam ağlayarak şunları söyledi: “Bunlar beni çok döverek işkence ettiler. Senin babanla Sokuluk’ta yakınlığımız vardı. Gulca’ya gelince hiçbir ilişkide bulunmadık. Sorgu memurları sana sorarlarsa ‘Bu adam babamı bilmez’ de. Baban, Hiyaz Şanlo ev yaptırtırken, tahta ve kamış sağlayarak yardımda bulunmuştu. Öyleyse bilse bilse Hiyaz bilir; ben bilmiyorum”.. Adam sürekli acı gözyaşları döküyor, şişmiş, parçalanmış yerlerini göstererek ağlayıp duruyordu. “Bana sorarlarsa, elbette, bu adam babamı bilmez diyeceğim” dedim.

Birkaç gün sonra 31. günüm dolduğunda bir gardiyan yüksek sesle Çince “Ey, hunmavzudı balanza”⁴⁷ diye bağırarak içeriye girdi ve çizmemi bile giymeme fırsat vermeden “Gidiyorsun” diyerek koltuğunun altına kısırdı ve beni alıp sorgu memurunun önüne çıkardı. Şeref Aksakal, ayrıca Salican Türk adlı yaşlı bir çoban ve sorgu memuru vardı. Beni görünce sorgucu “Şangyo sana kefil olup çıkarmaya gelmiş. Onun için bir belge yazacaksın” diyerek elime kâğıt kalem verdi ve “Yaz!” deyip nasıl yazmam gerektiğini dikte ettirdi. “Ben, Alihan Töre oğlu Asılhan. Babamı yedi gün zarfında nerede olursa olsun bulacak ve sakçı idaresine bildireceğim.” Bunu yazıp durmuştum ki sorgucu tuhaf bir sesle “Eğer belirtilen güne kadar bulamazsam, hükümet nezdinde mesuliyeti kabul ederim” diye devam etti ve dikteyi bitirip imza attırdı. Şangyo, Salican Türk’le birlikte beni arabaya oturtup kendi makamına götürdü. Bu arada annem rahmetliyi de çağırıp getirtti. Kendisine minnet duymamızı istediği belli olan Şangyo, anneme hitaben “Çocuğun sana lazımsa, kocanı bu yedi gün içerisinde nereden bulursan bulacaksın. Aksi halde çocuktan ayrılırsın” gibi bir sürü dehşetli söz söyledi ve beni anneme teslim etti.

⁴⁷ “Hey, kızıl takkeli çocuk” demektir (Çince).

Babamızı kaçırmamız

O gün çok sevinçli bir gündü. Özellikle annemin halini tasvir etmek gerçekten güç. Gece vakti babamızı saklayan Osman Kâri Eke'nin evine gidip pederimle görüşünce, dünyaya yeniden gelmiş gibi olup geri döndüm. Bu arada rahmetli annem, benim morarmış, yarılmış bazı yerlerimi görüp babama endişeyle “Oğlumu tekrar götürecek olurlarsa mahvedecekler. Bu bela, yalnız sizin başınıza değil, bütün milletin başına gelmiş bir beladır” dedi. Bu sözlerden etkilenen babamız cesaretle gelip “Şimdi Asılhan gitmeyecek, ben gideceğim” diyerek ayaklandılar. Yedi gün dolduktan sonra şangyoya gidip “Bulamadım” demem gerekiyordu. Bu sebepten vedalaşmak için babama gittiğimde kendileri yanlarında ev sahipleri ve bir iki dostuyla birlikte oturmaktaydılar. Selam verdikten sonra bugün şangyoya gideceğimi söyledim. O zaman babam, “Hayır şimdi kendim gideceğim. En başta senin sözüne kulak vererek yanlış yaptım. Bu bütün milletin başındaki bir beladır. Allah’a tevekkül ettim” deyip ayaklanmışlardı ki ben, “Hayır baba, siz gitmeyeceksiniz. Ben gideceğim; çünkü, bana hiçbir şey yapamazlar” diye söze karıştım. Bunun üzerine ev sahibi Osman Kâri Eke, “Törem” diyerek babama dönüp yüksek sesle “Asılhan için dua edin. İnşallah bir şey olmaz” dedi ve ellerini havaya açtı. Sonra babam da ellerini açarak herkesle birlikte gözyaşları içerisinde dua ettiler ve bana ruhsat ettiler. Bu duayı aldığım günü hatırladığımda kendimi başka bir dünyada hissedirim. İşte böylesine güzel duygular içinde eve geldim. Şefkatli anneciğimi de teselli ettikten sonra, bu merhamet kaynağımdan da izin ve dua alarak şangyonun yanına gittim. Gittiğimde hemen “Babanı buldun mu?” sorusuna muhatap oldum. “Hayır” dediğimde “Beni ahmak mı sanıyorsun?” diye bağırان şangyo, bana kamçıyla vurarak odaya hapsetti; “Senin cezanı hapishane versin” diyerek haykırdı. Az sonra tekrar çağırarak “Çocukluk etme; doğruyu söyle. Şimdi hapishaneye geri dönersen, ölürsün” diye yırtındı. Ben hep aynı cevabı tekrarlayıp durdum. Selim diye bir muhafızı vardı; ona “Bu iyilikten anlamayan ahmağı al, üst guanjuya götürüp, 2. Şubeye teslim et de gel” diye emretti. Adam beni önüne kattı ve yürümeye başladı. Yolda giderken mahalle komşumuz Taşkentli Naibcan’la karşılaştık. Naibcan “Bunu nereye götürüyorsun?” diye sordu. “Guanjuya” cevabını alan komşumuz bunun sebebini öğrenmek istedi. “İçeriden kefaletlen çıkmış; şimdi de süresi dolmuş” dedi muhafız. O zaman “Bunu kim emretti?” dediğinde Selim “Şangyo” cevabını verince Naibcan şangyoya ağır küfürler ederek “Bunu derhal bırakacaksın; babası hükümete lazımsa, gitsin de kendisi bulsun” diye bağırdı. Naibcan, yalvaran bir sesle “Şangyoya ne diyeceğim?” diyen muhafız Selim’e “Sorumluluğu ben üzerime alıyorum” dedi ve beni onun elinden alarak eve gönderdi. Eve geri döndüğümün gecesi babamla görüştüm. Babam, o günlerde Osman Kâri Eke'nin evinden başka bir eve geçme, yani yerini değiştirme kararı vermek üzereydi. Zira, burada epeyce kalmışlardı ve casusların kaldığı yeri tespit edebilme ihtimali vardı. Nisan ayının başlarında vefalı dostlarından biri olan Abdurahman Eke'nin evine taşındılar. Şunu da söylemek gerekir ki; o devirde

hakkında tutuklama emri çıkarılan adamlar içerisinde, Tanrı'nın inayetiyle, yalnızca babamız kaçarak kurtulabilmiş ve şimdiye kadar yakalanmamışlardı. Dönemin baskıcı, vahşi ve zalim hükümet siyaseti yüzünden babamızı saklamanın, bunu yapanlar için ne kadar tehlikeli, ne kadar ölümcül bir hareket olduğunu herkes bilse de, babamızla insanlar arasındaki münasebet İslam'a dayalı bir kuvvetle sulanmış, gerçekten vicdani bir bağ olduğundan, halkı her türlü tehlikeye rağmen onu canı gönülle himaye ediyordu. Allah hepsine rahmetini nasip etsin.

Abdurahman Eke'nin evi de hükümet tarafından şüphelenilen bir ev olmaya başlayınca, babamızın tekrar her değiştirmesi icap etti. Bu konuda dostlarıyla istişare edip, Aburahman Eke'nin küçük kayınbiraderi Abdurahman Mahsum'un bahçeli boş bir evi kiraladı. Bu evde bir ay kadar kaldılar. Sonra Mayıs ayının başlarında, Araltepe'den gece yürüyüp, gündüzleri insanların gözlerinden saklanarak, bir gece vakti yedeğinle bir atla ağabeyim Gulca'ya çıkageldi. Bir gün dinlendikten sonra babamızın bütün dostlarıyla arkadaşları Abdurahman Eke'nin evinde toplandılar. Başta Osman Kâri Eke olmak üzere, Abdurahman Eke, Abdukadir, Abducabbar, Abdurahman Mahsum ve Umarhacı Dungan, gece yarısında babamız ile ağabeyimi dualar ve tekbirlerle Araltepe'ye uğurladılar.

Ağabeyim babamızı Başkaşı Çuurma⁴⁸ denilen yegane yolla götürmüş ve atla yol alarak iki defa konaklamak üzere üçüncü konaklama zamanında Künes Aralpete'ye esenlikle ulaştırmış. Sonra babamızın Kırgız dostlarından Haydaralı Molla ve İsmail, ağabeyim babamızı Gulca'dan getirinceye değin, Turgunbay isimli Kırgız ihtiyarını Künes'teki Çapku Yaylasına geçiş noktası olan Koyaşu dağ geçidindeki Karasay denilen kalın çam ormanlı, ucu olmayan nehir yatağının kenarına, keçe alaçıyla⁴⁹ birlikte gizli bir yere yerleştirmişlerdi. Babamız yaşlı Turgunbay'ın işte bu alaçık evine ağabeyim tarafından sağ salim götürülür.

Bu adam avla uğraşır, ayrıca insanların gözüne işsiz güçsüz biri gibi de görünmez, karısıyla beraber ağaç keser, kereste doğrardı. Burası dağ yollarına sapa, ulaşılması güç, kuytu ve gözlerden ırak bir yerdi. Biz ağabey kardeş Araltepe'de kalırdık; dükkan açmıştık. Babamızın kaldıkları bu yer Araltepe'ye yaklaşık olarak 25 km uzaklıkta olup, mevki fevkalade bir manzaraya sahipti. Buraya varmak için doğuya doğru ilerleyip, elmalık ve kayısıliklar arasından dolaşarak Künes Suyu'nu geçmek suretiyle dağın sağ yamacından büyük ve dik bir tepeye tırmanmak; oradan da dağların arasından akan çayı takip etmek gerekir. Daha sonra yokuş yukarı devam edilerek Karasay'ın uzayıp giden kıyısında, bir çamlığın içerisinde, dışarıdan görünmeyen bu gizlenmiş keçe alaçıya ancak ulaşılabilir. Burada Abdulla Ahun kalıyor. Babamız kaçtıkları günden itibaren adlarını Abdulla Ahun olarak değiştirmişlerdi. Burada babamın güvenliği sağlanmış idiyse de, onun asıl amacı bu yerde uzun süre kalmak değil, büyük aşuvlar, yani dağ geçitleri yol verinceye dek gizlenmekti.

⁴⁸ "Başkaşı Uçurumu" anlamına gelmektedir.

⁴⁹ Alaçık: (Çagatay Türkçesi) Küçük ve eski ev, çadır.

Mayıs ayının sonlarına doğru babamıza iyi bir at bulup, koşumlarını da hazır ettiler. Bir müddet sonra Haydaralı Molla ve Turgunbay, Abdulla Ahun'u (yani babamızı) Kuçar şehrine yolcu etmek amacıyla 1938 yılının Mayıs sonunda dağların arasındaki bir yoldan Çapku Yaylasına götürürler. Çapku Suyunu geçerler, geniş yaylalardan daha yükseklerle doğru ilerlerler ve Çapku Yaylasının güneyindeki Karaköl adlı dağ geçidini de aşarak Yılduz Yaylasına ulaşırlar.

Gulca'yı dört bir yünden çevreleyen Tyan-Şan (Tanrı) Dağlarının aralarında akan üç tane geniş nehir vardır. Bunlardan biri Tekes, ikincisi Künes, üçüncüsü ise Kaş'tır. Bunların her birine birer, yani toplam üç su katılır. Manzarası pırl pırl, envai çeşit renkle bezenmiş olan bu güzel, bu uçsuz bucaksız vadi ve yaylalarda Doğu Türkistan'ın yerli halkları olan Uygurlar, Kazaklar ve Kırgızlar yaşar. Uygurlar tarımla meşhur olup, Kazak ve Kırgızlar ise hayvancılıkla meşgul olur, bu güzel geniş yaylalarda yüz binlerce hayvan yetiştirirler. İşte buradaki bu üç su, Gulca'nın doğusundaki Yamatu köyünün üst tarafında birleşerek İli Nehri'ni oluşturur.

Abdulla Ahun, Künes vadisinin başında bulunan Çapku Yaylasının nihai Kazak sınırı olan mezkur Karaköl'ü aşarak Yılduz'a inmişti. Abdulla Ahun'a rehberlik eden kılavuzları, bu engin yayladan, göze çarpmayan bir istikametteki Kuçar şehrine geçmek için kullanılacak Küykün Geçidini, yani güney yönündeki dağ yolunu göstererek kendisine iyi yolculuklar diler ve vedalaşırlar. Babamız tek başına gösterilen yöne doğru yürür. Yolda yağmur yağıp, sis basınca rahatça görebildikleri mevki görünmez olmuştur. Her şeye rağmen yürümeye devam eden babamız, akşama doğru dağların arasında yollarını kaybederler. Sonra vakit geç olup da karanlık basınca, şiddetli yağmurdan dolayı daha fazla hareket edemez ve sel sularının oluşturduğu bir mağaraya girip, atının yularını kavramış halde tan atana dek burada beklerler. Ertesi gün akşama kadar yol yürüyerek Yusuf Gucuğur⁵⁰ isimli Uygur besicinin çadırına varır, geceyi orada geçirdikten sonra ise ertesinde Kuçar yönüne doğru tekrar yola koyulurlar. Yolda Kuçar'a gitmekte olan bir kervana rastlayan babamız, kervan yolcusuymuş gibi bunlara katılarak esenlik içerisinde Kuçar şehrine girerler. Sonra Kuçar'ın doğusundaki Hanekatam denilen yerde kendileri gibi kaçak olan biriyle birlikte kalır, bir gün sonra ise Kuçar'a gidip Gulcalı tanıdıkları ile rastlaşırlar. Burada söze ara verip, biraz kendi gözlerimle şahit olduğum Yılduz hakkındaki intibalarımın söz etmek, burayı tanıtmak istiyorum.

⁵⁰ Gucuğur: (Moğolca) Uyuz, kel.

Yıldız Yaylası hakkında

*Tıyan-Şan tağ ara yaylavdır Yılduz,
Yok tağ içinde bunday tüz.
Egizligi dengizdin tört beş ming
Şu yerde bakılır, yıldı koylar tümen, yüz ming.*

Tıyen-Şan Dağları arasında bir yayladır Yılduz,
Yoktur dağ içinde böylesi bir düzlük.
Yüksekliği dört beş bin [metredir]
Burada yetiştirilir yıldı ve koyunlar tümen,⁵¹ yüz bin.

Yılduz Yaylası, Orta Asya'daki en büyük yaylalardandır. İli Nehrinin başı doğuda üç kola ayrılır. Bunlardan biri Tekes, diğeri Künes ve bir diğeri ise Kaş'tır. Yılduz, bu üç nehrin doğusunda yer almaktadır ve doğu yönünde atla altı günde ulaşılabilir. Buraya gidecek olanlar, Künes'ten Koyaşu ve Tayaşuları aşarak Çalpu Yaylasına inerler. Buraları Kazak yaylalarıdır ve Karaköy, Dağuti, Adingir, Naratı gibi büyük dağ geçitleri vardır. Bunların hangisinden geçilirse geçilsin Yılduz'a erişilebilir. Tekes'ten Ağyaz ve Köksu; Kaş'tan ise Eren ve Kabırğa yoluyla gidilir. Yılduz adı, bu yaylanın yüksekliğine işaret etmektedir. Dağ geçitlerinden aşarak Yılduz'a vardığınızda ne çam, ne köknar, hiçbir ağaç türüyle karşılaşamazsınız. Görülebilen dümdüz, uçsuz bucaksız bir düzlüktür ancak. Burada sadece bir tür bitki yetişir; o da, çıplak ve kalın bir yumrudur. Kazaklar buna "doñız sırtı" derlermiş. Yamaçlarda betege bitkisi de vardır. Bu bitki o kadar canlı bir bitkidir ki, üzerine keçe serip günlerce otursanız bile, ezilmez ve tekrar doğrulur. Bu düzlüklerde epeyce irili ufaklı göl bulunur. Göller kuğular, kazlar ve ördeklerle doludur. Suları balık kaynar. Bunları avlamak Kalmuklar için günah sayılmış. Özellikle ak kuğu öldürmek oldukça büyük bir günahmış. Bunun için olsa gerek, bu hayvanlar alabildiğine çoğalmışlar. Yabancılar buraya girerken yerli halktan birini kılavuz almazsa, bataklığa saplanıp helak olurmuş. Bu yerde birçok tepe ve tümsek olup, sathı girintili çıkıntılıdır. Yılıkları, yani yabani atları bu tümseklere basarak yürümeye alıştıkları için, bu yönleriyle başka yerlerin yılıklarından ayrılır; "kurt yürüyüşü" adı verilen bu yürüyüş tarzlarından dolayı oldukça yüksek fiyatlara alıcı bulabilirlermiş. Koyunları kara başlı ve ak renklidir. Bunların bir iki yaştan sonraki canlı ağırlıkları yüz kilodan fazla çeker. Koyun besicileri işte bu yüzden özellikle Yılduz koyunlarını tercih ederler. Bu koyunların yünleri de son derece yumuşak olur. Yılduz mevkiinde pek çok sayıda suğur, yani dağ sıçanı da vardır. Uygurlar bunu el yapımı tüfeklerle avlarlar. Suğurun avlanma mevsimi Mayıstan Ağustos'a kadar olup, hayvan bu tarihten sonra inine yatmaya çekilir. Avlanmanın yaygınlığı sebebiyle herkes iyi nişancıdır ve avlanmada kullandıkları mermileri de kendileri yaparlar. Barutu ağaç kömürü ile tuzu karıştırmak suretiyle imal ediyorlar. Girdiğiniz her evde mutlaka suğurla karşılaşrsınız. Ayrıca buranın toprağında bolca mantar da

⁵¹ Tümen: (Çagatay Türkçesi) On bin.

yetiştiriyor. Çince “mogu” denilen bura mantarını Çinliler çok beğeniyorlar. Halk bundan çuval çuval toplayıp kurutuyor ve iyi paralar karşılığında satıyor. Bizim gittiğimiz vakit yayla zamanı idi ve kımız oldukça kuvvetliydi. Buradaki halkın hemen tamamı Kalmuk olup, Kalmukların da Torgut uruğuna mensuptur. Kendilerinin dediklerine bakılırsa, buraya Astrahan’dan⁵² gelmişler. Babamız, bunların Emir Timur’dan kaçarak Yulduz’a geldiklerini söylemişlerdi.

Bitkileri çok etkilidir. Atlarımız, buraya gelmemizin üzerinden 5-6 gün geçmişti ki iyileşip, kendilerine geliverdiler. İnsanlar yılki ve sığır tezeği yakarlar. Hayvan tersleri 2-3 saat içerisinde kurur ve tezek olarak yakılabilir duruma gelir. Havası çok açıktır. Düzlukte görebildiğiniz ilk otağ eve at yürüyüşüyle bir güne yakın zamanda ulaşabilirsiniz. Ahalisi 65 sumuldan⁵³ oluşturmakta olup, her birinin “zangi” dedikleri yüzbaşları vardır. Bunlar “ukurday”a, yani binbaşya; binbaşılarsa hana tabidirler. Hanın kaldığı yer Bayınbulak’tadır ve buraya “orgay” adını verirler. Duben’in tutuklama cereyanında bunların da hanları ve diğer nüfuzlu kişileri hapsedilmiş, mallarına ise el konulmuştu. Biz vardığımızda sadece kuraları, yani ibadethaneleri 40-50 adet keçe evden, yani büyük otağdan müteşekkildi ve her biri tek başına 100-200 biner koyun ile 10-20 biner büyükbaş hayvana sahipti. Din adamları ve din adamı olmak için eğitim alanlar bu mallar sayesinde temin ediliyorlarmış. Bunlar evlenmezlerdi ve çok temiz insanlardı. Ne var ki diğerleri her zaman pislik içindeydi. Bunlarda çamaşır ve bulaşık yıkamak günah sayılır, yani takvasızlık olarak kabul edilirmiş. Giydikleri elbiseler adeta çürüyüp gitmişti. Birinin içecek içtiği fincanını gördüm; fincanın içi ve dışı kirle kaplanmış olup, sanki pis bir kâseye dönüşmüştü. İhtiyaçlarını tüccarlar temin ederdi. Tüccarlar bunlara değişik yerlerden un, tuz, çay, giysi ve çeşitli erzaklar getirir; karşılığında at, koyun ve diğer hayvancılık ürünlerini alırlardı. Kalmuklar dağ sıçanının, yani suğurun etini yer; derisini ise tüccarların getirdikleriyle iyi fiyatlara takas ederler. Bunlar hiçbir şey aramazlar; pazarları da yoktur. Neye ihtiyaç duyarlarsa evlerine getirilir. Yaz aylarında sütü kaynatarak bir tür içki yapar ve bunu içerek her gün sarhoş sarhoş at koşturur; birbirlerinin evlerine gidip içki içer dururlar.

Yulduz’da pirinçli yemekler iyi pişmez. Çünkü su, normalden daha çabuk, yani 100 dereceye ulaşmadan kaynar. Bunlardan birisi ölse, din adamlarına gidip fal açtırlarmış. Din adamı yak derse cesedi ateşe verir; köpeklere ver derse, bir şeye sararak köpeklere atarlarmış. Bunlarda toprağı sürmek de günah sayılırmış. Koyunlarını çobanlara göttürmez; hayvanları bir köy ile diğer bir köy arasında serbest bırakır; köpekleri de koyunlarla birlikte yürür; bunlar da uzaklardan onları seyrederekmiş. Akşama doğru hayvan sahiplerinden biri at koşturarak gider, sürüyü kendi köyüne doğru sürer, koşarak hemen geri döner ve yatarmış. Yani bunlarda geçim sağlamak için herhangi bir hareket yoktur. İçlerinden hırsız da çıkmaz. Dışarıdan bir hırsız gelecek olsa hiçbir şey alamaz; çünkü, bunların

⁵² Astrahan: 16. yüzyıldan bu yana Rusya’nın bir vilayeti ve bu vilayetin merkez şehri. Aşağı Volga boyunda olup, güneyi Hazar Denizine ulaşır. Yüzölçümü 44,1 bin km².

⁵³ Sumul: (Moğolca) Ahalisi yaklaşık 100 kişiden müteşekkil köy.

köpekleri insan etine alışkın, çok heybetli, oldukça iri, tamamı siyah renkli köpeklerdir. Tüccarlar onlara ancak gündüzleri giderler. Giderlerken de iyi atlara biner ve kamçıların uçlarına somun bağlarlar ki, böylece köpek saldırılarından korunabilsinler. Yoksa bu köpeklerin insanı atıyla birlikte yıkmaya bile işten değildir. İşte topraklarının zengin olması sayesinde, hayat için mücadele vermeye gerek olmaksızın bu adamlarda her şey mevcuttur. Hiçbir şeyi kafalarına takmayıp, her gün içki içerek sarhoş sarhoş dolaştıkları için, nesilleri gittikçe azalmaktadır. Bütün Yulduz'da 65 sumulda toplam 6,5 bin Kalmuk yaşıyordu. Eğitim ve öğretim faaliyetleri kendi inançları dairesinde olup, çağdaş eğitim konusunda hiçbir şey yoktu.

Babamızın kaçak olduğu günlerde aile hayatımız

Bir gün Araltepe'de rahmetli ağabeyim eve kederli bir yüzle geldi. "Hayrola, ne oldu?" diye sorduğumda, "Gulca'dan mahalle komşumuz Gani Kâri gelmiş. İnsanlara babamızı Kuçar'da gördüğünü söylemiş. Bu söz hükümete kadar ulaşırsa halimiz yaman olur" diye endişe ettiklerini söylediler. Sonra aradan epey zaman geçip güz mevsimi geldi. O günlerde babamızın Kuçar'da cellatlar tarafından yakalandığı yönünde bir haber duyduğumuzda bütün aile fertlerimiz ve dostahbablarımızla birlikte derin bir kaygıya kapılmıştık. Sıkıntı içinde olduğumuzu hiç kimseye belli etmiyorduk. Çünkü babamızı biz kaçırmamış, nereye gittiklerini de bilmiyoruz gibi görünmemiz gerekiyordu. Bu kötü haberi almamızın üzerinden iki ay geçtiğinde, ben ailemiz ve dostlarımıza danışarak ticaret yapmak bahanesiyle Kuçar'a gitmeye karar verdim. Ne var ki sakçı idaresi "Bu düşmanın oğludur" diyerek buna ruhsat etmedi. Bundan dolayı, çaresiz sadece söylentileri dinlemekle yetindik. Amacımız babamızı nereye götürdüklerini öğrenmekti. İnsanların bazıları Aksu'ya, bazıları ise Urumçi'ye diyordu. Bu şekilde kısı da geçirdik. Babamızı Kuçar şehrinde yakalayıp, alıp nereye götürdüklerini hala bilmiyorduk. Babamızı arama hareketlerini ağabeyim yönetir, yol gösterirdi. Ağabeyim bu konuda son derece ihtiyatlı davranıyordu. Çünkü o günlerde zalim hükümetin siyaseti o kadar vahşiceydi ki, bu şekilde tutuklanan herkesin çocukluğunu da bütün haklarından mahrum kılmış, uzak uzak yerlere sürgüne göndermişti. Bu kapsamda olduğumuz halde ulu Tanrı'm bizi esirgemişti; zira hala kendi evimizdeydik. Ancak, Gulca'daki bahçeli evimize nesanmyanhuyun⁵⁴ raporuyla el konulmasına, bizim ailemizi çocuk hep birlikte sürgün etmeye, evimizi barıkımızı Vangmin adlı bir Çinli'ye vermeye karar almışlardı. İşte bu Vangmin, her gün evimize gelip bizi çıkartmaya çalışır, "Hemen taşınacaksınız. Burasını hükümet bana verdi. Bir gün içinde taşınmazsanız, sakçıyla birlikte gelir, her şeyinizi sokağa atarım. Bu konuda elimde belge var" der, elindeki talimatnameyi göstererek bizi korkutur ve tehdit ederdi.

⁵⁴ Nesanmyanhuy: (Çince) Müsadere, haciz memuru.

Böylesine büyük bir sıkıntının başımıza gelmesinden bizi yine Tanrı'm kurtardı. Çünkü bir gün komşumuz Mirzabek gizlice gelerek bize dedi ki: "Çoluk çocuk bir olup sizleri buradan çıkarmaya gelen Çinli'yi avluya sokmayın. Ona buraya ancak bütün aile fertlerinizi öldürmesi halinde girebileceğini söyleyin. Sözünüzde kararlı görünün ve onu asla içeri almayın. Bu arada tanıdık bir Çinli var, ben de gidip ona dilekçe yazdırayım". Mirzabek'in tanıdığı bu kişi iyi bir adammış. O da yukarıdaki sözleri tekrar ederek, adamı hiçbir şekilde eve sokmamamızı, "Taşının" demesi halinde çoluk çocuk elimize sopa alıp herifi kovmamızı söylemiş ve sözü geçen dilekçeyi yazıp vermiş. Üstelik dilekçeyi verirken de "Yasiling iyi birisidir. Yazdığım bu dilekçeyi götürüp bizzat kendisine vermele-ri gerekir. Yasiling, her gün saat üçte silinbudan, yani valilik binasından arabasını kendi sürerek çıkar. O zaman bütün çoluk çocuk arabanın önünü kessin ve dilekçeyi göstereyin. Bunu görünce arabayı durdurmak zorunda kalacaktır. Hemen dilekçeyi eline tutuştursunlar. Dilekçeyi onun eline ancak bu şekilde ulaştırabilirler" diye yol göstermiş. Çinli olmasına rağmen adam gibi adammış doğrusu.

Aynen öyle yaparak, başlarında annem rahmetli olmak üzere bütün küçük kardeşlerim silingin arabasının önünü kesmiş, ağlayarak dilekçeyi bizzat adamın eline vermişler. Dilekçeyi okur okumaz adamın yüz hatları değişir ve "Sizin mekanınızı hiç kimse alamaz. Gidip evinize oturun. Dilekçenin konuyla ilgili cevabını bina kapısı önündeki tahtada göreceksiniz" gibi güzel sözler söyleyerek annemi sevin-dirip yolcu eder. Ertesi gün haber aldığımıza göre valilik binasının kapısını önündeki tahtaya, üzerinde "Alihan Töre'nin meskeni ve sahip olduğu mal varlığı çocuklarına verilsin" yazan büyük bir cevap belgesi asılmış ve bu emrin bir nüshasının dilekçe sahibine de verileceği eklenmiş. Böylece zalim Vangmin de inine girip ortadan kayboldu. Haberi alan dostlarımız, yakınlarımız çok sevindiler.

1938 yılı Mayıs ayının sonlarına doğru Künes Araltepe'ye, yani rahmetli ağabeyimin yanına varmak için harekete geçip, evdeki atımızın yanına koşmak üzere bir başka at daha almak üzere at pazarına gitmem gerekiyordu. Aynen öyle yaparak güçlü bir kula atı satın alıp onu arabanın bir yanına koştum ve komşumuz Numan Mahdum'la birlikte yola çıkarak üç kere konaklayıp, dördüncüsünde Araltepe'ye ulaştım. Ağabeyim rahmetli babamızı Künes'e götürünceye kadar Gulca'ya gitmemişlerdi. Ben gidince bütün Gulca'nın ahvalini kendisine bildirdim. Araltepe'de yirmi gün kadar kaldıktan sonra ağabeyim mallarını alıp, benim için hayvancılık ürünlerinden biraz yün ile kulun⁵⁵ ve kuzu derisi temin ettiler. Bunları Gulca'ya götürüp iyi fiyatlarla sattıktan sonra elde ettiğim kârla önce 200 pud buğday alıp evimize koydum; arta kalan parayla ise Araltepe'de satmak üzere tekrar mal aldım ve Eylül ayında yeniden oraya vardım. Bu seferinde Gulca'dan getirdiğim malları ağabeyime teslim ettim ve kendim de dükkanda çalışmaya başladım. İşlerimiz günden güne büyüyordu. Bu, babamızın meşakkat çektikleri yerlerde bizim için Allah'tan iyilikler dileyerek ettiği duaların neticesiydi.

⁵⁵ Kulun: (Türkistan Türkçesi) Bir yaşını doldurmamış tay.

Böylece iki yıl geçirdik. Günün birinde dükkanımıza Kuçarlı bir adam geldi ve selam verdi. Sonra kendisinin Saim Ahun Eke olduğunu, babamın başına gelenlerden haberdar bulunduğunu söyleyerek bizlerle tanıştı. Bütün olup biteni öğrenince içimiz iyice daraldı. Saim Ahun, babamızı Kuçar'daki bir bahçede yakalayıp Aksu vilayetine götürdüklerini, ancak onun şu anda Aksu şehrinde mi yoksa Urumçi'de mi olduğundan haberi olmadığını anlattı. Sonrasında her zaman olduğu gibi yine ağabeyimin başını ağrıttı, kendisinden babamızı arayıp bulmanın bir yolunu araştırmasını isteyerek sıkıntıya girdim. O zaman Araltepe'deki Turdı Ahun Eke bana hitaben "Siz, ağabeyinizi bu konuda sıkıştırmayın. Babanızı siz nasıl düşünüyorsanız, ağabeyiniz de aynen düşünüyordur. Şu anda siyasi durumlar çok hassas. Biraz olsun yumuşasın, o vakit yalnız ağabeyiniz değil, bizler dahi, haydi arayın deriz. Şimdi harekete geçerseniz bu, kendini bile bile ateşe atmak olur. Allah'ın izniyle siyasetin durumu da değişir. Babanıza gelecek olursak; o zat, bu tür zulümleri çok defa sabırla yenmiş, Huda'nın aziz bendelerindendir. İşte sizin işleriniz iyi, başınız selametteyse, bu adamın duaları sayesinde. Huda ona sabır verecektir; hepimiz dua ediyoruz. İnşallah yakın bir zamanda dışarı çıkabileceklerdir. Endişe etmeyin" diye çok güzel sözler söyleyip, moralimi yükseltti ve gitti. O sıralarda beni evlendirme girişiminde de bulunmuşlardı. Ben ise, şu anda bunun sırasının olmadığını, zira babamın hapisshanede yattığını, babam oradan sağ salım çıkınca evleneceğimi söyledim ve kesin cevabımı verdim.

Ülke çapında bazı gelişmeler

Şunu da söyleyip geçmek gerekir ki; Şen Duben, iktidarı süresince belli dönemlerde bazı sahalarda ilerlemeye imkan vermiş, gözle görülebilen işler yapmıştı. Mesela, hayvancılık konusunda her vilayetin şehir merkezleri ile nahiyelerinde baytarlıklar açıldı ve bunun sayesinde hayvancılıkta iyi neticelere ulaşıldı. Hayvanları ıslah etmek amacıyla Sovyetlerden iyi cins aygırlar, boğalar ve koçlar alınarak yürütülen ıslah faaliyetleri sonucunda hayvan nesilleri iyileşmeye başladı. Bunun yanı sıra ormancılık, toprak ve su idareleri kurulup, çiftçilere de yardımlarda bulunuldu. Altın madeni idareleri, Şiho ve Maytag'da petrol üretim tesisleri, Urumçi'de bir otomobil tamir fabrikası, Yarkent ve Hoten'de ise halı dokuma atölyeleri faaliyete koyuldu. Ticaret, tarım ve ekonominin diğer sahaları halkın elinde olup, bütün Doğu Türkistan halkı gıda ihtiyaçlarını kendi kendilerine temin edebiliyorlardı. Geçim derdiyle uğraşmak konusunda halka serbestlik tanındığı için, iyi çalışanlar iyi, kötü çalışanlar kötü yaşıyordu. Böylece insanlar, kendi kendileriyle meşgul olup, geçinebilmekten başka bir şey düşünemez hale geldiler. Çünkü, bir kelime olsun siyasetten söz edenler yok edildiler ve sürekli olarak mahvoldular.

İşte bu günlerde Şen Duben yeni bir aldatmacaya başvurarak 1939 yılının Ağustos ayında Kazakların, Kırgızların ve Kalmukların temsilcilerini kurultay bahanesiyle Urumçi'ye çağırdı ve burada önderlerinin çoğunu tutukladı. Bunlar

arasında Altay valisi Şerifhan Töre başta olmak üzere birkaç büyük insan da vardı. Gulca'dan Kazak-Kırgız Derneği Başkanı Taştan ve diğerleri hapsedtiler. Bundan başka Gulca vilayetine bağlı Tekes, Künes ve Kaş nahiyelerindeki Kazaklardan Bõritala, Cing, Araşan, Dahıyanza ve Çöçek vilayeti nahiyeleri ile Yulduz'daki Kalmuklardan pek çok kişiyi tutukladılar; malvarlıklarına el koydular ve ailelerini, çoluk çocuklarını dört bir yana sürgüne gönderdiler. Böylece, Altay ve diğer başka vilayetlerdeki yerli memurları geri çağırmak suretiyle tutuklayıp, yerlerine Çinlileri koydular. Biçare halk, kendi payına düşen geçim derdine razı olmak zorunda kalıp, "Yaşasın adil hükümetimiz; yaşasın Şen Duben!" demekten başka şey söyleyemez oldu.

Bu dönem, 1940 yılının yaz aylarına rastlıyordu. Araltepe'den getirdiğim hayvancılık ürünlerini satıp, Araltepe'ye geri dönmek üzereydim ki, yakın ahabplarımdan olan Davudcan koşarak yanıma geldi. "Hayrola, bir şey mi oldu?" dediğimde, başına çetin bir iş geldiğini söyledi. Durumun ne olduğunu öğrendim. Arkadaşım haklıydı ve haksız olan hükümetti. Bunu ispat etmeye çalışmak ölümle denkti. Zira benim hükümetin ticaret işlerinden şikayetçi olmam gerekiyordu. Arkadaşım, devletin sattığı fiyatın aynısıyla mal sattığından dolayı, onu kanunları çiğnemekle suçlayıp kendisine ceza vermek istiyor, kendi yolsuzluklarını ise gizliyorlardı. Onun için ben, hükümetin dostumun sattığı malın aynısını satın alacaktım ve bu şekilde delile ulaşmış olacaktık. O vaktin şartları itibarıyla bu iş benim için oldukça tehlikeli olmasına rağmen, dostum için bunu yaptım. Yani zulme karşı haklının tarafını tutarak hareket ettim. Babamızdan "Hakiki dost, arkadaşının başına böyle haksız durumlar geldiğinde hakikat için ona yardım edendir. Bu İslam'ın kanunudur" sözlerini defalarca dinlemiştim. Bu sebepten arkadaşım için bu riske girdim. Aslında bu hareketim, dönemin zalim hükümet siyaseti dikkate alındığında candan geçmek demektir. Bana bu konuda tehditkârane bir şekilde "Olur da bu işi birileri için yaptığın ortaya çıkarsa, kurşuna dizilirsin. Buna razı mısın?" dediklerinde korkusuzca "Razıyım" dedim ve imzayı attım. Allah'ın yardımıyla bu şekilde hareket edip, hükümetin ticarete yolsuzluk yaptığını ve halka pahalı mal sattığını ilk defa olarak ispat edip, dostumu da felaketten kurtarmış oldum. Her şeyin sonunda mezkur ticarethanenin (mayugunsi) yöneticileri cezalandırıldılar; beni ise aklayarak durumu gazetede yazdılar.

Araltepe

Araltepe, Gulca'nın doğusundaki su yatağından akan Künes Nehrinin kıyılarında kurulmuş, güzel manzaralı bir yerdir. Gulca'dan İli Nehrini sağ tarafınıza alarak doğu istikametinde ilerlerseniz, 1. Karadöng Mahallesi'ne ulaşırsınız. Burası Gulca'nın doğu ucudur. Bunu takiben Cırgalan Çayı gelir ki, güz mevsiminde buralar çok güzel bir görünüme bürünür, etraf hoş kokulu iğde çiçekleriyle kaplanır. İli Nehri kıyıları baharda dirilerek yemyeşil olduğunda, bu yöre insanların istirahat etmeleri için bir sayfiye yerine dönüşür. Buradan Cırgalan Suyunun

üzerinde kurulu Satıbaldıbay Köprüsünü geçerek doğuya doğru yürürseniz, Azizbektang denilen köye varırsınız. Ardından Oymanbay Köyü, sonra Baytokay, sonra Kısılaktam, sonra da Yamatu gelir. Sonrasında telle çekilen bir gemiyle İli Nehrinin doğu kıyılarına geçilince, nehir sol tarafa alınır da yukarıya doğru ilerlenirse Tokkızırtara denilen kasabaya erişilir.

Köylerin hepsinde Uygurlar oturur; iki yandaki dağlarda ise Kazaklar. Kazaklar hayvancılıkla meşguldür, Uygurlar ise ziraatla. Gulca vilayetinin topraklarının geneli son derece verimli olup, tarlaya ekilen yazlık buğdaydan bire kırk elli hasılat elde etmek mümkündür. Sulama gerektiren ekinlerden de en az yirmi otuz kat mahsul alınır. İki yanda elma, kayısı, akdiken, frambuaz, çilek meyveleri ile türlü türlü frenk üzümleriyle dolu olan ve envai çeşit gelinciklerle bezenmiş olarak arzı endam eden dağlar arasından geçen yolları takip ederek Görcılga, Hoyungüzer denilen yere ulaştığınızda, önünüze Kapçigay Dağı çıkar. Tekes Nehri buradan başlar. Nehirden telle çekilen feribotla geçtikten sonra Sarımsak belinden yürünerek Keğirbulak, ardından ise Şorbulak ve Taldı'ya varılır. Buralar küçük ve büyükbaş hayvanların kışlak ve yaylaklarıdır. Buradan Çapkın Suyu geçilmek suretiyle Beştepe Kasabasına gidilir. Bundan sonra Telikara, daha sonra Orazahunsay, en sonra da Cavtokay yolları boyunca dağların etekleri hep sayısız elma ağaçlarıyla dolu olup, buralarda aylar çok olduğundan bölgeye “Cavtokay” adı verilmektedir. Buranın sonrasında Akkoltuk gelir ki, buradan Künes Suyunu geçerek Araltepe'ye girersiniz. İki dağ arasındaki bu mevki, dümdüz, bağı geniş, hoş manzaralı bir yer olup, Künes Vadisinin başlangıcında yerleşmiştir. 1933-1934 yıllarındaki Dungan İnkılabına karşı Duben taraftarı olarak savaşan Polinov'un Ak Ruslarından 50-60 aileye burada belli bir arazi verilmiş. Bu yer, Yulduz ve Kuçar'a giden yolun boyunda olduğundan, önce bir köyken iyice bayındır hale gelmişti. Öyle ki, biz de burada bir dükkan işletiyorduk.

Araltepe'nin girişindeki Kengsay, Çalkuda, Narat ve Sarıçokki'da tarım işleri pek verimli neticeler verir. Ruslar, bal kovanlarından oldukça iyi bal elde ediyor, bir bal kovanından 40-50 kilo bal alıyorlardı. Çünkü, Araltepe'nin kenarından akan Kenes Suyu kıyısındaki mezkur ağaçlıktaki elma ve kayısı ağaçları ile dağın bağrında açan çeşit çeşit çiçekli meyveler, bölgenin devamlı olarak canlı kalmasını sağlardı. Bura ahalisinin tamamı Kazak olup, bu insanlar 1881 yılında Batı Türkistan'dan göç eden Kızay uruğuna mensupturlar. Gulca ile Araltepe arası 275 km'dir. Buradan güneydoğusu istikametinde ilerlemeye devam edip, Koyaşu yahut Tayaşu mevkilerinden geçerek Tyan-Şan'daki Kazak yaylası Çapkı'ya inmek suretiyle Yulduz'a varmak için, ya Karaköl, ya Dağuti veya Narati dağ geçitlerinden geçmek gerektir. Bu Künes Nehrinin doğu ucu olan Sarıçokki'nin yukarısında şifalı kaplıca suyu, yani araşan vardır. Bu yöreler, güzel manzaralı Tyan-Şan Dağları arasında bulunan harika yaylalardır. Mezkur araşanın sol tarafında Uçmarkı adlı Kazak yaylaları bulunur. Araşanın Yulduz tarafı ise Kalmuk yaylalarıdır. Bu civardaki Kazaklar, Araltepe sınırları içindeki Palenovka (Polinovka) Kasabasına gelip alışveriş ederler. Bu yeri Ak Ruslar kendi önderlerinin adıyla böyle anıyorlarsa

da, Rus olmayan halklar asıl adını, yani “Araltepe”yi kullanırlar. “Araltepe”, kelime anlamı olarak iki dağ arasındaki düzlükte bulunan büyük tepe demektir. Bundan önce bahsi geçen Beştepe de, aynen bunun gibi bir düzlükte oluşmuş olup, gelişerek bayındır hale gelmiş bir mıntika merkezidir. Biz ağabey kardeş, işte buralarda canımızı sağlama almıştık. Çünkü Gulca’da kalmak için şartlar müsait değildi. Bizlere “düşman; hainin çocukları” diye yafta taktıkları için bütün yakınlarımız bile bizden kaçıyordu. Bu sebepten beni okuldan dahi çıkarmışlardı. Bize sadece Araltepe sığınak olmuştu. Burada büyük çabalar sarf ederek bazen tarlada, bazense dükkanda gece gündüz çalıştık. Allah emeğimizin karşılığını verdi; azı çok ettik. Araltepe’nin etrafı hayvancılığa çok uygun olduğu için, biz de bu işe giriştik ve bize yakın oturan Hemrah adlı bir Kazak’a beslemesi için 150 adet dana teslim ettik. Hayvanlara bakma ücreti olarak her ay için bir dana veya onun parasını alırdı. Anlaşmaya göre; yiyecek olarak çay, tuz, un veya darı; giyecek olarak ise yazın yazlık, kışın kışlık giysiler verirdik ki, bu yönden bizim çobanımız başkalarına göre çok daha iyi ücret almaktaydı. Bu sebepten o da işe şevkle sarılırdı. O yıl bütün hayvanlarımız kıştan sağ salim çıktı. İlkbahar gelince Mart ayının bir günü Hemrah, hayvanlarımızın erkek olanlarını oğluyla birlikte 2-3 saat içerisinde iğdiş edip kısırlaştırdı. İçlerinden iki tanesini seçerek, dişiler için boğa olması amacıyla onları ayırdı. İğdiş edilmiş yüzden fazla danamızın hepsi 5-6 gün içerisinde iyileşti. Hayvanlar, ilkbaharı böylece Araltepe’de geçirip, Haziran ayında Tayaşu’yu aşarak Çapku Yaylasında Kölbay boyuna ait sahada güdüldüler. Bu yayla, Tyan-Şan Dağlarındaki yaylalar arasında, büyüklük itibarıyla Yılduz’dan sonraki ikinci yayladır. Burada her boyun kendisine ait arazisi vardır. Mesela; Tokal, Akkozi, Kölbay, Beşköpir, Abikan, Derviş, Bōribay, Sokırtanık gibi Kazak boylarının hepsi Kızay uruğunu oluşturur. Buradakilere “Kızay’ın hangisindensin?” diye soracak olursanız, yukarıdakilerden birini söyleyerek cevap verirler. İşte bu Çapku Yaylasında binlerce at, koyun ve sığır yayılır. Bunlara kışın bir bağlam kuru ot veya bir kap yem olsun verilmez. Sadece Sasan Köyünden bile 5 binden fazla at bu yaylada otlatılır. Bunun haricinde de yine binlerce koyun, at, sığır vesaire tamamıyla bu yaylada otlayarak en iyi şekilde semirirler. Böylesine güzel manzaralı, etrafı çeşit çeşit çam ağaçlarıyla kaplı, ovaları yemyeşil, çiçeklerle örtülü bir yerde dolaşır, otağlarını dikmek için bundan daha güzel yerler ararlardı. Zengin olanları 40-50, fakirleri ise 2-3 kısırak besler ve kımız yaparlardı. Sonra sabahtan başlayarak beşer altışar kişi olarak birbirlerine konuk olur, kımız içerlerdi. Yaylada zengin olsun, fakir olsun kımız peşinde olmak ve kımız içmek adettendir. Bundan dolayı kim olursanız olun çekinmeden herhangi bir keçe çadıra “Esselâmu aleyküm” diyerek girebilir ve gidip töre⁵⁶ geçiverirsiniz. Ev sahibi tanıdıksa da, tanıdık değilse de tebessümle derhal sofrayı kurar ve el yapımı büyük bir ahşap teganede⁵⁷ kımız getirir. Kımızı kız çocukları yahut genç gelinler

⁵⁶ Tör: (Türkistan Türkçesi) Başköşe. Saygıdeğer konuklara ayrılmış, odanın ve sofranın en güzel yeri.

⁵⁷ Tegene: (Türkistan Türkçesi) Tabak büyüklüğündeki kâse; yemek kabı.

doldurur ve samimiyetle size takdim eder. Bu hali tasavvur edebiliyor musunuz? Yürüdüğünüz her yer çiçeklerle dolu, etrafınızda tabiatın muhteşem manzarası var; üstüne üstlük insanların davranışları da had safhada güzel ve samimi. Böyle bir ortamda tedavisi en zor hastalıklarınız bile mutlaka şifa bulur, diplere vurmuş moraliniz yükselir, insanlara karşı olan saygı ve sevgi duygularınız uyanır, samimiyetle kucaklaşarak birbirinizle dost olursunuz. Bu, tabii özgürlüğün semeresi olsa gerek. Başlı göklere değen bu Tyan-Şan Dağlarının çayları çam ağaçlarıyla doludur. İnsanlar, keserek bu çaylar vasıtasıyla taşıdıkları çam ağaçlarını Künes Nehrine indirir ve adeta bunlardan birer sal yaparak Gulca'ya götürürler. Burada Araltepe'den söz etmeyi bırakıp anlattıklarımıza geri dönelim.

Dostumun başı beladan kurtulunca Araltepe'ye gittim. O yıl sokum⁵⁸ hazırlama ayında, yani Aralıkta kendime yoldaş edindiğim İmambay adlı Kazak delikanlısıyla Kenes Suyunun en yukarısındaki Sarıçokki Köyüne gittik ve kumaş, çay, tuz gibi sanayi mamulleri ile sokum derisi takası yaptık. Bu şekilde yüzden fazla sokum derisi ile biraz da tilki ve sincap kürkü alarak Araltepe'ye geri geldim. Daha sonra ağabeyime danışarak babamızı aramak üzere Aksu şehrine gitmeye karar verdim. Görüşlerine başvurmak için Turdı Ahun Eke'yi çağırdığımızda, kendisi de bu niyeti memnuniyetle karşıladı. Artık babamızı arama vaktinin geldiğini, zira gündemdeki siyasetin biraz olsun değişmiş olduğunu, insanların daha özgür hareket edebildiğini belirttiler ve bu yönde öğütler verdiler.

Sonra gidip Araltepe Gulca arasında seyahat etmek üzere yolhat, yani izin kağıdı aldım. Tek başıma atıma atlayıp Beştepe'deki kıymetli dostum Haydarali Molla'nın evine gittim. Kendisine maksadımı anlatınca bana "Baş üstüne" diye cevap verdi ve ziyadesiyle mutlu oldu. Böylece onunla da anlaşmış olduk. Araltepe'den Gulca'ya yolhat alınca, Beştepe'den Aksu şehrine de almak gerekiyordu. Bunun için de bir kişinin kefil olması lazımdı. Bu işi sırdaşımız Haydarali Molla üstlendi, bana kefil olarak bir yolhat çıkarttı ve güzel dileklerde bulunup beni yola uğurladı. Babamı arama işine adım attıktan sonra işlerim yolunda gitmeye başladı. Moralim yüksekti; zira yaptığım şeyden çok memnundum. Yolda tek başıma ilerlerken atımı gâh dört dala kaldırır, gâh uçar gibi koştururdum.

Böylece akşamüzeri ilk menzilim olan Karabura'nın gemisine ulaştım ve orada geceledim. O gece sabaha karşı şöyle bir düş görmüştüm: Ben güzel, son derece hoş manzaralı bir bahçedeymişim. Baktım ki ne göreyim; babam da bu bahçenin yüksekçe bir yerinde duruyor. Bu sırada bahçenin kapısını birileri tıklattı. Ne olduğunu öğrenmek için bahçe içerisinden oraya doğru yürüdüm. Yürürken önüme semiz bir eşek çıktı. Hemen ona binerek kapıyı açtığımda karşımda komşumuz Tursın Hoca'yı gördüm. Bir atın üzerinde ve önüne boz bir koyun öngermiş.⁵⁹ Beni görünce sakalını sıvazladı ve koyunu bana verdi. Ben koyunu alıp eşeğe binerek bahçeye girmiştim ki, o sırada uyandım. Bu düştten sonra gön-

⁵⁸ Sokum: (Türkistan Türkçesi) Kesim için özel olarak semirtilen büyükbaş hayvan.

⁵⁹ Öngermek: (Türkistan Türkçesi) Binek hayvana bir şey yüklemek; bineğin sırtına atmak.

lüm ferahladı ve ruhum yücelere çıktı. Sabah namazını kıldıktan sonra kula atıma atladım ve gemiyle karşı tarafa geçerek Gulca'ya doğru yürüdüm. Bu yürüyüşle, bir defa konmak üzere, ertesi gün sağ salim eve ulaştım ve başta annem olmak üzere herkesle sevinç içerisinde kucaklaştım.

Ardından gelmesi gereken sokum derisi yüklü arabalar zamanı geçirmiş, gecikmişlerdi. Ben de her gün atıma atlayıp arabaların geleceği yola çıkıyordum. Çünkü, deri alımlarını da devlet kendi tekeline almış. Haber vermeden gündüz gelirlerse, malların hükümetin eline düşme tehlikesi vardı. Günün birinde gecenin bir yarısı kapı vuruldu. Çıkıp açtım ki, bizim derileri getirmişler. Malları yavaşça, kimseye göstermeden avluya indirdik. Bir iki gün sonra “Tyan-Şan” şirketinin deri toplayan görevlisi Kasım Afgan geldi ve derilerimizi iyi bir fiyata karşılığında satın aldı; parayı da nakit ödedi. Sincap ve tilki kürklerini de iyi fiyata satıp paraya çevirdim. Aile fertleriyle istişare ettikten sonra yolculuk hazırlıklarını yaptım, bütün yolculuk malzemelerini hazır ettim ve Abdurrahman Eke'yi evimize davet ederek ona maksadımı anlattım. “Babamızı aramak üzere Aksu şehrine gidiyorum. Beştepe'den Aksu'ya gitmek için lazım olan yolhat meselesini de hallettim. Şimdi bana benimle Aksu'ya gelecek bir yol arkadaşı bulur musunuz?” dediğimde eke, bu işe çok sevindi. Üç dört gün sonra gelip bana “Önümüzdeki Cumartesi sabahı Aksu'ya güvenilir, babanıza muhabbeti olan insanlar gidecek. Bunlardan biri Suntağlı Salay Ahun Eke, diğeri ise Tohta Sofi'nin oğlu Hüsen Hacı. Onlar sizi Kan'da bekleyecekler” diye haber getirdi. Bunlar neden bizimle birlikte yola çıkmaktan korkuyorlardı dersiniz? Daha önce de söylediğimiz gibi bize “düşmanın çocukları” yaftasını takmışlardı ki, işte bundan dolayı insanlar bizden kaçarlardı...

Sırta kadem basan babamızı ararken

Bunlar, Gulca'dan benimle birlikte yola çıkmaktan korktukları için, beni şehrin güneyden çıkış kapısı sayılan Şuaşu yolundaki dağın bağrında bulunan ve bir de kömür madeni barındıran Kan adlı köyde beklemeye karar vermişlerdi. Tarih, 15 Ocak 1941'di. Yola çıkma merasimimizde aile dostu Abdurrahman Eke, Karabalaklı Abdurasul Damla da bulunuyordu. Başta annem olmak üzere herkes dualar ederek, iyi bir yolculuk geçirmem dileğiyle beni yolcu ettiler. Sonrasında İli Nehrini geçip, geceye doğru Kan Köyüne ulaşarak yoldaşlarıma katıldım. Ertesi gün Kan'dan yukarılara doğru yürüyerek Suvaşu yoluyla devam ettik ve geceyi konalguda, yani Suvaşu'nun tepesindeki Sultan'ın kervansarayında geçirdik. Sabaha aynı şekilde devam ederek iti tarafı yüksek dağlarla sarılı, ortasından su akan kırıları, yamaçları geçerek Kalmak Kura'da bulunan Yamut'un kervansaraya vardık. Kalmak Kura atalgusu,⁶⁰ “Kalmuk ibadethanesi” anlamına gelmektedir. Bu yer, Tekes'in ortasında, Tekes Nehrine 30 km kadar mesafede, daha kuzeyde olup,

⁶⁰ Atalgı: (Türkistan Türkçesi) Ad; adlandırma; tabir; deyim.

ibadethanelerin yanbaşında oluşuvermiş küçük ve yeni bir şehirdir. Burada da bir gece geçirdikten sonra Fatma Zangi ismindeki Kalmuk'un Tekes Nehri boyundaki evinde kaldık. Daha sonra, Kurbanca tarafından Tekes Nehri üzerine kurulmuş olan köprüden geçerek Karasu'daki Nogay'ın kervansarayında geceledik. Ertesi gün yola devam ederek Şatı'daki Alabaytal kervansaraya konduk. "Şatı" sözcüğü, herkesin malumu olduğu üzere dama çıkma aracı, yani merdiven demektir. Demek, Şatı'dan gökyüzündeki yıldızlar gibi duran Tyan-Şan Dağının güneyine tırmanmak gerektir. Tekes'in başlangıcı olan Mukırcırgan'dan başlayarak kuzeybatıya doğru at yürüyüşüyle 5-6 gün boyunca yürünmelidir. Buraları, Tekes'in Tyan-Şan'daki nehir yatağı olup, yolları çoğunlukla düzdür ve hayvanların yayıldığı bir bölgedir. Tarıma elverişli bölümlerinde arpa, buğday, darı ve özellikle hardal iyi yetişir. Gulca'dan çıktıktan sonra toplam beş defa konmamızın ardından altıncıda Şatı'ya vardık. Bundan sonra bizi Tyan-Şan'daki heybetli Muzat dağ geçidine götürecek olan ve dağın orta yerindeki iki tarafı göklere dayanan yolu takip ederek güney istikametinde yürüdük. Muzat geçidinde kaynaklanmakta olan suyu izleyerek Aynabulak'a geldik. Buranın bir diğer adı da Şatı Araşanı'dır. Bu bulağın suyu sıcak ve şifalıdır. Buradan yukarılara tırmanmak suretiyle Palas Karagay'ı geçtik. Palas Karagay dedikleri yer, alabildiğine sık çamlıklarla örtülü büyük bir beldir. Çamlığın yarım günlük mesafeye kadar olan kısmına yıldırım düşmüş ve buraları kül etmiş; geride kötü bir manzara bırakmış. Yine de çamlığın yangından kurtulan bölümü yemyesildi. Akşama kadar yürüyüp Han Yaylasına ulaştık. Bu yer, ziyadesiyle güzel bir yer. Sözü edilen Şatı Say'ın en tepesindeki yegane güzel manzaralı yer burasıdır. Buranın güneybatısındaki meşhur Hantengri Dağı'nın zirvesi, üç hörgüçlü bir deve gibi bembeyaz başını göklere dayamış, bulutları iki omzunda yücelere kaldırmış halde gururla gökyüzüne bakıyordu. Güney cenahta ise, Muzat'ın ebedi karlarla örtülü zirvesi güneş ışığında parıldayarak insanlara adeta yol gösteriyor ve ondan daha aşağıda olan yolumuzda harika çamlıklar bulunuyordu. Han Yaylak ise, böylesine hayret verici görüntüler arasında, büyülenmiş gibi düzlükte gülümsüyordu. O gün Han Yaylak'ta geceleyip, ertesi gün tırmanmaya tekrar devam ederek akşama doğru Toğrisuv denilen menzile indik. Takip etmekte olduğumuz çayın başı doğru batı istikametine gidiyordu. Bizim kıyısından yol aldığımız bu su işte Toğrisuv'dan geçermiş. İnsanların dediklerine göre; bu suyun başı Batı Türkistan sınırı olup, evvel zamanlarda Kırgızlar bu çayda gizlenir, Altışehir'den mal yüklü olarak gelen tüccarları yağmalarlarmış. Toğrisuv'a geldiğimizde iki yandaki dağlar öylesine birbirine yakınlaştılar ki, yürüdüğümüz yol sanki dar bir sokağa benzedi. Su ise azaldı. Güneybatıda Tyan-Şan sıradağlarının en yüksek kollarından olan Hantengri'nin doruğu, güneybatı yönünde ise Muzat'ın zirvesi görünmekteydi. Bu heybetli, azametli dağlar, gözümüzü nereye çevirsek; önümüzde, sağımızda, solumuzda, tepemizde, her yerde korku saçarak etrafımızı kuşatmışlardı. Yoldaşlarım ertesi sabah güneyimizde görünen çaya doğru ilerleyeceğimizi söylediler. O tarafta kar ve buzdan başka hiçbir şey gözükmüyor; görünümü insanı korkutuyor ve tedirgin ediyordu.

Sabah, namazdan sonra Salay Ahun bizlere “Önümüzdeki Muzat Dağ geçidine çıkarken herkes kendisine dikkat etsin. Bu yollarda atı, bineği iyi yönetmek gerekir. Yoksa karlara buzlara saplanıp tehlikeye duçar olabilirsiniz” dedi. Salay Ahun, böyle tembihlerde bulunup dua ettikten sonra, turnalar gibi tek sıra dizilerek Muzat’ın Gulca yönünde akmakta olan çayına doğru yollara düştük. Biraz yol kat edip buzullardan da bağırış çağırış içerisinde geçmemizin ardından, fırtınası, tipi-siyle ünlü Ifarlığ denilen yere geldik. Fakat ortalıkta fırtına falan yoktu ve hava oldukça sakindi. Yine de atlarımıza kamçıyı bastığımız gibi hızla buradan geçtik. Çünkü her an mahvedici bir kar fırtınası kopabilirdi. Burayı toplam üç saat içinde geçtikten sonra dört yolun kavşağının keşiştiği bir meydana benzer, geniş alanlı bir buzluğa çıktık. Buraya Hadamuz derler. Dört yandaki yüksek dağlar, uzaktan Hadamuz’a ağızlarını açmış halde bekliyorlar gibi görünüyordu. Biz, güneybatıdaki ağıza doğru yürümeye başladık. Yolumuz belli belirsiz bir yoldu. Zira bu yolda iz oluşmaz ve oluşsa da kalmaz. Buz yarıkları adeta dipsizdir. Rastladığımız küçük yarıklardan, üzerlerinden atlamak suretiyle geçtik. Yol boyunca buzuldaki yarıklara düşmüş bir çok at ve eşek gördük. Yol yürürken bineklerin terslerini takip ediyorduk. Bu şekilde altı saat kadar devam ederek Muzat Geçidinin Aksu’ya yönelen ağzında bulunan geçit korucusunun buzun üstüne kurulmuş evine ulaştık. Burası tam da efsanelerde anlatılanlara benziyordu. Yakup Beg, bu korucunun evine yaklaşık 10 km kala geçilmesi imkansız, çevresi her zaman aşağıya yuvarlanılması mümkün buzlarla kaplı, daracık bir yere Gulca tarafını kapatan bir sınır savunma korgani kurdurmuş. Yolcular için buradan başka yol yoktur; zira başka bir yerden geçmenin imkanıyeti yok. Derken, buzlu geçidin Gulca yönündeki kuzey ağzından geçmek suretiyle güney girişine geldik. Sabah olunca Tamgataş’a inmek üzere atlarımıza bindiğimizde bir de aşağıya baktık ki, güneş ışıklarının tesiriyle parçalanarak güneydeki ağız dikey olarak kapatmış, uçsuz bucaksız, yüksek bir buz uçurumunun kenarındayız. Burada Yakup Beg döneminden beri baba mesleği olarak işini sürdürmekte olan geçit korucusu Süpürği Ahun olmasa kimse aşağıya inemez, güneyden tepeye çıkamazdı. Çünkü bu tılsımlı dik buz uçurumunun yanbaşıdan aşağıya doğru, ancak bir atın sığabileceği kadar yer oyarak dar bir sokağı andıran yaklaşık 200 m.lik bir iniş merdiveni yapmışlar. Hepimiz bu merdivene yukarıdan yanaştık. Görevli önümüzde alt basamakta duruyor ve uzun bir urganla içimizden birinin atını çekiyordu. Diğerleri, yani bizler ise bu atın kuyruğundan ve aynı zamanda da birbirimizin kemerlerinden tutarak kendimize doğru çekiyorduk ki; at öndeki iki ayağıyla merdivene indiğinde arkadaki ayaklar çarparak yaralanmasın. Böylece, Süpürği Ahun’un çabalarıyla bağırış çağırış içerisinde hepimiz sağ salım Tamgataş’a indik. Aşağıdan indiğimiz o yere baktığımızda, gökyüzüne ulaşan o dağ ağzının güneş ışıkları altında parlayıp duran sınırsız, yüksek buzullarının “Buradan geçiş yok” dercesine girişi kapattığını görebiliyorduk. Burası bir başka bakış açısıyla; kuyruğunu taşlar arasında gizleyen, başıyla güneşe ulaşıp ağzından su fışkırtan ak bir ejderhaya benziyordu. Muzat Dağı’nın görüntüsü işte böylesine korkunç olmakla birlikte, Altışehir’e can veren yine oy-

du. Tamgataş bu buzdan geçidin güney yönündeki eteğindedir. Buradan indiğiniz yerin alt kısmına biraz daha yakından bakacak olursanız, buzdan geçidi delerek çıkmış büyük bir suyun o noktadan uğultuyla, kulakları sağır eden bir gürültüyle fişkırmakta olduğunu, Altışehir'e inen çay istikametinde akıp gittiğini görebilirsiniz. Bizim aştığımız bu Muzat Dağ geçidinin Gulca tarafı, yani Kuzey yamacı, Gulca'dan tâ Muzat çıkışına kadar hep çamlarla kaplı, yemyeşil, hoş manzaralı büyük otlaklar, yaylaklar ve kışlaklardan ibarettir. Ancak, Muzat'ın güney yamacı her daim karlar buzlar içindedir ve bağı kıpkızıl taşlarla kaplıdır. Oralarda çam ağacına da, bir tutam yeşil ota da rastlayamazsınız. Dağ keçileri bile bu dağın rengiyle, yani kırmızıyla bezenmişlerdir. Dağ güvercinlerinin rengi bile kırmızıdır. Gulca tarafındaki dağ keçilerinin kuyruğu ise aktır.

Tamgataş'tan aşağılara doğru Muzat'ın işte bu suyunu takip ederek yürüdük ve nihayet Tuğbelçe denilen menzile gelince durduk. Yürüdüğümüz yol iki dağın arasındaydı ve altımızda Muzat suyu akıyordu. Ertesi gün Tüyemoyın'dan geçerek Yengibazar'da geceledik. Buradan da yola koyulunca öğle sularında Korgan'a geldik. Burada bir sakçı vardı. Adam yolhatlarımızı kontrol ettikten sonra mühür vurdu. Korgan, Yakup Beg Badevlet'in emriyle kurulmuş büyük bir sınır savunma kalesiymiş. Burası, iki dağın arasındaki geniş araziye kaplayan büyük bir asker kışlası olup, kışlanın dış kalesinin bir ucu uçurumdan aşağıya inen Muzat suyuna ulaşıyordu. İkinci tarafı ise dağın başlangıcıyla bitişikti. Binanın duvarları hayli yüksekti, tamamıyla taştan yapılmıştı ve çelik gibiydi. Bu yer, zamanında düşman tarafından zapt edilmesi imkansız bir istihkammış.

Korgan'dan çıkmak demek, Tyan-Şan Dağlarının kuzeyinden aşarak güney ucundan çıkmak demektir. Buradan aşağılara doğru uzanan, tepelerle kaplı dağ, Gulca'dan gelirken sağ tarafta kalır. Bu dağlar biraz alçaktır ve Ustirhan Dağlarıyla birleşir. Bu dağların Aksu şehrinin kuzey tarafındaki bölümü, Aksu'daki hayvanlar için yayla olarak kullanılır. Korgan'dan çıktıktan sonra geceyi Kızılbulak adı verilen mevkide geçirdik. Burası, engebeli bir düzlük olup, Aksu'ya yaklaştıkça alçalıyormuş. Ertesi sabah Kızılbulak'tan da ayrılarak, tahrip olmuş küçücük yapılarla benzeyen dağcıkların arasından geçmek suretiyle, Abad denilen yere vardık. Artık tepelikler de, dağlar da yoktu. Dümdüz ve tuzlu arazilerde yol alarak Cam'a ulaştık. Burası gayet bayındır, küçük, çevresi geniş, içinden akarsu geçen bir şehirmiş. Kış mevsiminde kışlık kavunları bol ve tatlı olarmış. Burada bir gün geceledikten sonra yola devam ettik. Ertesi gün öğle üzeri Aksu'nun eski şehrindeki Abdüşükür Hacı'nın kervansarayına gittik. Böylece, 13 günde Gulca'dan Aksu şehrine, yani Tyan-Şan Dağlarının kuzeyinden güneyine erişmiş olduk.

Aksu şehri, dere yatağına benzer bir çukurlukta yerleşmişse de, çevresi geniştir. Tarım ve hayvancılık burada pek gelişmiştir. Aksu'nun pirinci çok meşhurdur. Şehir sakinleri ruhsuzdur; çoğu cedre hastalığına yakalanmışçasına asabi bir görüntüye sahiptir. Ekseriyet insanda hasta ve aciz izlenimi bırakmaktadır. Ancak şehir dışına çıktığınızda buradaki insanların sağlam ve kuvvetli olduğunu görürsünüz. İşin sırrının şehirdeki suda saklı olduğunu söylüyorlar. Çünkü şehir sakin-

lerinin hepsi bu bulağın suyunu içiyorlar. Bu eski şehrin yaklaşık 12 km güneyinde Asuk adı verilen yeni şehir var. Bütün hükümet binaları, asker kıışlaları ve telgraf evleri burada bulunuyor ve bölgenin etrafı yüksek surlarla çevriliydi. Burası çevresi hendeklerle sarılmış muhkem bir şehirdir. Aksu'nun eski şehrinde cumartesi günleri pazar kurulur. Benimle birlikte buraya gelen yol arkadaşlarımdan biri Kaşgar'a gitti. Sarı Ahun Eke ise, Aksu'dan koyun satın alıp, Üçturfan sınır kapısına götürüyor ve Sovyetlere geçerek takas yoluyla koyunlar karşılığında kumaş ile diğer sanayi mallarını alıyordu. Diğer arkadaşlar da Gulca'nın gereklerine göre mallar almakta ve götürüp orada satmaktaydılar. Ben de mal almak için bir hafta geçirdim. Sonra birkaç tüccarla birlikte Perşembe pazarına giderek dolaşmaya başladık. Onlar alacakları malları ararken, ben onlara sezdirmeden hükümet idarelerinin nerelerde olduğunu soruyordum. Daha sonra sanki onları kaybetmişçesine kendilerinden ayrıldım ve kendi başıma şehir merkezine girdim. Sorup soruşturup baş sakçı idaresini buldum. Gittiğimde binanın önünde silahlı bir Uygur sakçı duruyordu. İlk defasında bina kapısına baka baka önünden geçtim. Geri dönüp ikinci geçişimde ise sakçı beni yanına çağırarak neden böyle baka baka yürüdüğümü sordu. Ben de kendisine doğruyu söylediğimde sakçı, öyleyse durumu anlatan bir not yazıp kendisine vermemi, bu notu kendisinin içeriye ileteceğini söyledi. Orada bir yere oturup bir sayfaya şunları yazdım: "Ben, Alihan Töre oğlu Asılhan. Gulcalıyım. Babam Alihan Töre'nin 1938 yılının sonbaharında Kuçar şehrinde hükümet tarafından tutuklanarak Aksu şehrine getirildiğini öğrendim. O zamandan bu yana kendisinden haber alamadık. Babamın nerede olduğunu öğrenmek için şehre geldim. Halihazırda Aksu eski şehrinde Abduşükür Hacı'nın kervansarayında kalıyorum". Adam içeriye girerek bu notu teslim edip geri çıktı. Aradan biraz vakit geçmişti ki, teğmen rütbesinde bir Uygur genci çıkarak güzel bir yüz ifadesiyle beni alıp içeriye götürdü. Ardından "Alihan Töre Hocamın sizden başka çocukları da var mı?" diye sordu. Ben de olduğunu, ama evlenip gittikleri için bizimle pek alakalarının kalmadığını söyleyince yumuşak bir tavırla "Madem öyle, bu nota benzer bir belge de ben yazayım. Bu sokağın arkasında kalın ve kızıl bir kapı var; oraya gidip bunu verirseniz size bilgi verirler" diyerek bana yol gösterdi. Ben memnuniyet içerisinde koşarak gidip, sokağın arkasındaki surların dibinde büyük bir mekanı hapishane yaptıklarını gördüm. Buraya giden yan sokağın başına bir de kapı kurmuş, yolu kapatmışlar. O kapıdan içeri girdim. Değişik milletlerden 200 kişi kadar insan, çoluk çocuk, ekseriyeti kadın olan Kırgızlar, ellerinde hapishaneye getirdikleri azlı çoklu yiyeceklerle başköşedeki büyük kapının küçük penceresinin önünde kuyruğa girmiş, sıralarını bekliyorlar. Bu kalabalık beni görünce etrafımı sardı ve nereden, ne için, kimden haber alacağımı sormaya başladı. Bana nereden geldiğimi soran yaşlı bir kadına "Gulca'dan" cevabını verince "Allah'tan başka niçin oğul dilenir. Çocuk o uzak yerlerden babasından haber almak için gelmiş. Biz acizlerin elinden ne gelir?" diyerek ağlayıverdi.

Ben de kuyruktaydım ve sabırsızlıkla sıramı bekliyordum. Bu sırada küçük pencere açıldı ve içeriye yiyecekleri kabul eden Uygur gencini görür görmez kendimi pencereciğe doğru attım. Elimdeki belgeyi kendisine uzattığımda bu delikanlı diğer insanları kenara çekerek beni yanına çağırdı. Beni baştan ayağa süzdükten sonra heyecanla “Siz Elihan Damolla hacimning oğlu! Şundak dadadın habar almamdığan? Şundak dadası bar adem behabar bolup ketemdu?”⁶¹ diyerek azarlamaya başlamıştı ki, yanına genç bir askeri geldi. Ona beni göstererek “Gulca’dan Damlahacımın oğlu gelmiş” dediğinde bu genç, “süyünçi alacağım” diyerek içeriye koştu. Babam hakkında duyduğum “Sağdır, hayattadır” sözlerinin beni o an ne kadar sevindirdiğini kaleme dökmem, tasvir etmem mümkün değil.

Buradan koşarak doğru pazara gittim. Gözüme ne iliştiyse alıp, bu aldıklarımı 25 tenge (madeni para) ile birlikte içeri yiyecek götüren adama verdim. Görevli bunları bir el arabasına koyarak içeri götürdü. Sonrasında yine beklemeye durmuştum ki, kalabalık tekrar etrafımı çevirerek insanlar türlü türlü sorular sormaya başladı. O sırada birdenbire bekleyen insanlar ikiye bölündüler ve ortalarında yol açarak gözlerini mahvîyetle kapıya diktiler. Arkama dönüp bir de baktım ki, yarbay üniformalı bir Uygur delikanlısı bir eli sırtında hiç kimseye bakmaksızın bana doğru geliyor. Ben de hemen yerimden kalkıp kendimi toparladım. Yanıma gelerek beni selamladı. Alelacele elimi uzattığımda bu genç benim halimi hatırlayıp sorup “Siz babanızın burada olduğunu düşünerek bizim sözümüze güvenip bir şeyler verdiniz. Ancak içinizde babanızın burada olup olmadığı ile ilgili duygular olabilir ve içiniz rahatlamayabilir. Bunun için işte bunları getirdim” dedi. Bana eliyle arkasında tuttuğu birtakım giysiler göstererek “Tanıyor musunuz?” diye sordu. Bunların babam kaçakken diktirip gönderdiğimiz Kazak çizmesi ile uzun yelek olduğunu gördüm. Elbisenin çoğu yeri yamalıydı. Babamız fazla yürümüş olacak, çizme yırtılmamış, ama rengi solmuştu. Bunları görünce kendimi tutamadım ve heyecandan ağlamaya başladım. Delikanlı “Sizi sevindireyim diye gösteriyorum; sizse ağlıyorsunuz” diyerek beni teselli etti ve binaya geri döndü.

Bu sırada bizim Salay Ahun Eke kıyameti koparmış; yoldaşlarının hepsi dört bir tarafa dağılarak beni aramadık yer bırakmamışlar. Atımın sırtına o aldığım emanetleri yükledikten sonra dörtlü bir sokaktan geçerken beni arayan arkadaşlara rast geldim. Bana “Nerelerde geziyorsunuz?” dediklerinde “Ben aradığım malı buldum” dedim. Bunun nasıl bir mal olduğunu sorup, görmek istediklerini belirttiklerinde ise kendilerine Salay Ahun Eke’nin yanına varınca göstereceğimi söyledim ve hana doğru yollandık. Salay Ahun Eke beni “Nerelerdeydiniz?” diyerek azarladı. Ona da “Ben aradığım malı buldum” dedim ve atımın böktergesinden⁶² babama ait eşyaları alıp kendisine gösterdim. O anda bütün bakışları değişerek bana baktı. Benim gözlerimde insanın hayatındaki en mutlu anlarda döktüğü sıcak gözyaşlarını görünce, duygulandı ve kendisi de ağlamaya başladı. Gulca’dan

⁶¹ “Siz, demek ki, Alihan Damolla Hacı’nın oğlusunuz. Böyle babadan haber alınmaz mı? Böyle bir babası olan insan, ondan habersiz olmamalı” demektir.

⁶² Bökterge: (Özbek Türkçesi) Atın eyerine bağlanan yük; heybe.

çıkalı yaklaşık bir ay olmuşsa da, bugüne kadar yoldaşlarımla hiçbir duygumu paylaşmamıştım. Bu durumdan yol arkadaşlarım çok etkilendiler ve birkaç kelime de onlar ettiler. Benim bu büyük sevincim, onları da sevindirmişti.

Sonra hemen bu müjdeyi yazarak Gulca'ya gönderdim. Mektupta şunları söylemişim: “Gulca’dan çıktıktan 13 gün sonra Aksu’ya sağ salim vardım. Abdüşükür Hacı’nın kervansarayında Salay Ahun Eke’yle aynı odada kalıyorum. Abdulla Ahun selamette imişler. Bu kişiyle yakın zamanda görüşebilirim. Bu müjdeyi dostlarımıza iletiniz ve dua ediniz. Nisan’daki bayramdan sonra, inşallah, Abdulla Ahun’la beraber dönersek şaşkırtıcı olmaz. Allah’a emanet. Oğlunuz Asilhan.”

Bu mektup bizim ailemizin hayatındaki en mutlu mektuptu. Çünkü canımızdan aziz babamın sağ salim olduğu haberini ilk işiten kişi, yani ben, “Burada yok” gibi son derece soğuk bir söz de duyabilirdim. Tanrım esirgedi de, onun selamette olduğu haberini, bu ulu, sevindirici haberi işittim. Bu halin tasvir edilmesini, aynı durumu yaşamaya müşerref olanlardan isteyin; ancak onlar anlatabilirler. Bu durumun etkisi altındaki insanların hislerini, duygularını, ateşli yüreklerinden neleri çıkardıklarını ve yerine neleri koyduklarını düşünecek olursak, hayatın yine de güzel olduğu neticesine varırsınız. Babamın sağ salim olduğu haberinin müjdesini vererek, ailemi işte böyle sevindirmiştim.

Babamın Aksu hapishanesinde olduğu, burada benimle ilişkisi olan insanların hepsi tarafından öğrenilince, pazartesi günü teslim etmek üzere bir hafta içerisinde oda arkadaşım Salay Ahun Eke’yle birlikte çarşırı dolaşarak babama yeni iç ve dış giyimler, keçe, heybe, ibrik, kâseler, fincanlar, kısacası hapishanede insana ne lazımsa her şeyi alıp hazır ettik. Aldıklarımızı Şarahim Eke’nin oğlu Şainayet’le beraber Asuk’a götürüp, hapishanedeki yakınlarına yiyecek getiren diğer insanlarla sıra beklerken, geçen gün tanıştığımız Uygur delikanlı bizi sıradan çıkararak yanına çağırdı. Son derece samimi sözlerle bizleri sevindirip, götürdüğümüz eşyaları alırken “Evet, iyi. Kaç yıldan beri gelmemenizin acısını çıkarmaya çalışmışsınız sanki. Araba sadece sizin getirdiklerinizle doldu” dedi ve emanetleri götürdü. Adamların bize böyle iyi davranmaları bizi şaşırtıyordu. Zira Gulca’da böyle işlerde çalışanların hal ve hareketleri iyi değildi. Ziyaretçi kadın ve çocukları, hareketlerle, her sözleriyle yılanlar, akrepler gibi sokarak dövüp kovarlardı. Neyse, babamdan işte bu şekilde haber alıp duruyordum. Benimle aynı durumda olan Kadir Hacı ismindeki bir kişiyle beraber yemek hazırlıyor ve babama gönderiyordum.

Bir gün Kadir Hacı’yla birlikte hapishaneye gittiğimizde babamızı birkaç mahkumla beraber 12 Nisan Bayramından dolayı sokağa çocang⁶³ kurdurmak üzere dışarı çıkardıklarını öğrendim. Kadir Hacı’yla çalıştıkları yere gittik. Hacı oğlunu görünce “İşte Muhammet!” diye ağlayarak önünden geçti. Ben ise ne kadar dikkatle baktıysam da babamı seçemedim. Yine de içlerinde birisi vardı ki, işini büyük bir itina ile yapıyor, hiçbir tarafa bakmıyordu. Hareketleri babama benziyor-

⁶³ Çocang: (Çince) Büyük kapı.

du ama dış görünüşü, giyim kuşamı tamamıyla değişti. Anladım ki, böyle durumlarda insan göz göze gelinceye kadar benzetmekle beraber birbirini tanıyamamış. Bu arada bayram duyurusu yapan bir grup okul öğrencisi, ellerinde dutar ve tamburlarla sokağın başına geldiler; propaganda yapmaya başladılar. İşte o anda babamla göz göze gelerek selamlaştım ve ağladım. Babam da kalabalıktan faydalanarak tek tek aile fertlerimizi, çocukları, ötenin berinin sağlığını sordu. Ben de “Hepsi iyiler; törtköz tügelmiz”⁶⁴ diye bağırarak cevap verdim. Daha da yaklaşmak istediysem de babamız elleriyle yaklaşmamamı işaret ettiler. Yan tarafa baktım; az ötede bir asker etrafı gözetliyordu. Bu sırada sokaktan 40-50 at arabasıyla Kırgızlar geçmeye başladı. Arabalarında ayağa kalkıyor ve yüksek sesle babamızla vedalaşıyorlardı. Babam kendileriyle vedalaşırken bana da “İşte bunlar hapishaneden çıkanlar” diye gösterdi. O gün babamın arkadaşlarıyla birlikte iş bitiminde hapishaneye döndükleri vakit, kendisine bir çanak dolusu pilav gönderdim.

Babamlarla vedalaşarak hapisten çıkan Kırgızlarla görüştüğümde, onlardan Cafer Hacı adındaki bir adam “Bizim buraya gelmemiz Allah’ın bir lutfu. Meğer biz Müslüman değilmiz; baban bizi yeniden Müslüman yaptı” diye ağladı. Ben kim hapisten çıkarsa hepsiyle görüşüp babamın durumunu sordum. Bu kişiler, babamızın en zor şartlar altında bile insanlara iyi olmanın yollarını, iman ve İslam esaslarını öğrettiğini söyleyerek kendisine teşekkür ediyorlardı. Babamı aramak üzere hapishaneye geldiğimi gören askerler de ona beni anlatıp, kendisinden süyünçi almışlar. Bunlar dahi İslam yolunu idrak edip, babamıza samimiyetle bağlanmış ve her ne şekilde olursa olsun iyilik yapmayı düşünür olmuşlar. Böylesine çetin bir yerde buradaki görevlileri bile babamıza merhametli insanlar haline getiren ulu Tanrı’m değil de kimdir?! Gulca’daki zalimlerden kaçarak Kuçar’da yakalanmaları ve Aksu hapishanesinde yatmaları da elbette Tanrı’nın hikmetli merhametindendi. Zira, Urumçi’ye götürülenlerin çoğu geri dönmemişlerdi.

Görüştüğüm Kırgızların içinde Şerali adında Üçturfanlı bir Kırgız delikanlısı vardı. O da hapishanede babamlarla beraber yatmış. Hapisten çıkınca geçim derdi sebebiyle Asuk’ta kalmış. Babamızın yaşadıklarından haberdarım. Bir gün bana şöyle dedi: “Kim Asuk hapishanesinden çıkarsa ilk olarak buraya gelecek. Çünkü hükümet, buralı olmayanları hapisten çıkınca bu kervansarayaya getirip bırakır”. “Öyleyse, babamlar çıkarılarsa da buraya mı getirecekler?” diye sorduğumda ise “Kesinlikle öyle. Abdulla Ahun çıkarsa, eski şehirde senin kaldığın kervansarayaya bizzat kendim varıp, süyünçi alacağım” cevabını verdi. “Süyünçi sana kurban olsun” dedim sevinç içerisinde.

Derken 12 Nisan Bayramı gelip çattı. Bu zamana kadar pek çok insanı salıvermişlerdi ama babamdan hala ses yoktu. Günlerden bir gün Artuşlu Sadık Hacı bizi evine davet etti ve ziyafet verdi. Bu kişi o gün bana “Ben dün sakçı idaresi-

⁶⁴ Törtköz tügelmiz: (Özbek Türkçesi) “Ölen yiten yok; hepimiz iyiyiz, ayaktaız” anlamına gelen bir deyim.

nin ticari şubesine uğramıştım. Orada konuşulanlardan işittim; yine Urumçi'ye 19 kişilik bir liste göndermişler. Bu listede babanızın ismi de olabilir. Onun için 10-15 gün daha sabredin. Bakarsınız bu listeyle çıkıverirler” diye konuştu. Daha başka güzel sözler de söyleyerek gönlüme kuvvet, içime güven verdi. O güzel günleri iştiaqla beklemeye başladım.

Pazara alışverişe gittiğim bir gün kervansaraya genç bir Kırgız gelerek Salay Ahun'a benim nerede olduğumu sormuş. Salay Ahun “Asılhan'la ne işin vardı?” diye sorduğunda ise “Ben Künes'ten geldim; ağabeyi ona para göndermişti. Parayı bizzat eline teslim etmem gerek. Şimdi yoksa, bir saat sonra gelirim. Geldiğimde yine bulamazsam, Asılhan parayı Üçturfan'dan alır; çünkü vaktim çok az” demiş. Salay Ahun kendisinin iletebileceğini söylediyse de, bu teklif etmemiş ve bizzat elime teslim edeceğini belirterek çıkıp gitmiş. Çok geçmeden ben geldim. Salay Ahun beni görünce acele acele etrafa “Nereye kayboldu bu Kırgız?” diye bakınarak bana “Sokağa da bir bakar mısınız?” dedi. Koşarak sokağa çıktım. Önceden tanıştığım Şerali, bizim yukarıımızdaki bakkal dükkanının önünde sağına soluna bakınıp duruyordu; ona doğru koştum. Beni görünce o da ben tarafa koştu. Hareketlerinden, yüz ifadelerinden bana bir müjde getirdiği belli oluyordu. Selamlaştıktan sonra ellerinden tuttum ve “Güzel bir haberin var mı?” dedim. Bana “Abdulla Ahun çıktı; süyünçi nerede?” diye cevap verdi. Sevincimden cebimdeki bütün parayı çıkardım ve “Al sana süyünçi” diyerek eline tutuşturdum. Bu bir at parasından az değildi. O da çok memnun olmuştu. Bu sırada Salay Ahun da koşarak gelip “Hayrola, ne haber?” diye sorduğunda kendisine “Müjde! Babam çıkmışlar” diye cevap verdim. Bana kimin söylediğini sorarak etrafına bakınıyordu ki, “İşte bu adam” deyip beni biraz önce aramaya gelen Kırgız gencini gösterdim. Salay Ahun “Bu mu? Bana başka şeylerden söz etmiştin. Demek daha da güzel haberler getirmişsin. İnşallah söylediğin doğrudur. Öyleyse ben de hemen odayı hazırlayayım” deyip koşarak kervansaraya gitti. Şerali ise beni pazar yerindeki kervansaraya götürdü ve odayı işaret ederek “Buradalar” dedi. Odaya girdiğimizde babamı bulamadım; ama yüklerini görüp tanıdım. Şerali, “Mübarek nerede mescit görse giriverir” diyerek kervansaray sahibine burada mescit olup olmadığını sordu. Adam işte mescit diyerek kervansarayın arkasını gösterdi. Mescide varınca namaz kılmakta olduklarını gördük. Biz de bekleyedurduk. Mescitten çıktıklarında koşarak varıp kucaklaştık. Hal hatır sorarken sevincimden ağlayıverdim. Babam “Ağlama oğlum” diyerek beni yatıştırdı. Babamızı üstü kapalı bir arabaya bindirip Abdüşükür Hacı'nın sarayına götürdük. Böylece Huda'dan gece gündüz dilediğimiz iş gerçekleşmiş ve canımızdan aziz gördüğümüz babamız Allah'ın merhametiyle zalim Çin hükümetinin korkunç hapishanesinden 22 Nisan 1941 tarihinde bir Cumartesi günü kurtulmuştu. Handa bizi Salay Ahun Eke ve kervansaraycı İsmail Halfet karşılayıp, her biri babamla ağlayarak kucaklaştılar. Sonra çıktığını duyan insanlar her taraftan gruplar halinde babamı ziyaret etmeye gelmeye başladılar. Ertesi gün, başta Aksu şehrinin dini liderlerinden Mahdum Damla ve Abbas Damla olmak üzere şehrin önde gelen eşrafi geldiler.

Bu durum daha birkaç gün devam etti ve babamızı hiç yalnız bırakmadılar. Hapiste babamla birlikte kalan Aksulu Ahmedsakal isimli bir adam ısrar ederek babamı evine götürdü ve onuruna bir ziyafet verdi. Kadir Ahun da onunla hapishanede berabermiş; babamızı o da ısrarla evine buyur etti. Durum böyle olunca Aksu'da birkaç gün kalmak icap etmişti. Bir yandan Gulca'ya yolculuk hazırlığı yapmaya da devam ediyorduk. Babamıza bir tane at almamız gerekiyordu. Mahdum Damla bunu işitince "Bende bir at var; alın sizin olsun" diye tutturdu. Sonrasında sembolik bir şekilde 200 tenge vererek atı aldık. Mahdum Damla ve Abbas Damla, babamla Buhara'dan tanışıyorlarmış.

Gulca yolculuğu

30 Nisan 1941 Perşembe günü Aksu ile vedalaşarak, baba oğul Gulca'ya doğru yola çıktık. Babam gelmelerini istemeyip geri dönmelerini söylese de, yolun yarısına, Tazlenger'e kadar birkaç kişi bizi uğurladı. O gün Cam'a gelerek geceyi burada geçirdik. Yakup Beg anayol üzerine yolculara yol göstereceğini diye yüksek ve küçük korganlar inşa ettirmiş. Bunların her birinin arası dört çakırmıdır. Yolcular bunları sayarak ne kadar mesafe kat ettiklerini bilirler. Biz de yolumuzu buna bakarak hesaplıyorduk. Cam'dan ayrıldıktan sonra Abad'a vardık. Buradan yürüyerek Kızıl Bulak beketinde⁶⁵ durduk. Beketler, atlar için yem ve saman, insanlar için de yemek imkanı sunan yerlerdir. Öğle vaktinde Kızıl Bulak'tan Korgan'a geldik. Buradaki sakçı yolhatlarımızı, yani yolculuk belgelerimizi kontrol ederek bunlara mühür vurdu. Hemen o gün Korgan'dan ayrılarak geceyi geçirmek üzere Yengi Bazar'a indik. Korgan'dan itibaren dağların arasına girmeye başlamıştık.

Yengi Bazar'dan çıkıp da dağlar arasında epeyce yol yürüdükten sonra, bir dağ keçisi sürüsüne rastladık. Hayvanlar kaçmaksızın durup bize bakıyorlardı. Baktım ki, çevremiz duvar gibi dimdik dağlarla çevrili, oraya buraya çıkmak imkansız ve ortada tek bir patika var. Burada onca dağ geçisinden birini elbet yakalarım düşüncesiyle atımı babama verdim ve kendim belli etmeden varıp birini tam da ayağından yakalamak üzereydim ki, bütün dağ keçileri uçan kuşlardan başka hiçbir şeyin aşamayacağını zannettiğim yerden dik sıçrayışlarla atlayıp gidiverdiler. Atlarken de böyle uçurumluk bir yerde birbirleriyle boynuzlaşarak oynuyor, düz bir yerde yürüyormuşçasına korkusuzca ve sakin tavırlarla hareket ediyorlardı. Ben ağzım bir karış açık gökyüzüne bakakaldım. Babam ise bana çok güldüler.

Yolda giderken babam hapishanede yaşadıklarını anlattığı için bir beketten diğerine nasıl ulaştığımızı fark edemiyorduk bile. Babamın anlattığına göre, Kuçar şehri yakınlarında bir bağda yakalanmışlar ve çok geçmeden Aksu'ya götürülmüşler. O günlerde bütün Doğu Türkistan, Sovyet iktidarının önemli derecede etkisi altındaydı. Bundan dolayı bütün sakçı idarelerindeki görevlilerin tamamı adamlarıydı. Nitekim babamı Kuçar'da tutuklayan da Zarif isimli bir Kazan Tatarı'ydı.

⁶⁵ Beket: (Türkistan Türkçesi) Durak; istasyon; bekleme yeri.

Bu ve emri altındaki Muhammedcan yakalamıştı babamı. Kuçar, nahiye büyüklüğünde bir şehir; Aksu ise vilayet merkeziydi. Onun için babamı vilayet merkezine göndermişler. Onu Kuçar'dan alıp arabayla götürürlerken Kızıl adı verilen yerde gecelemişler. Oradan ayrıldıktan sonra ise Sayram'dan geçerek Bay'da, ondan sonra da Yakaraarık'ta konaklamışlar. Buradan ayrılınca önce Karayurgun'da, sonra aynı gün Cam'da geceyi geçirirler. Ardından Aksu'nun eski şehrine, sonra ise Asuk yeni şehire girerler. İşte babamı bu Asuk hapishanesine atmışlardı. Babamızın basıp geçtiği yolların hepsi özbeöz Uygur toprağıdır. Yol üstündeki Kızıl'da, dağın bağrında eski zamanlardan kalma taş oyu olmuş efsanevi Minguy Tapınağı vardır. Kuçar'dan çıkıp Yakaarık'a ulaşınca kadar olan yerler yoğun bir nüfusa sahip, güzel manzaralı yerler olup ve toprakları verimlidir. O günlerde Aksu vilayeti baş sakçı idaresi başkanı Kasım Cucang idi. Bu adam Taşkent'te tahsil görmüş. Bu eğitimin sonunda bütün kötülükleri insanlar üzerinde uygulayan, kendi milletinden insanları vahşi işkencelerle öldüren, Allahsız, cahil bir komünist haline gelmişti. İşte bu zalimin devrinde sözünü ettiğimiz hapishaneler, ölümhanelere dönüşmüştü. Bu hapishaneler, toprak zeminli, rutubetli, karanlık, dar, kışın soğuk, yazın sıcak yerlerdi ve hiç yiyecek yoktu. Günde bir defa mısır ekmeği ve bir kase su verilirdi. Hastalananlar için tıbbi yardım da yoktu. Böylesine vahşiliklerle pek çok masum insanı azap çektirerek öldürmüştü. Babamlar hapse atıldıklarında içeride 2 bin 500 mahkum varmış ve sonradan bunların çoğu ölü olarak geriye ancak 800 yarı ölü mahkum kalmış. Ölenlerin çoğu şişerek hayatını kaybetmiş. Hapishanede yatanlar genellikle dünyadan bihaber, okur yazar olmayan, cahil kişilerdi. Bunların bir kısmı hayvancılık, bazıları ise çiftçilik yapan insanlardı ve kendi işlerinde biraz şöhret kazanarak yaşam seviyelerini az çok düzeltmiş insanlardı o kadar. Buradakiler, kendi Müslümanlıklarını da, zamanın siyasi ahvalini de adam gibi bilmeyen cahil kişiler oldukları halde, "Sen hükümete karşısın; Japon casususun" suçlamalarıyla dövülerek hapse atılmışlardı. Ne için hapsedildiklerini kendileri bile bilmiyordu. Çoğuna tek kelime soru sormadan, sorgusuz sualsiz bunları helak etmişlerdi. Babamızı da hapse girmesinden çıkıncaya dek ancak bir kere sorgulamışlar. Sordukları sorular da "Sana Feyzulla Hocayev⁶⁶ ne gibi bir görev verdi? Ekmel İkrarov⁶⁷ seni nasıl bir vazifeyle buraya gönderdi?" gibi sorularmış. Buradan da anlaşılıyor ki Ruslar, Doğu Türkistan'ı kendi sömürgeleri sayıyor ve o günlerde Batı Türkistan'da yürüttükleri korkunç terörist politikalarını bu tarafta da uyguluyorlardı. Sonraları, 1940'lı yıllardan itibaren siyasi durum biraz olsun değişti de, Urumçi'den Sav Cucang isimli bir Çinli Aksu vilayeti baş sakçı idaresi başkanı olarak tayin edildi.

⁶⁶ Feyzulla Hocayev (1896-1938): Önceleri creditçilik hareketinin önde gelenlerinden biri olup, sonradan Buhara Halk Cumhuriyeti, Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin liderliğini yaptı. Sovyet iktidarı tarafından idam edilmiştir.

⁶⁷ Ekmel İkrarov (1898-1938): Özbekistan Komünist Partisinin kurucularından. 1929 yılından hayatının sonuna kadar parti lideri olarak Özbekistan'da Rus sosyalizmini oturtmaya çalıştı. Yine Sovyet iktidarı tarafından idam edildi.

O sırada Urumçı'den bir hükümet heyeti gelir ve bütün işleri, bu kapsamda sakçı idaresini de teftiş eder. Babamızı da çağırırlar ve şöyle bir sorgulama gerçekleştirir:

- Hapse atılalı kaç yıl oldu?
- Dört yıl oluyor.
- O zamandan beri kaç kere sorgulandınız?
- Bir kere.
- Size ne sordular?
- Bana Feyzulla Hocayev ve Ekmel İkrarov'un beni ne gibi bir görevle bu tarafa gönderdiklerini sordular.

Heyet üyeleri bu son cevabı duyunca önce birbirlerine manalı manalı bakarlar ve sonra da “Bu sözler başka bir memleketin sözleri. Bunu size neden burada sormuşlar? Burası Cungo'nun (Çin'in) ayrılmaz bir parçası değil mi?!” diyerek sinirlenirler.

Babamızı sorgulamaya devam ederler:

- Siz Sovyet tarafından ne zaman buraya geldiniz?
- 1930 yılında geldim.
- Neden gelmişsiniz? Yoksa siz büyük bir toprak sahibi miydiniz?
- Hayır, ben toprak sahibi değil, dinine bağlı bir adamım. İnandığım dini korumak amacıyla geldim. Çünkü, bir kitabı incelerken bizim şingringin⁶⁸ Çin'de adalet olduğunu söylediğini gördüm. Ben işte bu adaleti bulmak için bu tarafa geçmiştim. Benim başka bir niyetim yoktur. Şingringin sözü benim için en kıymetli, en güvenilir sözdür. Buna inanırım. Benim meselem siz tarafından mutlaka adaletle hallolunmalı.

Bundan sonra heyettekilerin milli hisleri uyanır, bu büyük sözleri tercüman vasıtasıyla babama tekrar tekrar söyler ve sorular sormak suretiyle tek tek yazıp alırlar. Bunun ardından babama, durumunu inceleyeceklerini ve mutlaka adaletli bir çözüm bulacaklarını söyleyerek, başka vilayetleri teftiş etmek üzere giderler. İşte o günden sonra babamın müşkülli iyi insanların mübarek sözleriyle çözülmüştü. Böylesine yerinde ve zamanında konuşabilmek herkese nasip olmaz. İşte yerinde söylenen hikmetli bir sözün ne kadar etkili olduğunu görüyorsunuz. Bundan mutlaka ibret alınmalı, hisse çıkarılmalıdır.

Her neyse, biz bu arada Tuğbelce denilen bekete ulaşmış ve yerleşmiş. Bu bekeleri buraya kadar elimden geldiğince anlatmıştım. Ertesi sabah Tuğbelce'den Tamgataş'a doğru yola çıktık.

Babam söze başlayıp şunları anlattı: “Sav Cucang bir gün hapishaneyi teftiş ettikten sonra durumu öğrenmiş ve mahkumları hapishane avlusunda toplayarak bir toplantı yapmaya karar vermişti. Mahkumların bazıları azap çekmekte oldukları hücrelerinden hastalıklarından dolayı zar zor yürüyerek, sallana sallana çıktı; bazıları ise ancak emeklemek suretiyle sürünerek çıkabildi. Dışarı çıkarak avluda

⁶⁸ Şingring: (Çince) Alim. Burada ulema, bilge anlamında.

toplanan insanların içler acısı hali öylesine korkunç bir manzara arz ediyordu ki, buradakilerin dış görünüşleri adeta hareket eden çöplerin görünümü gibi bir şeydi. İnsancıkların üst başları yırtılıp lime lime olmuştu ve bu halleriyle adeta canlı ama çürümüş bir şeyler oldukları izlenimini veriyorlardı. Biraz sonra Sav Cucang kendisinin nereden ve ne için geldiğini anlatmak için dedi ki: ‘Ben merkezden geldim. Urumçi beni, eğer haksız bir durum varsa haklıya hakkını vereyim, suçsuz yere mahkum kılınanlar varsa durumlarını inceleyip onları azat edeyim, insanlara zulmederek cebir uygulayan zalim görevliler varsa onları cezalandırayım diye gönderdi. Bununla birlikte, hükümetin sizi böyle şartlar altında hapsedip, sizlere kötü muamelede bulunduklarından haberi yoktur. Onun için sizler asla küsüp gücenmeyin. Bu tür işleri, halkla iktidarın arasını açmak isteyen devlete karşı unsurlar yapmışlardır. İşte onlar şimdi hükümetin karşısında hesap verecekler’. Hiddetle, kızara bozara bunları söyledikten sonra tekrar kalabalığa döndü ve ‘Bu konuda söyleyeceğiniz herhangi bir şey varsa, hemen şimdi burada söyleyebilirsiniz’ dedi. O kadar insan, üzerlerine ölü toprağı serpilmiş gibi, dut yemiş bülbül gibi tek söz etmedi. O anda ben kalabalığın arasından sıyrıldım ve ‘Benim söyleyecek bir çift sözüm var!’ dedim. Sav Cucang insanların içinde beni görünce, kalabalığa ‘Bu adamın önünden çekilin; konuşsun!’ diye bağırdı. Diğer mahkumlar beni çekiştirerek ‘Hey damlam hacı; konuşmayın’ diye vazgeçirmeye çalıştılar. Bense kalabalığa kulak asmayarak, cübbemden çekiştirenleri silkeleyip, çekinmeden hapisshanede dönen haksız uygulamaları bir bir anlattım. ‘Hapsedilen bu insanlar neden tutuklandıklarını bilmiyorlar. Üstelik mahkumlara insanca muamele etmek şöyle dursun, hayvana bile reva görülemeyecek tarzda davrandıkları için, pek çok insan haksız işkenceler altında helak oldu. Mesela işte ben hapsedileli üç yıldan fazla oluyor ve hala ne gibi bir suçtan dolayı tutuklandığımı bilmiyorum’ dedim. Bunun üzerine Sav Cucang birdenbire bana bakarak ‘Kefiliniz var mı? Eğer birisi size kefil olursa hemen çıkarsınız’ dediğinde ona ‘Beni Kuçar’da tutukladıktan sonra doğrudan Aksu’ya getirmişlerdi. Ben aslen Gulcalı’yım. Beni burada kimse tanımaz’ cevabını verdim. Adam bu sözden sonra susup kaldı. Nasip böyleymiş demek ki. Yoksa bu teklifi kabul edip, yanıma eşlik edecek birini isteyerek kefil bulabileceğimi söylemiş olsaydım, Aksu’da yine de tanıdık birini bulabilirdim belki. Lâkin, o günlerde insanların morali öylesine bozuk, duygu ve düşünce dünyaları o denli karmakarışık bir haldeydi ki, kime başvurur, kimden bana kefil olmasını isteyebilirdim?! İnsanlar o duruma gelmişti ki, tutuklanıp hapsedilen en yakın dostlarından biri dahi olsa, bırakın hapse tıklan o falanca kişiyi, uzaktan onun çoluk çocuğunu bile görseler, onlardan bile kaçarlardı. Bu sebepten ‘Burada beni kimse tanımaz’ demek zorunda kalmıştım... Sonradan hapisshane şartları kökten değişimlere uğramaya başladı. Koğuşlar ıslah edildi, verilen yemekler biraz olsun düzene girdi ve nadiren de olsa koğuşların kapılarını açılarak mahkumları dışarıya çıkarmaya başladılar. Ardından, evvelki zalim görevliler ‘Urumçi’de toplantı var’ bahanesiyle yavaş yavaş o tarafa gönderilir oldu. Bazı kalpsiz, kötü yürekli, mahkumlara merhametsiz memurla-

rın, yani Sıdık Banceng gibilerinin cezalarını verdiler ve onları ayaklarına prangalar vurarak bu Asuk hapishanesine attılar. Sıra Kasım Cucang’a geldiğinde, adam kendini hastaymış gibi göstererek Urumçi’ye gitmekten kaçmaya çalıştı. Günün birinde onu da ansızın yakalayarak el ve ayaklarına zincirler vurup Urumçi’ye gönderdiler. İçişlerinde bu gibi siyasi değişiklikler olunca, Asuk sakçı idaresi görevlileri de, insanlıklarından değil belki ama siyaset icabı olarak insanlara karşı olan muamelelerini düzelterek adama döndüler.”

Gerçekten de halkın gözüne bu iyi işleri yapanlar Çinliler olarak görünüyordu. Önceki kötülöklere imza atanlar ise Rusya’dan getirilen veya orada tahsil görerek buraya gelmiş Uygurlardı insanlara göre. Bunlar halkın gözünde en adi zalimler, en kan içici cellatlardı. Çinliler, dönemin iç ve dış siyasi değişimlerinden faydalanarak Doğu Türkistan Uygurlarını başkalarının elleriyle vuruyor, kendileri ise kurtarıcı rolünü takınıyorlardı. Herkes Savcuang’dan memnundu ve halk öncekilerden nefret ediyor, onlara gazaplanıyordu. Bundan istifade Çinliler, Doğu Türkistan’da kaybettikleri itibarlarını, Sovyetler sayesinde kuvvetlendirmek niyetine girdiler. Nitekim hakikaten 1940 yılına doğru Sovyet iktidarının Doğu Türkistan üzerinde yürüttüğü politika biraz olsun zayıfladı. Çünkü Sovyetler Birliği, Baltık ülkelerini işgale başlamıştı ve hızla gelecekteki büyük bir savaşa hazırlık yapıyordu. Bundan dolayı, boşalan mevkilerini asıl sahiplerine terk etmektense, onu bizzat kendilerinin yarattığı Çinlilere teslim etmeyi yeğlediler. Çünkü, aynen Çarlık iktidarı gibi, Sovyet katilleri de Uygurların bağımsız olmasını istemiyordu.

Yukarıda babamın anlattıklarını dinler ve bu mülahazalarla sohbet ederken akşam oldu. Tamgataş’a gelerek burada konakladık. Yakup Beg, bu yerin de askeri ehemmiyetini çok iyi kavradığı için, Muzat’ın güney ağzındaki kayalığa taştan çok sağlam bir korgan yaptırmıştı. Bunu gören babam, buranın Ruslardan müdafaa için kurulmuş bir istihkam olduğunu söyledi. Zira, o devirde Ruslar Gulca taraflarını işgal etmişlerdi. 1872 yılında General Kolpoçevskiy, Gulca’ya hücum etmiş, Gulca sultanını bertaraf ederek 9 yıl süren saldırılar sonunda Süydün ve Kura’da askeri istihkamlar kurmuştu. Gulca’daki Hayranbağ Kışlası da bunlardan biriydi. Uygurların elinden çaldıkları yerleri 9 yıl sonra gerçek sahiplerine iade etmeyip, imtiyazlı anlaşmalar karşılığında Çinlilere satan Ruslar, bu da yetmiyormuş gibi birkaç bin aileyi de malvarlıklarıyla birlikte beraberlerinde götürdüler. Buradan da anlaşılıyor ki, Rusların Doğu Türkistan halkına yönelik işgalci emelleri hiçbir tarihi dönemde değişmemiştir. Mesela; bütün dünyaya bağıra bağıra kendilerinin halktan yana, insan sevgisiyle dolu komünistler olduklarını ilan eden, mazlumlara yardım ederek onları emperyalizmin pençesinden kurtarmanın boyunlarının borcu olduğunu söyleyen Sovyet cellatları, 1931 yılındaki Uygur Milli Kurtuluş İnkılabını Çarlık hükümetine kıyasla on kat daha vahşi bir şekilde bastırmışlardı. Kanları ve canları pahasına kurtuluşa ermiş Doğu Türkistan halkını merhametsizce yağmalayan, bu insanları ellerini kollarını bağlamak suretiyle Çinli istilacılara teslim eden yine onlardı.

Geçmişten zihnimizde kalan bu korkunç hatıraları anarak buz geçidinin altına gelmiştik ki, karşımızda gün ışığının vurması sebebiyle aşınan, parıl parıl parlayan buzdağını gördük. İlk bakışta hiç kimseye yol vermemiş gibi görünen bu büyük buzulun yanbaşıdan oyularak yükselere çıkan sokak şekilli merdivenler yapılmıştı. Bu basamaklardan yukarıya doğru iki yüz metreye yakın tırmandık. Bu defasında çıkmak inmekten daha külfetsiz oldu. Çünkü Muzat'ın alçalma zamanlarıydı. Önceki gelişimimizde ise kabarma mevsimine tesadüf etmiştik. Muzat dağ geçidinin böyle bir kabarma alçalma özelliği vardı. Derken, baba oğul sağ salım buz geçidinin tepesindeki geçit bekleşiminin evine ulaştık. Bu adam geçit bekleşimi görevini dede mesleği olarak uzun zamandır sürdürüyormuş. Çoluk çocuğuyla beraber buz üstüne kurulu küçük, taştan bir barınakta yaşıyor, buzlar arasında yolcular için adeta tılsımlı yollar açıyor, çıkmak ve inmek için merdivenler oyuyor, insanlara yol gösteriyordu. Yakup Beg döneminde bu adamın ecdadına maaş veriliyorken, işgalcilerin yönetimi ele geçirdiği dönemlerde ise maaşlarını kesmişler. Şimdi buradan geçen yolcular az çok para veriyorlarmış. Nereden bakarsanız bakın, bu adamın yaptığı halk için çok önemli bir hizmettir. Eğer bu geçit görevlisi Süpürge Ahun olmasaydı, iki dağın arasını gökyüzüyle anlaşılmışçasına sarp engellerle kapatmış olan bu uçurumlu buz geçidine çıkmak da, oradan inmek de mümkün olmazdı.

O gün buz geçidinin üstünde kuzey istikametinde Hadamuz'a doğru ilerlemekteydik. Bir kuş, yüksek sesle öterek buzdağının zirvesinin yanbaşıdan uçup geçti. O anda babam "Bu kuş, 'ular' adı verilen bir kuştur. Kırgızlar, bu kuş böyle öterek uçtuğunda güçlü bir kar fırtınasının çıkacağını söylerler" dedi. Ancak hava çok açıktı ve görünürde hiçbir bulut yoktu. İki yandaki yüksek dağlardan yuvarlanarak düşen taş parçaları buz zemini kaplamıştı. Onun için atlarımız yolda büyük bir dikkatle adım atıyorlardı. Yol üzerinde envai çeşit buz manzaraları vardı. Küçük küçük buz gölleri, buzlar içindeki kocaman kazık gibi taşların görünüşü, dipsiz buz yarıkları insanı dehşetli bir korkuya sürüklüyordu. Buzullar arasından böyle ilerlemekteyken, solumuzda, uzaklarda görünen yüksek bir dağın zirvesinden müthiş bir ses geldi. Sanki gök yarıyor, dağlar parçalanıyordu. O tarafa baktığımızda gördük ki, bu doruktan kar ve buz karışık büyük bir çığ kopmuş, karşısına çıkan her şeyi sürükleyerek büyük bir sesle aşağıya doğru yuvarlanıyor. Bu çığın düştüğü yer yoldan uzakta olmasına rağmen, uzantısı Hadamuz'un güneyindeki ağza kadar ulaşmıştı. Biz yürürken bunu görüp yolumuza engel olmayacağını düşünmüştük. Sonrasında epey yol kat edip de Hadamuz'a ulaştığımızda gördük ki, çığın ancak son ucu bizim geçmemiz gereken yere kadar gelmiş. Bunu görünce Huda'ya şükürler ederek çığın düştüğü yerden esenlik içerisinde geçtik. Bundan sonra dört yandan Hadamuz'a nazır dağların ağızları görünmeye başladı. Buradan, uzaklarda görünen dört yol ağzına benzer ağızlara doğru yürüyerek Gulca yönünde inen bir çay havzasına girdik. Böylece biraz sonra İfarlık denilen yere geldiğimizde hemen önümüzde son derece şiddetli bir kar fırtınası çıktı. Yukarıda sözünü ettiğimiz kuşun ötme sebebi 3-4 saat sonra belli olmuştu. Yolumuz ancak

tek kişinin geçebileceği dar bir yol olduğundan, turnalar gibi arka arkaya dizilmiş-tik. Ben önde gidiyordum. Bu korkunç kar fırtınası öyle insana göz açtırmayan, nefes bile aldırmayan bir fırtınaydı, öylesine şiddetle vuruyordu ki, atlarımız yıkılacak gibi sallanıyor, doğru dürüst yürüyemiyordu. Aylardan Mayıs olmasına rağmen, buz dağından çıkan bu ölümcül fırtına soğuğu kemiklerimize kadar işletiyordu. Donma derecesine gelmiştik. Bu şartlar altında yürümeye devam ediyor ve adeta bir mahvoluşa doğru yaklaşıyorduk. Çünkü, böyle bir yerde değil bir iki saat, birkaç dakika kalmak bile insanın helak olması için yeterliydi. Bu sırada atlarımız bir iki kez düşerek, arka ayaklarıyla yumuşak karlara saplandı. Onları büyük zorluklarla can havliyle ancak çıkarabildik. Yolumuz gittikçe güçleşiyor, şiddetli kar fırtınası yürümeyi imkansız kılıyor, göz açıp kapayıncaya kadar yol üzerinde adeta kardan duvarlar oluşturunuyordu. O zaman aklıma insanların anlattığı “Kim buzdağı geçidindeki yolun İfarlık denilen mevkiinde fırtınaya yakalanırsa, diri kurtulamaz” gibi soğuk hikayeler gelince dönerek arkamdan gelmekte olan babama baktım. Ciddi bir tavırla ilerlememi buyurdular. Ben de can havliyle atımı kamçılayıp, hücum edercesine fırtınaya doğru ilerledim. Böylesine bir ölüm kalım savaşı sırasında ansızın önümüze bir kervan çıkıverdi. Bunu görünce sevincimizden “Sen Hızır mısın?” diye bağırarak birbirimizle kucaklaştık. Kervan Gulca tarafından geldiği için bu dehşetli fırtına onları arkasından itiyor, dolayısıyla bizim kadar zorluk çekmeksizin ilerliyorlardı. Bunun yanı sıra böylesi yolculuklar onların mesleği olduğu için bu konuda tecrübeliydiler de. Kılavuz yayandı ve başında büyük bir kürk tumak⁶⁹ bulunuyordu. Elinde uzun bir değnek bulunuyordu ki, bununla yolu yokluyor ve en uygun istikameti buluyordu. Turnalar gibi teker teker dizilmiş olan yüklü katırlar dikkatle ve usulca kılavuzun arkasından ilerliyorlardı. Bu dar yolda kervanla karşı karşıya gelmiştik. Kılavuza menzile ne zaman ulaşabileceğimizi sorduğumuzda bize “Oraya epey var; yol kara gömüldü. Kar fırtınası karşınızdandır vururken siz nasıl yol yürüyeceksiniz ki. Benimle geriye dönünüz” tavsiyesinde bulundu. Bu saatten sonra geriye dönmek ve atlarımızın başını geldiğimiz yöne çevirmek neredeyse imkansızdı. Yine de atların dizginlerini zorlukla da olsa geldiğimiz istikamete çevirdik. Burada da bizi Allah esirgedi; önümüze bir başka kervan daha çıkararak korkunç bir felaketten korudu. Tekrar geldiğimiz yoldan yürüyüp sağ salım Hadamuz’a ulaştık. Burada havanın açık olduğunu, herhangi bir kar fırtınasının çıkmadığını gördük. Demek, böylesi tehlikeli kar fırtınaları Muzat’ın Gulca tarafındaki ağzı olan İfarlık Çayında oluyormuş. Yol kenarında kıymetli kumaş ve mata denkleleri duruyordu. Bu durumu kervanbaşına sorduğumuzda bize “Aksu ve Kaşgar’dan, yani Altışehir’den çıkan kervanların buraya ulaştıklarında ilerideki fırtınayı görüp, yüklerini bırakarak geri dönmüş olduğunu” söyledi. Böyle korku veren yerlerde kimsenin gözü malı görmez, herkes ancak canını düşünür. Muzat yolunda bundan dolayı her türlü mal hırsızlar tarafından yağmalanmak tehlikesinden uzak ortalıkta durur. Derken, sabahleyin

⁶⁹ Tumak: (Türkistan Türkçesi) Kulaklıklılık şapka; kalpak.

ayrıldığıımız geçit bekçisinin evine akşama doğru sağ salım geri döndük. Geçit bekçisi bizi görünce çok sevindi. Zira kendisi, burada biz İfarlık'a vardığımızda kar fırtınası başladığını tahmin etmiş. Bundan dolayı bizi merak ettiğini söyledi. Baktık ki, geçit görevlisinin evinde Kuçar'dan gelen beş altı kişi var. Bunlar bizi görünce hemen selamlaştılar. Çoğunluğu Gulcalı'ymış. Babam, o gün, Muzdavan'ın tepesinde buzlar üzerinde taştan kurulu barmakta pişirilen Buhara pilavının tadını sık sık hatırlar, dile getirirlerdi. Hele bu gecenin vehmi, tanyeri ağarınca kadar devam eden buzulların kırılma sesleri, kudret-i ilahinin bizi İfarlık'ta yaşadığımız dehşetli, müthiş kar fırtınasından çıkarıvermesi unutulacak gibi değildi.

Sabah olunca Kuçar'dan gelenlerle birlikte toplam sekiz kişi olarak Gulca istikametine doğru yola çıktık. Hava oldukça berrak, oldukça açıktı. Yine turna katarı gibi tek sıra halinde dizilerek dört yol ağzı gibi heybetle arzı endam eden Muzat doruklarının arasında uzanmakta olan uçsuz bucaksız Hadamuz'a çıktık. Bu buzulun güney ağzındaki buzdan dağ geçidinden yürüyerek önümüze çıkan bütün buz manzaralarını geride bırakmak suretiyle, altı saat sonra Gulca'ya bakan kuzey ağzına geldik. Bizim dün İfarlık'ta yakalandığımız kar fırtınası çayın girişini karla kaplamış ve örtmüştü. İfarlık Çayına girmek için bu ağızdaki karları yarararak geçmekten başka yol yoktu. Bunun için ne yapmak gerekiyordu? Bir tane atı yedeğe alarak bu karın içine girmekten başka hiçbir çarenin olmadığını söylediler. Ama kimse böylesine içinde tehlike gizleyen bir eziyete atını sürmek istemiyordu. Bunun üzerine babam bana atımı vermemi buyurdular. Atı verdiğimde yol arkadaşlarımızdan biri yayan olarak hayvanı yedeğini almak suretiyle yürüdü. At kara girmekten korkuyordu. "Hadi, hadi" diyerek arkasından itip onu kara soktuk. At kara saplanıyor ve can havliyle tekrar yukarı fırlıyordu. Böyle böyle at gücü sayesinde çayın ağzındaki kar yığını bozdu ve İfarlık yönüne bir yol açmış olduk. Dün dehşetli bir kar fırtınası yaşandığından çay bugün sessiz sedasızdı.

Yine turnalar gibi dizilerek ilerlemeye başladık. Kılavuzluk yapan adam dikkatle yolu açarak önümüzden yürüyordu. Bizse ihtimamla geriden teker teker geliyorduk. O müthiş kar fırtınası bize işte burada hücum etmiş, yolumuzdan geri çevirmişti. Bugünse herkese kucağını açıyor, barış içerisinde yol veriyordu. Dün gördüğümüz manzaradan bugün eser kalmamış, zira kar her yeri kaplamıştı. Neresi yol, neresi çukurluk; bunu bu yolda sık sık seyahat eden kervanlar bilmezse, başka kimse bilemezdi. Böylece İfarlık Çayında iki saat kadar yürüdükten sonra, yolun kenarında karların arasından başlarını çıkarmış halde donup kalmış katırlar gördük. Bunlar görünüşe göre adeta diriydiler. Burada insanların da bulunduğu söylenmişse de, onları göremedik. Karların altında kalmış olsalar gerek. Bunu görünce Allah'a şükürler ettik. Çünkü önümüze bir kervan çıkmasaydı ve bizi geri götürmüş olmasaydı, bizlerin de aynı hale düşerek felakete uğraması mukadder olacaktı. Ancak, babamızın gelecekte Tanrısına edeceği hizmetler varmış ki, işte o Tanrı kendisini beladan korumuştur. Yoksa böylesine korkunç bir kar fırtınasının

ortasında karşımıza o kervan çıkar da bizi geri çevirir miydi; bilinmez. Bu iş elbette ulu Huda'mızın işiydi.

İşte bu acıklı manzarayı gördükten sonra Aygıryol'a vardık ve o gün akşama doğru Toğrsu beketinde konakladık. Aynen gökten yere inmiş gibi olduk. Çünkü indiğimiz bu Muzat Dağları, doruklarıyla adeta gökyüzünü kaldırıyor gibi mağrur ve korkutucu bir görünüme sahipti. Genel görünümü ve tabiatı da daima kıştı. Bundan dolayı biz kendimizi yaz mevsimine erişmiş, gerçekten gökyüzünden yere inmiş gibi hissettik. Toğrsu, Şatusay'ın başıdır ve aynı zamanda İli Nehrinin de en yukarıdaki kaynaklarından biridir. Bizim indiğimiz çay, sanki bize gülümüyor gibi duruyordu. Öyle ki, her tarafı yemyeşil, çimenlik, çamlık, harika manzaralı bir yere gelmiştik. Tarih 11 Mayıs'tı. Böylece korku verici yüksek dağlar arkamızda kalmış oldu. Ertesi gün akarsulu, ilkbahar esintili, çiçeklerle dolu çayın kıyılarını takiben aşağıya doğru yürüdük. Yürüyüş sonunda adı geçen Han Yaylası beketine ulaştık. Buranın manzarası da göz kamaştırıcı derecede güzeldir. Tyan-Şan Dağlarının en yüksek doruklarının bağrına yerleşmiştir. Bu yerden güneybatıya bakarsanız, heybetli üç hörgüçlü Han Tengri zirvesini, ak başıyla bulutları yukarıya kaldırıyor görürsünüz.

Ertesi gün Han Yaylasından ayrılarak Palas Karagay'ı geçip Aynar Bulak'a geldik. Aynar Bulak'ta biraz dinlendikten, atlarımızı da istirahat ettirdikten sonra Şatu'ya vardık ve konakladık. Şatusay'ın ağzında kurulmuş 5-6 altı kervansaray vardı ve bunlarla burası oldukça bayındır bir köy haline gelmişti. Şatu'dan çıkışımızın ardından bize katılan yoldaşlarımızla birlikte ilerleyerek Tekes düzlüğüne çıktık. Bu düz yolda bu sefer turnalar gibi değil, kazlar gibi sıralanarak yürüyorduk. Yol arkadaşlarımız babamı ortalarına alarak kendisinden tarihi bir olay anlatmasını istediler. Bunun üzerine babam Türkiye (Osmanlı) hükümdarlarından Kanuni Sultan Süleyman döneminin meşhur deniz kumandanı Barbaros Hayrettin Paşa'nın Akdeniz seferinde Hristiyan aleminin bütün filolarını tarumar ederek kazandığı zaferlerden söz etti. Böylece öğle vakti Karasu'daki Nogay kervansaraya ulaştık. Bu arada bizim gelmekte olduğumuzu haber alan Gulcalı Mirhâkim Eke, damadı Azamcan ile bizleri karşıladılar ve yol arkadaşlarımızla beraber ikametgahlarına götürdüler. Burada koyun kesip karnımızı doyurduktan sonra, bizi yola saldılar.

Sonraki gün Kurbançan Köprüsü sayesinde Tekes Nehrini geçerek 13 Mayıs'ta Kalmak Kura'ya ulaştığımızda, Yakub'un kervansaraya vardık. Burada çay içip dinlendikten sonra kervansarayanın önüne çıkmıştık ki, Aksu'da benimle birlikte kalan Hacı Ahun adlı delikanlının Şanimet Eke'yle birlikte sokaktan geçmekte olduklarını gördük. Babamın Aksu hapishanesinden kurtularak buraya benimle birlikte geldiklerini öğrenince sevinerek babamla görüşmek istediler. Babamın uyuduğunu gördüklerinde ise, kendisinin uyanmasını beklediler. Az sonra uyanıklarında kardeşçe kucaklaştılar. Ardından samimi bir şekilde evlerine götürme konusunda ısrar ettiklerinden, daveti kabul edip iki gün onlarda konuk olduk ve iyice dinlendik. Şanimet Bayveççe Eke, aslen Taşkentli olup, zulüm yıllarında ya-

şanan toplu göç sırasında Gulca'ya yerleşenlerdendi. Gulca'da dükkânı, Kalmak Kura'da hayvanları vardı. Bu yaz aylarında hayvanlarını kolaçan etmek amacıyla diğer insanlarla birlikte yaylaya gelmişti. Babamız, İslam dininden kaynaklanan insan sevgisi sayesinde bir fazilet örneği olup, ırk ayrımı gözetmeksizin bütün insanların gözünde samimi bir hürmete mazhar olmuşlardı. Bu durum, yürüdüğü hak yol uğruna Aksu hapishanesinde birlikte yattığı mahkumlardan tutun da, yolumuz üzerinde karşılaştığımız bütün insanlara bu güzel hasletlerini göstermesinden kaynaklanıyordu.

18 Mayıs sabahının erken saatlerinde baba oğul atlarımıza atlayarak Kalmak Kura'dan Gulca'ya doğru yola çıktık. Buradan çıktıktan sonra kuzey istikametinde üç dört saat yol alıp, önümüzü kesen dağın arasından akmakta olan ırmağın kenarından yürüyerek o günün akşamına doğru Suvaşu Dağ geçidinin tepesindeki Sultan'ın kervansarayına yettik. Ertesi sabah buradan çayı takiben aşağıya doğru yürüdük. İki tarafı çamlarla örtülü yüksek dağın ortasından akan su, yolumuzu gah sola, gah sağa çeviriyor; böylesine harika manzaralı yerlerde açan çiçeklerini sergileyerek, adeta "Gördün mü?" dercesine gür bir sesle aşağılara, İli Nehrine doğru çağlıyordu. O gün akşamüzeri bu çayın bitimindeki görkemli Kan Köyüne vardık. Babam buraya neden "Kan" dediğini merak ederek insanlara sordu. Aldığımız cevaba göre; bu bölgede iyi kömür çıkarmış ve köye bundan dolayı Kan⁷⁰ adı verilmiş. Ertesi gün dağlar arasından düzlüğe çıkıp, buradan yaklaşık 70 km kadar kuzeye yürüyerek, Karatam denilen yerden telle çekilen gemi vasıtasıyla ili Nehrinin öte yakasına geçmek suretiyle Azizbek Tam Köyüne ulaştık. Burada ikindi namazını kılarak Gulca istikametinde batıya doğru araba yolundan yürüdük ve 21 Mayıs 1941 Cuma gününün gecesi baba oğul sağ salım Gulca'ya varmış olduk. Kendi evimizin kapısını tıklattığımızda sesimi duyan rahmetli annem, neşe dolu sözlerle kendisini kapıya attı. Bu anı hasretle bekleyen ailemiz için bundan daha büyük, daha kıvançlı bir şey elbette olamazdı. İşte yaşadığımız böylesine hadsiz sevinçle birlikte, baht ve saadet kapıları da bizlere açılmış oldu. Bu mutluluğa ve sevince erişmek için bizim gösterdiğimiz gayret de küçümsenecek gibi değildi. Ancak bunun başlıca sebebi, babamızın Allah'a içtenlikle inanarak, sabırla, metanetle hapishanenin zulümlerine direnmesi ve onları yenmesiydi. Çünkü onun kapatıldığı yer, günün vahşi siyaseti icabı kurulmuş ölümhanler, yani işkenceye dayalı hapishanelerdi. Onu böylesi berbat mekanlarda koruyan, ilerideki iyi işlere önder yapmak için muhafaza eyleyen Ulu Tanrı'nın bizzat kendisidir!

Haberi alan dostlarımız ve yakınlarımız, ertesi günden itibaren evimize gelmeye başladılar. Babam bunlarla görüşürken bir iki gün kendilerine hakim olup havadan sudan söz ettiler. Aradan birkaç gün geçtikten sonra ise, hapishanede insan haklarını nasıl barbarca ayaklar altına aldıklarını, insanları nasıl zalimce

⁷⁰ Kan: (Farsçe) Kân; maden ocağı; bir şeyin bol olduğu yer.

öldürdüklerini anlatmaya başladılar. Bu vahşilikleri işiten insanların kin ve nefretleri uyanmakta, adeta taşmaktaydı. Sonrasında babam, asıl meslekleri olan hekimlik işiyle meşgul olur oldular. Her gün otuz kırk hasta kabul ediyor, zavallı insanlara elinden geldiği kadarıyla tıbbi yardımda bulunuyorlardı. Kendi gelemeyecek kadar ağır hasta olanların, fakir ve yatalak hastaların bizzat ayaklarına gider, yerlerinde muayene ederlerdi.

Babam gibi tutuklanıp hapse atılanların yüzde doksanı mahvolup gitmişlerdi. Bunların aileleri, çoluk çocukları da sürgün edilmiş, sürgün yerlerinde açlıktan ve sefaletten tam bir felakete uğramıştı. İnsan herhangi bir işi yapmak için içtenlikle çaba gösterir ve Allah'tan yardım dilerse, Allah o isteği elbette yerine getirir. Bunu kendi hayatımda bizzat gördüm. Babamız zalimlerin eline düştükten sonra ayakta kalabilmek için samimiyetle, gayret ve metanetle hareket etmişti. Babamız hapse girmeden önce orta halli bir aileyken, hapisten çıkmalarından sonra zengin olmuştuk. O hapisteyken beni evlendirmek isteyenlere karşı "Babam çıkınca evlenirim" demiş ve gönlümün derinliklerinde iyi bir niyette karar kılmıştım. Bu niyet hayırla gerçekleşince, 1941 Aralık'ının sonlarında babam başkalarını araya koyarak bana kiminle evlenmek istediğimi sordular. Ben de arkadaşımın kız kardeşi, Şahidayet Kari Eke'nin kızıyla evlenmek istediğim cevabını gönderdim. Düğün yapmak nasip oldu. O sırada 24 yaşındaydım. Düğün için bir kısırak, beş koyun, ayrıca yeterli miktarda yiyecek içecek verdikten sonra, düğünümüzü Özbek ve Uygur Türklerinin adetlerine göre yaptık. Her konuda huzura ermiştim. Sufi Allahyar'ın⁷¹

*"Allah'ın dediğini yaparsan,
Yatarısın yeni evlenmiş yiğitçesine,
Kalmaz gönlünde biç,
Gamdan eser zerre kadar"*

dediği gibi oldu. Bu yolda ettiğimiz hizmetlerin karşılığını alınca Allah'a şükürler ettim. Babamızı ararken sergilediğim inançlılık ve hakiki iman, bana manevi yönden büyük destek olmuştu. Hepimiz için mutluluk kapıları bu sayede ardına kadar açıldı. Ben bu şerefli hizmetimden dolayı büyük mutluluk duydum; zira babamı bulup getirmiştım.

1942 olayları

Çin, Sovyet iktidarının 1941-1942 yıllarında savaş durumunda olduğunu öğrenince 1942 yılının yaz aylarında Can Kayşı'nın karısı Sung Ming Ling [Sun Meylin] Hanımı merkezden Urumçi'ye vekil olarak gönderir. O da Şen Duben'i kendi yollarına çevirerek, kendisini birkaç yıldır izlediği yolun yanlış olduğu

⁷¹ Sufi Allahyar: 17. yüzyılda yaşayan ünlü Türkistanlı tasavvuf şairi, birkaç dini eserin müellifi. Türk Dünyasında "Sebâtü'l-âcizîn" adlı kitabıyla meşhurdur.

hususunda ikna eder. Şen Duben, sanmincuyçıyı (gomendani)⁷² kabul ettikten sonra yeni sistemi tanıyarak, gazetede kendi eski tavırlarıyla ilgili şunları yazar:

“Ben zorla materyalizm yoluna sokuldum ve 10 yıldan beri de bu çıkmazdan, insanlığın yürüyemeyeceği bu dipsiz bataklıktan kurtulamadım. Artık ben gerçek bir gomendancıyım.”

İnkılap sırasında Stalin Uygurları aldatmıştı. Şimdi ise Şen Duben Stalin’i aldatıyordu. Onun dediklerinin zıddını yapmakla kalmadı; Stalin’in tuzağından kurtulmuş olmanın verdiği rahatlıkla, zamanında Sovyetler tarafından Şinşisa’ya, yani Doğu Türkistan-Çin sınırına yerleştirilmiş olan bir tümenlik Sovyet askerini geri çekilmeye zorladı ve bunda da kısa süre içerisinde başarılı oldu. Aynı anda, Doğu Türkistan’a Sovyetlerden gelen değişik uzmanlık alanlarındaki memurları aşağılayarak ülkeden çıkartıp, Sovyetlerle sınır ticaretini yasakladı ve hududu kapattı. Bu Sovyetlere indirilen beklenmedik bir darbeydi. Zira Stalin, barbar komünistler gibi davranarak ihanet yoluyla Doğu Türkistan’ı Sovyetlerin yiyecek içecek ambarına çevirmişti. İsteddiği kadar yiyip içmesini sağlayan, nehir gibi kendisine akan kaynağı kaybetmesi, kendisi için gerçekten büyük bir darbe oldu. Doğu Türkistan, onlarca milyon insanın tarım ve hayvancılık işlerinden elde ettiği mahsulü, kendilerinin belirledikleri en ucuz fiyatla yağmalayıp aldıkları, yerine de başka yerlerde ellerinden çıkaramadıkları düşük kaliteli, atık değerindeki malları zorla sattıkları, bu yollarla hesapsız miktarda yüksek kârlara ulaştıkları gerçek bir Sovyet ambarıydı. Bu siyaseti zulüm ve hainlik yoluyla onlarca yıl önce uygulamaya koymuşlardı. Bunun yanı sıra taşıyıp götürdükleri hadsiz hesapsız yer altı zenginliklerinden ve diğer kaynaklardan tam da savaş sırasında mahrum olmak, eli boş kalmak, hain Sovyetler için büyük bir kayıptı. Bu sırada ortaya Doğu Türkistan halkı için de birtakım sıkıntılar çıkmaya başladı. Çünkü artık, halkın ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ürünlerini satabilecekleri kimse yoktu. Bunları Çin’e götürmek için 3 bin km yol kat etmek gerekiyordu ve bu iş için demiryolu bulunmuyordu. Afgan ve Hindistan sınırları da uzaktı. Dağları, taşları, dağ geçitlerini aşarak yapılan kervan ticaretini Sovyet baskısı yok etmişti. Hudutlar şehirlerden uzaktaydı ve ulaşım ancak at sırtında sağlanabiliyordu. Bu sıkıntı Doğu Türkistan’ın özellikle Gulca, Çöçek ve Altay vilayetlerinde ortaya çıkmıştı. Öyle ki bu vilayetler, Kuzey Tyan Şan ve Çungarya Çukurelinde bulunuyorlardı; Sovyetlerden başka sınırları da yoktu. Bu üç vilayetin ahalişi giyim eşyası konusunda ziyadesiyle sıkıntıya düştüler. Bundan dolayı Kazaklar, Kırgızlar ile köylerde yaşayan insanlar arasında geçim zorluğu ve kıtlık baş gösterdiğinden, insanlar yaşayabilmek için her yola başvurur oldular. Bunu fırsat bilen Sovyet yetkilileri, göze çarpmayacak tenha yerlerde bir nevi hırsızlık evleri açarak, kaçak yoldan hayvan almaya başladılar. Bu durum da kötü kişilerin ve hırsızların işine geldi. Çünkü bunlar, bir yerlerden ne kadar mal getireceklerse, geceleri insanlara yol göstermek

⁷² Sanmincuyçı (Gomendan): (Çince) Çin milliyetçiliği. Kurucusu Çin Cumhuriyetinin ilk devlet başkanı Sun Yatsen olan Milliyetçi Çin Partisi.

için büyük meşaleler yakar söndürür, böylece onları bulundukları yere doğru yönlendirir, kaçırılan malı alır, karşılığında insanlara yok pahasına bir şeyler verir, dostluk gösterisi yaparcasına enselerine de bir şaplak indirerek tekrar nasıl mal getirileceğinin yolunu yordamını anlatırlardı. 1942 yılından 1944 sonuna kadar hırsızlığı teşvik etmelerinin neticesinde, halkı, özellikle de hayvanları müthiş derecede zarara uğrattılar. Çobanlar, Börtala tarafındaki sınırdan sürülerle koyun ve at kaçırmışlardı. Daha sonra Sovyetler bunların bir tanesini bile tanımadı ve hepsinin icabına baktı. Mirza Hekimbay'ın atlarından 700 tanesi de Tekes-Sumba sınırından kaçırılmıştı. Kaçakçıların kendileri de ortadan kayboluverdiler. Böyle örnekler çoktu. Mal kaçakçılarının Sovyetlerde iyi ve saygı görerek yaşadıkları haberini yayarak bu taraftaki hırsızların da insanların mallarını kaçırmaları sağlandı. Oysa zamanın hükümeti Sovyetlerle ilişkide bulunduğu gerekçesiyle birçok insanı haksız yere hapse tıkiyor, idam ediyordu.

Doğu Türkistan halkı böylesi zulümlere maruz kalırken, yönetim de 1943 yılının yazında aldığı verginin yanısıra şiddet kullanarak gez at⁷³ almaya başladı. Bütün hayvancılarda hoşnutsuzluk yaratılmak suretiyle koçların ve iyi atların tamamı insanların elinden zorla çekip alındı. Yerel iktidar, bu günlerde “Sovyetler, Doğu Türkistan topraklarında kurmuş olduğu imalathanelerde hak talep etmektedir, bu konuda ısrarlıdır” tarzında sözlerle kendi yaptığı zulmü Sovyetlere yüküyor; her iki taraf da kendilerini aklayabilmek için gazetelerde yalan dolu haberler yayınlıyordu. Yukarıda belirttiğimiz üzere Doğu Türkistan'ın kuzeyinde yaşanan giyim eşyası sıkıntısından ülkenin güneyi etkilenmemişti. Çünkü güney kısımlarda el sanatları oldukça gelişmişti ve insanlar kendi giysilerini kendileri üretebiliyordu. Bu sebepten tüccarlar kuzeyden Güneydoğu Türkistan'a, yani Altışehir'e akmaya başladılar. Güneyin bu zanaatkarları Doğu Türkistan halkını giyim konusunda doyurup, onları bu alanda Sovyet talancılarından kurtardılar. Yoksa insanların bütün canlı malları ellerinden çıkacaktı. Zira savaş zamanında Çöçek'te 500 baş hayvan karşılığında çok az miktarda giysi alınabiliyordu.

Sovyetlerle yapılan ticaret 1942 yılının yaz aylarından itibaren durunca, halk giyim konusunda sıkıntı çekmeye başlamıştı. Elbiselik kumaşlar ortadan kayboluverdi. İhtiyaç fazlası çok sayıda hayvan insanların ellerinde kaldı. Böyle olunca bunları ülkenin dört bir tarafına götürmeye başladılar. Bizim de yetmiş 200 kadar büyükbaş hayvanımız vardı. 1942 yazında ağabeyim, Araltepeli hayvancılardan yedi kişiyle birlikte 800 kadar büyükbaş hayvanı önce Yulduz'a, sonra ise Yulduz'un kuzey tarafındaki Karangöl Çayı istikametinde sürerek, üzerinden Urumçi'ye geçilen dağ geçitlerinden biri olan Köktengri'yi aşip Urumçi yakınındaki Kutubi, Manas yöresine inmişti. Onlar bu dağ geçidini aşma telaşındalarken, bir grup Kalmuk gelerek sürülerini durdurmuş ve her şeyi didik didik arayarak bizimkileri boşu boşuna epeyce meşgul etmiş. Bundan sonra rah-

⁷³ Gez at: Belli standartlara uygun at.

metli ağabeyim malları öteki tarafta satmayı başarak, üç ay sonra bir heybe dolusu parayla sağ salim Gulca'ya geri döndüler.

Aynı yılın Kasım ayı sonlarında, yapılan istişareler sonucunda benim Altışehir Yarkent'e gönderilmeme karar verildi. Bir Cumartesi günüydü.⁷⁴ Tölegenbay'ın oğlu Abdusettar, onun hizmetçisi Hilal Sofi Ata, ahabplarından Marufcan ve ben, dört kişi olarak bizim evden çıktık. Hepimizin heybesinde nakit para vardı. Bu günlerde Sovyetlerden kaynaklanan ihanet kokulu birtakım kötülükler yaşansa da, Doğu Türkistan'ı yönetmekte olan Çinli hükümet, Sovyetlere nispeten çok daha doğru bir yol tutmuştu. Yoksa halk için bu tür şartlar da olmazdı. O gün Yamatu'da geceledik. Anayoldan yürüyerek Kızıl Kura, Mongol Kura, Tekes, Kurbanan Köprüsü, Karasu Nogay Kervansarayı, Şatu, Aynabulak, Palas Karagay, Han Yaylası, Toğrisu, Aygıryal, İfarlık, Hadamuz, Muzat, Tamgataş, Tuğbelçe, Yengi Bazar, Korgan, Kızılbulak, Avat (Abad), Cam Kasabası ve Tazlanger'den geçerek, on üç gün zarfında sağ salim Aksu'nun eski şehrine varıp Mahsum Hacı'nın kervansaraya yerleştik. Aslında bizim Yarkent şehrine gitmemiz gerekiyordu. Çünkü orada istediğimiz türde mal bulabilirdik. Bu sebepten Aksu'da beş altı gün kadar kalarak kendimize bizimle birlikte o tarafa gidecek yol arkadaşları bulduk. Bunlar, Rozanbay (Roza Ahunbay), İbrahimcan, Maruf Ahun, Tayipcan ve Taşkentli lakaplı Tohtabayveççe adlı Gulcalı tüccarlardı. Bir tanesinin adı aklımda yok. Böylece Aralık ayının sonlarına doğru Aksu'dan on kişilik bir grup ve on bir atla birlikte yola çıktık. Bu atların birine yol için yiyecek yüklemek suretiyle ilerleyerek, Aksu'nun Avat Köyüne vardık. Taklamakan Çölünün kuzeybatısından geçen kervan yolu buradan başlıyordu. Bu yoldan ancak kış mevsiminde yürünebilirmiş. Bundan dolayı buradan, Maralbaş'ından çıkılan yerden Kaşgar Yoluna girmeksizin, doğrudan doğruya çölden giderek, Aksakmaral ve Sarıkbuya üzerinden on iki gün içinde Yarkent'e ulaştık. Çöldeki yollar üzerinde beketler vardı. Yürümek için şartlar hayli ağır da olsa, imkansız değildir. Çöl manzarası içinde bizim daha önce hiç görmediğimiz bazı yabani ağaçlar görünüyordu. Bu ağaçlara "toğrak" diyorlarmış. Burada ılgın ağacının her türü vardı ve altlarında büyük kum yığınları oluşmuştu. Sanki son derece büyük ve geniş bir kum mezarlığı hasıl olmuştu. Uyurların Dolgan boyu yaşamını bu çölde sürdürmekte olup, bu insanlar hayvancılıkla uğraşıyorlarmış. Bunların giysileri uzun, yakaları dik, eteklerinin iki yanı yırtmaçlı olup, simaları Kazakları andırır ve hayat tarzları eski devirleri anımsatır.

Yoldaki izlenimlerimi anlatmak için yine azıcık daha gerilere gidelim ve biraz Aksu vilayetinin eski şehrinde gördüklerimizi aktaralım. Gulca'dan yola çıkıp da Tazlanger Köyüne ulaştıktan sonra, yedi sekiz çakırım daha ilerlerseniz Aksu şehrine ulaşırsınız. Adeta bir dereye inmiş gibi olursunuz. Şehrin sokaklarında hiç ağaç yok. Bu sokakların kuytu köşelerinde pınarlar vardı ve bütün ahali içme suyu olarak bu pınarları kullanıyordu. İnsanların çehresi asık, asabi, kaba görünüm-

⁷⁴ Bu tarihin 24 Kasım 1942 olduğunu tahmin ediyoruz (K. Ş.).

lü, vücutları çelimsiz. Ancak şehrin biraz dışına çıkacak olursanız, Yarbaşı ve Avat'taki insanların sağlıklı, güçlü kuvvetli, neşeli olduğunu görürsünüz. Ayrıca Aksu vilayetinde tarım ve hayvancılık da oldukça gelişmiştir; pirinci meşhurdur. Dağları hayvancılık için çok uygundur. Koyunları ve atları semiz; insanların ise halleri vakitleri yerindedir.

Yarkent macerası ve sonrasındaki gelişmeler

Yarkent'te çarsudan⁷⁵ daha aşağıda bulunan Afgan'ın kervansarayına gittik. Kervansaray çalışanları atlarımızı arka taraftaki ahıra bağlayıp, heybelerimizi yüklenerek bizi kalacağımız odalara götürdüler. Üçer kişilik gruplara ayrılarak üç odaya yerleştik. Görevliler hemen ibrikle su getirdiler. Elimizi yüzümüzü yıkayıp odamıza çekilince Sofi Eke ellerini açıp dua etti. Az sonra başı tülbentli orta yaşlı bir kadın selam vererek saygı içerisinde odamıza girdi ve halimizi hatırmızı sordu. Ardından gülererek “Burada uzun süre kalacaksanız hayat düzeninizi oturtmakta, çamaşır ve yeme içme işlerinde zorlanırsınız. Onun için her biriniz uygun biriyle evlenirse iyi olurdu” önerisinde bulundu. Bunun üzerine Sofi Eke “Bizim odada evlenecek adam yok” diyerek sözü kestirip attı. Öyleyse çamaşırlarımızı yıkayıp getirebileceğini söyledi. Bu teklifini memnuniyetle kabul ettik ve kirli çamaşırlarımızı kendisine verdik. Bizimle yolda beraber olan Roza Ahunbay, vardığının ertesi günü Kamberhan isimli genç bir kadınla evlenivermiş. Diğer yoldaşlarımızın evlenip evlenmediklerini öğrenemedik. Rozanbay beş altı günde bir suyuğa, yani sulu yemek pişirterek bizi evine çağırıp dururdu. Yolcular içerisinde en genç Abdusettar ve ben olduğumuzdan dolayı, yol boyunca diğerlerine hizmet etmiş, yemeklerini biz yapmıştık. Her gün pilav yiye yiye, pilavdan bıkmışlardı. Roza Ahun bizi bu sebepten suyuğa yemeye çağırıyordu.

Yarkent, büyük vilayetlerden biridir. Şehirde irili ufaklı seksen altı göl olup, 12'den fazla sokağın sonu bu göllere çıkardı. Böylece bütün şehir ahalisi içme sularını bu göllerden temin ederdi. Bu yüzden Yarkent halkının yüzde doksanı guatr hastalığına müptelidir. Ne var ki bu hastalık, ahalinin günlük yaşamında alışılmış bir olay olarak kabul ediliyordu. O kadar ki, birini tarif edecek olsalar üzüntülü bir şekilde “Her yeri güzelmış de, küçücük bir elma kadar olsun guatrı yokmuş” diyorlarmış. Orada da Hadra⁷⁶ adı verilen bir yer vardı. Bu meydanın doğu yönüne açılan caddenin Çarsu sokağında çeşit çeşit dükkanlar olup, Afganlara, Özbeklere ve Uygurlara ait birçok küçük ticarethane bulunuyordu. Haftada bir gün büyük pazar kurularak, çevredeki bütün nahiye ve köylerden insanlar ne bulabildilerse buraya getirir, burada alışveriş eder, geri dönerlerdi. Yaz günlerinde

⁷⁵ Çarsu: (Farsça) Kelime anlamı itibarıyla “dört yol” demek olmakla beraber, aslında bu yolların kesiştiği kavşağa işaret eder. Türkistan şehirlerinde çarsular, eskiden beri büyük ticaret merkezleri olagelmıştır.

⁷⁶ Hadra: Türkistan'ın büyük şehirlerinde çarsuya yakın bir yerde kurulan meydan; çarsuya yakın mahalle.

buraya derya gibi insan akardı. İnsanlar çok fakirdi ama açlık yoktu; her şey bulunabiliyordu. Yaz kış her zaman yiyecek olurdu. Kış mevsiminde kavun, üzüm, nar gibi meyveler pek boldur. Esaretin tesiri olsa gerek, insanların dış görünüşü gönlü kırık ve ruhsuz bir izlenim bırakır. Bu kadar fakir olmalarına rağmen, insanlıklarını kaybetmemişler. Buradaki şehirlerde bir yıldan fazla süre kaldıysam da, herhangi bir yağma, talan, öldürme veya hırsızlık olayıyla karşılaşmadım. Her şeye rağmen İslam dininin etkisi altında yaşıyorlardı. Nikah konusuna gelince; bir kadınla evlenmek kolaydır ama onun da kendine has şartları vardır. Evlenecek kadının nikahlanmak için bir belge göstermesi gerekiyor. Çünkü boşanmış bir kadın olsa, onun iddeti 4 ay 10 gün sonra dolar ve ancak bundan sonra bir başka erkekle evlenebilir. Bu durumu mahalle sakinleri bilir ve ona göre nikah kıyarlanmış. İnsanlar bu surette haramdan önemli derecede korunuyorlarmış. Bu, insanlara fayda getirirken, aynı zamanda diğer taraf da bu durumdan yardım görmüş oluyormuş. Bu evlilikler, “Tavuğa bile hem su, hem buğday” gerek dedikleri gibi, kazanın her gün kaynamasına vesile olurmuş.

Şehir ahalisinin her ferdi çalışkan, iş bilir insanlar. Bütün halk el yapımı matalar⁷⁷ kullanıyor olmanın yanında, insanların çoğunluğu bu mataları kendileri dokuyordu. Burada Yarkent kilimi de dokunuyor olup, kilimcilikte yine de Hoten üstünmüş. Yörenin tütününü de pek meşhurdur; kadın erkek herkes çılım⁷⁸ çekiyordu. Sokaklarında bile ellerinde çılımla dolaşanların çılım ikramıyla karşılaşabilirsiniz. Karşılığında kendinize göre bir ücret verirsiniz. Sizi birisi alır da evine götürürse, eve girince sizi oturtur ve hemen çılım sunar. Bu tür bir davranış insaniyetten kabul edilir, sofra kuramazlarsa bile kimse onlara gücenmezmiş.

Şehir gayet bayındır ve bir sürü zanaatkar, birçok mata boyacısı vardır. Özellikle kadınlar takke, bez kuşak dikmekle uğraşır, yaşlı kadınlar da durup dinlenmeden dokumacılar için ip eğirirler. İşte böyle herkes bir işle meşguldü ve eğilmiş ip piyasası oldukça hareketliydi. Dört bir yan pazardı. Bir pazardan ip, bir başka pazardan kumaş alınırdı. Böylece yerli halkın da, dışarıdan gelen tüccarların da mensucat ihtiyacı karşılanmış olurdu. Her kervansarayda binlerce kumaş satın alınır, kervanlar yoluyla balyalar halinde sürekli olarak memleketin dört bucağına gönderilirdi. Halk işte bu yollarla düzenli bir şekilde geçimini sağlamaktayken, Sovyetler tarafından gelecek bir tehdidi bahane ederek Taşkorgan sınır bölgesine 1943 yılında asker sevk edilmeye başlandı. Bütün şehri müdafaa istihkamına çevirdiler. İdare binası ve kendi kaldıkları yapıyı korgan haline getirerek, sokağa açılan delikler bırakmak üzere buraların tamamını yüksek duvarlarla çevirdiler. Bu işlem bütün resmi binalarda uygulanmıştı; çünkü tüm askeri ve idari kurumlarda Çinliler vardı. O sırada bana da bir mektup geldi. Mektupta şimdilik burada kalıp beklemem tavsiye ediliyor, Gulca’da bütün gençlerin apar topar as-

⁷⁷ Mata: (Türkistan Türkçesi) El tezgahlarında pamuktan dokunan kumaş.

⁷⁸ Çılım: (Türkistan Türkçesi) İçecek borusu kısa bir nevi nargile.

kere alındığı belirtilerek, bundan dolayı onlardan haber gelinceye kadar burada oturmam söyleniyordu.

O günlerde bu üçkağıtçı hırsızlar, banka yoluyla havale edilen paraları sahiplerine vermiyor, bu paralarla gidip kumaş satın alıyor, bunları stok ederek piyasada fiyatları yükselttikten sonra tüccarlara yüksek fiyatlarla satıyor ve büyük karlar elde ediyorlardı. Bankaya gelen paranızı almaya giderseniz, sizi sopayla karşılarlardı. Böylece bankadaki paramızı alamadığımız gibi, gezmek için Kaşgar, Hoten gibi şehirlere de gidemezdik. Çünkü, ya paramızı verecek olurlar da biz yerimizde olmazsak diye düşünüp, ipsiz bağlanmış insanlar gibi her gün banka önünde bekliyorduk. Yine de hiçbir şey alamamış ve bu halde Yarkent'te çakılıp kalmıştık. Bizlerle buraya gelen yaşça bizden büyük yol arkadaşlarımız bu değişimlerden önce Gulca'ya geri dönmüşlerdi. Ben ve Abdusettar ise odamızda her gün aş⁷⁹ yapıyoruz. Yerli Özbekler bizi her şekilde hemşehrileri olarak görüyor ve istesek de istemesek de irili ufaklı çeşitli etkinliklere götürüyorlardı. Böyle toplantılardan birinde Süleymancan Eke adlı bir kişinin evine gitmiştik. İnsanlarla dolu konuk odasında gelenler birbirine hal hatır soruyorlardı. O sırada törede, yani başköşede oturan Tursunbay Eke'ye çıktığı yolculuk hakkında sorular yöneltilip, sağ salım dönmelerinden söz ediyorlardı ki, kendisinden Gulca'da neler olup bittiğini de öğrenmek istediler. Tursunbay Eke, "Gulca şehrinde Beytullah adında büyük bir cami varmış. Orada ulemadan birisi vaazlar veriyor. Her vaazında ayet ve hadislerden deliller göstererek İslam'da insan haklarını korumanın öneminden, zulüm ve zalimlerle mücadele etmenin gerekliliğinden söz edip insanları galeyana getiriyor. İşte bu durumdan bir kavga çıkmazsa, şimdilik ortalık sakin. Mutlaka bir şeyler dönüyor, hükümet de Gulca'da askerle beklemekte" diye cevap verdi. Bu sözleri duyunca aklıma hemen babam geldi. Tam da "İslam'a dayalı böyle vaazları ancak babam veriyor olabilir" diye endişeli bir hayale dalmıştım ki, oturanlardan birisi "Süleyman Eke, o ulemanın adı neymiş acaba?" diye soruverdi. "Alihan Töre" cevabını aldığımızda, yanımda oturan Abdusettar anı bir hareketle bana baktı. Ben de kendisine, beni ona tanıtmamasını işaret ettim. Arkadaşım demek istediğimi anlamıştı. Sonra sohbet eden adamlar heyecanla vaaz konusu hakkında konuşurlarken, içlerinden biri

- Bizim Abdullah Damla da böyle vaazlar verirdi. Daha bugünlerde kendisini güvenlik dairesine çağırarak, vaazlarında dini siyasete alet ederek dinde olmayan şeylerden söz ettiğini, insanlara sadece dini öğretmesini, başka şeyleri bırakmasını söylemiş ve tehdit etmişler. Bunun üzerine Abdullah Damla vaazlarını durdurmuş, dedi. Ardından bir başka kişi onun sözlerini tamamlayarak:
- Biz dinimizin emrettiği gerçek yoldan gitseydik, böylesi aşağılanmalara maruz kalmazdık. Özimizden ötgen, kolımızdan ketgen,⁸⁰ dedi.

⁷⁹ Burada "aş" sözcüğüyle etli ve havuçlu Türkistan pilavı kast edilmektedir.

⁸⁰ Özbek Türkçesinde "Kendimiz ettik, kendimiz bulduk; kendimizi ihmal ettik ve her şeyi elimizden kaçırdık" anlamına gelen bir deyim.

Sözüne “Zalimler adaletten korkarlar” diyerek devam eden adam şöyle konuştu:

- Daha önce 1920’li yıllarda devrin hükümeti Damla Abdukadir’e suikast düzenleyerek öldürüp, bu işi İngiliz Konsolosluğunun tertiplediğini söylemişti. Ne var ki, bu saldırıyı Doğu Türkistan’ın tarihi can düşmanlarının yaptığına hiç şüphe yoktur. Çünkü bunlar eskiden beri bizim azat olmamızı, bağımsız olmamızı engellemektedirler.

Seferden dönen adam:

- Gulca’daki o kişiyi de hakikati, adaleti dile getirdiği için birkaç yıl hapsedmişler.

Dediğinde başka biri:

- Böylesi gerçek dava adamlarını hapis de, ölüm de korkutamaz! diye söze iştirak etti.

Muhammed Ali Eke yüksek bir sesle konuşmaya katılarak:

- Evet, bu hareketlere bakılırsa yakında bir gaza olacağı benzer! Eğer bir şeyler olursa hepimiz tek vücut, tek yürek olacağız ve Allahu Ekber diyerek sokaklara çıkacağız! diye gürledi.

İnsanların sokağa çıkıp neyi talep edeceklerini sormaları üzerine Muhammed Ali Eke devamla:

- Elbette azatlığı! cevabını verdi.

Bu söz üzerine konuklar birbirine manalı manalı baktı kaldı. Ardından sofraya dua-sı edildi ve dağıldı.

Ertesi gün, bizimle mensucat alışverişi yapan İlyas Ahun gelerek, artık Yarkent pazarlarına kumaşın yetmemeye başladığını söyledi ve onun için Mekit’e gidilerek o taraflardan kumaş getirilebileceği tavsiyesinde bulundu. Bunun üzerine ortağım Abdusettar, ben ve bir Uygur genci olan Mulla Ahunla birlikte, üç kişi bir mafayla, yani üstü kapalı bir arabayla takriben 30 km kat ederek Mekit pazarına gittik ve Nurhan adlı bir kadının kervansarayına yerleştik. Mekit de oldukça gelişmiş, küçük bir şehircikmiş. Ertesi sabah ortaklarım bu çevredeki Hanka Köyünde yaşayan Bay Ahun adındaki adamın evine gidersek işimizi halledebileceğimizi söyleyince, hep birlikte Mulla Ahun’un kiraladığı mafayla oraya doğru yola çıktık. Yolda arabayla giderken Mulla Ahun sofraya bir mendile sarılı “pattosa” denilen tatlı bir şey koyup ucundan ucundan yerken bize de ikram etti. Bizler de tadına baktık; şeker gibi bir şeydi. Azıcık yedik. Aradan biraz zaman geçmişti ki Mulla Ahun “Yardım edin; araba devriliyor!” diye bağırarak elimden tuttu. Abdusettar da “Araba yıkılıyor!” diye bağınıyordu. Bunu görünce ben de gayri ihtiyari bağırı-verdim. O zaman arabacı mafayı durdurdu ve yüksek sesle “Devrildiği falan yok!” diye haykırdı. Bu yolculuğun ardından Hanka’daki Bay Ahun’a ulaşmış olduk. Yolda yediğimiz şey meğer keyif verici bir afyon macunuymuş. Bay Ahun akşam aş yaparak bizi ağırladı. Aşın rengi bembeyaz olmasına rağmen, tadı güzeldi. Yemeği ketenyağında pişiriyorlarmış. Kaldığımız evin sahibi çiftçilikle uğraşmış. Kendi toprağında yetiştirdiği pamuklardan kumaş yapar satarmış. İmalathanesinde

kendi çocuklarıyla yeniyetme oğlanlar ve kızlar birlikte el yapımı kumaşlar dokuyorlardı. Aletleri çok basit şeylerdi ve ahşap tezgahlarda çalışıyorlardı. Evin iç yapısı oldukça aleladeydi, odalarda hiç eşya yoktu. Duvarlar badana edilmemişti ama çamurla son derece düzgün sıvanmıştı. Ketenyağıyla yakılan yağ lambası vasıtasıyla aydınlanıyorlardı. Derken Bay Ahun bize anlaştığımız fiyat üzerinden 600 top kumaş verdi ve bizi yolcu etti. Tekrar Mekit'e dönerek oradan da kumaş aldık. Sonra Egerçi Köyüne giderek oradan da alışveriş ettik. Egerçi'nin kumaşı kaliteliydi. Böylece bir hafta sonra Yarkent'e dönerek çarsudaki kervansarayımıza yerleştik.

Ertesi gün çarşıya çıktığımızda insanlar endişe içindeydi ve dillerde türlü türlü dedikodular dolaşıyordu. Birkaç Özbek'i, Muhammed Ali Eke ve bizim tanımadığımız başka bazı kişileri tutuklamışlar. Bundan başka nüfusunun çoğunluğu Özbek olan Kargahlardan bazılarını daha Yarkent'e götürerek hapse atmışlar. Bunu haber alınca biz de endişeye düştük. 1943 kışını işte böyle geçirerek 1944 Nisanında Yarkent'ten Aksu'ya geçerek, Abdüşükür Hacı'nın kervansarayına yerleştik. Daha önce Yarkent'ten bu kervansaraya gönderdiğimiz kumaşlar sağ salim duruyorlardı. Ben Kerim Kaşkır denilen atçıyla anlaşarak onun kervanıyla yola çıktım. 60 kg. ağırlığındaki ipeği heybelere yerleştirip atıma atladım ve 1944 yılının Mayıs ayında Aksu'dan Gulca'ya doğru yollandım. Kervanımızla 16 gün içerisinde Muzat'ı aşarak sağ salim Toğrisu Beketine ulaştık. Gördüm ki, burası yüz binlerce at ve eşekli kervanlarla doludur. Ertesi gün Han Yaylasına vardığımızda burada da birçok kervanın beklediğine şahit olduk. Neden yürümeyip burada beklediklerini sorduğumuzda, aşağıda, yani Tekes'te hükümetin istimlak bedeli olarak Urumçi'ye tahıl gönderdiğini söylediler. Bu kervanlar bu sebepten aşağıya inmiyor ve Şatusay'da birikerek bekleyip duruyorlarmış.

Kerim Ahun'la istişare ettikten sonra yürümeye karar verdik ve Şatu'ya gelip geceyi geçirdik. Ertesi gün Tekes'e indiğimizde silahlı 10 askeriyle pucucangla, yani amir muaviniyle karşılaştık. Dört nala acele acele Şatu'ya gidiyordu. Bizi görünce hiçbir şey söylemeksizin, asık bir suratla yanımızdan gelip geçti. "Biz Allah'a şükredelim de bu zalim acaba böyle alelacele nereye gidiyor?" diye sordüğümde Kerim Kaşkır endişeyle bana, bu adamın Muzat'ın alt kesiminde beklemekte olanları önüne katmak suretiyle buraya getirmeye gidiyor olabileceğini belirtti. Daha sonra biz Tekes Nehrini Kurbancan'ın Köprüsü vasıtasıyla geçerek, dinlendirmek üzere yüklerini indirip atlarımızı otlığa saldı. Ben yüklerin yanında kalarak atıma yem veriyordum. Bu sırada cucang, binlerce binek hayvanını önüne katmış halde, kaçanları dövüp kıyameti kopararak geldi. Gözü bana iliştiğinde sakçısıyla birlikte bana doğru yaklaşarak "Atçı nerede?!" diye haykırdı. Yanındaki Kazak sakçı "Orada, aşağıda birkaç at görünüyor" diyerek atını dört nala oraya sürdü ve atları önüne kattığı gibi getirdi. Ben yalnız başıma nehir kıyısında kalmıştım. Onun için, kendisine yükü adamların olduğu yere kadar götürmesi, atı ondan sonra alması konusunda ne kadar yalvardıysam da, bu zalim kervanı sürmeye devam etti ve beni Tekes nehrinin kıyısında bıraktı. Kervan önde o arkada, tozu dumana katarak, bağıra çağıra, ite kakalaya kervanı götürdü. Bu sı-

rada ot taşıyan Rus arabaları geldiler. Yaklaşık 10 km uzaklıktaki Fatma Zangi adlı Kalmuk'un kervansarayına götürmeleri karşılığında 10 top mata, yani kumaş vermeyi kabul ettikten sonra, onlarla anlaşarak hana ulaşmayı başardım. Burada Gulca'ya giden kervan olmadığı için Kalmak Kura'ya vardım ve Gulca kervanıyla anlaşarak malları adamlara teslim ettim. Kendimse at yoluyla tekrar Suaşu Dağ geçidinden Gulca yoluna indim; 1944 yılı Mayıs sonunda kıvançla aileme kavuştum ve gönül rahatlığına erdim.

Babam, asıl mesleği olan hekimliğe devam etmekteydiler. Davranışlarının değiştiğini, ziyaretlerine gelen kişilerin hal ve hareketlerinin de sıra dışı olduğunu, ihtiyatla gelip gittiklerini fark ettim. Bunun sebebini sorduğumda babam "Onlar benimle fikir alışverişine gelen bizim adamlarımızdır" cevabını verdiler. Benim gelmemin üzerinden beş altı gün geçmişti ki arabaya verdiğim mallar da sağ salim geldi. Gulca'da zaman ölene kefenin bile bulunamadığı bir zamandı.

Temmuz ayının sonunda çoluk çocuğumla birlikte Araltepe'ye giderek ağabeyimle görüştüm. Biz çocuklarla birlikte tatil yaparken ağabeyim Yıldız üzerinden Kuçar şehrine giderek mata getirdi. Etraftaki Kazaklar üstsüz başsız bir haldeydi. Onun için buraları iyi bilen bir Kazak genciyle beraber Turgay boyundan Abdülkadir Akalakçıların Süleyman Zengi'ye bağlı Konakbayların obasına vardık ve orada Navruzbay denilen tanıdık köye indik. Matalarla birlikte geldiğimizi görünce bizi o kadar sevinçle karşıladılar ki tarif edemem. Bir top beyaz mataya karşılık bir koyun vermeye razılardı. Mata topları 8 gez uzunluğundaydı. Onların çaresizliğini kullanmak insafsızlık olurdu. Bu sebepten yetişkin semiz bir koyuna dört top mata vermeye razı olduk. Böylece bir anda 100'den fazla iyi, semiz koyunla 2 sığır, 3 de kısrağ alışı olduk.

Ertesi gün Kurban Bayramı olduğu için, yukarıdaki büyük tepelerden birinde bayram namazı kılındı. 1944 yılının Ağustos ayıydı. Namaz için 500-600 adam toplanmıştı. Namazdan sonra bir yüzbaşı cemaate hitaben şöyle konuştu:

- Hükümetin sizden bir ricası var; iletmek istiyorum. Nılkı taraflarında halkın 'altı hırsız' adını verdiği bir baş belası ortaya çıkmış. İşte aramızda, Okanay gibi bahadır yiğitler var. Onun gibi başka atılan yiğitlerle birlikte iyi atlar ve levazımla üzerlerine gitmemiz gerek.

Bunun üzerine bir Kazak aksakalı söze karışarak:

- Oy, cangi! Ne dep halıktı aldap, calğan söz aytıp tursın?⁸¹ Altı hırsız diye bir şey varsa, üzerine hükümetin kendisi gitsin, yakalasın, yok etsin. Hükümet olup altı tane hırsıza gücü yetmiyorsa, biz bunları ne diye besliyoruz? At istedi, at verdik; koyun istedi, koyun verdik; ne söylediyse yaptık. Sonuç ortada, halkın tamamı sefil. Hay senin hükümetinin ağzına ne edeyim ben emi!

Böyle dedi ve atını oradan sürdü. Bunu gören bütün cemaat onunla birlikte gitti. Zengi ise homurdana homurdana kendi başına kalakaldı.

⁸¹ Hey, yüzbaşı! Ne diye halkı aldatıp, yalan söz söylüyorsun? (Kazak Türkçesiyle).

Konakladığımız eve gelmiş, birbirimizin bayramını tebrik ediyor ve kıımız içip oturuyorduk. O sırada yanımıza, tüccarlar gelmiş diyerek bazı ulakçılar geldi ve sonra ulağı⁸² köye bırakarak gittiler. At yarışı için bunlara iyi bir koyun verdik. İlkameti ettiğimiz köy Beştepe'nin (Bestöbe) tam karşısında, Künes Nehrininse solundaydı. Buradaki halkın içi hiç de rahat değildi. Çünkü buranın kuzeyinde Korgaşır say bulunuyordu ve oradan da Mıs ile Nılkı'ya kadar ancak yarım günlük mesafe vardı. Kurban Bayramının ikinci gününün gecesi yol arkadaşım Kongırhan yatağından kalkarak dışarıya çıktı. Geri döndüğünde bir şeylerden korkmuş gibi "Gece vakti çıkıp da yarın sağ salım Beştepe'ye ulaşamazsak başımıza her türlü şey gelebilir. Adamlar niyeti bozmuşlar" diye beni uyardı ve atlardan haber almaya gitti. Tan atınca sabah namazını kıldık. Birdenbire ev sahibimiz Navruzbay bağırarak çocuklarını uyandırdı ve darıların konduğu harmana koşarak öğütölmüş darıyı savurmaya başladı. Gerçekten de ekin savurmak için iyi bir rüzgar vardı. Benim de kendisine yardıma gelmeme memnun olan Navruzbay çocuklarına hitaben "Sözde bunlar da çiftçi olacak. Baksanıza sizden daha iyi savuruyor. Misafirin eli harmana değince, bereketli olur" dedi. Ev sahibinin gelinlerinden biri "Kahvaltı hazır" diyerek bizi eve çağırıldı. İçeri girdiğimizde sofranın üzeri boğursakla⁸³ doluydu; sütte haşlanmış darı ve ayrıca tereyağı da vardı.

Bunlarla kahvaltımızı yaptıktan sonra atları hazırladık, yüklerimizi yükledik, geçit üzerinden sağ salım Künes'in sağ yanağına geçtik ve Beştepe'ye girdik. Sakçılık binalarını yüksek duvarlarla çevirerek adeta kaleye çevirmişler, bunların üzerinde sokaklara açılan kapılar yaparak kasabayı adeta bir korku kasabası haline getirmişlerdi. Geniş sokaklarda ancak arada sırada insan görürsünüz.

Beştepe'den ayrılarak aynı gün esenlik içinde Araltepe'ye ulaştık. Araltepe karıştı; insanlar arasında türlü türlü dedikodular dolaşıyordu. Ruslar, burada dükkan sahipleri ve sakçı askerlerle birlikte gece boyu bekçilik yapacaklardı. Bununla birlikte Çinli tüccarlar, aileleriyle birlikte Gulca'ya gitmeye başladılar. Araltepe'de bunlar yaşanırken babam Eylül ayının sonlarında küçük kardeşim Muhammedyar'ı Araltepe'ye göndererek bizi vaziyetten haberdar etti ve çoluk çocuk toplanıp gelmemizi istediler.

Böylece çocukları alarak 1944 yılının Ekim ayında Gulca'ya doğru yola çıktım. O gün arabayla yol aldıktan sonra, Roza Ahun'un Sayı denilen handa geceledik. Ertesi gün Çegirbulak'ta dinlenip, güzel manzaralı yolları geride bırakarak Sarım-sak Beli adı verilen büyük, susuz bir belden geçtik ve Tekes Suyuna çıkmak üzere Kapçığay'daki Karabura İskelesine gittik. Gemiye binmek isteyenler çoktu. Bekle-

⁸² Ulak: (Türkistan Türkçesi) Oğlak; oğlak postu. Burada söz konusu olan, Türkistan Türkleri tarafından asırlardan beri kesilmiş bir oğlakla oynanan oyundur. Ulak yarışması için bir keçi kesilir, başı ve ayakları ayrıldıktan sonra iki takım halinde olan atlı ulakçıların arasına bırakılır. Hangi takımın oyuncusu yerdeki ulağı at üzerinde yere eğilerek alabilir ve rakip oyunculara kaptırmadan belirlenmiş yere kadar birinci olarak götürebilirse, o takım galip sayılır. Ulak, büyük güç ve usta binicilik gerektiren milli bir Türk oyunudur.

⁸³ Boğursak: (Türkistan Türkçesi) Tereyağı ve yumurtalı hamurun ceviz büyüklüğünde yuvarlanması ve yağda pişirilmesi suretiyle hazırlanan bir tür hamurlu yiyecek.

yenlerin çoğu da Çinliydi. Onun için sıra bir türlü bize gelmedi. Ertesi gün zar zor gemiye binerek Görcılga Beketine vardık. Burada mola verirken, önümüzden bir kamyonla Künes tarafına gitmekte olan Çinli askerler geçti. Buradan ayrılıp da Yamatu Köyüne gittiğimizde, koca köyde boş yer kalmadığını gördük. Çünkü Tekes'ten, Künes'ten gelip Gulca şehrine giden Çinliler ve diğer yolcular, gemi iskelesi önünde yığılmış, askerlerden ruhsat bekliyorlardı. Orada gemi bekleyerek ikinci günümüzü geçirirken, üçüncü günde beni arayan bir delikanlı yanıma geldi ve kendini tanıttı. Sonra anlaşıldı ki, bu adamın adı Cani Yoldaş olup, "Azatlık Cemiyeti"⁸⁴ üyelerindenmiş ve Tokkız Tara'dan akrabalarını almış, onları götürüyormuş. Dedğine göre bugün küçük çocukları olanlara gemiye binme ruhsatı verilecekmış. Adam, ablasının çocuklarının olmadığını söyledi ve onun bizim çocuklarla geçmesine izin vermemi rica etti. Ricasını kabul ederek, kadın, ben ve çocuklar gemiye bindik, Gulca'ya doğru yola koyulduk. Vardığımızda kadını karşılamaya gelen akrabaları onu kendi arabalarına alıp götürdüler. Uzun sözün kısası o gün Gulca'ya sağ salım ulaştık ve ailemize kavuştuk.

Akşam babamlara Araltepe ve Künes'te yol boyunca ne yaşadık ne gördükse bir bir anlattım. Babam anlattıklarını dikkatle dinledikten sonra "Milletin, özellikle de Kazak halkının giyimsiz elbisesiz kalması, kesinlikle hükümete karşı tepki uyandıracak ve ayaklanmalara sebep olacaktır" dediler. 1940'lı yıllarda Doğu Türkistan'da ortaya çıkan vaziyeti, dünya çapında yaşanmakta olan, tarihte eşi benzeri görülmemiş belaları da hesaba katarak değerlendiren vatanseverler, milletlerinin geleceğini düşünerek bu şartlara uygun olarak hareket etmeye başlamışlardı. O zamanki belaların başında komünizm geliyordu ve bu bela Doğu Türkistan'da da etkisini göstermişti. Zira Uygur mankurtları⁸⁵ da, diğer mankurtlar gibi körü körüne bu yola girmek üzereydiler. Bu sebepten babamız, 1943 yılından başlayarak camilerde insanların İslam'dan temel alan hakları doğrultusunda vaaz u nasihat ettiler. İslam dini ilk sırada olmak üzere, iman ve itikat esaslarını, toplumsal yapımızı, ayrıca Doğu Türkistan tarihini İslami yorumlarla anlatarak, halkın milli duygularını harekete geçirdiler. Adaletli bir toplum düzeninin ancak İslam'ı esas olmak suretiyle gerçekleştirebileceğini bildirdiler.

Bunu gören Sovyet düzenbazları, yukarıda izah ettiğimiz şartlardan da istifade ederek babamla anlaşma yapmak için her yolu denemiş, her türlü girişimde bulunmuştu. Uzun zamandan beri Rus vatandaşı olan Polat Ahun, 1944 yılının Nisan ayında hastalanmış olmak bahanesiyle muayene için gelir ve babamla görüşür. "Sovyet konsolosu size selam söyledi. Sizinle görüşmeyi arzu ediyorlar" diyerek babama ricada bulunur. O günlerde Çin iktidarı Sovyet konsolosunu sıkı bir denetim altında tutuyor, dışarı çıktığında nereye gidip kiminle konuştuğunu öğrenebilmek için arkasına adam takıyor, ajanlarına peşini bıraktırmıyordu. Gü-

⁸⁴ Azatlık Cemiyeti: Yurtseverlerin bir araya geldiği bir teşkilat olup, kurucusu Alihan Töre'dir. 4 Nisan 1944 tarihinde kurulmuştur.

⁸⁵ Mankurt: (Türkistan Türkçesi) Beyni uyuşturulmuş, hiçbir şey düşünemeyen, yalnızca verilen emirleri uygulayan, efendisine isyan etmeyi bile düşünmeyen köle; zombi.

nün birinde konsolos, arkasındaki adamları atlatarak Polat Ahun'un evinde babamızla görüşür ve maksadını açıklayarak "Sovyet hükümeti sizin davanıza destek verecek. Stalin size selam söyledi ve özürlerini bildirdi. Kendi devrinin siyasi durumu yüzünden çektiğiniz cefalardan ve eziyetlerden ötürü, yoldaş Stalin Sovyet hükümeti adına bizi bağışlamanızı rica ediyor" der. Konsolos, bir defa değil, yerin dibine girercesine küçülerek tekrar tekrar özür diler. Bu münafıkça sözlerden tiksinen babamız ise yine de kendine hakim olarak "Ben kendine ait şahsi hayatını ulu Tanrısına emanet etmiş, milletimin azatlığı için meydanlara çıkmış bir adamım. Bu sebepten kendi şahsım hakkında konuşmam bile imkansız. Ancak Doğu Türkistan Kurtuluş Savaşı tarihini hatırlayacak olursak, anlattıklarınızın bizim için hiçbir önemi olamaz" cevabını verirler. Bunun üzerine konsolos şöyle konuşur: "Demek siz Hoca Niyaz İnkılabını ima ediyorsunuz. Bu konuda haklısınız; ama zamanında bu doğrultuda siyaset yürütenlerin hepsi hata yaptıkları için bizzat yoldaş Stalin'in emriyle hapsedildiler. Bu itibarla ben Sovyet hükümetinden aldığım yetkiyle ısrarla sizi şu konuda ikna etmek isterim ki, geçmişteki hatalar hiçbir zaman tekrarlanmayacak. Bu söz, yoldaş Stalin'in sözü. Buna ikna olacağınıza inanıyorum. Çünkü siz dünyadan haberdar olan bir siyaset adamısınız. İkinci Dünya Savaşı sürerken bütün dünyadaki mazlumların özgürlüğe kavuşmakta oldukları gün gibi ortadayken, siz de mutlaka kendi geleceğinize inanacaksınız diye ümit ediyorum.". Babamız ise "Bu söyledikleriniz tabi ki bizim için iyi bir niyettir" deyip ayağa kalkarak görüşmenin bittiğini bildirir ve oradan ayrılırlar. Konsolos, bu görüşme sonucunda babamızdan umduğunu bulamayacağını kesin olarak anladığında perişan bir hale düşmüştü.

Bundan sonra babamız, konsolosla görüşmelerini süresiz olarak erteleyip, bir daha onunla bir araya gelmeme kararını aldılar. Dünyadaki genel durum üzerinde yoğunlaşıyor ve İç Çin hükümetinin siyaseti anlamak için uluslar arası arenadaki vaziyeti de hesaba katmanın gerekliliğine inanıyordu. Gerçi, 1 Aralık 1943 tarihinde gerçekleşen Tahran Zirvesi sonunda üç süper gücün devlet başkanlarının üzerlerine aldıkları yükümlülükler sayesinde komünistlere yer yer gem vurulmuş idiyse de, kendileri insan hakları denilen adalet kaidelerini suiistimal ederek etkilerini korumakta devam ediyorlardı. Babamız Sovyet hükümetine itimat etmezlerdi. Çünkü, dinsizler zorbalığa ve yalana dayandıkları için bunlarda söz denilen şeyin bir anlam taşımadığını bilir, bunların kendi devirlerinde aldıkları kararların hepsinin sonradan yalan çıktığını delilleriyle ispat ederek milleti yalan vaatlerle kandırdıklarını bir bir açığa çıkarırlardı.

Babam bir gün "Gerek Çarlık hükümeti, gerekse Sovyet yönetimi, Doğu Türkistan'a ihanet ederek, kurtuluş mücadelelerini bastırmış ve Doğu Türkistan'ı talan etmiştir. Bunu herkes biliyor. Artık yeter! Bunların nelerine güvenerek Sovyetlerle iş yapacağız?!" dediklerinde Kasımcan Kamberi söz alarak "Sovyetlerin o zamanlarda içinde bulunduğu şartlarla şimdiki durumu arasında önemli farklar var. Sovyet halkı şu anda savaş yüzünden açlığın pençesine düşmüş olup, bu beladan kurtulabilmek için Doğu Türkistan'dan faydalanabilmenin yollarını araştırıyor. Biz de

bu açıdan yaklaşarak, onlardan faydalanabiliriz diye düşünüyorum. Bunun yanında, yerli yönetimin dikkatini buralardan uzaklaştırmak için, Töre atamın 10-15 gün kadar dışarıda kalıp gelmeleri fikrine katılıyorum. Bu yolu seçersek en doğrusunu yapmış oluruz” demiş.⁸⁶ Bu fikir üzerine İslam Hacı, 1944 yılı Ağustosunun ortalarında babamı alarak kendi hodok arabasıyla⁸⁷ Bõritala Araşanı’na götürür. Babam oraya vardıktan sonra ağırlandıkları yerlerde İslam’da insan haklarından ve diğer dini, toplumsal konulardan söz ederek pek çok insanı heyecana getirir.

Böyle günlerden birinde, Araşanda ziyafet verilmekte olan çardağın önünde birdenbire bir konsolosluk görevlisi belirir. O vakitlerde herkes siyasetten, konsolosluktan biriyle konuşmaktan korktuğu için insanlar etrafa dağılıverirler. Babam çardak altında yalnız başına kalır. Gelen adam sonuçta insan değil mi, düşünceyle oturduğu yerden kalkmaz. Konsolosluk görevlisi gelir ve babamla selamlaştıktan sonra oturur. Babamızın oturmakta olduğu gören diğer adamlar da yavaş yavaş geri dönerler. Bu arada mahalli sakçı idaresi başkanı da gelir. Yerlerinden kalkarak onu çardağa davet ederler. Çünkü bu adam yerel yönetimin gizli polisi-dir. İnsanlar ondan korktukları için saygı gösterirler. Konsolosluktan gelen adam böyle bir ortamda oturmaktan sıkıntı duyarak, halka açık bir dinlenme yeri olan Köksal’a gitmek üzere ayrılır. Sonra bu Çinli görevli söze başlayarak:

– Bu adam kimin misafiriydi? diye sorar.

Çardak altında oturan adamlarsa:

– Onu kimse davet etmiş değildir. Kendisi geldi, cevabını verirler.

Bunun üzerine:

– Ben de öyle düşünmüştüm. Çünkü bunlarda yüz yoktur. Biyolende sinko,⁸⁸ diyen başkan, kendisi de davet edilmediği ve konsolosluk görevlisini takip ederek buraya gelmiş olduğu halde, kendisini efendi yerine koyup “Bunlar bozuk adamlar. Onun için bunlarla hiç konuşmamak lazım” diyerek oturanlara öğüt verirken, bir yandan da herkesle beraber yer içere ve sonra çeker gider.

Bundan sonra babam “Burada da aşımıza sinek düşmüştür” diyerek, ertesi gün Bõritala Araşanı’ndan ayrılır ve dinlenmek üzere Sayram Gölü kıyısına gider. Öğle namazını kıldıktan sonra konsolosluktan biri buraya da gelerek selamlaşır ve kendini tanıtır. Gelen bu sefer Başkonsolos Dobaşın’dır. Tercümanı da yabancı biri, tipine bakılırsa Kafkasyalıymış. Konsolos, Türkiye veya Azeri Türkçesi aksanıyla, oldukça rahat anlaşılabilir bir şekilde sözüne Stalin’in selamıyla başlamış:

⁸⁶ Bu konuşmanın “Azatlık Cemiyeti”nin toplantılarından birinde yapıldığı anlaşılmaktadır (K. Ş.).

⁸⁷ Hodok araba: (Rusça ve Türkçe) Bir yolcu alan hafif at arabası.

⁸⁸ Yüzsüz hayvan (Çince).

- Sovyet hükümetinin konuyla ilgili görüşü, sizin geçmişte cereyan edenlere karşı olunuzda haklı olduğunuz yönündedir. Bunu kabul ediyor ve bundan böyle bu tür tarihi hataların bir daha asla tekrarlanmayacağına söz veriyorum. Bu söz, şüphesiz Stalin’in de sözüdür. Bunu her ne kadar önceki görüşmelerde de belirtmişsek bile, sizi ikna etmek için ben yetkime dayanarak tekrar ediyorum. Yine kesin olarak söylüyorum ki, sizin bu yolda gerçekleştirmek istediğiniz gayelerin İslam’a dayalı olduğunun farkındayız ve size destek vermek istiyoruz. Bu konuda herhangi bir sıkıntı, herhangi bir münakaşa olamaz” demiş.

Bunun üzerine babamız:

- Ben Bağımsız Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurmak istiyorum; sizler bu devleti tanıyacak mısınız?

diye sorduğunda Başkonsolos:

- Elbette tanıyacağız. Ama bu anlaşmayı her iki tarafın haber alma kuruluşları da basın yoluyla ilan etmeyecekler. Çünkü bu durum, Sovyetler Birliği’nin uluslararası arenada yüklendiği sorumluluklara aykırıdır. Tabii ki sizler, bu konuda istisnasınız.” diyerek babamla tekrar tekrar el sıkışır ve otomobiliyle Sayram’dan ayrılarak Gulca’ya doğru yola çıkar. Ertesi gün sağ salım babam da Gulca’ya ulaşır.

Gulca ayaklanması ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti’nin kuruluşu

O günlerde, yani 1944 yılının Eylül ayında Gulca vilayetinin Nılkı Nahiyesi havalisinde yaşayan Kazakların başlattığı ayaklanmayı işgalciler “Altı Hırsız” hareketi olarak adlandırmış olsalar da, halk onları iyi tanıyordu. Onların Kazak halkının hürriyet sevdalıları kahraman önderleri olduğunu ve aralarında Uygur liderlerden Gani Batur’un bulunduğunu da biliyorlardı. Hükümet bu konuyla ilgilenmek üzere casuslarının sayısını artırmış, halkı sıkı bir kontrol altına almış, Kazaklar üzerinde terör estirmeye başlamıştı. Aynı günlerde Doğu Türkistan’da, özellikle de Sovyetlere sınır olan vilayetlerde kendilerini “Aydın Vatanseverler” olarak adlandıran bazı gruplar, bizi Sovyetler kurtaracak diyerek bunların düdüğüne çalıyorlardı. Ancak bunların halkın gözünde iki kuruşluk itibarı, güvenilirliği yoktu. Çünkü bütün Gulca halkı Sovyetlerin vahşi zulümlerini bizzat yaşamış, halk içinde ölümden kurtulabilenler buralara canlarını dar atmış, anca korunabilmişlerdi. 1930’lu yıllarda Kaşgar halkını kana boyayıp, talan edip, sonunda inkılabı ihanet ederek Doğu Türkistan halkını Çinli işgalcilere teslim ederek çıkıp giden Sovyetlerin kendisiydi. Bundan dolayı komünistlere orada da itimat etmezlerdi. Çünkü, bunlar zorbalığa dayanır ve yalan temelinde iş görürlerdi. Komünizmin tabiatında insanlara iyilik yapmak diye bir şeyin bulunmadığı buradan da bellidir. Bununla birlikte Allah’ı inkar ederek bütün gerçeklere sırtlarını döner, ne tür iftira varsa hepsini kullanıp halk üzerinde soykırımlar yapmaya kalkışır. Üstüne üstlük buna da “Sınıf Mücadelesi” adını verirler. Babamız, vaaz ve nutuklarında komünistlerin bu tür caniliklerini, insanların başına açtıkları korkunç felaketlerini hep açıkça anlatmışlardır. Bu durum-

dan yerel yönetimin de çıkarı vardı. Çünkü uzun süredir Sovyetlerden yüz çevirmiş, bütün ilişkilerini koparmış ve değiştirmişti. Babam işte bu durumdan ustaca istifade ediyor, verdiği vaazlarda doğrudan doğruya yerel yönetime değil, zalim Sovyet komünistlerine yükleniyordu. Bunun üzerine yerel zalimler, babam hakkında bir türlü karar veremeyerek kafaları karışıyordu. Durumlar bu şekilde uygun hale geldiği için babam da ihtilal yapmaya yönelik faaliyetlerini sürdürüyor, Gulca vilayetinde yaşayan insanların gözünde ve diğer bölgelerde geniş çaplı, sağlam bir yer ediniyordu. “Azatlık Cemiyeti”nin başkanlığını yaparken 1944 yılının Ekim ayında Ebulhayır Töre’yle de görüşmüş, geleceğe yönelik planlar yaparak anlaşmışlardı.

Türkistan Türkleri tarihten beri, bir şehri zaptedecekleri zaman bir uran⁸⁹ etrafında birleşerek öyle harekete geçerlerdi. “Dinimiz İslam, uranımız Muhammet!” der ve bu yolda ant içerek bir araya gelirlerdi. Bu arada yerli yönetimin de ömrü dolmuş olacak, halk üzerinde uyguladıkları zulümleri artırdılar ve insanlardan zor kullanarak at almaya başladılar. Bunun üzerine başlayan ayaklanma Ulastay ve Kulustay’ın dışına sıçradı. Vatan fedaileri Nılkı’da valilik ve sakçı binalarını ele geçirip, hapishanelerde yatan masumları kurtararak bir miktar silah ve mühim-mata da sahip olunca, zulme karşı top yekun bir kurtuluş hareketi başladı. Düş-man dehşete düşüp şaşkınlık içerisinde kaldı. Burada şunu söylememiz gerekir ki, bu ayaklanmayı başlatan Kazak halkıydı. Ayaklanmanın merkezi Kaş ve Künes olup, buraların nüfusunun yüzde doksanı Kazaklardan oluşmaktaydı. Bu sebepten hükümet, bütün askeri gücünü Kaş ve Künes’e sevk edip, ayaklanmayı başla-dığı yerde durdurmak, şehri müdafaa etmek istiyordu. Tam da bu sırada, “Azatlık Cemiyeti”nin kararı uyarınca ayaklanmacılar 1944 yılının 7 Kasım günü şehrin doğusunda olan Karadöng’den ve kuzeyinde bulunan Tepedöng’den şehre girdi-ler. O gün sabah namazının farzı kılınırken “Allahu Ekber” nidalarına, uzaklar-dan hürriyet yolunda atılan ilk silahın sesi eşlik etti. Namaz kılındı. Büyük bir iman gücü ve özgürlük ruhuyla ibadetler yapıp da cami avlusuna çıktığımızda, cemaatin birbirine inanmadığını, türlü sözler söyleyip ortaya çıkan durumu doğru değerlendirmekten aciz bir durumda olduğunu gördük. Tam da böyle bir anda Ahmet Hacı adında bir adamın “Bu ‘Altı Hırsız’ın işidir” diyerek milletin hissiyatını boğmaya çalıştığını görünce babam “Bu hırsız işi değil; işgalci zalimle-re karşı sıkılan özgürlük kurşunudur!” dediler. Bunun üzerine avluda toplanan insanların gözleri, yatağında derin bir uyku uyumaktayken ürkerek uyanan ada-mın gözleri gibi yerlerinden fırlarcasına açıldı; şaşkına dönmüşlerdi. Babam “Bü-tün Müslümanlar, durumunu gözden geçirsin ve özgürlük için harekete geçsin!” diyerek sokağa çıktı ve yürümeye başladı. O yürürken, diğer insanlar da ondan ayrılmayarak ardı sıra yürümeye başladılar. Aynı anda uzaklardan kurşun sesleri duyuluyor, adeta insanları hürriyete çağırıyordu.

⁸⁹ Uran: (Türkçe) Slogan; nara.

Bu arada sokaklarda da sakçılar peyda olmuş olup, askerler insanları evlerine sokmaya çalışıyordu. Bu karışıklıktan istifade ederek babamla birlikte Halpem⁹⁰ hazretlerinin dergahına gidip, babamın samimi dostlarından Umarcan ve Muhiddin Ahunları da buraya çağırdık. Beni, duruma göre dikkatle hareket etmemi tembihleyerek eve gönderdiler. Kendileri arkadaşlarıyla beraber belirlenen yere vardıklarında, Umarcan'ı bizim eve yollayarak, gaza günleri için beslediğim atımı aldirttilar. İşte silahlı ayaklanma açıktan açığa o gün başlamıştı. İsyanın merkezi geçici olarak Musabayev İsmail Efendi'nin bahçeli evi olacaktı. O gün Karadöng'deki sakçı binası ve Töpedöng'deki hapishane zapt edildi ve mahkumlar serbest bırakılırken, onlarla birlikte ayaklanmacıların aile fertleri de kurtarılırak bazı silahlar da ele geçirilmiş oldu. Yine aynı gün Gır Pazarına gelinerek, buradakiler de kurtarıldı. Böylelikle düşman kuvvetleri dışarıda kaldı ve ayaklanmacılar şehre rahatlıkla girebildiler. Geriye kalan düşman kuvvetleri ise, kendilerini koruyabilmek için Langşang Tapınağı'na ve bunun kuzeybatısındaki havaalanına giderek, buralardan da Hayranbağ Kışlasına ulaşip gizlendiler. Biz bu 7 Kasım günü mahalle komşularımızdan Hun Ahun ve Şahveli ile birlikte gizli yollarla merkez üssü olarak belirlenen yere giderken, kestirme olduğu için baş sakçılık binasının bulunduğu sokaktan geçmemiz icap etti. Buraya geldiğimizde sakçılık binasından üzerimize açılan ateşe içimizden karşılık veren avcılarımız sayesinde öbür şeride geçmeyi başardık ve merkez olarak kullanılan eve ulaştık. Baktık ki, avlu duvarlarını delmek suretiyle tüfekleri sokağa doğru çıkarmışlar ve pürdikkat etrafı gözetliyorlar. Tam bu sırada başta babamız olmak üzere Ebulhayır Töre ve Rahimcan evden çıktılar. Babamız yüksek bir yere çıkarak, toplanmış olan silahlı silahsız bir sürü insana hitaben ateşli bir konuşma yaptı. Yüksek sesle şöyle dedi:

– Bugünden itibaren işgalci Çin hükümetini tanımıyoruz!

Bu sözün ardından babamız gür bir sesle “Allahu Ekber!” diye bağınca, bütün halk hep bir ağızdan öyle bir “Allahu Ekber!” nidası kopardı ki, yer gök inledi. Bu sözler halkı o kadar etkilemişti ki, insanlar ateşe atılmaya hazırıldılar. Hepimiz öyleydik. Çünkü, bizlere Allah tarafından bahşedilen, atalarımızdan miras kalan anavatanımızı kurtaracaktık. “Allahu Ekber!” seslerine bütün halk eşlik ediyordu. Bu nara göklere yükseldikçe, işgalciler yattıkları yerde sıtmaya tutulmuş gibi oldular.

İşte o gün yüksek bir maneviyatla bir araya gelen halkın özgürlük savaşçılarıyla birlikte giderek silingbuyu, yani valilik binasını ele geçirdik. Teslim olan Çinli askerleri silahlarından arındırdık. “Azatlık Cemiyeti”nin olağanüstü toplantısında işe babamı Askeri Komite başkanı, Polinov ve Rahimcan'ı yardımcılarını, Kasımcı Kamberi'yi ise örgütsel işler başkan yardımcısı olarak seçmek suretiyle başladık. Tüzüğümüz hazırlandıktan sonra, Nuriddinbek tüzük uyarınca Merkezi İda-

⁹⁰ Halpem hazretleri denilen kişi, Alihan Töre'nin piridir.

re'nin güvenliğinden sorumlu olarak tayin edildi ve kendisine binbaşı rütbesi verildi. Ayrıca Kasımcın Kamberi de Askeri Mahkeme başkanlığına getirilerek yarbay rütbesine sahip oldu. Bunun yanında, zamanında Bolşeviklerle savaştıktan sonra Gulca'ya geçen komutan Dutov'un halefi Polinov'un askeri kumandanlarından Aleksandr Romanov da Genelkurmay Başkanlığı ile görevlendirilerek, albay oldu. Bu sırada Abdukerim Abbas, "Azatlık Cemiyeti" adına Korgas sınırına gitti ve 20 adet Alman beşpatlar tüfekle Belçika yapımı 2 adet hafif silahı alarak merkeze teslim etti. Aynı gün, Nılkı'dan gelen halk kurtuluş savaşçılarına yemek, atlarına yem temin etmek üzere Taz lakaplı, Aydınlı bir mahalle aksakalı olan, İbrahim Ahun isimli girişken bir adam görevlendirdi. İbrahim Ahun, sözü edilen görevlerini en iyi şekilde yerine getirdi.

Ertesi gün saat 10 gibi, babam ve Kasımcın Kamberi'nin eski valilik binasının avlusunda bir konu hakkında konuştuklarını gördüm. Kenarda konuşmayı bitirmelerini bekliyordum. Birden Nuriddin alelacele yanıma gelerek heyecanlı bir şekilde "Şuradaki adamı tanıyor musunuz?" dedi. "Hangi adamı?" diye sordugumda, bir ağacın altında durup babamla Kasımcın'ı gözetlemekte olan adamı gösterdi. "Hayır" cevabını verdiğimde hemen geri dönerek beş altı asker getirdi ve onları mevziledirdi. Tekrar yanıma gelip "Bu adam casusa benziyor. Çünkü iki saatten beri Töre atamızı sürekli olarak süzüp duruyor. Şunu bir kontrol etmek gerek" diyerek gitti ve iki askerle birlikte varıp adamı yakaladı. Tam götürüyordu ki, bunu gören Kasımcın Kamberi "Hey durun! Neredesin sen kaç günden beri?" diye seslendi. Adam, "İki gündür seni arıyorum. Zar zor izini bularak buraya geldim. Seni beklerken bunlar da, sen burada ne yapıyorsun, diyerek beni götürüyorlardı. İyi ki gördün" şeklinde konuştu. Nuriddinbek ise Kasımcın'a dönerek adamı tanıyıp tanımadığını sordu. Kasımcın tanıdığını söyleyince Nuriddinbek dönüp gitti. Bunun üzerine Kasımcın Kamberi adama hitaben "Ahmet, senin vazifen şu: Hemen yemekhaneye gidip düzen sağlayacaksın. Nılkı'dan gelen özgürlük savaşçılarımız aç kalsın. Töre atamın huzuruna gelip bu konudan şikayet ediyorlar. Onun için çabuk git ve bu işi bir düzene sok. Hadi koş!" dedi. Ahmet koşar adımlarla yemekhaneye yöneldi.

Ertesi gün, şehir dışından gelen bahadırlarla içerideki mücahitler, şehrin değişik bölgelerinde hala direnmekte olan düşman noktalarından olan un fabrikasındaki, kıraathanedeki, konsolosluk binasının arka bahçesindeki, Hayranbağ'a geçmekte kullanılan Kızıl Köprü'deki düşman kuvvetlerini Askeri Komitenin talimatıyla beraberce yok edip, bir miktar silah ve mühimmatı da ele geçirdiler. Başta Gani Batur olmak üzere, bu zafer sonunda galeyana gelen bahadırlar "Allahu Ekber, hurra!" diye naralar atarak şehrin içine doğru at koşturup, Şangcang Yamul, Dotay Yamul ve Sang erzak ambarları ile çevresini ele geçirdiler; birçok ganimet aldılar. Ayrıca bazı mahkumları da kurtararak, epeyce silaha el koydular. Şimdi sırada Yenişehir'de mevzilenmiş bulunan ve baş sakçı idaresi denilen cellatlar evine gelmişti. Bu gayeyle, baş sakçı idaresini ele geçirmek için bizzat Gani Batur'un gayretiyle, büyük yüreğindeki muhteşem cesaret sayesinde

sıkı bir çarpışmaya girildi. Bu hücum sırasında düşman bütün kuvvetiyle direnirken, Gani Batur sakçı idaresinin arka duvarının altından binaya girerek düşmanı yerle yeksan eder ve kapıyı açmaya muvaffak olur. Dışarıdan içeriye giren büyük kuvvetler, Çinli işgalcileri tarumar eder; çoğunu öldürdükten sonra sağ kalanları da esir alır. İhtilalimize karşı çıkmaya yeltenen güçlerin komutanlarından Lobindi, 7 Kasım sabahı sakçı idaresine kaçmış, sonra da evinin kapısı önünde kendini silahla vurmuş. Diğer bazı Çinli liderler de kendi kafalarına sıkarak intihar etmişler. Bunlardan bir ikisi ise şimdilik kuşatma altında gizleniyorlardı. Ne olursa olsun, onlar da kurtulamayacaklardı. Bu vahşi zalimler, sakçı idaresi binasının içinde kuyular kazmış, yüzden fazla masum insanı işkenceyle öldürdükten sonra bu kuyu tuvaletlere atmışlar. Şimdi ise, sayıları üç yüz civarında olan mahkum ecelleri gelmediği için bu vahşiliklerden kurtulmuşlardı.

O günün gecesi, Askeri Komitenin aldığı karara binaen Gani Batur'a "Doğu Türkistan Kahramanı" unvanı verildi. Onunla birlikte Fatih ve Ekber de "Halk Kahramanı" unvanına layık görüldüler. Ne var ki, Kazakların büyük kahramanı Ekber Batur, şehre girmeden önce Ulasay'da meydana gelen çatışmada düşmana bahadırca hücum etmiş, bazı düşman noktalarını tarumar ettikten sonra, kendisi de şehit düşmüştü. O gece, bu bahadırın vatan için göze aldığı böylesi bir fedakarlığın gelecek nesillere simge olarak gösterilmesi ve çoluk çocuğunun sorumluluğunun yeni kurulacak hükümetin yükümlülüğünde olacağı konuları da karar altına alındı.

Şehirde başlatılan kurtuluş mücadelesinin üçüncü günüydü. Yurdun aksakallarından ve zenginlerinden ise hala haber yoktu. Bu durum, "Azatlık Cemiyeti" üyelerini türlü türlü düşüncelere sevk etmeye başlamıştı. Sonradan bunlar da yavaş yavaş, ürkek birer at gibi etraflarına korka korka bakarak gelmeye başladılar. Bunlardan biri de silingbunun karşısında oturan Musabayev ailesiydi. Bu aileden Mecit ve İsmail Efendiler, Merkezi Hükümet'in kurulmasından bir gün önce gelerek kendilerini gösterdiler. Zamanında Sovyetlere kaçan komünizm yanlıları da Tolkun'la beraber gelerek, kendilerini ihtilalimizin önderleri olarak yutturmaya çalıştılar. Ama millet bunları sevmezdi. Çünkü bunlar Stalin'in adamlarıydı; ayrıca dini ve millî duygulardan yoksundular. Onun uğruna vatanlarını bile kurban etmiş, yalnızca kendi mevkilerini korumayı düşünmüşlerdi. Amaçları, insanları çürümüş zihniyetlerine feda etmek suretiyle hükümrân olmaktı. Bunlar, dinsiz ve sapkın komünistlerdi; Doğu Türkistan hükümetinin kurulmasına karşı olan vatan hainleriydi. Onun için babam bunlara ciddi anlamda tiksintiyle bakar ve yanlarına yaklaştırmazlardı.

12 Kasım 1944 tarihinde, saat 10 sularında "Azatlık Cemiyeti" toplantısı, Merkezi Hükümet binasının toplantı salonunda büyük bir coşkuyla yapıldı ve geçici hükümet heyeti üyeleri ile devlet başkanlığı seçimi yapıldı. Muhammedcan Mahtum, Abdurauf Mahtum, Salıcanbay, Rahimcan, Sabir Hocayev, Caniy Yoldeş, Zunun Tayip, Nuriddinbek, Kasımcı Kamberi, Abdukerim Abbas, Ebulhayır Töre, Muhiddin Ahun Kanat, Umarcan, Habip Yunusi, Moskaev, Kerim

Hacı Dungan ve Hakimbek Hoca hükümet heyeti üyesi olarak seçildi. Bağımsız Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulmuş ve babamız Şakirhan Töre oğlu Alihan Töre devlet başkanı, Hakimbek Hoca ise devlet başkan yardımcısı olarak ilan edilmişti. O gün ayrıca, 9 maddeden ibaret olan “Bağımsızlık Bildirgesi” kabul edildi. Bunun yanında, Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti’nin dini sancağı olarak, yeşil zemin üzerine sabit ölçülerde olmak üzere sarı ay yıldız resmedilmiş ve “Lâ ilâhe illâllah, Muhammeden Resûlullâh” yazıları yazılmış bir bayrak belirlendi. Yeni cumhuriyetin devlet bayrağı olarak ise, Türk hakanlarından Oğuz Han’ın ak renkli, ortasında ay şekli bulunan bayrağına İslami bir ek olarak yine “Lâ ilâhe illâllah, Muhammeden Resûlullâh” yazıları eklenmiş bir bayrak kabul edildi. Her iki bayrak da söz konusu bildirgeye binaen teşkil edildi. Bu dokuz maddeli bildirgenin her maddesi bağımsızlığa eksiksiz ve açık olarak vurgu yapmakta olup, bildirge insan haklarını tam anlamıyla koruma altına alan, İslam’ı temel kabul eden tam bir adalet belgesiydi. Bildirge maddelerinin içeriği şöyle idi:

1. Doğu Türkistan topraklarında Çin egemenliği ebedi olarak yok edilecek;
2. Kurulan yeni devlet, Doğu Türkistan halkının eşitliğine dayanan gerçek, özgür ve tam bağımsız bir devlet olacak;
3. Doğu Türkistan ekonomisinin her yönüyle geliştirilmesi amacıyla, özel sanayi, tarım, hayvancılık faaliyetleri ile özel ticari girişimler teşvik edilecek ve halkın refah seviyesi yükseltilecek;
4. Doğu Türkistan halkının çoğunluğunun İslam dinine inanıyor olması sebebiyle, bu dini desteklemenin yanında, başka dinler dahi himaye edilecek;
5. Din, eğitim ve sağlık işleri geliştirilecek;
6. Dünyadaki bütün demokratik ülkelerle, özellikle de komşu Sovyet hükümetiyle dostluk temeline dayanan ilişkiler kurulacak; yine Çin hükümetiyle siyasi ve iktisadi alakalarda bulunulacak;
7. Doğu Türkistan hükümetini ve barışı korumak amacıyla Doğu Türkistan’da yaşayan bütün milletlerden müteşekkil güçlü bir ordu kurulacak;
8. Banka, posta-telgraf, orman işleri ile madencilik gibi tabii kaynaklar bütünüyle hükümetin idaresine teslim edilecek;
9. Makam düşkünlüğü, ırkçılık ve rüşvet yok edilecek.⁹¹

Bağımsız Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulduğu günden itibaren bağımsızlığın temellerini teşkil eden bu bildirge, İslam nuruyla bütün Doğu Türkistan’ı aydınlatmaya başlamıştı. Bunu gören satılmış komünistlerin içlerine ateş düştü ve kendilerini oradan oraya atarak halkı aldatmaya çalıştılar. Ancak halk, onları zerre kadar olsun ciddiye almadı. Ayrıca bunların güvendikleri Sovyet hükümeti

⁹¹ Bildirgenin tam metni tarafımızca başka bir kaynaktan (İklil Kurban, (1992): Şarki Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949), TTK, Ankara, s. 68-69) alınarak kitaba ilave edilmiştir (K.Ş.).

de zamanın gerekleri icabı mecburen Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nden yana oluyor, babamızın tarafını tutuyordu.

Fedakar sofilerden Kasım Sofi, o gün atına atlayarak şehirde cumhuriyetimizi ilan etti. Bugünden itibaren işgalci Çin hükümetini tanımadığımızı, bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ve devlet başkanımızın Alihan Töre cenapları olduğunu bütün halka duyurdu. Bunun üzerine bütün millet sokaklara dökülerek, Merkezi İdare binası önündeki bütün sokakları doldurdu. "Allahu Ekber!" ve "Hurra!" sesleri bütün gökyüzünü inletti.

Eskiden silingbu (yani genel valilik), şimdi ise Merkezi İdare binası olarak görev yapan heybetli yapının Çin mimarisiyle yapılmış kapısının her iki yanında iki tane kocaman taş arslan heykeli vardı. Babamız, çevredeki kalabalığın yardımıyla zulmün sembolü olan bu vahşi hayvanın üzerine çıktı ve dimdik bir şekilde Bağımsız Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kurulduğunu resmen ilan etti. Arından Allah'a hamd u senalar edip ateşli bir nutuk çekerek şöyle konuştular:

- Bu Türkistan memleketinden, Turan elinden dünyaca meşhur birçok hakan, birçok sultan geçmiştir. İşte bunlardan biri de İbrahim Peygamberin zamanında devlet kurmuş olan Oğuz Han'dır. Uygur Devleti'nin ilk temelleri de bu zat tarafından atılmış olup, sonraki devirlerde Satuk Buğra Han'lar, Alparslan Han'lar hep bu topraktan dünyaya ün salmışlardır. Bu kahramanların hepsi bizim ecdadımızdır. Doğu Türkistan halkının öz toprağında öz hükümetine sahip olması bu sebepten muhakkak ki şarttır. Bu tarihi hakikate bütün dünya halkları şahittir. Yukarıda sözünü ettiğim iddianın en büyük delillerinden biri de vatanımız olan Doğu Türkistan'dan çıkan alimlerdir. Yusuf Has Hacıp ve şaheseri "Kutadgu Bilig", Mahmut Kaşgari ve yapıtı "Lügati't Türk" gibi birçok delil vardır elimizde, hepsi bu vatanın ürünüdür. Elbette biz yeneceğiz! Allahu Ekber!!!

Halkın babamızın sesine eklenen çığlıkları yeri göğü inletiyordu. Çünkü bu güç, bütün milleti zulme karşı birleştirmişti. Bunun yanında babamızın arslanın tepesine çıkarak yaptığı konuşma halka öyle bir hürriyet ruhu aşılamıştı ki, bütün halk birer fedai kesildi ve hiçbir şeyden korkmaz hale geldi. İşte bundan sonra işgalci Çin hükümeti halkı tam anlamıyla kaybetmiş oldu. Artık, Hayranbağ'da, Langşang'da ve havaalanında kuşatma altında kalan kuvvetleri halkın hedefiydi.

Babamız konuşmasını bitirip de aşağı indikleri zaman, bir grup insan ona doğru sokulmaya başladı. Ancak korumalar onları sararak yol vermediler. Babamız ise "Engel olmayınız" diyerek onları kabul etti ve ellerini sıktılar. Bu sırada babamızla el sıkışarak kendisini tebrik eden Talat Musabay da ona hitaben "Üzerimize ne gibi bir görev düşüyorsa, yapmaya hazırız" dedi. O zaman babamız "Öyleyse, hürriyet aşkıyla coşmuş olan bu halkı ikişerden saf yaparak, şu caddede yürüt ve Çin Pazarını dolaşarak gelin" dediler. Talat ne gibi bir slogan atacaklarını sorduğunda; "Lâ ilâhe illâllah, Muhammeden Resûlullah" cevabını aldı. Böylece askerler gibi sıraya dizilen halktan binlerce insan birdenbire yola çıktı ve bütün şehir ahalisine heyecan verdi. Bunun yanında düşmanların içini de müthiş bir korku sarmış, moralleri yere batmıştı.

13 Kasım sabahında Hayranbağ'a hücum edildi. Bütün şehir halkı da hücumla "hurra"larla, tekbirlerle iştirak ederek büyük fedakarlık gösterdi. Birçok şehit verildi. Ancak kale alınamadı; çünkü silah yetmiyordu. Bu bizim için iyi bir sınavdı. Karşımızdaki düşmanın modern silahları vardı ve demek onun için bizim de aynı silahlara sahip olmamız gerekiyordu. Yoksa beyhude yere kan dökülecek, yapılan işler boşa çıkacaktı. Bu sebepten babamız o günün gecesinde Sovyet konsolosunu kabul ederek, kendisine bu konudaki fikirlerini, düşüncelerini açıkladı ve şöyle konuştu:

- Bugün bize vermekte olduğunuz yardım her yönden eksiktir. Modern askeri levazımat olmazsa, şeklen emrimize verilen generalle iş bitmeyecektir. Zira bunlar ataman Dutov'dan kalan adamlardır. Oysa şimdi dış üniforma ile, şekilsellik kafa karıştırmanın zamanı olmadığı bilinmeliydi. Demek, iş bu adamlarla bitemez. Bize iyi uzmanların yanında, mutlaka buna uygun silah da lazım. Bizim bu konudaki talebimizin halledilmesini bütün halk sabırsızlıkla bekliyor. Zira bütün halk, Sovyet hükümetinin bütün mazlumlara yardım edeceği yönündeki ilkesine inanmaktadır."

Konuşma sonrasında konsolos babamızın sözlerine katıldığını bildirdi. Konuşmayı Gulca'daki Sovyet Hastanesinin başhekimisi Hâkim Cabbar tercüme etmişti. Görüşme böylece sona erdi.

Ertesi gün 14 Kasım'da, başta Çinli tüccarların önderi Sung Hocang olmak üzere birkaç Çinli nekkareleriyle, tepleriyle yürüyerek sevinç gösterisinde bulundu ve Merkezi İdare'nin önüne kadar gelip durdu. Sonra ise başkanlarını temsilen yeni hükümeti kutlamak üzere izin istediler. İzin verildi. Beraberlerinde getirdikleri armağanların kabul edilmesini rica ediyorlardı. Beytülmal⁹² başkanı bunları bir tutanak karşılığında teslim aldı. Adamların önderi Sung Hocang "Yeni hükümetin Çinlilere tanıdığı olduğu eşit hakları, kendilerine gösterilen en asil davranış olarak kabul ettiklerini" anlatan bir konuşma yaptı. Dokuz maddeli bildirgeden memnun olduklarını, Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti hükümetini içtenlikle tebrik ettiklerini ve hizmete her zaman hazır olduklarını bildirerek geri döndüler.

Bir gün sonra 15 Kasım'da, şehrin ileri gelen zenginlerinden, aksakallarından Cuma Ahunbay Hacı, Abdulla Salmabaş Hacı, Hasanım Şanhay, Mahkembay ve diğerleri, yardım amacıyla bir miktar para getirerek, yeni kurulan hükümete sahip oldukları bütün mallarıyla, canlarıyla destek verecekleri, bu konuda yapılacak ne tür bir hizmet varsa bütün halkla birlikte buna hazır oldukları yönünde ant içip, büyük bir heyecanla söz vermek suretiyle ayrıldılar. Bunlar gibi birkaç kişi daha gönüllü olarak gelip, vatan fedaisi olmak üzere kayıtlarını yaptırdı. Her gün, çocuklarının ailelerine ısrarla bastırmaları sebebiyle, oğullarının ordu saflarına alınmasını isteyen yüzlerce anne baba, Merkezi İdare binası önünde toplanıyordu. Bu gelişmeler üzerine Merkezi İdare binasının hemen yanında bir de Askeri Şura açıldı. Kasımcan Kamberi'nin girişimleri sonucunda bu kuruma başkan olarak ben seçilirken, Haşir Vahid ise başkan vekili olarak tayin edildi. Aynı zaman-

⁹² Devlet Hazine Dairesi.

da şehrin beş ayrı yerinde de askerlik şubeleri teşkil edilerek, askerlik yaşına gelmiş olan herkesin kayıtları yapıp Askeri Şura'ya teslim edildi. Bu şekilde askere alma işleri fedakarlığın yanında resmiyete de binmiş oldu.

Ne var ki, o günlerde ahalinin giyim kuşam ihtiyacının karşılanması da gittikçe zor hale gelmişti. Bunun yanında, tarım ve hayvancılıkla uğraşanların elde ettikleri mahsuller hareketsiz olarak ellerinde kalınca, eski Çin hükümetinin parası çoğaldı ve fiyatlar yükselmeye başladı. Bundan dolayı Devlet Bankası, yeni cumhuriyetin kendi parasını bastırdı. Bu işlem, eski paraya Devlet Bankası ambleminin basılması suretiyle gerçekleştirildi. Aynı zamanda bu tür meslek erbaplarına Sovyetlerle sınır ticareti konusunda serbestlik sağlandı. İşadamlarının sözleşmeye dayalı sınır ötesi mal takası işleri ile piyasa halka teslim edilmiş oldu. Milli ticaret bu şekilde gelişerek, herkes kendi girişimciliğiyle doğru orantılı olarak yaşamaya başladı. İnsanların bu yolla özgür hareket edebilmelerinin neticesi olarak, piyasaya hareketleri kısa süre içerisinde düzene girdi ve halk refaha ulaşınca da devlet hazinesine para akmaya başladı. Çünkü piyasa tamamıyla halka teslim edilmiş; banka, tüccar ve sanayicileri uzun süreli kredilerle desteklemeye, bu yolla epeyce zenginleşmeye başladı. Aynı zamanda bir de Ziraat Bankası tesis edilerek, çiftçilere de kredi imkanı sağlandı. Böylelikle artık halk kendi erkiyle hareket etmekte, herkes bir işle meşgul olmaktaydı. Bu durum hükümete büyük güç veriyordu. Halk, üstüne başına giyecek giysiye sahip, karnı tok bir halde yaşamaya başlamıştı.

1944 yılının 9 Aralık gününün gecesine Nuriddinbek, babamızın huzuruna girip, selam verdikten sonra “Sizin talep ettiğiniz misafir geldi” dedi ve icazet alarak kendisini, eşlik etmek suretiyle getirip yerine geri döndü. İçeriye giren adam gösterilen yere oturduktan sonra kendisini tanıtarak şöyle konuştu:

- Sözlerime başlamadan önce size yoldaş Stalin’in selamını iletirim. Kendimi tanıtmama müsaade buyurunuz (deyip, mükemmel bir Özbekçe’yle, hem de Andican ağzıyla çok güzel bir telaffuzla sözlerine devam etti:) Ben Vladimir Stepanoviç Kozlov... Askeri uzmanım. Rütbem tuğgeneraldir. Harp Akademisini bilimsel açıdan üstün başarıyla bitirdikten sonra, Şarkiyat Akademisi’nden de mezun oldum. Halihazırda Moskova’da yaşıyorum. Evliyim ve iki çocuğum var. Ve bununla birlikte yoldaş Stalin’in huzuruna olağanüstü haller dışında da girmeye yetkili 60 kişiden biriyim. Bütün imkanlarımla sizinle işbirliği yapmaya hazırım.

Babam buna uygun bir tavırla teşekkür ettiler. Görüşme bu şekilde sona ermiş oldu. Adam, kendisine müsait bir yer ayarlanıncaya kadar kalması için Andican asıllı Adilbek Eke’nin evine yerleştirildi. Bu yapılırken misafirin alıştığı şivenin Andican Özbekçesi olması dikkate alınmıştı. Adilbek, mevkisi ve hayat şartları itibarıyla tam ona göre idi.

Babam, hükümetin daha ilk kurulduğu günlerden itibaren çıkmaya başlayan “Azat Şarki Türkistan” gazetesi ile Rusçasını daima takip ederlerdi. Ahtem Alkam, Uygur Türkçesiyle çıkanını her gün babamıza okuyordu. Ahmed Efendi ise, gazetenin Rusça nüshası hakkında bilgiler verir, Askeri Genelkurmay’ın faaliyetleri hakkında rapor sunardı.

İşte bugünlerde, başlarında Mukan ve Davuthan'ın olduğu Sarıbulaklı Kazak delikanlıları, Gulca'nın kuzeybatısındaki Losilung ile Talka dağ geçitlerindeki düşman mevzilerine hücum edip, buraları düşmandan arındırmış ve son yolun güvenliğini de temin etmişlerdi. Bunun yanı sıra, Çilpangza da düşmandan kurtarıldı ve birçok ganimete el kondu. Daha sonra, Gulca vilayetinin Tekes, Künes ve Tokkuztara nahiyeleri de tamamıyla kurtarılarak, buralardan da ganimetler alındı. Aynı günlerde, Yanzıhay ve Manas Nehri havzasında oturan Kazak Türklerinin büyük kahramanı Kalıbek Batur, bu yöredeki düşmanları yok etmek suretiyle Yanzıhay'ı tamamen kurtarıp babamıza gelerek çok sayıda ganimet malı ile silahın kayıtlı bulunduğu bir listeyi takdim edip, bu şekilde büyük bir hizmette bulunmuş oldu. Bu üstün hizmetleri hak ettiği şekilde ödüllendirildi ve kendisine "Doğu Türkistan Halk Kahramanı" unvanı verildi. Babam onu ayrıca o yörenin merkezi konumunda olan Savan ili valiliğine tayin etti. Böylece Siho-Cing'deki düşmanın arka tarafında Osman Batur destekli büyük bir güç kazanılmış oldu. Ne var ki o devirde henüz Osman Batur'la bir anlaşma sağlanmış değildi. Yine de artık anlaşma zemini hazırды. Çünkü babamız, Kalıbek Batur'la İslam esasına dayanan bir ülkü temelinde birleşmiş, kendisini düşmana karşı koymaya, Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'ni kurmaya davet etmişlerdi. Bu yönde çaba göstermek ve durumu Osman Batur'a anlatmak konusunda Kalıbek Batur görevlendirildi. Zamanla Urumçi anayolu Kalıbek Batur'un kontrolü altına girince, düşmanın gücü iyice kesilmiş oldu. Bunun sonucu olarak, kuşatma altındaki Hayranbağ, Langşang ve havaalanları ancak havadan atılan erzak ve mühimmatla hayatta kalmak zorunda kaldı. Havadan atılan malzeme de çoğu zaman fedakar askerlerimizin eline geçer, ateş açılarak düşman uçaklarının manevraları engellenir ve bu uçaklar çoğu zaman hasara uğrayarak kaçarlardı. Bu arada yeni gelen askeri müşavir, düşman kuvvetlerinin mevzilendiği bütün noktaları tekrar belirledi. Bu sayede Hayranbağ Kalesindeki savunma mevzileri topa tutulmuş, düşman askerleri dağıtılmış idiye de, yer altı sığınaklarına giren düşman hala direnmeye devam etmekteydi. O günlerin birinde Vladimir Stepanoviç [Kozlov]birdenbire ortadan kayboldu. Yerine Nikolay Arhipoviç adında başka bir general, yanında Aleksandr Romanov adında başka biriyle birlikte geldi. O sıralarda İshakbek, Taşkorgan üzerinden faaliyetlerine devam ediyor ve Pamir Dağlarında dolaşıyordu. Ancak bunlara kimse güvenmezdi; zira Sovyetlerin adamıydılar. Geçmişte bunlardan zarar gören halk onları takip etmedi.

Nefir-i amm zaferi ve Milli Kurtuluş barekatının genişlemesi

Bu günlerde bir haber ulaştı. Bu habere göre, Cing'deki düşman kuvvetleri Gulca'nın kuzeydoğudaki geçidi Açal'dan Gulca'ya inmeye çalışmaktaydı ve epeyce de ilerlemişti. Durumu panik içerisinde babamıza anlatan Aleksandr, hızla geri çekilmezsek çember içinde kalacağımız yönünde akıl vermeye başladı. Kendi ailesini Korgas'a tahliye ederek, başkalarını da kendi fikrine yönlendirme

girişimlerinde bulunuyordu. Ona uyan Rahimcan ve Zunnun da kaçarak, çoluk çocuklarıyla birlikte Korgas'a göçtü. Ancak babamız bu teklifi katıyetle reddetti. 1944 yılının Aralık ayı sonlarında askeri konsey olağanüstü olarak toplanıp, bunların görüşlerini dinledi.

Toplantıda askeri müşavir General Nikolay Arhipoviç ile Aleksandr, askeri durumu şöyle anlattılar:

- Düşman şu anda Açal'dan indi ve Pancüm Köyü önlerine kadar yaklaştı. Tam anlamıyla kuşatılmış durumdayız. Onun için hepimizin Korgas'a çekilmemiz gerekmektedir. Bizde de bu tür geriye çekilmeler olmuş, şehirler birkaç kez elden ele geçmiştir.

Bunun üzerine babamız:

- Sizlerin nizami askerleriniz bir emirle çekilir, bir sözle tekrar birleşebilir. Bizimkisi ise halk ayaklanmasıdır. Onun için eğer biz çekilsek, bu “revolyutsiya konçal”⁹³ demek olur. Size müsaade. Biz çekilmiyoruz. Şimdi her dakika bizim için altın değerinde, diyerek çarçabuk yerinden kalktı ve telefonla propaganda müdürünü çağırarak, kadın erkek bütün herkesi bir an evvel kamuya açık yerlerde toplanmasını emretti.

Biraz sonra belirlenen yerlerde toplanan halka hitaben şöyle bir konuşma yaptı:

- Şimdi bizler için nefir-i âmm⁹⁴ zamanıdır. Çünkü düşman üzerimize gelmektedir. Nefir-i âmmda düşmana karşı koymak, vatani himaye etmek, bütün halkın, hatta peçeli kadınların, kızların bile üzerine farzdır. Onun için işte şu andan itibaren bütün milletimizle birlikte, düşmanla çarpışmakta olanlara, fedakar asker yavrularımıza var gücümüzle yardım edeceğiz. Ancak bu şekilde düşmanın önünü keser ve onları yok ederiz. Çünkü Hak bizimledir!..

Konuşma sonrasında bütün halk düşmana karşı ayaklanmıştı. Pek çok kişi hemen o günün gecesinde atlı ve yayan olarak ön saflarda savaşmakta olan asker çocuklarımıza öncelikle yiyecek, kıyafet; ardından da odun kömür ulaştırdı; bu şekilde büyük bir destek vermiş oldu. Bu sayede asker yavrularımızın moralleri yükseldi ve kalın giysileri giyince soğuğun dehşetinden de kurtulmuş oldular. Askerlerimizin halktan binlerce insanla birlikte attıkları naralar, Çinli düşmanlarda üzerlerine yıkılmakta olan bir dağ tesiri yapıyordu ve bu işgalcileri bayıltacak kadar korkutmuştu. Sonunda düşman askerleri soğuktan yürüyemez hale geldiler ve birbirlerinin üstüne yıkılarak şaşkınlık içerisinde durdular. Bütün şehir ahalisiyle köylüler bir olup, on binlere ulaşan bir kalabalık haline gelince dağların arasından akan ırmak havzalarındaki tepelere çıktılar. Bu kalabalığın “Allahu Ekber” naraları dağlardan dağlara yankılanarak öyle korkunç bir ses fırtınası koparmıştı ki, düşmanların ellerindeki silahlar adeta işe yaramaz olmuştu; donup kalmışlardı. Sadece ilk gece üç binden fazla düşman askeri esir alındı. Alınan kararlardan

⁹³ “Revolutsiya konçal” (doğrusu “revolytsii konets”) Rusça olarak “İhtilal sona erdi” demektir.

⁹⁴ Nefir-i âmm: (Arapça) Genel seferberlik.

bir tanesi de dağlardaki tepelerde gece boyu sayısız ateş yakılmasıydı. Düşman bunlardan dolayı da büyük bir korkuya kapılıyor, kendinde yüreyecek güç, düşünecek akıl bulamıyordu. Üstüne üstlük, soğuğa uyum sağlayamayan düşman askerleri karı yararak yürüyemedikleri için, buz tutarak durdukları yerde kalakalmışlardı. Sonuçta, Açal'dan inen düşmanla Hayranbağ'daki düşmanın birleşme planları altüstü olmuş oldu. Babamızın cesaretiyle bütün halk düşmana karşı seferber olmuştu ve askeri müşavirlerin çekilelim önerisini reddederek o gece düşmanımızın karşısında büyük bir zafer kazanmıştık.

Bu konuyu bir tekrar edelim: Yukarıda söz edildiği gibi 17 Aralık 1944 tarihinde akşam vakti yapılan askeri konsey toplantısında askeri müşavirler, Açal'dan Gulca şehrinin kuzeyindeki Cilayezi ve Pancüm'e inen düşmanın, Gulca sınırları içindeki Hayranbağ kışlasında kuşatılmış bulunan düşman askerleriyle havadan bağlantı kurduklarını, bugün veya yarın birleşebileceklerini söylemiş ve mutlaka çekilmemiz gerektiğini önermişlerdi. Babamız ise bu öneriyi reddederek, hemen o gece şehre ve havalisine haberciler göndermiş, nefir-i âmm çağrısı yapmıştı. Nefir-i âmm, yani son damla kana kadar düşmana karşı koyarak vatani savunma seferberliği gibi yüce, kutsal ve vatani bir çağrı, yıldırım hızıyla Gulca ve havalisine yayılmıştı. Bu heyecanla atlı ve yayan olarak düşmana karşı yola çıkanların arasında kadınlar ile genç kızlar da vardı. Kadınlar o gün kocalarıyla aynı saftaydılar. Dağların tepelerinde yakılan ateşler, etrafı inleyen sesler, kışın soğuğuyla birleşerek ilahi bir güce dönüşmüştü. Huda'nın kudretiyle çıkarak düşmanın yolunu kesenlerden hiç kimse zaiyata uğramadı ve büyük bir zafere erişildi. Nefir-i âmm çağrısına icabet eden halkı sanki bütün dağlar, bütün ırmaklar destekliyor, düşmana yürümeye yol vermiyor, sular soğuktan donuyordu. Bundan dolayı, o kışın karını anlatırken, onu manevi bir yardım olarak nitelemekten başka kelime bulamıyorum.

İslamyezili Eyüp Halfe oğlu İsmail, 18 Aralık sabahı, Çinlilerin indiği Cileyezi'deki çaya giderek, buradaki soğuktan kurtulmuş 40-50 kadar düşman askerini esir alıp, silahlarını kendilerine taşımak suretiyle merkeze getirdi. Hepsisi çocuk denilecek yaştaydı. Giysileri soğuğa uygun değildi ve ölü diri arasında bir halleri vardı. Halfe'nin getirdiği esirlerin silahlarını incelediğimizde gördük ki, bunların çoğunun şarjörleri, sürgüleri soğuktan donmuştu ve bu sebepten kendileri tarafından kullanılamamıştı. Esir alınan düşman askerleri ile soğuktan donarak ölenlerin silahları toplanarak Merkezi İdareye teslim edildi.

Bir hususu daha belirtmekte fayda var. Bu vahşiler, kendi idareleri altındaki yerlerdeki 10-15 Kazak ve Uygur delikanlısını binek hayvanı gibi kullanmış, sırtlarına mermi yükleyerek beraberlerinde götürmüşler. Bunları soğukta donarak ölmekten kurtulan Mukan adlı bir Kazak genci anlattı.

O gün kazanılan zaferin ardından 2500 tüfeğe, çeşitli markalarda 25 adet makineli tüfeğe, sayısız miktarda mühimmata ve mermiye ganimet olarak el koyduk. İslamyezili Eyüp Halfe, Mameyaryezi'den Toktamirab, Cilayezi Babam Şangyo, Turfanyezi'den Mesun Şangyo, Tursunbay Palvan ve ben, yani bu hatıra-

ların yazarı Asılhan, hep beraber şehre girip Merkezi İdare'ye geldik. Başta babam olmak üzere bizleri karşılamaya çıkan insanlar, gökleri inleten “Allahu Ekber” sadalarıyla sevinç içinde zaferimizi kutladılar. Adeta zafer bayramının kutlandığı bir meydana dönüşen Merkezi İdare meydanında toplanan vatansever kalabalığa seslenen babam:

- Türkistan hakanlarından Oğuz Han, halk arasındaki ayrımcılıkları, yani ulusumuz için çok zararlı olan “sen oralısın, ben şuralıyım” gibi sözleri ortadan kaldırarak halkına “Hepiniz Uygursunuz” demiş, bundan binlerce yıl önce milleti düşmana karşı birleşmeye çağırmış ve insanların ortasına ay resmedilmiş bu ak bayrak altında toplamıştı,

şeklinde konuştu ve Oğuz Han'dan kalan bayrağı muzaffer ordunun komutanlarına sundu. Onlar da ant içip söz vererek bayrağı teslim aldılar ve törenle Merkezi İdare binasının kapısının önünde dalgalanan bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti egemenlik bayrağının yanına astılar. Babamız bundan sonra halkı “Ben Tarançı'yım, sen Kazaksın, falanca Kaşgarlı'dır” gibi sözlerden men ederek, ayetlerden, hadislerden örnekler verip herkesi birlik ve beraberliğe davet edip konuşmalarına son verdiler. Bu önemli konuşmanın ana hatlarını şöyle özetleyebiliriz:

Azatlık ve bağımsızlığın ilk şartı birlik, beraberlik, fedakarlık ve sebatır. Vatan yolunda önümüze çıkabilecek zorluklara katlanmak, her şeye özgürlük açısından yaklaşıp kişisel çıkarlarımız için değil, bir can, bir ten olarak vatanımız için çalışmak ve bağımsızlığımızın devamlı olmasını sağlamak lazımdır. Bağımsız Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin bayrağı altında bütünleşelim ve bugün zafer kazanan askerlerimiz gibi teşkilatlı bir şekilde vatanımızı koruyalım.

Babam bu sözlerin ardından peygamberimiz sallallahu aleyhi vesselemin Bedir Savaşı'nda söyledikleri sözleri açıklayarak şunları dile getirdiler: “Hepinize malumdur ki, dünya hayatında insanın en sevdiği, ona en değerli dört şey vardır. Bu dört şeye sahip olmayan insanlar, insanlık şerefinden de mahrumdurlar. Bunlardan birincisi, her insanın özgür bir iradeye, erke sahip olmasının gerekliliğidir. Özgür iradesi bulunmayan, hiçbir ilkesi olmayan insanın hayvandan ne gibi bir farkı vardır? İkincisi, insanın icra edeceği meslek sayesinde meşru dairede elde edeceği mal varlığı, yani emeğinin meyvesi olarak kazanacağı servetidir ki, onun has mülküdür. Üçüncüsü, her millet için gerçek bir ana olan, toprağında doğup büyüdüğü, kendisine atalarından miras kalan vatanıdır. Anavatanın kaderini başkalarının tasarrufuna bırakmak, vatan evladı için affedilmez, ağır bir cinayettir. Bu belki de insan haklarına karşı işlenen bir cinayet olarak nitelendirilmelidir. Dördüncüsü ise, bir memleket ahalisinin asırlar boyu koruyageldiği kutsal dinidir. Yukarıda saydığım dört şeye sahip olabilmek için, milletin bütün haklarının, yine o milletin kendi elinde olması zaruridir. Bu da dünya hayatının mücadele meydanlarında, ancak düşmanlara karşı zafer kazanmakla sağlanabilir. Ancak bu sayede milletin egemenliği kendi elinde tutulabilir; millet sadece böyle olması halinde bütün haklarını kendisi savunabilir. Eğer böyle olmaz da, tersi olur, mil-

let yenilgi belasına duçar olursa, vatan esaret ve mahkumiyet zincirlerine vurulup düşman elinde kalırsa, böyle milletler bütün insani haklarını tamamıyla kaybeder, sözünü ettiğimiz dört kıymetli şeyin bir tanesine bile sahip olamaz. Özgürlüğünü yitiren milletler, belki de hayvandan daha aşağı seviyelere düşerler. Başımızdan geçmekte olan tarihi olaylar, bugün yaşadığımız her şey, bunun en canlı tanığıdır. Gözümüzle gördüğümüz, elimizle tuttuğumuz için bu sözlerden zerre kadar şüphe etmiyoruz.”

Resulullah'ın (s.a.v.) bu söylediklerinin sırrını biraz olsun düşünebilen herkes anlayabilecektir. Ne var ki, bu gerçekler temelinde faaliyet yürütmekte olan Bağımsız Doğu Türkistan hükümetinin bağımsız siyasetini, Sovyet politikacıları ve komünizm yanlısı Uygurlar etkileri altına alabilmek için sürekli olarak aşağılık desiselere başvuruyor, kendilerinin bozuk yollarına sokmak için yırtınıp duruyorlardı. Bütün halkı “Çinliler geliyor!” diye korkutarak insanlarımızı ihtilalimizden geri adım attırmak, sonra da Çinlilere bir soykırım yaptırtarak milleti tahribata uğratarak, ardından tekrar devreye girerek gövde gösterisi yapmak gibi ayak oyunları Doğu Türkistan hükümetini özgür bir maneviyatla yürüttüğü siyasetten sapırtmak istiyorlardı. Bu plan, nefir-i âmm zaferiyle yerle bir olunca komünizm yanlıları da rezil oldu; önderleri kaçarak ortadan kayboluverdi. Geriye kalanları ise başlarını eğmek zorunda kaldılar. Komünizm yanlılarından Seyfeddin ve Abdukerim gibi birkaç kişi, Sovyet Konsolosluğuna kapanmış; ayrıca Rahimcan ve Zunnun Tayyip de Aleksandr ile birlikte Korgas sınırına kaçmışlardı. Babamız Merkezi İdaredeki beş altı fedai ve sıradan halkla birlikte, nefir-i âmm ilkesi sayesinde büyük bir zafer kazanınca, Bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin nüfuzu yükselmiş, komünizm yanlıları ise beş para etmez değersiz insanlar haline gelerek rezil ü rüsvay olmuş oldu.

20 Aralık 1944 tarihinde sabah saatlerinde yapılan toplantıda bunlara hitaben şöyle konuştu:

- Milletin hayatının ancak vatanın kendi sahiplerinin elinde olduğunun farkına varamayan, başkaları sayesinde kendi canını kurtarmayı düşünenler asla yurtsever olamazlar. Çünkü böyleleri, sadece kendini düşünen bencillerdir. Onun için diğerleri kaçınca, ata nal vurulduğunda kendi ayağını da kaldıran eşek gibi bunlar da öz vatanlarını bırakarak Korgas'a kaçtılar...

Babam o gün Başkumandan Aleksandr'ı da görevinden azlederek kurmay memurluk seviyesine indirdiler. Bu adamın oğlu Volodya, Baş sakçı idaresinin müdürüydü. Baba oğul ikisi, Doğu Türkistan hükümetinin önemli mevkilerine halkın isteğiyle değil, zamanın gerekleri icabı yerleşmişlerdi. Aleksandr, bizden yana olan Ak Rusların komutanıydı. Oğlu ise, eski Çin Gonanco, yani GPU idaresinde çalışmış, Çince konuşan bir Rus'tu ve üstelik Uygur Türkçesini de bilirdi. Sözünü ettiğimiz önemli mevkileri de bu özellikleri sayesinde ele geçirmişlerdi. Görünüşte bizden taraf olsalar da, gerçekte ırkçı insanlardı. İşte bu Volodya'nın yardımcılığını Abdukerim Abbas yapıyordu. Bu Rus'u azledip, yerine Abdukerim'i koymak lazımdı. Ancak bu mevki her yönden muhkem bir mevkidi; ar-

kasında Moskova'nın GPU'su vardı ve bu sebepten bu mevkiyi ele geçirmek kolay olmadı. Her şeye rağmen babamız onun bu mevkide kalmasına kesinlikle karşıydılar. Çünkü Gulca'daki bütün faciaların burası tarafından gerçekleştirildiği herkesin malumuydu. Onun için burası halkın gözünde en dehşetli mevkidi ve başında o olduğu sürece insanlar buraya güvenmemeye devam edeceklerdi. Bu sebepten babamız, 1944 yılı Aralık ayı sonlarında Doğu Türkistan Cumhuriyeti hükümeti adına bir karar çıkararak, Volodya'yı görevden alıp, yerine Abdukerim Abbas'ı tayin ettiler. Özgürlük ruhu böylece, susuzluktan kurumaya yüz tutmuş ekinlere su verilmiş gibi hızla gelişti; babamız ise "Zulümler karşısında bizim gerçek kurtarıcımız sizsiniz" diyen milletimizin gözünde büyük takdir topladı. Bu zulüm ihtilal sonrasında yıkılarak adını değiştirmiş olmasına rağmen, diğerlerinin eski planları yine de tam anlamıyla yok edilememişti. Bundan dolayı Abdukerim bile babamızdan "Yine Volodya'yla birlikte çalışabilir miyim?" diyerek ricada bulundu. Babamız ise onu "Hala esirliğin tesirinden kurtulamamışsın" diyerek azarladı ve üzüntü içerisinde "Sizin için Çinli veya Rus fark etmez. Çünkü sizde milli ve dini duygular yok olmuş. Geçiminizi başkaları sayesinde sağlayıp, şuna buna hizmet etmeyi kendinize meslek edinmişsiniz" sözleriyle geri çevirdi. Abdukerim ertesi gün Salıcanbay ve Muhammetcan ile birlikte gelerek özür diledi. O zaman babamız "Senin gibi vatan evlatlarını esaretin etkisinden kurtulamamalarının sebebi hakiki İslam'a olan inancın, imanın zayıflığıdır. Çünkü sizdeki taklidi iman. Onun için her Müslümanda hakiki iman olmadıkça, taklidi imanla hiçbir iş yapılamaz. Şimdi hakiki imanla iş gör" diyerek Abdukerim'i tekrar görev başına getirdi.

Burada şunu da belirtmeliyiz ki; 1930 inkılabından sonra Sovyetler, Doğu Türkistan'ın bütün yerel sakçı idarelerinde Sovyet gizli polisi GPU'nun şubelerini açmış olup, bunlar vasıtasıyla yerli halkın Sovyetlerle olan münasebetlerini kontrol ediyor, diğer amaçlarına ulaşmaya çalışıyordu. Bunlar, genç olsun yaşlı olsun akıllı biraz başında olan herkes için birer dosya açmış, arkalarına casuslar takmıştı. Babam, halkı bu beladan kurtarmanın zamanının geldiğini söyleyip, bu kurumu lağvetti ve bütün dosyaları bir yere toplayarak mühürledi. O günlerde ben de Çin Pazarındaki sakçı idaresinin başkanı olarak görev yaptım. Babamız bu görevde yalnızca adaletle iş yapmamı kati bir dille ifade ediyorlardı. İşte tam da bu günlerin birinde, idareye biri diğerinin yakasından sıkıca tutmuş halde iki kişi geldi. Biri tanıdık; diğerini ise tanıımıyordum. Bana yabancı olan bu adam Urumçi'deki azaphanede ikinci sorgu hakimiymiş ve insanları yargılarken onlara işkence yapmış. Gulca vilayetinin Çıgılık Mezar köyünden olup, Taşkent'te tahsil görüp gelen Abdulla isminde adi bir cellatmış. Birkaç kişiyi sorgu sırasında işkenceyle öldürmüş. Bunları bana anlatan Yusufcan Eke "Bunun zulmünü görmüş olan insanlar var" da demişti. Bu kişilerin kimler olduğunu sorduğumda, "Kasımcan Kamberi ve Ziya Samedi" cevaplarını aldım. Derhal Kasımcan'a haber ulaştırdım. İdareye gelip de bu adamı görünce hayret içinde kaldı; Yusufcan Eke ise zalimi takdim etti. Bu sırada onun tarafından cebir görenlerden Abdu-

rahim Efendi Kazancı da tam vaktinde sakçı idaresine ulaştı. Kasımcı ona “Bu adamı tanıdın mı?” diye sordu. O zaman Abdurrahim “Atalarımızdan kalan ‘Kılmış, kıldırılmış’⁹⁵ ve ‘Kaytar dünya’⁹⁶ gibi sözlere boyun eğerek, ulu Tanrı’ma bir kez daha ‘Lâ ilâhe illâllah’ diye iman getiriyorum” dedi ve ağlayarak şöyle devam etti: “Sen, pis kâfir... Divanında yan gelip yatarken bir yandan da ‘Hey hain, doğruyu söyleyeceksin!’ diye bağırıyordun. Ben inleyerek ‘Bilmiyorum. Bilmiyorsam neyi söyleyebilirim?’ deyince bana ‘Hey, bin yıllık köhne Allah’ın gelip seni kurtarsın da görelim’ dedin ve beni baş aşağı taş kesek parçaları üzerine astın; baş aşağı halde duvara dayadın adı kâfir. İşte benim inandığım Allah, bugün seni bana teslim etti”... Abdurrahim bu sözleri söyledikten sonra gidip adamın boğazına yapıştı. Adam hala yaptıklarını inkar ediyordu. Az sonra Kasımcı ve Ziya da söze girerek “Sen o zamanlarda, yapmadığımız şeyleri işkenceyle yaptım diye söylettirip bizlere imza attırmıştın. Şimdi kendin doğruyu söylemiyorsun” dediler. Bense, “Naibcan çok defa bu tür sorgulara çekilmiş, bunlardan tahsil görmüştür. Bunu Naibcan sorgulasın” dedim. Naibcan gayet düzenli bir şekilde doğum tarihini sormakla işe başlayarak sorguya girişti. Bu şekilde sorulduğunda bu sefer kendisinin sorgu hakimi olduğunu itiraf ederek tutanağı imzaladı. Biz de götürüp bunu baş sakçı idaresine teslim ettik. Milletın gazabına uğrayan bunun gibi başka kişiler de işlerinden ayrılp kaçarlarken halk tarafından yakalandı ve bazıları da kalabalık tarafından dövölerek linç edildi. Demek; vatana millete karşı yapılan iyilikler de kötölükler de unutulup, gömölüp gitmiyormuş. Buna kendi gözlerimizle şahit olduk. İnsanı mükemmel bir surette yaratarak bu dünya hayatına gönderen, ihtiyaçlarını görmesi için gereken bütün mevcudatı da var eden, var edip idaresini onun eline veren Allah’ın merhametine aykırı davranarak insanları kurban eden bu komünistlerin artık günlerinin dolduğu, yok olup gidecekleri kesinleşmişti.

Belirttiğim gibi o günlerde ben, Ziya Samedi’nin yerine Çin Pazarındaki sakçı idaresine müdür olarak tayin edilmişim. Merkezin emri uyarınca Kasımcı Kamberi beni Ziya’nın yerine koymuş ve onu görevden almıştı. Onun yaptığı zulüm ve ihanetlere karşılık, ben yanlışlıklara adaletle son verdim ve doğru yol tutarak Çinlilerin bile güvenini kazandım. Bu sayede onlar da Doğu Türkistan hükümetine çok faydalı olmaya başladılar. Mesela, bizim tarafımızda yer alarak Hayranbağ’da kuşatma altında bulunan Çinli askerleri teslim olmaya teşvik ettiler. Onlar yine de bu çağrıya olumlu cevap vermeyince, babam Ocak ayının sonlarına doğru Çinli şangyolardan (aksakallardan) müteşekkıl bir heyet oluşturarak, Doğu Türkistan Cumhuriyeti adına kuşatmadaki Çinli askerlerin komutanlarına bir teklifname gönderdi. Bu belgeyle bunlar için verilen kefaletler tasdik ediliyor, günün şartlarına göre belgede hükümetin bastığı mührün yanına Hakimbek Hoca’nın

⁹⁵ Kılmış kıldırılmış: (Özbek ve Uygur Türkçeleri) “Kim ne yapmışsa, hesabı sorulur” anlamında bir deyim.

⁹⁶ Kaytar dünya: (Özbek ve Uygur Türkçeleri) “Gün olur devran döner” anlamında, herkesin yaptığının kendi başına da geleceğini bildiren bir deyim.

atalarından beri kullanageldiği, zamanında eski Çin hükümetine yaptığı hizmetlerden ötürü verilmiş ‘vang’lık unvanının amblemi, yani Becin Hanı tarafından verilen tamganın vurulması da icap ediyordu. Ancak Hoca, tamgasının vurulmasını reddederek iki gün geçirdi. Bunun üzerine galeyana gelen halk Hoca’ya nefretle bakarak, kaldığı Orda adı verilen köşkü ateşe verip külünü savurmaya niyetlendi. Bu taleple huzura giren kalabalığı babamız ikna etmeyi başardı ve Diyanet İşleri Başkanı Abdülmüteâli Halfe Cenaplarını buna gönderdi. Hakimbek Hoca, o uğursuz tamgasını belgeye işte böyle bir tazyikle, canından olmaktan korkmuş bir halde titreyerek bastı. Onun bu tavrının bir sebebi vardı elbet. Onun için bağımsızlık, azatlık falan lazım değildi; sadece Çinlilerden aldığı makamı korusa yeterli olacaktı. Vatanın düşman tarafından yutularak yok edilmesi, halkın kul olup ölmesi hiçbir önem arz etmiyordu. Bu sebepten babamız bir keresinde “Hoca’ya azatlık lazım değilse, onu kulağından tutar, güvendiği Çinlilerin ta ortasına fırlatır atarız” demişlerdi. İşte bu maceraların sonunda sözünü ettiğimiz heyet, üzerinde Çince ve Uygur Türkçesiyle özetle “Doğu Türkistan Cumhuriyeti bütün vekalet ve kefaletleri sorumluluğu altına alır” yazılı belgeyi götürür Hayranbağ kuşatmasındakilere teslim eder. Çinli komutanlar ise bu heyetle anlaşılamayarak, taşıdıkları güvensizlik sonucunda aslında kendilerine kötülük yapıp, kendilerine tanınan bu iyi niyetli fırsatı kullanamadılar. Nitekim, bunlar için teslim olmaktan başka yol yoktu. Güvendikleri Urumçi’den yardıma gelecek askeri güç, yukarıda belirtildiği üzere, kazanılan zafer sırasında tarumar edilmişti. Kuşatma altındaki düşmanlar açlık çekmekteydi; mühimmatları da azalmış olup, her yönden güçten düşmüşlerdi. Uçurumdan başka gidecek yolları bulunmuyordu. Bu durumda Doğu Türkistan hükümetinin sunduğu yüce gönüllü teklif onlar için kurtuluş olacaktı. Ne yazık ki, bunu anlayamadılar ve yüzüstü uçuruma gittiler.

Öyle ki, 1944 yılının Ocak sonunda yapılan askeri konsey toplantısında Hayranbağ’a hücum kararı alındı. Babamızın teklifleriyle hücum önce Hayranbağ Kalesinin kuzeydoğusundaki Langşang Tapınağı ile havaalanından başlatıldı. 25 Ocak sabahı Gulca halkı azatlık kokan “Allahu Ekber” sadalarıyla düşmana karşı müthiş bir taarruza geçti ve o gün saat 13.00 sularında Langşang Tapınağını ele geçirdi. Bu taarruzun planlarının yapıldığı bir ortamda bazılarının “Düşmanın bedeninde yüreği sağ dururken, eline hücum ederek düşmanı yenmiş olmayız” şeklindeki sözlerine karşı babamızın büyük bir güvenle dile getirdiği “Düşmanın eli kırılırsa yüreğini de koruyamaz” cümlesi demin söylenmiş gibi kulaklarımdır. Çarpışmalar devam ederken babamız muharebe meydanına gelerek esir düşen Dungan ve Uygur askerlerin yanısıra Çinli askerler için de amanlık⁹⁷ verdiler. Aynı zamanda bunlardan önemli bilgiler de almışlardı.

25 Ocağı 26’ya bağlayan gece saat yedilerden sekizlerden itibaren düşmanlar Hayranbağ’dan kaçmaya başladı. Bunlar için kaçmaya tek bir yol vardı. O yol ta-

⁹⁷ Amanlık: (Özbek ve Uygur Türkçeleri) Esenlik, selametlik. Burada hayat garantisi anlamındadır.

kip edildiğinde Gulca'nın kuzeyinde bulunan Pilaçı kömür ocağından geçmek, aynı adı taşıyan çayın sol kıyısından Çapkanyota'ya, oradan Bedalık, Köndelengsu üzerinden Koşemçek'e geçmek, Koşemçek'ten Köksala'ya inip, bu çayı takip ederek Cing'e ulaşmak mümkündü. Ancak bu yola çıkmak onlar için boş bir hayalden ibaretti. Zira adı geçen yerlerin hepsi ya ırmaktı veya dağlık, yamaçlık, bayırlık yerlerdi. Üstelik sert bir kışın yaşanması sebebiyle yağan kar düşmanın ilerlemesin ciddi anlamda engelliyor, adeta yol değil, onlar ecel sunuyordu. Durum böyle olunca o gün babamız bütün askeri ve sakçı birimlerine şu talimatları verdiler:

- Düşman kaçtı. Bunların köylerden geçmelerine engel olun. Düşmanı dağlar üzerinden kaçmaya mecbur ederek halkı talan ve yağmadan koruyun. Direniş göstermeksiniz esir alınan düşman askerlerini öldürmeyin. Ayrıca esir aldıklarınız arasında çocuk, kadın, yaşlı olursa, onları da esirgeyin. Bunun yanında kaçan komutanlardan General So yaşıyorsa, onu da mutlaka diri olarak bana getirin. Şunu da bilin ki, “Kaçan düşmanı kadınlar bile halleder” diye Türk atasözü var. Atalarımızın “Düşman kaçarsa ülkede batur çoğalı” şeklindeki sözü gayet derin manalar ihtiva etmekle beraber, akıl ve adaletle hareket etmek gerektir. Ayrıca ganimet diye ölenlerin giysilerini kesinlikle almayın. Çünkü bunlar ölümcül bulaşıcı hastalıklar yayar.

Derken ben de kendi emrimdeki sakçılar ve iki ağabeyimle birlikte silahlı olarak, Pilaçı kömür ocağı yoluyla düşmanı arkasından takip ederken, buralarda yaşayan ahaliden öğrendiğimize göre, kaçanlar korkularından hiçbir yerde durmaksızın Bedalık'a ulaşmışlar. Pilaçı Çayının başı olan Çapkanyota'dan Bedalık'a geçilecek yere bir engel yerleştirerek, kendileri Bedalık yoluyla kaçmaya devam etmişler. Kafle öncüsü Eyüp Halfe bu haberi bildirdiğinde bir de öneride bulunarak:

- Bunlara sabahın seherinde hücum edelim. Adamlar kuytu yerlere mevzilenmişler. Onun için bizler de burada duralım ve geceyi burada geçirelim, dedi.

Bunun üzerine tanyerinin ağarmasıyla silahsız kalabalığı arkada, örtülü yolda bırakarak, biz silahlılar “Allahu Ekber” naralarıyla ileriye atıldık. Monyak'a yaklaştığımızda açtığımız ateş ve “Allahu Ekber” çılgınlıkları düşmanın aklını başından almıştı. Sonunda gizlendikleri yerden çıkarak teslim olmaya mecbur kaldılar. Düşman kuvvetlerinin elinde bir adet makineli tüfek, buna ait 2 şerit mermi, kurşunlarıyla birlikte 13 adet Alman tüfeği, 6 adet el bombası gibi dehşetli silahlar olduğu halde, bize bir kurşun bile sıklmadan teslim olmuşlardı. Bizim önümüzü açan inancımızın ve imanımızın gücünün yanısıra Ulu Tanrı'nın kudretiydi. Yoksa bizler aşağıdan yukarıya doğru koşmuştuk; eğer tam bu sırada düşman bütün silahlarını kullansaydı, pek çok zayıt verebilirdik. Burada devreye göğsümüzdeki iman girdi ve biz düşmanı bir kurşun bile sıkmalarına izin vermeden teslim aldık. Bizzat kendi gözlerimizle şahit olduğumuz bu olaydan sonra peygamberimiz aleyhisselamın “İslam asla alçalmaz, bilakis yükselir” mealindeki mübarek hadislerine bir kez daha iman ettik. Demek Müslüman gerçek bir iman ve itikatla vatanı için, kendi halkının hürriyeti için ihlasla gayret gösterirse, yüce Allah böyle bir millete azatlığı layık görürmüştü. Bunda şüphe yoktur.

Böylece o gün öğlene doğru Bedalık'a ulaşır, düşmanla burun buruna geldik. Beyaz karlar üzerinde yalnız karaltıları görünen ve kaçarken bir yandan da bizlere ateş etmekte olan düşmanlarla kıran kırana bir çatışmaya girdik. Tam bu sırada Nogayto ve Aktöbe'den diğer kuvvetlerimiz yetişti ve düşman bostandaki siyah karpuzlar gibi kırıldı. Çatışma sırasında benim sağımda Eyyüp Halfe'nin oğlu İsmail, solumda ise Abdurahim Efendi vardı. Üçümüz birlikte düşmana ateş ediyorduk ki, tam bu sırada ikisine birden kurşun isabet etti. İsmail omzumu tutarak olduğu yere yıkıldı; Abdurahim ise arkası geri gitti. Arkamızdakiler karları yarak gelip bizi arkaya aldılar. Burada yer değiştirerek kendimizi kapalı bir yere çektik. İsmail ağır yaralanmıştı. O ağrıya dayanamadan inerken babası Eyyüp Halfe dağ gibi bir metanetle “Yavrum, Lâ ilâhe illâllah deyin. Ölürseniz şehit olursunuz.”⁹⁸ diyor, bir yandan da kelime-i şهادeti tekrar ediyordu. Yüzünde biraz olsun keder, azıcık olsun korku yoktu. Arslan gibi oğlu gözlerinin önünde can çekişirken “Ah yavrum” demeyen, tek damla gözyaşı akıtmayan Halfe, bu durumu “elhamdülillah”larla, “şükür”lerle karşılıyor ve şerefli bir hadise sayıyordu. Biraz sonra bu iki yaralıyı bir hemşireyle şehir hastanesine gönderirken, kendisine çocuğuyla birlikte gitmesini söylediğimde bana “Hayır, çocuğumu Huda'ya emanet ettim. Ben bu savaş meydanında sizlerle beraber olacağım. Ne görürsek birlikte göreceğiz” diye cevap verdi ve bizimle kaldı.

Düşman hala direniş göstererek kaçmaktaydı. Akşama doğru düşmanın kaçış yollarını keserek gelen Süydün Sarıkbulak Kazaklarının düzenli kuvvetleriyle diğer güçlerin ortaklaşa düzenledikleri hücumlar sonucunda düşmanın önü iyice kapandı ve Koşemçek yönünde ilerleyemedikleri için bizim tarafa doğru sürüklenmeye başladılar. O sırada Eyyüp Halfe bana “Bana beş altı yiğit veriniz. Düşmanın bizim tarafa inebileceği nokta olan Bedelik'in girişini kapatmazsak olmaz” dedi ve hemen o yöne doğru gitti. Hepimiz ateş ederek düşmanın hareket etmesini engelliyorduk. Eyyüp Halfe birdenbire sevinç içinde kucagında bir çocukla çıkageldi ve “İşte Huda şehit olan oğlumun yerine şu yavruyu verdi. Kendi de İsmail'e çok benziyor” dedi. Böyle derken bir yandan da ufaklığı öpüyor, soğuktan korumak için onu vücuduyla örtüyordu. Bunu görünce bizler de sevinerek Halfe'yi tebrik ettik ve çocuğun adını İsmail koyduk. Halfe çocuğu karlar içinde bağırarak ağlarken bulup getirmişti. Çocuk aşağı yukarı 4 yaşlarında olup, güzel bir yüzü vardı. Biraz sonra Halfe'yi, çocuğu hemen eve götürüp yıkamasını ve üstünü başını değiştirerek tam anlamıyla evlat edinmesini söyleyerek evine gönderdik. Allah'ın kudretine bakınız. Vatan için, azatlık için hakiki bir imanla canını feda eden çocuğunun yerine, Tanrı'm ona başka bir insan evladını vererek hepimizi mutlu etmişti. O, kendisine içtenlikle inanan kullarına o kadar esirgeyicidir ki, İsmail hastaneye yetişmeden yolda canını teslim etmiş, Eyyüp Halfe'ye ise gerçek iman gücünden dolayı daha evine ulaşmadan şehit olan yavrusunun yerine karlar içinde ağlayan başka bir çocuk verilmişti.

⁹⁸ Türkistan'da büyüklerin küçüklerine dahi “siz” diye hitap etmesi adettendir.

Öğle üzeri, zeki ve korkusuz yiğitlerimden olan Yarmuhammet ve Kurbancan “Gidip, nereye gideceklerini şaşırılmış durumdaki düşmanları önümüze katalım da getirelim” diyerek ısrarla benden izin istediler. Biraz düşündükten sonra, nereye varacaklarını bilemedikleri için korkuya kapılmış, can çekişmekte olan, yarı ölü durumdaki düşmanı kadınlar bile halleder sözünü hatırladım ve izin verdim. Bunlar da derhal o tarafa at koşturup, düşman mevzilerine doğru sokuldular. Bu işin sonucunu öğrenmeden karanlık bastı. Biz endişe içinde kıvranırken bir yandan da ortaya “Onları yakalamışlardır”, “Onları helak etmişlerdir” gibi sözler çıktı. Bunun üzerine Hasan Kekeş ve İbrahim Ahun “Şu anda hiçbir şey yapamayız. Çünkü karanlıkta yol bulmamız imkansız. Onun için biz Pilaçı Çayını takiben Pancüm’e gidelim ve sabah olunca da hemen bunlardan haber almaya çalışalım” önerisinde bulundular. Bu öneriyi kabul ederek Pancüm’e gittik ve geceyi orada geçirdik. Sabahın erken saatlerinde at koşturarak yola çıktığımızda karşımıza çıkan bir Kazak delikanlısı müjdeli haberi verdi. Bu genç “Kurbancan ile Muhammedyar bir iki saat içinde aldıkları esirler ve ganimetlerle Pancüm’e gelecekler; sağlıkları gayet iyi” dedi ve içimizi rahatlatmıştı. Saat 10 gibi Kurbancan ve Muhammedyar, esirleri önlerine katarak sağ salım Pancüm’e ulaştılar ve yaptıklarını bize bir bir anlattılar. Bunlar düşmanın üzerine vardıklarında Kurbancan cesaretle Çince olarak onlara “Sizler şu anda önünüzden ve arkanızdan, her tarafınızdan sarılmış durumdasınız. Onun için silahlarınızla birlikte teslim olursanız canınızı kurtarabilirsiniz. Bu söz benim kumandanımın sözüdür. Bizim şartımız bu” demiş, yorulup bitkin düşmüş olan düşmanların istisnasız hepsi de buna razı olarak silahlarını bırakıp teslim olmuşlar. Böylece 3-4 kızakla silahların toplandığı yere giderek ganimet aldıkları silahları getirdiler. Aynı gün, içlerinde kadınların ve yaralıların da bulunduğu esirleri 25 at arabasına bindirerek, ganimet olarak alınan 2350 adet Alman yapımı tüfek, birkaç bin mermi, 5 adet Alman yapımı makineli tüfek, 5 sandık Çin yapımı el bombası, o günün fiyatlarıyla 10 bin koyun parası olarak hesaplanan birkaç bin madeni akçayla birlikte şehre girdik ve bunları Merkezi İdaredeki yetkiliye teslim ettik. Bütün halk, her zaman olduğu gibi muzaffer askerleri yine “Allahu Ekber” sadalarıyla karşıladı. Bu sefer esirleri ilk getiren biz olmuştuk. Bizden sonra her yandan esir getirilmeye devam edildi. Böylece, 1945 yılı Ocak sonlarından Şubat’ın 1’ine 2’sine kadar direnerek kaçan düşmanlar tamamen kırılmış, kalanları ise esir alınmış oldu.

Şunu da iftiharla vurgulamamız gerekir ki; babamızın önderliğinde başlatılan Doğu Türkistan İhtilalinin yarattığı İslam’a dayalı siyaset, idari işlerde olsun, askeri faaliyetlerde olsun tam anlamıyla başarıya ulaşmış ve Sovyet yanlısı komünistlerin garazlı zihniyetlerini kesin olarak mağlubiyete uğratmıştır. Halkın gözünde bunların itibar ve güveni yok olmuş, Bağımsız Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti hükümetinin nüfuzu ise iyiden iyiye yükselmiş olup, gireceğimiz mücadelelerde bu siyaseti uygulamaktan başka yolun olmadığı apaçık ortaya çıkmıştı. Bunun en güzel örnekleri nefir-i âmm galebesi ve hemen ardından kazanılan Hayranbağ zaferidir. Bunlar ve bunlara benzer diğer askeri başarılarından

dolayı halkın tamamı, babamıza güvenerek ona büyük değer vermeye başlamanın yanında, komünizm yolunun Doğu Türkistan'da önder olamayacağına da kesin olarak inandı. Sovyet yanlısı komünistlerin bütün direnişlerine rağmen 1945 yılının ikinci ayının ortalarında, bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti hükümeti üyelerinin aldığı karar uyarınca babamız doğrudan doğruya askeri yönetimden sorumlu kılındı ve kendisine mareşal unvanı verildi. Yaşanan bu gelişme özgürlük ruhunu yükselterek, gücünü ve etkisini kısa süre zarfında göstermeye başladı. Söz gelimi, düşman Cing yakınlarındaki Vâcingho denilen mevkide bulunan öncü kuvvetlerimizin karakoluna hücum ettiğinde, kahraman ve fedakar askerlerimiz karşısında ağır bir yenilgiye uğramış, düşman askerlerinin çoğunluğu öldürülerek kırıldıktan sonra, geri kalanları Cing'deki inlerine kendilerini dar atmıştı. Düşmanlar bundan sonra ikinci bir hücumla geçmek şöyle dursun, kaldıkları yerde bile kendilerini güvende hissetmeyerek gidip Şiho'daki kalelerine sığınmışlardı. İşte bundan sonra, diğer vilayetlerde, özellikle de Urumçi'de yaşayan Çinli ahalî toplu halde İç Çin'e doğru kaçmaya başladı. Bunun en büyük sebebi, Gulca'daki Hayranbağ düşman kalesinin özgürlük savaşçılarımız tarafından tarumar edilmesiydi.

Bu hürriyet cereyanı bize barış ve özgürlük getirerek, milletin hayat şartları da gittikçe iyileşmeye başladı. Eğitim öğretim faaliyetleri bir düzene konuldu ve her vatan evladı kendi okulunda okur oldu. Devlet dini İslam olmakla birlikte, diğer dinlere de yol açılmıştı. Öyle ki, bir gün Merkezi İdare koruma görevlisi babamızın huzuruna gelip "Say boyundaki Rus kilisesinin papazı sizin tarafınızdan kabulü konusunda icazet istiyor" dediğinde, "Hemen müsaade edin, gelsin. Çünkü bunların çorabı bile Lenin'den, Marks'tan daha değerlidir" cevabını almıştı. Babamız papazı kabul edip, isteklerini dinledi, talebini karşıladı ve uğurladı. Bu kilisenin çanlarını eski Çin hükümeti zamanında Kura şehrine götürmüşler. Papaz, onun kendilerine geri verilmesini talep etmişti. Bununla birlikte Çinliler de kendi puthanelerine sahiptiler. Çinli din adamları hükümetin siyasetinden memnun olup, hükümetimize yardım etmekteydiler. Tüccar ve sanayiciler yaptıkları ticaretle doğru orantılı olarak kanunların öngördüğü şekilde vergi ödüyorlardı. Çiftçiler ile hayvancılar öşür ve zekat vererek, zenginler ise başka çeşitli yollarla yeni hükümete destek olmakta, geniş bir işbirliği içinde bulunmaktaydılar.

Sovyet hükümeti, bizim böylesine aydınlık, düzgün, bağımsız bir yolda tökezlemeden yürümemizi istemiyordu. Zira bu yol, bağımsızlık temellerine dayanıyordu ve Sovyetlerin etkisine izin vermemekteydi. Sovyet yanlısı komünistlerin bunu hazmedemeyecekleri, hiçbir hainlikten çekinmeyecekleri anlaşılmaya başlamıştı. Çünkü Sovyet hükümetinin dünyadaki mevki değişikliği, bize karşı tavrının değişmesini de netice vermişti. Bu yılanlar bu yüzden deliklerinden çıkmaya başladı. Bunu sezen babamız, ortaya çıkan şartlar gereği bizzat Güneydoğu Türkistan'a gitmenin gerekliliğine inanarak, 1945 yılının ikinci ayında elinden iş gelen tüccarlar vasıtasıyla öncelikle Doğu Türkistan'ın güneyinden olan gençleri de sefere çağırdılar. Bunlardan 200'den fazla yiğit en kısa sürede atlarıyla birlikte

hazır olmuşlardı. Ne var ki, aynı zamanda buradaki işler de çoğalmış olup, irili ufaklı birçok işin halli babamızın katılımı olmaksızın mümkün olmadığı için, bu planlanan seferin önünde engel teşkil etmeye başladı. Nitekim, şehirde asayiş bozan silahlı eşkıyalar ve hırsızlar türemiş, bunlardan şikayetler gelir olmuştu. Buna karşı derhal tedbirler alınmaya, olaylar bertaraf edilmeye başlandı. Bunlar bir müddet sonra tutuklanarak mahkemeye verildiler ve mahkeme işledikleri suçları itiraf ettikten sonra bunları en büyük cezaya çarptırdı. Sonrasında bu suçlular, baş sakçı idaresi binasının önünde bağlı halde arabalara bindirilip, ön ve arkalarını büyük bir heybetle askerler sarmış olarak etrafa korku saçmak suretiyle büyük caddede yürütüldüler. Bu gösteri yürüyüşü sırasında Gulca'nın Yenişehir bölümündeki köprüden geçildikten sonra Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önüne geldiğimiz bir anda arabadaki suçlulardan biri olan Kutluğ Bokak, arabanın durdurulmasını rica etti ve "Bana Diyanet İşleri Başkanı Halfem Hazretlerini çağırın. İmanımı tazeleyip, bana dua etsin" dedi. Bunun üzerine Halfem Hazret çıkıp onun isteğini yerine getirdi. O sırada kalabalık içinde onun tanıdıkları çıktıkça "Hey falanca, benden razı ol, imanıma tanık ol" diye bağırdı. Onun seslendikleri ise, korktuklarından kendilerini kenara çekip görünmemeye çalışarak gizlendiler. Böylece ana caddeye gidilerek pazarın ortasında duruldu. Bütün halka hitaben bir konuşma yapıldı ve bu konuşmada suça sebep olan bu kötü yolun sonunun ne kadar fena olduğu, insan için en acı, en korkulu durum olan ölümle sonuçlandığı dini bir lisanla anlatıldı. Bu konuşma milletin ekseriyeti üzerinde çok büyük etki yaptı. Sonra gösteri yürüyüşü devam ederek Çin Pazarına varıldı ve orada da durulup toplananlara hitaben benzeri dini bir konuşma daha yapıldı. Kutluğ tanışlarını gördüğünde "Hey falanca" diyerek helallik istemeye devam ediyor, kalabalığın karşısında, arabada bir an olsun kendini kaybetmeksizin sanki padişah tahtında oturuyor gibi oturuyordu. Ne var ki, "Dungan" lakaplı dostu Usman'ın durumu bunun tam aksiydi. Aklı başından her geçen dakika biraz daha gidiyor, görünüşündeki dirilik emareleri gittikçe kayboluyor, adeta sönüyordu. Bu iki ayrı görüntü gerçekten hayret vericiydi. Birisi kendini padişah gibi hissediyor, zira imanına sığınıyordu. Diğerinde ise böyle bir halden eser yoktu. Derken yürüyüşün sonunda Karadöng ile Töpedöng Mahallelerine giden yolların ağzına varıldı ve ön tarafı uçurum olan küçük bir meydana duruldu. Suçlular arabadan indirildi ve kurşuna dizme hazırlıklarına başlandı. Bu sırada Kutluğ, büyük bir kalabalık oluşturmuş olan insanlara hitaben yüksek sesle "Ey millet! Ben Kutluğ, bu yaşıma kadar kötü yolda yürüdüm ve yaptığım kötülükler yüzünden işte en sonunda başımdan oluyorum. Onun için hayatımın şu son anlarında, benim gibi kötü yolda olanlar varsa, onların bu yoldan dönmelerini istiyorum. Son olarak hakkınızı helal ediniz ve imanıma tanık olunuz!" diyerek son sözlerini söyledi. Arkasına baktı ve "Beni kim vuracak?" diye sordu. Naibcan bu işi kendisinin yapacağını söyleyince ona "Eğer infazı sen gerçekleştireceksen, başıma değil yüreğime sık!" dedi. Dimdik doğruldu ve "Lâ ilâhe illâllah" sesleri eşliğinde kurşuna dizildi. Sanki "Vatanımda can verdim" dercesine yerde kollarını iki yana açmış

mağrur bir önder gibi yatıyordu. Arkadaşı Dungan Usman ise, kendinde ayakları üzerinde durmaya, tek kelime etmeye bile mecal bulamayarak diz üstü çöktüğü yerde idam edildi. Mundar olmuş koyun gibi karnı üzerine yığılıp kalmıştı. Kim bilir, Kutluğ'un halkla konuşması, belki de onun son anlarında eriştiği imanına tanıklık edecektir. Zira bu yiğidin bu hali, milleti pek çok etkilemiş, yaptığı hırsızlıkları ve diğer bütün kötülükleri unutturmuştu.

Suçla mücadelenin yanında, azatlık hareketinin askerlerinden düzenli bir ordu kurmak hükümetin olmazsa olmazlarındandı. Askeri üniformalarıyla, at koşumlarıyla aynı görünüşte olan süvari ve piyade birliklerinden müteşekkil bir Bağımsız Doğu Türkistan ordusu oluşturmak amacıyla bütün gruplar canlarını dişlerine takarak gayret gösterdi ve kısa sürede amaca ulaşıldı. 30 binden fazla askere sahip yeni bir Doğu Türkistan ordusu kurulmuştu. Askeriye konusunu düzenli bir şekilde ele almak için sistemli olarak çalışıldı. Mesela, Askeri Lojistik müessesesi kurularak başkanlığına Fahriddin Hoca, başkan yardımcılığına ise Adilşah Abdi getirildi. Her ikisi de iş bitirici şahsiyetler olup, bu vazifeye layıktılar. Bunlar gibi bir başkası da Askeri İşletme'nin başkanı Mevlan Hacı idi. Bu adam, müthiş teşkilatçı bir yurtseverdi. Öyle ki, askeri üniforma ve çizme ihtiyacını karşılamak için halktan ustalarla maddi gelir karşılığında anlaşıp, bunlara işyerleri açmak suretiyle uygun bir ortam hazırladı. Kısa süre içerisinde bu kurum sayesinde askerlerimiz eksiksiz olarak, mükemmel bir şekilde üniformalarına kavuşunca, maneviyatları da yükseldi. İşler böylece bu konuda da yoluna konulmuş oldu. Bu düzenli orduya askeri hakim olarak Şerafiddin Alam görevlendirildi ve kendisine albay rütbesi verildi. Abdurahim Yusuf ise, onun başkatibi olarak tayin edilmişti. Bunların her ikisi de kendi alanlarında uzmandılar. Her alaya, onlar gibi birer imam tayin edilip, bunların yetkileri şer'i ve askeri yönden kesin olarak teminat altına alındı. Böylece bütün alanlara dini danışmanlar yerleştirilmiş, şer'i işler onlar tarafından yürütülür olmuştu. Bütün bu faaliyetler, İslam temelli adalete dayanmakta olup, Doğu Türkistan halklarını asırlardan beri hasretini çektikleri arzulara ulaştırmıştı ve bunlardan herkes eşit olarak faydalanmaktaydı. Gidişat bir tek Sovyet yanlısı komünistlerin hoşuna gitmiyor, bunlar türlü türlü provokasyonlara başvurarak yolunda giden işlere gizliden gizliye engel olmaya çalışıyorlardı.

Yine bu aylarda babamız, Abdukerim'i Gençlik Teşkilatı'nı kurmakla görevlendirdiler. Aynı anda Kadınlar Cemiyeti'nin kurulması görevi de, babamız tarafından aydın Uygur kadınlarından Turanhan'a verildi. Babam, bu kurumların en kısa süre içerisinde tesis edilmesini ve zaman kaybetmeden işe başlamalarını ısrarla talep etmekteydi. Çünkü devir bunu gerektiriyordu. Bunlar sayesinde Doğu Türkistan halkındaki özgürlük bilincinin geliştirilmesi ve gelecek nesiller için uygun zeminin sağlanması amaçlanıyor ve bu yöndeki faaliyetler hızlı bir şekilde devam ettiriliyordu. Yeni teşkil edilen kurumlar arasında Yaralılar Evi, Darülaceze ve Yetimhane de bulunuyordu. Bu cemiyetlerin başkanlıklarına iş bilir yurtseverler getirilerek, yönetim mekanizmaları ellerine verildi. Bu girişimlerin oldukça olumlu tesirleri oldu. Gösterilen çabalar neticesinde Askeri Lojistik dairesiyle an-

laşma yapmak suretiyle askeriye için keçe, urgan, çuval gibi malzemeler temin edilmiş oldu ve iyi bir gelir kapısı açılarak bu alanda da bütün işler en iyi şekilde yoluna sokuldu. Bunun yanı sıra, Darülaceze ve Yetimhane'nin mal pazarında dükkanları vardı. Bunların kiralalarıyla, ayrıca kendileri paralarıyla pazardan deri, yün gibi maddeler alıp sözleşmeler yaparak deri işleme atölyelerine deri satmaya başladılar. İktisadi teşebbüs olarak kurulan bu kurumlar, böylece işlerini yoluna koymuş, gündün güne gelişir olmuşlardı. Bunun beraberinde, halkın sosyal yaşamını rayına oturtmak için bazı nahiye ve vilayetlerde⁹⁹ de teşkilatlanmaya gidilmiş, bu suretle vali ve diğer şehir yöneticileri halkın en sevdiği insanlar haline gelmişti. Öyle ki, mesela Gulca şehrinin valisi Teyip Ahun, Süydün şehrinin valisi Muhammet Şerif Ahun, Çilpanza şehrinin valisi Muhammet İmin Hacı ve Börtala şehrinin valisi Haşım Ahun gibi isimler, halkın içinden çıkmış gerçek vatanseverler, fedakar adamlardı. Ayrıca Çöçek (Tarbagatay) vilayetine vali olarak Kazak Beşbay, vali yardımcısı olarak ise Uygur Kasım Ahun getirildi. O günlerde babam dikkatlerini Altay üzerinde yoğunlaştırmıştı. Bu konuyla ilgili olarak Savan valisi Kalıbek'i görevlendirmiş olup, Osman Batur'dan cevap beklemekteydi. O vakitlerde, yani 1945 yılının Şubat ayı sonlarında Kalıbek gelerek babama Osman Batur'un selamını ilettiler. Kalıbek'in anlattığına göre Osman Batur, "Ben maksadınızı anladım ve size inanıyorum. Onun için, Huda buyurursa, yakın zaman içinde güvendiğim adamlarım yanınıza gelecek ve benim maksadımı da size anlatacaklar" demişti. İşte Altay'la da bir birlik beraberlik tesis edilmeye başlanmıştı. Bu sırada Gulca (İli) vilayeti ve havalisindeki Kazaklar da, kendi güvendikleri adamı vali olarak seçtiler. Künes valisi Cayırbek, Tokkuztara valisi Canbolat, Tekes nahiyesi yöneticisi Madi Akalakçı ve Mongol Kura valisi ise Aşınambal oldu. Buna ek olarak, eğitim öğretim işleri konusunda da işe koyulundu.

O günlerde hala bir yüzbaşı komutasında kendilerini Börtala Araşanı'ndaki Bokambal Korganına (Kalesine) kapatmış Çinli askerler vardı. Bunlar direniyor olsalar da, doğrusu adeta yarı ölü bir durumdaydılar. Ayrıca Yulduz'un Orgay denilen bölgesinde ve Orda Bayınbulak adı verilen mevkide de Yulduz dağı geçidini tutmuş olan düşman askerleri bulunmakta olmalarına rağmen, bunlar dahi morallerini yitirmiş, korku içinde bekliyorlardı. Şimdi bunların da işini bitirmek gerekiyordu. Bu konuda çeşitli fikirler yürütülürken, Künes Kazaklarının Cayırbek ve Erkinbek'in önderliğinde Yulduz'u kendi başlarına alma tekliflerine babamız katılmadılar. Çünkü burada iki toplumun karşı karşıya gelmesi, Moğol-Kazak çatışması olarak milli bir mahiyet kazanabilirdi. Bu sebepten babamız "Onlara elçi göndererek barışla teslim olmalarını isteyelim" düşüncesindeyken, Talat Musabay huzura girip "Bu görevi vatanım için ben üstleneyim" dedi. Bu sözden dolayı babam onun da yurtsever bir insan olduğunu sanmış, ona güvenmişti. Bu kişi böylece, yanına Musabaylar adına onların ticaret ve sanayi işlerini yürüten adamları İlyas Dungan'ı ve birkaç Uygur gencini de alıp, Doğu Türkistan

⁹⁹ Burada İli, Tarbagatay ve Altay Vilayetleri kast edilmektedir.

hükümeti adına elçi olarak yola koyulur. Tokkızırtara, Künes ve Araltepe’de büyük toplantılar düzenleyip, yaptığı konuşmalarla halk üzerinde güven telkin ettikten sonra, Araltepe’deki Torgay uruğuna bağlı Kazakları kendine yoldaş edindi. Sonra, Narat ve Adingir adındaki Kazak yaylalarını dolaşarak, Güney Çapki Yaylasından Yılduz’a geçilen Naratı Dağ geçidinden Yılduz’a inip, Bayınbulak’taki sakçılarla konuşur ve onlara eğer silahlarını bırakıp teslim olurlarsa canlarının mallarıyla birlikte selamette olacağına dair söz verir. Bunun üzerine Vang Cucang silahlarını teslim eder ve onları ağırlar. Şartlar üzerinde anlaştıktan sonra Talat Efendi, silahları kendisiyle birlikte gelen askerlere vererek, bunları Araltepe’ye gönderir. Bu arada onlara “Ben bugün Hutunsumul’a varıp Karaşahar dotayı ile bağlantıya geçmeye çalışacağım. Bu yolla Allah’ın izniyle bunlarla ilgili meseleyi de kendi lehimize olarak hallederiz” der ve bu konuyu anlatan bir de mektup sunar. İşte bundan sonra öğrendiğimize göre, Hutunsumul’a gidip Çinlilere teslim olmuş ve bizlere ihanet ederek Urumçi’ye yerleşmiş.

1945 yılının 4. ayında Gani Batur babamıza gelerek ısrarla Araşandaki Bokambal Korganında bulunan düşmanı yok etmek üzere kendisini görevlendirmesini talep edip, bu görevi alırsa güvendiği insanlardan askeri bir birlik oluşturmak suretiyle onlarla birlikte gidip düşmanı bizzat ortadan kaldıracabileceğini belirtince, babamızı da razı etti. Onun güvendiğim dediği adamlar hep kabadayı ve kumarbaz taifesindendi. Sonuçta Gani Batur, bunların başına geçerek korgana hücum eder. Bu arada bunlardan bir iki tanesi yaralanınca, Gani Batur bunları “Hay ben sizin..” diyerek durdurmaya çalışsa da, kaçmaya başlarlar. Bunu gören düşmanın morali yükselir ve bu sefer o hücumu kalkar. Bu sırada Gani Batur da yara alır. Silah arkadaşları onu bırakıp kaçtıkları için, kendi başına atına yapışır ve atının sayesinde ancak kurtulabilir. Savaşmaya güç yetiremeyen bu adamlar daha sonra kendi halklarını talan etmeye başlayınca, hükümet tarafından silahsızlandırılırlar ve yaptıklarının karşılığı olarak hak ettikleri cezaya çarptırılarak hapse atılırlar. Demek, vatanın hürriyeti için iş başında kötü adamlar değil, iyi insanlar olmalıymış. Bunu kendi gözlerimizle gördük.

Sovyet hükümeti o yıl insanlık için çeşitli tuzaklar kurarak, özellikle Doğu Türkistan halkını kötü yollara sürüklemek maksadıyla, hümanizm maskesi altında türlü türlü ihanet planlarına girişti. SSCB Yüksek Şurası, 5 Mart 1945 tarihinde bir karar ilan etti. Bu karara göre, kim olursa olsun herhangi bir yolla Sovyetlerden ayrılarak başka bir ülkeye geçen herkes, sorgusuz sualsiz geri kabul edilecek ve kendisine iş verilecekti. Gulca, Çöçek ve Altay vilayetlerindeki Sovyet konsoloslukları bu bahaneyle faaliyete başladı. Ulaşmayı düşündükleri maksat, bu sayede savaşta kırılıp tükenen komünizm kölelerinin yerine başka köleler koymaktı. Bu sırada bizim tarafta Doğu Türkistan’ın kuzey vilayetlerinin azatlık hareketi zaferle sonuçlanmış, güneye doğru yönelinmeye başlanmıştı. O günlerde, düşman saflarında yer alan Sofi Ahun, emrindeki yüzden fazla askerle bize katıldı. Bazıları bu adama güvensiz bir nazarla baksalar da, babamız Sofi Ahun’a büyük bir güvenle yaklaşarak onu adamlarıyla birlikte güneye gönderme hazırlıkla-

rına girdi. Bu işleri en kısa sürede halletmek için gerekli levazımatı temin ettikten sonra, Tekes ve Mongol Kura'ya giderek bunlara at bakmışlardı. Arkasında hükümet üyeleri Kasımcan Kamberi, Abdukerim Abbas ve Damla Rozi de vardı. Sofi Ahun komutasındaki askerlerin güney istikametinde hangi dağ geçidinden geçerek hangi yolla gideceğine karar vermek gerekiyordu. Güneye inmek için Muzat Dağ geçidinin ne kadar elverişsiz olduğu herkesçe malumdu. Çünkü Gulca tarafından güneye inilen yerdeki Tamgataş'ta askeri bir istihkam bulunuyordu. En önemlisi de, bu korgandaki düşmanın oldukça güçlü olması, konuşlandıkları yerin askeri açıdan son derece mükemmel olmasıydı. Bu yüzden, Kuçar şehri ile Karabağ'ın ortasında bulunan antik Kızıl kentinin kuzeyindeki demir yataklarını işleten Kayı Köyüne inen Bozkerege'deki gölün kıyılarında yerleşen Akdavan-Karadavan denilen, zorlu ama yine de geçilebilir dağ geçidini kullanma kararı alındı.

Bu 1945 yılının en önemli olaylarından biri de, babamızın Vang Kadır Bağlı olarak adlandırılan meydanda 8 Nisan günü Doğu Türkistan ordusuna tuğ takdim etme töreniydi. Tören tam bir özgürlük havasında geçti. Azatlık uğrunda, vatan yolunda canını kurban veren oğullarımızın kanları ve canları pahasına oluşturulan bu ordu, yeminlerle başını eğdi ve tuğu teslim aldı. Yapılan konuşmalarda pek çok güzel konular yanında, bu mukaddes tuğun Doğu Türkistan'da ebediyen dik durması dilekleri edildi ve tören bu şekilde sona erdi. Bu itibarla meydana "Tuğ Meydanı" adının verilmesi ve her yılın 8 Nisan'ında bayram olarak kutlanması karar altına alındı.

1945 yılının Nisan ayı ortalarında, Kasımcan Kamberileri güneye gönderirken Gulca'nın doğusundaki Cırgalang'a kadar uğurladık. Bundan sonra bunlar Tekes Mongol Kura'da beklemekte olan Sofi Ahun'a katıldılar. Babamız da buraya giderek halka hitaben yaptığı konuşmasına "Mongol Kura'da mücadele esas şimdi başlıyor. Bu sebepten, halkımız tek can, tek vücut olmalı ve kendimize inanarak mevcut bütün imkanlarımızı bu yolda kullanmalıyız" sözleriyle başladı. Bu sırada kalabalık arasından biri çıkarak, tüm kalabalık adına "Biz sizin sözünüze inanıyoruz ve bu sebepten azatlık yolunda malımızı da, canımızı da esirgemeyeceğiz. Ama bütün Tekes halkının gönlünü huzursuz eden bir durum var. Öyle ki, halkımıza zulmeden şungan¹⁰⁰ hala hayatta. Onun için biz kendimizi özgür hissedemiyoruz. Çünkü bu zalim, bütün bu değişimlerden sonra dahi hayatta kalırsa, başımıza yine bela olacaktır. Onun bu meydanda gözümüzün önünde kurşuna dizilmesini istiyoruz" diye talepte bulundu. Binlerce kişi "Şungana ölüm!" haykırılarıyla bu konuda ısrarlı davranınca, halkın talebini karşılamak amacıyla bu adam hapishaneden alınarak meydana getirildi. Bu adama "Adın ne?" diye soruldu ve "Muhammet" cevabı alındı. Babamız bu mübarek ismi işittiklerinde, bütün vücudunda birdenbire müthiş bir merhamet, büyük bir şefkat duygusu hissetti ve halka hitaben "Bu adamın kendisi kötü de olsa, babası iyi biriymiş.

¹⁰⁰ Şungan: (Çince) Amir, yönetici.

Çocuğuna da iyi niyetlerle bu ulu ism-i şerifi koymuş. Gelin, peygamberimizin mübarek isimlerinin hürmetine şunun bir kaşık kanından vazgeçelim” dedi. Halk buna razı oldu, adam da ölümden kurtulmuş oldu.

Mücahitler, 1945 yılı 19 Nisanında iki yüz kişiye yakın bir kuvvetle yola düşerler. Bunlardan yüzden fazlası silahlı askerler, geriye kalanları ise değişik meslek erbaplarıdır. Büyük bir gayretle Tekes ile Mongol Kura’nın doğusunda yer alan Kızıl Kura ve Kuva’ya doğru yönelir, oradan ise Kuştay, Ağyas ve Köksu üzerinden Akbulak’ı aşar, başı bulutlara değen dağların ortasındaki gölün kıyısına inerler. Burada, zamanında Ruslardan kaçan Sayak uruğuna mensup 5-6 Kırgız ailesinin çadırları vardır. Bu yere Yulduz’u aşmak suretiyle gelmek de mümkündür. Bu göl kıyısından ilerlerken, Akdavan-Karadavan adlı zorlu, uçurumlu dağ zirvesi adam gibi yürümeye izin vermeyince, “Bizi çıkmaza soktun” diyerek kılavuz Koşay Batur’un üzerine giderler ve ondan kuşkulanmaya başlarlar. Böylelikle, birçok güçlkle karşılaşmalarına rağmen Bozkerege’yi sağ salım aşıp, birden bire gökten inmişçesine Kayı’da ortaya çıkarlar. Kuçar şehrindeki düşmanlar bunu işitince sokaklarda barikat kurup, hendek kazarak müdafaa hazırlıklarına başlarlar. Buna rağmen, şehirdeki Çinlilerin çoğu Urumçi’ye kaçar. Bay şehri dahi aynı durumda olup, Sofi Ahun’un kuvvetleri sabahın köründe saldırıp şehre girdiklerinde, düşman çoktan şehri terk edip kaçmıştır bile. Bay’da bir iki gün kalır, Usman Damla’yı vali tayin ederek, Yasin Ahun’u sakçı idaresi başkanlığına getirir ve ganimet olarak aldıkları malları tizimini tutmak suretiyle bir yere yığarlar. Halka hitaben Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti hükümeti üyeleri adına bir konuşma yaparlar. Bunun üzerine halkın azatlık duyguları kabarak, insanların içlerindeki bağımsızlık ruhu uyanır ve birçok kişi fedai olarak atlarıyla birlikte gönüllü bir şekilde kayıtlarını yaptırır, askerlerimizin safına geçer.

İşte bu 1945 yılının Nisan ayı sonlarında Altaylı Osman Batur’un silah arkadaşlarından Şemsi ve Latif de Gulca şehrine gelerek, babamıza Osman Batur adına bağlılıklarını bildirirler. Şemsi Batur, Osman Batur’un müracaatını yüksek sesle okuyup ilan ettiğinde, salondaki herkes “Allahu Ekber!” diye bağırır. Başta babamız olmak üzere herkes bu elçilerle el sıkışır, kucaklaşır ve vatanın özgürlüğü için tek vücut, tek can olacaklarına söz verip kaynaşır. O günden başlayarak hep birlikte Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti bayrağı altında toplanılır. Bu vesileyle Osman Batur, Doğu Türkistan Cumhuriyetinin üyesi ve Altay vilayetinin de yasal valisi olur. Bundan sonra elçiler babamızın yanında hürmet ve izzet görerek iki aydan fazla kaldılar, bütün maksatlar üzerinde konuştular ve her iki taraf da İslam’a dayalı bir ittifakla birleştiler. Allah’ın huzurunda “Doğu Türkistan Cumhuriyetini koruyacağız. Uranımız Muhammet’tir” diye söz vererek, memleketleri Altay’a armağanlarla geri döndüler. Bu Kazak Türklerinin milli uranları eski Türkistan hakanlarından olan Alaşa Han’dan kalma “Alaş!” idi. Buraya böyle nara atarak geldiler, ama 1945’ten itibaren Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti bayrağı altında birleştikten sonra bütün Doğu Türkistan Türklerinin birlik beraberlik uranı “Muhammet!” oldu.

Şimdi de güneye doğru ilerlemekte olan Sofi Ahun'dan haber verelim. Halk bunları yol boyunca son derece hararetle karşılar, büyük bir güven telkin eder; vatan evlatları canlarını vatan için, azatlık için feda etmeye hazır olduklarını açıkça bildirirler. Bütün millet “Bizler de sizinle birlikte gelip, düşmana karşı savaşacağız” diye ısrar edince, insanlara durumu uzun uzun izah edip, bu fedailere kendilerini gerek duyulduğu takdirde çağıracakları konusunda söz verip Sayram’a geçerler. Buradaki halk da mücahitleri öncekiler gibi karşılar. Özgürlük savaşçılarımız buradan Yakaarık’a geldiklerinde, başta buranın önde gelen büyüklerinden İbrahim Hacı ve İsmail Hacı olmak üzere herkes tarafından “Vatan için canımız feda” sözleriyle sıcak bir şekilde karşılanırlar. Azatlık için samimiyetle yardımda bulunacaklarını ifade ederler ve İsmail Hacı önlerindeki kaleyi alma konusunda tavsiyelerde bulunur. Buna göre; büyük yoldan değil, Karabağ tarafından varılırsa korgana kuytu yollarla yaklaşmak mümkün olacaktır. Bu yolda rehberlik görevini İsmail Hacı kendi üzerine alır ve askerlerimizi aravula¹⁰¹ götürerek, suyun gürültüsünden faydalanarak su boyunda nöbet tutan askerlere belli etmeden birdenbire saldırarak bunlardan birkaç tanesini ele geçirirler. Geriye kalan askerlerden biri ölmüş, diğeri de kaçarak korgana girmiştir. Düşmanlar, o taraftan tabi ki böylesine ani bir hücum beklemiyordur. Çünkü onlar, eğer bir hücum gerçekleşecekse Muzat yönünden olabilir diye düşünüyorlardı. Hal böyle olunca düşmanlar büyük bir korkuya kapılırlar ve korgan civarındaki muhafızlar dahi kaleye girer, hedeflerini görmedikleri halde etrafa ateş açmaya başlarlar. O sırada İsmail Hacı’nın “Şafak sökmeden önce geldiğimiz yoldan geri dönelim. Ortalık aydınlanınca bizi görebilirler” gibi bir öneride bulunması üzerine, esirler bağlanarak, savaşçılarımız iki adet Alman tüfeği ile dört adet Çin yapımı el bombasını da yanlarına alıp sağ salım Yakaarık’ta bekleyen Sofi Ahun’a ulaşırlar. Allah’tan esir alınan askerler Turfanlı çıkarlar ve kalenin durumu hakkında ayrıntılı bir bilgi verirler. Korganın yüzbaşısının Turfan’ın Karağıca yöresinden olduğu ve Sofi Ahun’la askeri okulda birlikte okumuş oldukları ortaya çıkar. Bu sebepten birbirlerini iyi tanıyorlardı. Bunun üzerine, istişare edildikten sonra düşmanı teslim olmaya çağırmak ve Sofi Ahun adına kefalet bildirmek üzere tekrar korgana gidilmeye karar verilir. İsmail Hoca’ya yoldaş olarak katılanlardan biri de bu defa Gulcalı Kasım Sofi’dir. Bu adam böylesi işlerde oldukça usta ve fedakar biri olup, birçok benzeri başarısı vardır. Sofi Ahun adına konuşma görevi onun için buna verilir. Sonrasında bu adam, gizli yollarla korgana varıp, kuytu bir yere sindikten sonra, ağzını kerney¹⁰² gibi yaparak yüksek bir sesle “Hey Tuniyaz! Sana azat Doğu Türkistan’ın askeri komutanlarından Sofi Ahun selam yolladı” diye bağırır. O ise “Ben inanmıyorum. Ne zaman kendisi gelir de bu sözleri kendi ağzıyla söylerse, o zaman düşünürüm” der. Bu cevap üzerine ertesi gün sıkı sıkıya tedbir alarak, öncelikle Kasım Kçük ve İsmail Hacı gidip durumu incelerler. Bundan sonra Kasım Kçük, Sofi Ahun’u et-

¹⁰¹ Aravul: (Türkistan Türkçesi) Askeri keşif gücü.

¹⁰² Kerney: (Özbek Türkçesi) Uzun bir zurna şeklinde, deliksiz, üflelemeli çalgı.

rafına sakçılar koymak suretiyle muhafazalı bir yere yerleştirip, Tuniyaz'ı çağırarak "sofi" lakaplı bu kişinin geldiğini bildirir. İşte o zaman Tuniyaz korgan duvarlarının deliklerinden "Hey Sofi Ahun, söyle!" diye seslenir. Bunun üzerine ise Sofi Ahun "Ben şu anda azat Doğu Türkistan İslam Cumhuriyetinin güney kuvvetleri başkumandanıyım. Komutamdaki güçlerle seni önünden ve arkandan kuşatmış bulunuyoruz. Onun için seni vatanın azatlığı için teslim olmaya davet ediyorum. Hayatlarınıza zarar gelmeyeceği konusunda İslam hükümeti adına Allah'ın huzurunda söz veriyorum" şeklinde konuşur. Bu sözlerden sonra Tuniyaz'ın bir gün süre istemesi üzerine Sofi Ahun son sözünü söyleyerek "Bir gün çok; sana bir saat süre veriyorum. Zira Muzat'taki kuvvetler bugün korgana ulaşırlar. Bundan dolayı süre sizin için çok değerli" der. Bu sözler karşı tarafa ziyadesiyle tesir eder, aradan bir saat bile geçmeden beyaz bayrak çeker ve teslim olurlar. Böylece bu kan kardeşler, suyun suyla buluşması gibi birleşerek hep birlikte o gün Yakaarık'ta gerçekleştirilen büyük toplantıya katılırlar. Damla Rozi, toplantı münasebetiyle bir araya gelen insanlara ayet ve hadislerden örnekler vererek "Azat Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti, Gulca (İli) vilayetini merkez tutarak üç vilayeti istiklaline kavuşturmuş. Şimdi sıra, Doğu Türkistan'ı bağımsızlık nuruyla aydınlatarak başka vilayetlerimizi de kurtarmaya gelmiştir" şeklinde bir konuşma yaptı. Konuşma sonrasında herkes bir ağızdan "Malımızla, canımızla feda olalım!" diye mücahitlere alkış tuttu. Korganda teslim olanların silahları arasında bir adet "Maksim" marka ağır makineli tüfek, birkaç kasa mermi, altı sandık Çin yapımı el bombası ve bunlar gibi başka askeri mühimmat da bulunuyordu. Bunlar at ve katırlara yüklenerek, 6. ayın 11. günü Yakaarık'tan Karayulgun'a doğru yola çıkıldı. Yol üzerinde Şatıkuduk'ta dinlendikten sonra o gün Karayulgun'da durmazlar ve sabah saatlerinde Cam'a ulaşırlar. Buradan ise Aksu Köhne Şehir'e gitmek üzere ayrılırlar. Sofi Ahun'lar, o gün Aksu Köhne Şehir'i ele geçirir, Aksu'nun en tanınmış adamlarından olan Abdusettarbay Hacı oğlu Şuayp Kâri Hacı'yı vali olarak tayin eder ve diğer nahiyelere de haberciler yollarlar. Böylece etraftaki Müslüman ahali de azatlık için fedai olarak Köhne Şehir'e gelmeye başlar. Bu sırada Çinliler de, Yeni Şehir'in Asuh Kalesine kapanırlar. Burası etrafı hendeklerle çevrili, top, tank gibi modern silahlarla yapılacak bir saldırının dışında bütün hücumlara direnilebilecek, güçlü bir askeri istihkamdır ve düşmanlar buraya sağlam bir şekilde yerleşmişlerdir. Mücahitler yine de birkaç kez hücumu geçer, ancak korganı (kaleyi) ele geçiremezler. Aradan biraz zaman geçtikten sonra düşman casusları, sanki Köhne Şehir'e yonca ve yem götürüyormuş gibi yaparak girip, Sofi Ahun'un askeri gücü hakkında iyiden iyiye bilgi toplarlar. Günlerden bir gün, Çinliler, casusların bipervalığından faydalanarak korgandan çıkarak hücumu geçer ve bizimkileri Tazelanger'e kadar, yani yaklaşık sekiz çakırmılık mesafeye sürerler. Aksu ve Kuçar'daki düşman askerleri, bizim Uygur, Kazak, Kırgız ve Moğol çocuklarımızdan oluşuyordu. Bunlar, kendilerine askeri Sovyet uzmanları eğitim verdiği için epey bir askeri bilgiye sahip olmuşlardı; ayrıca İç Çinli askerlere göre çok daha cengaverdiler. Ayrıca bunların içinde İslam'a dayalı ihtilalimizin maneviyatı harekete geçmemişti. Zira,

Damla Rozi onları dini açıdan etkilemeyi başaramamıştı. Abdükerim ve Kasımcan'ın bu konuya tam bir inançla eğilmemesi, bunun yanında Damla ile sürdürülen işbirliğinin gevşemesi de askerler üzerinde olumsuz bir etki yapmaya başlamıştı. Bunun üzerine bir de Sovyetler mühimmat yardımını kesince, askerlerimiz, tüfeklerinde kullandıkları mermiler bile sayılı hale geldiği için artık cengaver hücumlar gerçekleştirmekte oldukları mevkielede duramaz, Cam'a çekilir, Gulca'ya giden büyük yolu kapatarak burayı koruma altına alır ve acilen Gulca'ya haber göndererek yardım isterler. Sofi Ahun güçleri, tam anlamıyla kuşatma altına alınmamışlarsa da, düşman tarafından üç yönden sarılmıştı. Karşı saldırıya geçmek için yeterli mermileri olmadığı için, son mermilerini harcamadan tutup, düşmanın hücumu geçmesi durumunda onları süngüleriyle def etmeye hazırlanarak siperlerinde müdafaada kalırlar.

Böylesine zor bir duruma düşen askerlerimize yardıma koşacak fedakarların bulunması gerekiyordu. Bu duruma lakayt kalan bazı namertler kendilerini düşündüklerinden, babamız da bu iş için beni layık gördüler. Benim yanımda dini işler sorumlusu Hüsen Kâri Artuşı, hükümet üyesi sıfatıyla müsteşarlardan Münevver Hoca, İmam Turdıkâri ve ayrıca komutan Mirzagül Nasirov da vardı. Nasirov, Çelek asıllıydı ve Sovyet-Alman Savaşında General Sabir Rahimov'un¹⁰³ emrinde astsubay olarak görev yapmış, kendi mesleğini iyi bilen bir yigitti. Bunun yanı sıra yanımızda yardım için Andican¹⁰⁴ Bulakbaşı'ndan Uygur asıllı Satıbalı Eke, Kaşkaderya'dan¹⁰⁵ Koçkarov ve Surhanderya'dan¹⁰⁶ Şadiyev adındaki ataları Uygur olan gençler de bulunuyordu. 1945 yılının Ağustosunda Gulca şehrinin doğusundaki Ravşanbağ'ın yanbaşıdan geçen caddede bir uğurlama merasimi düzenlendi. Babamız burada bir konuşma yaparak halka "Bu sefer, azatlık için çıkılan bir seferdir. Bu iş Huda nezdinde öyle büyük bir iştir ki, bu yolda canını verenler şehid-i âlâ, kalanlar ise gazidir" diye hitap etti. Bu sırada Gulca'da yaşamakta olan Afganlardan Allarasan, çocuğuyla birlikte gelip "Bu sefere ben de çocuğumla beraber fedai olarak katılacağım" diye ağlamaya başladı. Bunun üzerine babamız, çocuğunun küçük olduğunu dikkate alarak, yalnızca kendisine izin verdi. Allarasan'ın babası, I. Dünya Savaşında Afgan hükümeti adına Ruslara karşı savaşan fedailerden olup, şimdi de kendisi bizim için bir fedai olmuştu. Tören sırasında, sefer için atlanan askerlerimizin oluşturduğu safın önünde, bindiği güzel beyaz atıyla küçük kardeşimiz Muhammetyar gidiyordu. Sanki nazar değmişti ki, at tökezleyerek yere yıkıldı. Kendisi de ayağa kalkıncaya kadar baygın yattı. Babamız durumu görüyor olmasına rağmen pek ilgilenmeyecek sözlerine devam etti ve bizi yola uğurladılar. Benim burada bu olaydan söz

¹⁰³ Sabir Rahimov (1902 Taşkent-1945 Dantsig): Özbek asıllı komutan. Muhafız alaylarında tuğgeneral rütbesiyle görev yapmış bir Sovyet kahramanı. II. Dünya Savaşı'nda Kuzey Kafkasya, Beyaz Rusya ve Polonya'da savaşmıştır.

¹⁰⁴ Özbekistan Cumhuriyeti'nin bir vilayeti.

¹⁰⁵ Özbekistan Cumhuriyeti'nin bir vilayeti.

¹⁰⁶ Özbekistan Cumhuriyeti'nin bir vilayeti.

etmemin sebebi, babamızın Doğu Türkistan'ın hürriyeti için çocuklarını bile feda etmeye hazır olduklarını fiiliyatta nasıl gösterdiklerini gözler önüne sermektir. Vatanın işte böylesine bir maneviyatla yoğrulmuş olan evlatları savaşa gidiyor olmasına karşın, bir tane veli çıkıp da “Vay çocuğum!” diyerek arkalarından göz yaşları dökmeydi. Sanki çocuklarını düğüne gönderiyormuş gibi sevinç içinde olan anne babalar, Kadınlar Cemiyeti kâtibesi Turanhan'ın yazdığı “Saldırın, saldırıya uğramayın! Azatlık için vatana olan borcunuzu şerefle ödeyin” sözlerini içeren şiirle birlikte bizleri büyük bir heyecanla yolcu ettiler.

Bundan sonra yanımıza Tekes ve Kızıl Kura'dan Bozkerege'ye giden yolu bilen ünlü kılavuz Koşay Batur'u da alıp, büyük çetinliklerle Tekes'in meşhur yöreleri Ağyaz, Köksu, Kuştay ve Akbulak'ı aşarak göle indik. Burada bir zamanlar Ruslardan kaçarak bu yere yerleşen Sayak uruğuna mensup beş altı Kırgız ailesi yaşıyordu. Ne var ki biz vardığımızda bunların izine bile rastlayamadık. Bu göl, başı bulutlara değen, zirveleri karlarla kaplı dağların tam ortasında bulunuyordu ve yüzölçümü yaklaşık 10-15 murabba çakırımdı (km² K.Ş.). Bu da Tyan-Şan Dağlarının yüksek bölümlerindeki göllerden biri olup, bunun gibi göllere buralarda sıkça rastlanır. Bununla birlikte bu yol, ünlü Muzat Dağ geçidine nispeten çok daha meşakkatlidir. Çünkü, Muzat'tan güney yönüne kış aylarında bile geçilebildiği halde, Bozkerege Dağ geçidinden ancak yaz mevsiminde, o da hava açıksa ve iyi bir kılavuzunuz varsa geçilebilir. Böylesine çetin yollardan atla geçmek biz Türkler için atalardan kalma bir beceri de olsa, arkadaşlarımız zamanın şartları yüzünden bu bölgeyi epeyce unutmışlardı. Bu yolları biraz olsun hatırladıktan sonra, dağ geçidini aşarak, 1945 yılının Eylül ayı başlarında Kuçar ve Bay şehrinin tam ortasındaki Kayı Köyüne gökten inmişçesine sağ salım indik. Sadece, Akdavan'ın tehlikeli, uçurumluk bir yerinde bir tane yüklü atımız uçurumdan düştü. Bundan başka kaybımız olmadı. Bütün Kayı Köyü ahalisi bizi tebriklerle karşıladı. O gün köy sakinlerinden bir iki molla bazı taleplerde bulundu. Köyde kötü ahlaklı bir kadının bulunduğunu ve onu cezalandırmak gerektiğini söylüyorlardı. Biz onlara böyle işleri şer'i hükümler dairesinde kendilerinin halletmesini söylediğimizde, bu hayasız kadının kendilerine boyun eğmediğini, bu yüzden onun taş tutularak recmedilip öldürülmesinin icap ettiğini belirttiler. Biz ise şer'i delillerle ispat olunmadıkça bunu yapamayacağımızı söyledik. Gerçekten de deliller iddiaları ispat edici hüviyette olmadığı için bu kadına yaptıklarına karşılık tazir cezası verilmeyle yetinildi.

Ertesi gün bütün köy halkı toplanarak onlara yapılan konuşmayla “Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti hükümeti Gulca vilayetinde doğdu ve azatlığımız artık Güney Türkistan'a kadar yayıldı, Aksu şehrine ulaştı. Azatlık için canlarını feda etmeye hazır yiğitlerimizle birlikte savaşıyoruz. Onun için, bugünden başlayarak sizler de işgalci ve zalim Çin hükümetinden bağımsızsınız” denilip Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti tanıtıldı ve maksatlarımız açıklandı. Bunun üzerine insanlar “Allahu Ekber!” naralarıyla “Azatlık için canlarımızı ve mallarımızı esirgemeyeceğiz!” diyerek atlarıyla birlikte gelip gönüllü olarak kayıtlarını yaptırdılar.

Bununla birlikte “İmamımızı değiştireceğiz, yüzbaşımızı da değiştireceğiz” gibi taleplerinde ısrarlı davranarak, bizi asıl işlerimizi yapmaktan alıkoymaya başlamışlardı. O gün, Eşan Kâri Cuma namazında verdiği vaazda, imamların ve diğer idarecilerin şer’an yukarıdan tayin edilmeyeceğini, cemaatin kendi imamlarını kendi içlerinden yine kendilerinin belirleyeceğini anlattı. Bundan sonra Kayılı Yunus Damla imam hatip olarak seçildi ve ertesi gün bizimle görüştü. Yanımızdan büyük bir fedakarlık örneği sergileyerek, hangi hizmet olursa yapmaya hazır olduğunu, İslam için içtenlikle çalışacağını söyleyerek, tam bir azatlık ruhuyla ayrıldı.

Geldiğimiz günden başlamak üzere bütün dağ geçitlerine malumat toplamak için aravullar göndermiştik. Bunlardan alınan bilgiler sayesinde, Yulduz üzerinden Kuçar şehrine inilen Tıkmek Dağ geçidinin alt bölümünde bulunan Kân Köyünde, geçidi kapatmış halde bir düşman kuvvetinin mevzilendiği tespit edildi. Böylece arkamızı düşmandan temizlemeden, öne doğru ilerlememizin tehlikeli olacağını dikkate aldık ve Sofi Ahun’a biraz daha sonra gitmeye karar verdik. Bunun üzerine, Eylül’ün 6’sında Kayılı ünlü keskin nişancı ve avcı Tor Ahun ile Sadık Çong, bize rehberlik ederek, bir gecede bizleri durduğumuz yerin doğusunda bulunan Kân Köyüne ulaştırdılar. O gecenin sabahında Kân’ın dar geçidine ulaştığımızda atlarımızdan indik, Kıysang’dan çıkışta atları muhafızlara bıraktık ve yayan olarak kendi başımıza usulca suyun öbür tarafına geçtik. Tam bu sırada bizleri gören bir grup düşman atlısı dağa doğru kaçışıp gitti. Zira bu, onlar için beklenmedik bir şeydi. Tan yeri ağardığında bunlar hiçbir yere gizlenememişlerdi ki, sağ kalanları atlarını bırakmak suretiyle ancak dağa tırmandılar. Bu sırada arkamızda kalanlar da Kıysang’dan çıkarak bizlere katıldı. Böylece, Kân’ın yollarının hepsi bizim elimize geçmiş oldu. Dağa tırmanan düşmanlardan ise çoğu ölmüş, üç tanesi canlı olarak elimize düşmüştü. Bunlardan ikisi Moğol, biri ise Çinli olup, bu Çinli alayın komutanıydı. Bu vahşi zalimler, köy ahalisine alçakça zulmedip, şehvani ve hayvani maksatlarına ulaşmak için halk üzerinde hiçbir cebri, hiçbir eziyeti uygulamaktan çekinmemişlerdi. Ahali, ağlayarak bunlardan çektikleri zulmü ve eziyeti anlatıp, Çinli olanın ölüm cezasına çarptırılması talebinde bulundu. Biz de isteklerini yerine getirdik ve bu zalimi kurşuna dizdik. Diğer iki Moğol asker ise esir alındı. Bunlardan alınan bilgiye göre Kuçar şehrinde bir süvari alayı ile iki de piyade alayı vardı. Silahlarının tamamını Sovyetlerden alıyorlardı ve askerleri Sovyet uzmanları tarafından eğitilmiş Uygur, Kazak, Kırgız ve Moğollardan müteşekkildi. Bizden çok daha eğitimli oldukları esir aldığımız askerlerin verdiği malumatların yanında bindikleri atlardan da anlaşıyordu. Çünkü eyerleri Rus malı olan bu atlar “Yat” dendiğinde yatıveren atlar olup, silahları arasında bir adet “Maksim” marka makineli tüfek, 120 seri nolu 5 havan topu takımı ve bir de 30 seri nolu beşpatlar Sovyet tüfeği vardı. Arka tarafımızdaki Urumçi anayolu açıktı. Biz böyle bilgilere ulaşp, düşmanın hareketlerini gözetlerken, onlarsa bize yaklaşmış ve bizi çember altına almaya başlamıştı. Herhalde düşman da, bizim kendilerine karşı koymak için ne kadar kuvvetimiz olduğunu tahmin etmiş, gücümüzün az olduğunu, onlara nispeten güçsüz oldu-

ğumuzu öğrenmiş olmalıydı. Düşman, hakkımızda topladığı bilgilerden emin olunca yolumuzun arka bölümüne geçmeye yeltendi ve ele geçirmiş olduğumuz Kıysang’a bütün kuvvetiyle hücum etti. O zaman biz de bütün gücümüzü kullanarak düşmana karşı koyduk. Bir iki askerlerine kurşun isabet edince geri çekilmeye başladılar. Bu sırada bizim doktorumuz da şehit düştü. O aynı zamanda katibimizdi de. Adı Sabit olan bu yiğit, Uygur aydınlarından Haşır Efendi’nin oğluydu. Şehidimizi Kıysang’ın sağ tarafındaki dağın eteklerine defnettik. Allah rahmet eylesin. Bunun yanında onbaşılardan Abdulkasım Kence’nin bir askeri ortadan yok olmuş, iki askeri ise yaralanmıştı. Çatışma sonunda düşmanın bir vızvod askerini yok etmiş, on iki askeri ise silahları, atları ve askeri mühimmatlarıyla birlikte ele geçirmiş olduk. O gün bunları ve önceki iki Moğol esiri de yanımıza alarak, geceleyin geldiğimiz yoldan Kayı’ya doğru yola çıktık. Ne var ki yolculuğumuz, iki günlük uykusuzluk ve büyük zorluklarla, çoğunlukla at tepesinde uyumak suretiyle zor geçti. Ben ve Nasirov, uyuyanları kamçıyla uyandırarak yola devam ettiriyorduk. İmam Turdı Kâri de arada sırada at üstünde uyuyordu. Yoldan saptığını görünce atını kamçılıyarak tekrar yola sokuyorduk. Bir süre sonra baktık ki, Turdı Kâri ortalıkta yok. Durum böyle olunca Nasirov’la ben, geldiğimiz yoldan geriye doğru at koşturarak 5-6 kilometre kadar yol kat ettik. Gördük ki bir çiy ağacının altına uzanmış uyuyor. Onu ata bindirerek, birimiz atın iplerinden çekmek birimiz ise arkasından vurmak suretiyle askerlere anca ulaştırabildik. Neden uyumuyor ve yola devam ediyordunuz diyebilirsiniz. Çünkü geceleyin gaflette yakalanırsak düşman bizi çembere alabilirdi. Onun için uyumayarak tünkatar¹⁰⁷ yaptık ve bu şekilde kurtulduk. Tan atıp da kuşluk vakti girince, tehlikeden tamamen kurtulmuştuk. Ağaçlık bir yere gelip de uyuyup dinlenince, hepimiz bayağı kendimize geldik. Böylece işte 8 Eylül gecesi geri dönmüş olduk.

Ertesi gün Kayı Köyü sakinlerinden Sadık Çong, “Öğrenince sizlere bildirmeye geldim” dedi ve Kuçar’dan Ahmet Damla Hacı’nın filanca ahunun evine geldiği haberini verdi. Biz de kendi aramızda istişare ettikten sonra bunun Çinliler tarafından casus olarak gönderilmiş olabileceği kanaatine vardık. Bunun için bütün askerlerimizi Bozkerege tarafında toplayarak, uzaktan toz duman içerisinde biri beş göstermeye çalışarak kendisini yanımıza çağırttık. Adamın ne için geldiğini kesin olarak anlayabilmek için edeceğimiz sözler üzerinde anlaşmıştık. Biraz sonra bu ahunu getirdiler. Baktık ki bu adam, hoş görünlü, ak sakallı, güzel bir sarığı olan, kaftan giymiş, konuşması seri, elinden iş gelebilecek bir adamdır. Bu sebepten, kendisiyle bu işlerden iyi anlayan Eşan Kâri konuştu. Eşan Kâri onu bir sözünden yakalayınca o da doğruyu söylemeye mecbur olarak kendisine amanlık vermemizi rica etmiş. Bunun üzerine Eşan Kâri, “Öyleyse bize İslam dini için içtenlikle doğruyu söyleyeceksiniz. O zaman Azat Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti adına size tabii ki amanlık veririz” demiş. O ise “O halde İslam için

¹⁰⁷ Tünkatar: (Türkistan Türkçesi) Gece vakti uyanık bulunma hali; uyanık kalmak.

doğruyu söyleyeceğim. Gelişimin sebebi sizler hakkında eksiksiz olarak bilgi toplamaktır. Bunun yanı sıra, buradan Kuçar'a devamlı olarak haber ulaştıracak bir adam da bulacaktım. Ayrıca, Muzat Korgani'nda nasıl bir kuvvetin bulunduğu, kimin yönetiminde olduğu dahi öğreneceklerim arasındaydı" diye ifade vermiş. Böylece adamın casusluk için gelmiş olduğu açıkça ispatlanmış oldu. Bu ahunu ne yapacağımız konusunda fikir alışverişinde bulunduktan sonra, Kuçar'a gidip düşmanlara görüp bildiği her şeyi İslam hükümetinin lehine olarak anlatmasını, Bozkerege tarafından gelen askerlerimizin ardı arkasının kesilmediğini, korganda da bizim Muzat üzerinden gelmiş kuvvetlerimizin bulunduğunu ve ayrıca Aksu'ya kadar bütün yolların bizim elimizde olduğunu söylemesini tembih ederek kendisini o gün yolcu ettik. Muhafızların Kızıl'daki dağ geçidinin hangi tarafında, sağında mı yoksa solunda mı olduğunu öğrenmek üzere Sadık Çong'u görevlendirerek, onu da adamlarla birlikte gönderdik. Sadık, bu konuda eksiksiz bir bilgi edinerek, bizleri haberdar etti.

Daha sonra Sadık Çong ile İbrahimcan'a kimsenin Kayı'ya girmesine izin vermemeleri, gelenleri kontrol etmeleri ve asla bizim tarafa sokmamaları görevini verdik. Sadık Çong'un önyayak olmasıyla yirmi kişilik bir gönüllüler grubu atlarıyla birlikte gelerek iki onbaşılık bir birlik oluşturdular. İkiye ayrılan bu 20 kişinin birinin başına Sadık Çong, diğerine ise Pavan (keskin nişancı) Turdı Ahun onbaşı oldu. İbrahimcan'ın askeri danışmanlığını yaptığı bu yeni askerler hemen askeri talime başladılar. Ne var ki, bu fedailerin olan varan bütün silahları üç adet av tüfeği ile süngülerden ibaretti; başka hiçbir şeyleri yoktu. Sovyet yetkilileri bize vaat ettikleri silahları vermiyor, bugün yarın diyerek bizi oyalıyor, istediklerimizi Muzat üzerinden getireceklerini ileri sürüyor, kendilerine gönderdiğimiz adamları boş sözler ve bahanelerle geri çeviriyorlardı. Bu sebepten Sadık Çong'a ancak bir adet Alman yapımı tüfekte 60 adet mermi verebildik. İbrahimcan'a ise kendi otomatik tabancamı vermek zorunda kaldım. Diğerlerine de silah temini konusunda söz verdik.

Derken, 13 Eylül'de Kayı'yı Sadık Çong ve İbrahimcan'a teslim ederek, Aksu istikametine hareket edip, sabah saatlerinde Bay'a doğru yola çıktık. Kestirme yoldan ilerleyerek öğlen sularında Bay'a ulaştık. Valilik binası önünde atları üzerinde saf tutmuş Vali Usman Damla, Sakçı amiri Yasun Ahun ve 500 atlı fedai genç, bizleri "Allahu Ekber!" naralarıyla karşıladılar. Bay ve Kayı'da stokladığımız kumaşlar ile ganimet mallarını, en kısa süre içerisinde Gulca'ya iletmek üzere bizimle birlikte gelen adamlarla Muzat, Yıldız ve başka yollar üzerinden göndermeye başladık. Bu arada bize Kasım Sofi, Kasımcı ve Abdükerim'den acil bir mektup getirdi. Mektupta babamız adına, bizim acilen yetişmemizin istendiği yazıyordu. Ayrıca "Mektupla sorduğumuzda Alihan Töre, bizlere takviye olarak Asılhan'ı gönderdiğini belirtmişti. Biz işte böyle bir mektup almıştık. Ancak, sizler hala gelmediniz. Hemen gelmezseniz, bizim halimiz hiç de iyi olmayacak. Diğer söyleyeceklerimizi Kasım Sofi'den öğrenebilirsiniz" denilmekteydi.

Durum böyle olunca Münevver Hoca'yı Bay'da bırakmak suretiyle 15 Eylülünü Sayram'a geçtik ve oradan da ikinci vakti Yakaarık'a vardık. Yol üzerindeki Uygurlar, özgürlük için büyük bir özveri sergilemekteydi. Bizim ilerlediğimiz yol boyunca sayısız insan, İslam askerlerini küfeler dolusu kavun, karpuz ve üzümle karşılıyordu. O gün Yakaarık'ta İbrahim Hacı Eke'nin mekanında geceledik. Ertesi gün Yakaarık'la vedalaşarak, korgan yönünden değil, doğrudan doğruya güney yönünden Karayulgun'a götüren bozkır yoluyla ilerleyip, akşama doğru yüksek bir moralle gideceğimiz yere ulaştık. Geceleyin Cam'a varıp, Sofi Ahun'larla birleştik. Bunların durumunu öğrenip, bütün olup bitenden haberdar olduktan sonra, o gece Aksu Köhne Şehir'e gitmek üzere yola koyulduk. Yol üzerindeki düşman askerleri, biraz direniş göstermelerine rağmen, 5-6 adamları vurulup ölüp, ani bir baskına uğradıkları için savundukları mevzileri muhafaza edemediler ve Tazelanger'deki düşman birliklerinin hepsi Aksu Köhne Şehir yolunu kapayamadıklarından dolayı Asuk'a kaçtılar. Bizim girişimimizle Aksu Köhne Şehir ikinci defa kurtarılmış oldu. Havalideki Yarbaşı, Avat ve diğer köylere kadar giderek, oraları da Çinli muhafızlardan arındırdık. Bizleri Doğu Türkistan hükümeti tarafından buraları da azatlığa kavuşturmak üzere Gulca'dan gönderilen yeni kuvvetler olarak tanıttıklarında, bütün Uygur halkı, hürriyet mücadelesinde canlarını feda etmeye hazır olduklarını her yerde açıkça ilan etti. Ancak, bu azatlık mücadelesi cereyanının Güneydoğu Türkistan'da hızla yayılmasından ve kuvvetlenmesinden korkan Stalin'in siyaseti, artık Çinlilerinkiyle kesişir olduğu için, iyiden iyiye aleyhimize olmaya başlamıştı. Çünkü yalana dayalı komünist Sovyet hükümeti bize vaat ettiği silahları vermekten vazgeçerek bizi aldatmıştır. Durum böyle de olsa, bütün imkanlarımızı kullanarak korgan içindeki düşman noktalarını tespit edip, buraları havan topu ve mevcut diğer silahlarımızla vurmaya başladık. Hasma böylece ağır bir darbe indirerek, onu kale surlarından kale içine düşürdük. Bu sırada sayılı mermimiz kaldığı için hücumu devam edemeyerek, mermi getirmek üzere birkaç kişiyi Muzat'a gönderdik. Bunları yine boş vaatlerde bulunmak suretiyle geri çevirmişler. Yine de halkımız bizimle beraberdi. Çevreden her gün yeni fedailer gelir, kaleye hücum etmek arzusuyla kale etrafındaki hendekten geçmeye çalışır, fedakarca bize yardımda bulunurlardı. Sonunda bir gün Mahmut Ahun isimli bir adam geldi ve "Asuk'un Köhne Şehir'e çıkış kapısını alttan ateşe verebiliriz. Zira bunu iç taraftan kesekler dizmek suretiyle kapatmışlar. Bu taraftan yanaşarak tutuşturabiliriz. Bu işi hürriyet için ben yapabilirim" diye fedakarca bir teklifte bulundu. Böylece, yangın çıkarmak üzere bir çuval pamuğa yeterli miktarda lamba yağı emdirildi ve çuvalı hendekten geçirmek için kalabalık gruplar halinde "Allahu Ekber!" sesleriyle bu kapı dışındaki bütün kapılara hücum ediliyor gibi yapıldı. Bu şekilde düşmanın ilgisini kendi üzerimize çekmiş olduk. Bu fırsattan faydalanan Mahmut, hendekten geçerek kapıyı ateşe verdi. Şaşkınlığa düşen düşmanlar, yanan kapının yanına geldiklerinde, askerlerimizse başka bir taraftan surlara merdiven dayayıp tırmanmaya niyetlendiler. Yukarı çıkarlarken aşağıda onları koruyacak olan hendek suyu derin olduğundan, merdivenlerin ucu yere değdirilip de destek

olacak yer bulunamayınca, geri çekilmek icap etti. Harekat sonunda on iki askerimiz yara almıştı. Bunların başında onbaşı olarak görev yapan Gulcalı Özbeklerden Abdusamet isimli yiğit ise ağır yaralanmıştı. Aksu Köhne Şehir’de vefat edince onu şehir mezarlığına defnettik. Kalabalık halkla kaleyi ele geçiremeyince, onları ancak kaleye yaklaştırmayarak koruyabildik. Mahmut Ahun da sağ salım geri döndü. Ancak bu adam, başka bir teklifle daha gelerek, fedakarca barut koyarak kapının altında lağım açabileceğini söyledi. Her gün yanımıza gelirdi. Ona keşke patlayıcı madde verebilseydik! Sonunda Kasımcı ve Abdükerim’le istişare edip son çare olarak Muzat’tan tekrar cephane talep etmeye karar verdik. Aksu’nun kervanbaşlarından Kerim Ak ve Kasım Sofi, yarım kilo trolit, 2000 adet tüfek mermisi talebiyle ellerinde vekaletname hızlı yürüyen katırlarla birlikte oraya vardıklarında, burada kimseden eser kalmamış olduğunu görürler. Herkes Tekes’e göç ederek ortadan kaybolmuşlardır. Geriye ancak üç dört Kırgız asker kalmış. Onlar da dağ keçilerini avlamak suretiyle yiyip içip yatıyorlarmış. Yanlarına gelen bizimkilere geldiklerini onaylayıcı bir belge yazıp vermişler. Bundan sonra, komünistlerin kendi maksatları uğruna Doğu Türkistan halkını tekrar kurban etmek istedikleri açıkça belli olmuştu. Çünkü ihtilalin ilk günlerinde, yani 1944 tarihinde vaat ettikleri şeyler bulunduğu için büyük bir ihtiyatla iş görmüş, ancak 1945 yılına gelindiğinde bu siyasetleri değiştirmiş, başka bir şekil almaya başlamıştı. Bütün bunları hatırlayıp, şimdi ne yapmamız gerektiğini düşünüyorduk. Bu sırada, bildirildiğine göre, bizim ön saflardaki askerlerimizin yanına beyaz bayrak çeken bir kişi gelmiş ve bağırarak “Ben sizlere elçi olarak gönderildim. Kabul ederseniz hemen surlardan aşağıya inip yanınıza geleyim” demiş. “Bize getirdiği bir haber varsa gelebilir. Ama gözlerini bağlasın, öyle gelsin” cevabını gönderdik, askerlerimize uyanık olmalarını tembihledik ve biz de görüşmeye hazırlandık. Adam, urganla surlardan inip bize yazılan mektubu askerlere göstermiş ve sudan geçerken ıslanmasın diye kağıdı bir şişeye koyup ağzını kapatarak boynuna asmış. Giysilerini çıkarmak suretiyle su dolu hendekten geçince, bizim askerler onu ellerinden tutarak sudan çekip çıkarmışlar. Biraz sonra giysilerini giymiş ve gözleri bağlanmış halde huzurumuza girdi. Gözlerini çözüp de bizi görünce selam verip saygılarını sundu. Biz de elçiye oturmasını rica ettik. Oturduktan sonra önce mektubu şişeden çıkardı ve yerinden doğrularak bize sundu. Mektupta şöyle yazıyordu: “Başkumandan Kurbancan’a malum olsun ki, yardım kuvvetleri bugün yarın Kaşgar’dan gelip bize katılacaklar. Urumçi’den ve daha içerilerden yola çıkan askerler ise havadan ve karadan her an yetişmek üzereler. Onun için size bugün ve yarına kadar silahlarınızı teslim etmenizi öneriyoruz. Sizlerin hepinizin yanısıra size sonradan katılanlara da güvenlik vermeyi garanti ediyoruz. Bu hususlardaki şartlar üzerinde anlaşmaya hazırız. Şav sicang (general), 1945 yılı 10. ayın 3. günü.”

Buna cevaben yazılan mektupta ise şöyle denilmiş ve teklif geri çevrilmişti: “General Şav sicang! Bizde sizin söylediğiniz gibi başkumandan Kurbancan diye biri yok. Onun için ben, başkumandan Sofi Ahun, sizlere iki gün mühlet veriyoy-

rum. Bu süre içerisinde şehrin hangi kapısından çıkarsanız çıkın sizi Kaşgar'a veya Kuçar'a kendim uğurlayacağım. Başkumandan Sofi Ahun, 1945 yılı 10. ayın 3. günü."

Bizim buraya gelip de Asuk'u kuşatma altına almamızın üzerinden 16 gün geçmişti. Bu süre zarfında üç ayrı şiddetli hücum gerçekleştirip surlar civarındaki sokakları ele geçirmiş ve böylece düşmanın gündüzleri bizlere ateş açmasına imkan vermemiştik. Bu sebepten düşman surlardan çıkıp bize hücum etmeye cüret edemiyordu. Böyle bir kuşatma sonucunda Asuk Kalesinin düşeceği ve Aksu vilayetinin kurtarılacağı belli olmuştu. Bize ihanet eden Sovyetlerin yalana dayalı komünist hükümeti, düşmanı koruyarak, bizleri ve bize yardım için gelen Uygurlardan Koçkarov ve Nasirov'u acilen Muzat'a çağırdı. Çağrı mektubunda kısaca "Sizlerin yaptıklarınız hakkında önemli bir toplantı gerçekleştirilecek. 5 Aralık, İskender" diye yazıyordu. Bu düzenbazın kim olabileceğini araştırdık. 1944 yılı sonunda kazandığımız nefir-i âmm zaferinin ardından babamız Aleksandr'ı başkumandanlıktan azledip, bütün askeri yetkileri kendi eline alınca Ak Rus generali Polinov'u da genelkurmay başkanlığına tayin etmişlerdi. Bu adam da işte o zaman Polinov'a danışman olarak gönderilmiş. 5 Aralık günü güzel ümitlerle yanına gittiğimizde ilk olarak benimle yüz yüze görüştü ve bana "Şimdi bütün dünyada savaş bitiyor ve barış sağlanıyor. Silah sesi nereden gelirse gelsin İngiltere ve Amerika'nın kulağına gidiyor. Bu yüzden artık biz de barıştan yanayız ve böyle işleri barışçı müzakerelerle halletmek gerektiğini düşünüyoruz. Bu noktadan baktığımızda, bizim tarafımızdan gönderilen subaylarla silahların bugünden itibaren burada kalmasına karar verdik" dedi. Sözü bitirdiğinde sözünü ettiği kişiler arasında Nasirov'un da olduğu anlaşıldı. Bunun üzerine hemen yerimden kalkarak "Bizi buraya bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti hükümeti gönderdi ve bu yüzden bize Doğu Türkistan hükümetinin talimatı gerektir" dediğimde Nasirov da "Töre Atamın şahsıma yönelik bir emri olmadıkça, benim buradan ayrılmaya hakkım yok" diye söze karıştı. Düzenbaz İskender ise etrafına bakınarak suskunluğunu bozdu ve "Alihan Töre'nin emrine karşı değilim" dedi.

Böylece derhal geldiğimiz yoldan yalnız kalmış olan Sofi Ahun'un yanına dönmek üzere yola koyulduk. Kızılbulak'a gelip de atlarımızı dinlendirip, kendimiz için de çay kaynatıp içerken kendi aramızda teessüf ve üzüntüyle bu duruma karşı nasıl bir tavır almamız gerektiği üzerine konuşuyorduk. Bu sırada ağlayacak duruma gelmiş olan Abdükerim "Tarihten de bellidir ki, birilerine güvenerek yapılan ihtilaller hep böylelerine kurban gitmiştir. Bunun sebebi nedir dersiniz, işte benim fikrim. Bu durum, ihtilaldeki hedefimizin komünizm aleyhtarlığı olmasından ileri geliyor diye düşünüyorum" diye konuştu. Ben de tarihi hatırlatarak "Çarlık hükümeti kaç defa azatlık hareketlerimizi bastırmasının yanında, Gulca Sultanlığını işgal ederek, 9 yıl sonra onu Çin'e satmış, binlerce insanı kendi topraklarına göç ettirmek suretiyle özgürlük savaşçılarının da kökünü kazıdı. Tarihten de görüldüğü gibi bunlar, işgal ettikleri Türkistan ülkesini halkıyla birlikte köle olarak tutmak istemektedir ve bu sebepten Doğu Türkis-

tan'da bağımsız bir devletin kurulmasına da hiçbir şekilde müsaade etmeyecektir" dedim. Bunun üzerine Kasımcın ayağa kalkarak "Komünist olmayı bırakın, Ruslaşsanız bile gerçekleşmeyeceği belliydi. Buna rağmen atalarımızın 'Ümitsiz şeydandır' dedikleri gibi, dünyada baş gösteren büyük değişimler bize de tesir ederse bu şaşılacak bir şey olmaz. Önümüzde mücadele dolu günler var" dedi ve her şeye rağmen ümitle Kızılbulak'tan Aksu'ya doğru yöneldik. O gün Karayulgun'a ulaşınca burada atlarımızı dinlendirdik ve kendimiz de biraz uyu-yup tekrar yola çıktık. Gece boyu yol kat ederek 10 Aralık gecesi Asuk'u kuşatma altında tutan Sofi Ahun'a ulaştık.

Sofi Ahun olup bitenler hakkında bilgi verdi ve şunları anlattı: "Bugün saat on sularında bir uçak gelerek tepemizde birkaç daire çizdi. Sonunda en sondaki safta yer alan askerlerimizin üzerine iki çuval attı. Bunları alıp açtıklarında içlerinin para dolu olduğunu görmüşler. Tabi bunu gören askerler de deste deste paraları kendi aralarında talan etmişler. Bu haber ön saflardaki askerlere ulaşır da onlar bundan pay alamadıklarına üzülmüşlerken, uçak tekrar ortaya çıkmış ve arka saflara bir çuval daha atmış. Bunu gören ön saflardaki askerlerimiz korudukları mevzileri bırakarak çuvala doğru koşmuşlar. İşte tam bu sırada düşman askerleri ellerinde meşalelerle gelerek bizim istihkama yakın duran ön saflarımızdaki mevzileri ateşe verip, yerle bir ettikten sonra geri döndüler. Böylece saflarımız oldukça geriye sürülmüş oldu."

Bu mevziyi ele geçirmek kolay olmamıştı. Burası çok büyük önem taşıymaktaydı. Kaleyle aramızda suyla dolu hendekten başka bir şey yoktu. Geceleri burada durup, bizimkilerin korganın içindeki tanışlarına isimleriyle sesleniyor ve teslim olmaya davet ediyorduk. Ayrıca burası bizim durduğumuz yere çıkılan kapının tam karşısında olduğu için, çıkıverip karşı hücumla geçemiyorlardı. Demek ki, deminki büyük düzenbaz bizi buradan boşuna çağırmamış. Çünkü, Azat Doğu Türkistan İhtilali başladığından beri hiçbir yerde yenilmeyerek yüce bir ruhla ilerlemekte olan bu gücü kendi lehlerine olarak durdurmaları, mahvetmeleri gerekiyordu. Ak it ile kara itin işbirliği yaptığı artık açıkça belli olmuştu. Yoksa bunlar bizim Muzat'a gittiğimizi nereden bilebilirlerdi? Belliydi ki, Sovyet istihbaratı Çinlilere bilgi sızdırmış, bunlar da gidip gelişimizin en az yedi sekiz gün süreceğini tahmin ederek bizim yokluğumuzdan faydalanarak Sofi Ahun'a baskın yapmayı planlamışlardı. Bizim 10 Aralık'a kadar gelemeyeceğimizi düşünüyorlardı ama biz yetişmiştik. Tan yerinin ağarmasıyla bize hücum edip, Asuk anayolu tarafından, tam karşıımızdan üzerimize gelmeye başladılar. Bizim makineli tüfekçilerimiz ise büyük bir gayretle onları üzerlerine çekip, her iki taraftan gelen hücumu da def ettiler. Sonrasında mermileri biten makineli tüfekçilerimiz tüfeklerini omuzlarına asarak bizim bulunduğumuz tarafa doğru geri çekilmeye başladılar. Böylece merkezde konuşlanmış olan askerlerimiz çemberde kalırken, biz ise atları mezarlığa çektik. Asuk mezarlığının bitki örtüsü bize büyük avantaj sağladı. Çünkü düşman, çıplak araziden mezarlığa girmeye çekiniyordu. Afgan asıllı Allarasan büyük bir gayretle çember altında kalan askerlerimizi kurtardı. İki

şehit verilmiş olup, diğerleri sağ salım bize katıldılar. Sonunda mermi yokluğundan dolayı çaresiz Tazelanger'e çekildik. Tazelanger'e vardığımızda Köhne Şehirdenkilerin bizden önce buraya gelmiş olduklarını gördük. Bunların arasında Aksu Köhne Şehir valisi Şuayip Kâri Hacı, Mahsum Damla ve Abbas Damla da vardı. Bunları ve mallarıyla birlikte hapsedilen Gulcalı tüccarları, yaralı 16 askerle beraber Muzat'a doğru yolcu ettik. Düşman Tazelanger'e hücum etmeye cesaret edememişti. Bizlerde de karşı saldırıya geçmek için cephaneye bulunmadığı için, 1945 yılının Aralık ayının 12. günü Muzat yönünde yola koyulduk. 16 Aralık'ta artık Muzat'taydık. Bay valisi Usman Damla, Sakçı idaresi amiri Yasunhan, Yakaarık'tan İbrahim Hacı, bunların yanında Bay'ın gönüllü silahsız askerleriyle birlikte bine yakın kişi, bizim korumamız altına girmek üzere burada toplanmış. Biraz yukarıda Kayı'yı İbrahimcan ile Sadıkcı'ya emanet edip Aksu'ya geldiğimizi yazmıştık. İstişare ettikten sonra Nasirov'u geldiği yer olan Bozkerege'ye geri gönderdik; onunla beraber oralardan gönüllü olarak gelen 500 kadar kişi de gitti. Acilen Gulca'ya gitmek ve durumu bildirerek askerlere kalın giysiler getirmek gerekiyordu. Zira Aralık ayının ortalarında Muzat'ta yazlık giysilerle dolaşmak oldukça zordur. Bu sebepten Gulca'ya her şekilde benim gitmemin uygun olacağı kararlaştırıldıktan sonra, iki yiğitle birlikte hemen yollara düşerek 1945 yılı 21 Aralık'ta akşam saat 7-8 sularında Merkezi İdareye ulaştım ve acil haberi babamıza ilettim. Bunun üzerine babamız İshakbek'i çağırarak onu sıkı sıkıya "Yarımdan tezi yok askerlere hemen üst baş ulaştırın ve gönüllü fedaileri Tekes Alaylarına yerleştirmek suretiyle geriye kalanları sağ salım Gulca'ya yollayın. Çünkü bunların arasında memleketlerinin itibarlı adamları ve azatlık yolunda canlarını mallarını esirgmeden hizmet eden yurtseverler bulunuyor. Onun için bizim onları her şekilde himaye etmemiz gerekir" diye tembih etti ve gönderdi.

O günlerde başta Rahimcan olmak üzere, Ahmet Efendi, Abulhayır Töre, Dungan Kerim Hacı gibi isimler Urumçi'de barış müzakerelerine katılıyordu. Babamız ise sadece sulhun maddelerine değil, böyle herhangi bir anlaşma yapmaya bile karşıydılar. Çünkü hain Sovyet komünistlerinin yaptığı hileler, çevirdikleri dolaplar açıktan açığa görünmeye başlamıştı. Bu oyunlara içimizdeki komünizm ve Sovyet yanlıları da katılıyor, Sovyet Konsolosluğunun girişimlerine köleler gibi boyun eğiyor, kendi kaderlerini bunların eline teslim etme konusunda adeta acele ediyorlardı.

1946 yılının ortalarında Vekiller Ömeği¹⁰⁸ Başkanı Rahimcan'ın yerine Ahmet Efendi geçti. Bunun yanı sıra ben de Askeri İdarenin boş bulunan makamına tayin oldum. Bu sırada Kasımcı Kamberi ve Abdükerim Abbas da gelerek, her biri kendi makamlarına yerleştiler. Buna göre Abdükerim Propaganda Daire Başkanı, Kasımcı ise Askeri Mahkeme Reisi oldu. Bizimle birlikte gönüllü olarak güneye gelenlerin binek atları kendilerine ait olduğundan, bunlar her gün Askeri İdareye gelip dilekçe veriyor ve atlarının geri verilmesini talep ediyorlardı. Bunla-

¹⁰⁸ Ömek: (Uygur Türkçesi) Grup, ekip, heyet.

rın talebi haklı bir talep olduğu için hepsinin dilekçesine “Sahibine geri verilsin” ibaresini koyarak imza attım. Neticede hepsi evlerine atlarıyla dönmüş ve böylece ziraat faaliyetlerini aksatmamış oldular.

Sovyetler, işte bu 1946 yılının kış aylarından itibaren Doğu Türkistan’ın azatlığı için verilen mücadelenin yönünü değiştirmek amacıyla iktidardaki ne söylese-ler yerine getirecek makam sevdalısı, vicdansız adamları kullanmaya başlamıştı. Nitekim bunlardan Konsolosluğun kapısına yüz sürüp “Ne gibi bir hizmet olursa, baş üstüne yerine getiririz” diye yaltaklanan Gulca şehri valisi “Ben Tarançiyım” diyerek etrafına genç yaşlı birçok insan topluyor ve onları Sovyet vatan-daşlığına davet ediyordu. Hakimbek Hoca da bunlar arasına katılmıştı. Babamız ise, yapılan büyük toplantılarda bunlar gibi kendi vatanlarına ihanet eden adamlardan bahsederken “Vatanın özgürlüğü için üzerinde ‘Lâ ilâhe illâllah’ yazan Doğu Türkistan bayrağı altında hepimiz kasem etmişiz. Kim bu kasemi bozar da Sovyet vatandaşı olursa, kıyamette komünist bayrağı altında dirilecektir. Kasemlerini bozmayanlar ise ‘Lâ ilâhe illâllah’ yazılı bayrağımız altında gözlerini açacaklar” diyordu.

Babamızın kesin olarak Sovyet Konsolosluğunun Doğu Türkistan’da yerli aha-liyi kendi vatandaşlığına geçirmesinin karşısında olması ve halka hitaben yaptığı yukarıdaki gibi konuşmaları neticesinde halkın ekseriyeti bu vatandaşlık işinden vazgeçince, konsolosluğun faaliyetleri de akim kalmış oldu. Durum böyle olunca düşüne düşüne bazı vicdansızları buldular. Kendilerine hizmetçilik etmeye hazır olan, hizmet etmek için Rus olsun Çinli olsun ayırmayan, yeter ki makam olsun diye vatanlarını, milletlerini satan Hakimbek Hoca’yı ve bunun gibi birtakım bölge milliyetçisi bencilleri türlü yollarla kendilerine uşak ettiler. Bunlardan Ziya Samedi, Haşır Vahid gibi Stalin ümmetleri, sanki Konsolosluğun kapısı önünde nöbet tutuyorlardı. Bunlara hizmetleri karşılığında makamlar verilmekte, Sovyet vatandaşlığına geçmeyenlere göre kendilerine imtiyazlar bahşedilmekte ve diğer makam sevdalıları da bu şekilde kendi taraflarına çekilmekteydi. 1945 yılının sonlarından itibaren Moskova üzerinden Sovyetlerin değişik “-istan”larından her sahaya milliyetçi sıfatıyla birçok GPU’cu gelmeye başladı. Birdenbire bütün sa-halara bunlar yerleştiler. Aralarında Özbekler, Ruslar, Uygurlar ve Kırgızlar vardı. Sadece Ali Efendi adındaki adam Kazak Tatarı’ydı. Bunlardan askeri danışman Vladimir Stepanoviç Kozlov işlerini yeni geldiğinde bir ailenin yanında kalarak sürdürdüyse de, sonradan Gulca’nın Yeni Şehir kesiminde “2. ev” adı verilen müstakil bahçeli bir eve geçti. Bu sahtekar, son zamanlara kadar babamızla işbir-liği içindeymiş gibi yaparak ihtiyatla hareket etmesine rağmen, 1946 yazından itibaren tavırlarını ustaca değiştirmiş olarak babamıza dolaylı yollardan öneri me-sajları göndermeye başladı.

Bir gün Muhsin Efendi’nin yanıdaydım. Kozlov da geldi. Oturduktan sonra “Alihan’a hayret ediyorum. Gidilecek doğru yol dururken, dar sokaklara saparak kendine eziyet ediyor. Herhalde ne demek istediğimi anlamışsınızdır” dedi ve kalktı gitti.

Babamızın Sovyet Konsolosluğunun insanlığa aykırı hareketlerine karşı yaptığı konuşmalardan sonra insanlar Sovyet vatandaşı olmaktan vazgeçince, konsolosluğun işleri de yürüyemez olmuştu. Bunun üzerine uygulamaya koydukları başka bir kirli plana göre, devreye başta vicdansız, egoist, makam düşkünü Hakimbek Hoca olmak üzere kendilerine Uygur vatanseverleri diyen, “Biz alemin sahibi Tarançılarız!” diyerek böbürlenip gezen, kendilerine gelecek fayda veya zararları dahi hesaplamayarak konsolosluğun dediklerini yapan adamlar girmişti. Bunların önde gidenleri sözde aydın Haşır Vahid gibi adamlardı. Bu sıralarda Ahmet Efendi Vekiller Ömeği üyesi, Rahimcan Sabir Hacı ise ömeğin başkanıydı. Babamız bunları tayin ederken, onların milli bir hissiyatla davranacağını ummuştu.

Amaçlarına hizmet etmeye devam eden Sovyet Konsolosluğu, ortaya Doğu Türkistan hükümetine muhalif güçler çıkarmak için türlü fitneler yayarak Doğu Türkistan halkları arasındaki birliği bozmaya başladı. Öyle ki, Tarançıların içine “Bir Andicanlı neden size lider olsun?” diye bir ateş atarken, Kazaklara gidip “Buraların yöneticisi sizlerden biri olmalı” diyerek fitne sokuyor, azatlık mücadelesini parçalamaya çalışıyorlardı. Böylesi bozgunculuk faaliyetleri neticesinde ortaya kısa zaman içerisinde makam düşkünü, kendinden başkasını düşünmeyen insanlar çıkmaya başladı. Zira bunların pek çoğu Sovyet vatandaşı oluvermişti bile. Vatandaşlığa geçmeyen, ancak Rahimcan, Kasımcı, Nuriddinbek, Muhiddin Kanat ve bunların yanında bir de bu hatıraları yazan ben Asılhan kalmıştık. Ahmet Efendi bu konuda hiç ağzını açmıyor, durumundan memnun görünüyordu. Geriye kalan Uygur gençleri, Sovyet vatandaşı olup tatlı tatlı komünist bir Uyguristan kurma hayallerine dalmış, hükümetimizin siyasetine düşman gözüyle bakmaya başlamışlardı. Ahmet Efendi ve Abdükerim bunları görmezden geliyorlardı. Babamız oturdukları mevkide olup biten her şeyden haberdar oluyor ve bu duruma bir çare arıyorlardı. Ancak o günkü komünizme inanan Uygur gençlerinin güvendikleri tek adres hala Sovyet yalancılarıydı. Çünkü bunlar oraya yöneldikçe kendilerine zehirli yemler saçılmaktaydı. Onun için bu komünizm taraftarları, “Doğu Türkistan’ın özgürlüğü ülküsü, temelini Panislamizm ve Pantürkizm’den alır” diye kendilerini paralıyor, Sovyet nakkaresi eşliğinde oynuyorlardı. Dönemin Eğitim Bakanı Seyfiddin¹⁰⁹ gibi adamlar da, kendilerine Uygur aydını diyen boğaz düşkünleriyle birlikte komünizm felsefesini överek Stalin’in sadık ümmeti arasına katıldılar. Bu 1945 yılının Ocak ayında Sovyetlerden gelip her sahada söz sahibi olanlardan biri olan meşhur hain Mansur Efendi de Çöçek valiliğine yerleşti. Bu Stalin ümmeti, komünist felsefeyi türlü metotlarla bezeyip süsleyerek güzel göstermeye başlamışlardı.

Bir gün Abdükerim yanıma gelerek bana bir broşür gösterdi. Broşürde babamızın Çöçek’e gittiklerinde söyledikleri, yaptıkları konuşmalardan parçalar yazılı olmakla beraber, Mansur Efendi bunlara övgüler yağdırırken, istediği sözleri

¹⁰⁹ Seyfiddin Azizov: Şen Şi-tsay döneminde Sovyetlerde okumuş, sonradan ise uzun süre Komünist Çin’e hizmet etmiştir.

kendine göre yorumlayıp çürümüş enternasyonal gayelerini de aralara sıkıştırıvermişti. Abdükerim ise bu fikri methederek “O güçlü bir teoriysen” dediğinde, kendisiyle görüşüp görüşmediğini sordum. Cevaben “Hayır, görmedim ama kitaplarını okumuştum” diyerek kendisini takdir ettiğini belirtti. Ben Abdükerim’i çocukluğumdan, gençliğimden beri tanıyordum. Babası Haşım Aksakal¹¹⁰ ile benim babam eskiden beri ilişki içinde olup, aralarında ta Karakol’dan başlayan bir gelip gitme vardı. Gulca’da da birkaç kez bizim evde bulunmuştu. Bu yüzden babamız, Abdükerim’e samimiyetlerinden dolayı bazen bağırıp çağırır, bazen azarlayarak iş yaptırır ama kendisine güvenirdi. O da önemli bir haber olduğunda hemen babamızı bilgilendirirdi. Bir gün gelip bana “Siz dikkatli konuşmayı öğrenin” deyiverdi. “Hayrola?” diye sorduğumda “Bu sıralar Töre Atamın yanında kiminle konuştunuz?” dedi. Düşündüm ve buldum. Günün birinde babamın huzuruna girdiğimde kendisi Polat Ahun adlı biriyle oturup konuşuyorlardı. Burada sözü uzatmayayım da ne dediğimi söyleyeyim. Ben de söze girdim ve “Bizi de Hoca Niyaz gibi aldatmazlarsa iyidir” deyip oradan ayrıldım. Polat Ahun bu sözümü Konsolos yardımcısı Borisov’a yetiştirmiş. Bunun üzerine Borisov ile Hakim Cebbar, Abdükerim’i beni uyarması konusunda görevlendirmişler. Bunu bana Abdükerim’in söylemesini samimiyetine bağladım. Ayrıca Ahmet Efendi ve komünizme inanan diğerleri benim amacımın vatanın özgürlüğü olduğunu bilir ama yine de bana sempati duyarlardı.

Abdükerim 1946 yılı 5. ayının 5. günü yanıma gelerek beni yine bir konudan haberdar etmek istedi. Endişe içinde şöyle konuştu: “Bugün Çığlık Mazar’da kum seyli¹¹¹ başlayacak. Çok kalabalık bir halk kitlesi bu münasebetle bir araya gelecek. Ancak aralarında ‘Biz Tarançsız’ diye ön plana çıkmaya çalışan bozguncular var. Başlarında ise Gani Batur bulunuyor. Bu cahiller bir olay çıkarırlarsa, bu vatan için tam bir facia olur. Onun için siz yanınıza 5-6 kişi alarak Kasımcıan’la birlikte gidip durumla ilgilenin. Değişik sözler çıkarsa, ona göre davranarak halkı yatıştırın, vaaz u nasihat edersiniz. Sizin gitmeniz Gani Batur’un da hoşuna gider”. Tam bu sırada Ahmet Efendi gelerek “Sen de bizimle gel de kum seyline birlikte katılalım” dedi. Abdükerim’in, Gani Batur’un kendisini sevmediğini, onun için gitmek istemediğini, biz kendimiz gidersek daha iyi olacağını söylemesi üzerine, ben, Kasımcıan, Ahmet Efendi, Tarançlıların ileri gelenlerinden Tursun Bayveççe ve Gani Batur’un dostlarından İbrahim Akmoylav, Merkezi İdareye ait bir otobüsle giderek kum seyline yetiştik. Vardığımızda şenlik kızıışmıştı ve pehlivanlar güreş tutmaktaydı. Güreşten sonra Batur bizleri çadırına davet etti. Burada yemek yerken Gani Batur, Tarançlıların geçmişte bazı yaptıklarının vatanlarına fayda değil zarar getirdiğini bilmiyormuş gibi, yaptıkları tarihi hatalardan pişman olup ağlayacağı yerde alaycı tavırlarla övünerek “Tarançlıların sultanı, zamanında Şemseddin Ahun denen ünlü alimi, emrini yerine getirmemesi üzerine

¹¹⁰ Bu zat, 1938 yılında Şen Şi-tsai hapishanesinde öldürülmüştür.

¹¹¹ Halk şenlikleri.

çuvala koyup İli Nehrine atmıştır. İşte biz Tarançılar böyleyizdir!” dedi. Bunu söyledikten sonra kibirle kasılarak etrafına baktı ve mağrurane bir tavırla, kendi sözünden gayet memnun olmuş halde yemek yemeye devam etti. Bu sözüyle, bizim yolumuza girmeyen mollayı biz nehre atarız demek istemiş oldu. Ahmet Efendi de “Çok mollalar kendi konularında konuşmakta usta da olsalar, bazen siyasetten anlamazlar. Böylece halka fayda değil zarar getirirler” diyerek Gani Batur’un sözlerine katıldığını, babamızın yürüttüğü siyasete karşı olduğunu belli etti. Kasımcın bunun üzerine bana manalı manalı baktı ve “Geç de oldu, biraz dışarı çıkalım da milletle görüşelim” dedi. Ahmet Efendi ve Gani Batur’a dönerek “Dışarıya çıkarak, insanlara yeni durumlardan bahsedip, vatan için birlik beraberlik olmamız gerektiği hakkında konuşalım” diyince Batur, “İyi bir söz olursa, biz de katılırız” diye cevap verdi ve sofraya duası edildikten sonra dışarıya çıkılarak halka birlik beraberlik konularında güzel sözler söylendi. Ne var ki, Sovyet hükümetinin Doğu Türkistan’da yürüttüğü vatandaşlığa geçirme siyasetinin ne kadar haksız bir uygulama olduğu konusunu kimse ağzına bile almadı. Bu sırada, kalabalık içinden bir genç “Efendim, Hocamın¹¹² Sovyet vatandaşı olduğu doğru mu?” diye sordu. Ahmet Efendi, gence bu soruyu kendisine sormasını söyleyip, başka tek kelime etmeyerek kestirip attı. Kasımcın söz alıp sözlerine “Biz Uygurlar, Altışehirli, Gulcalı, Tarançı demeyerek vatan yolunda tam anlamda birlik olmalıyız. Ayrıca, Kazak, Kırgız, Uygur olalım, bizler Doğu Türkistan halkı, hepimiz bir atanın çocuklarıyız. Bu ortak temelde birleşmek, vatani korumak mecburiyetindeyiz” diye başladı ve o da, konsolosluğun yürüttüğü vatandaşlığa alma faaliyetlerinin ne kadar zorbaca olduğundan bahsetmeye cesaret edemeyerek bitirdi. Gerçi, millete Sovyet vatandaşı olunuz da dememişti. Her şeye rağmen, bizim oraya gitmemiz ve verilen Doğu Türkistan halkları arasında birlik beraberlik mesajları bile toplanmış bulunan ahaliye iyi tesir etmişti. Bir ara konsolosluk uşaklarının insanları Sovyet vatandaşı yapmak için heybe heybe form dağıttıklarını gördük. Gani Batur deminki gibi hareketlerle konsolosluğa hizmet ediyor, Kaşbaşı ve Mazar’dan çıkmayarak buralarda kendi başına hakimlik kurmaya çalışıyordu. Fatih Batur ise Nılkı’ya hakim olup, o da kendi kendine hüküm sürmeye başladı. Aynen bunlar gibi Hakimbek Hoca de kırk gün kırk gece ziyafetler düzenleyerek Sırt’ı idaresi altına aldı.

Yine bu günlerde Gani Batur’un çaparmenlarından¹¹³ Zaman isimli bir genç gelip “Batur sizi davet ediyor” diyerek beni kendisinin Üçdarvaza’daki evine götürdü. Vardığımda eğlence doruğa çıkmıştı; büyük bir ziyafet düzenlemişler, hayatın gerçek anlamının yalnızca bu olduğunu söyleyerek, başka hiçbir şey düşünmeksizin yiyip içiyorlardı. Selam verip içeriye girerek gösterdikleri uygun bir yere oturdum. Bu arada bana çılım (sigara) ikram ettiler. Ağzıma alır almaz şiddetli bir şekilde öksürmeye başladım. Bayağı bir zorlandığım için çılımı kendile-

¹¹² Hakimbek Hoca kast edilmektedir.

¹¹³ Çaparmen: (Uygur ve Özbek Türkçeleri) Haberci; özel hizmetçi.

rine geri verdim. Şarkıcılar ile çalgıcılar, Uygurların sokaklarda söyledikleri “Avrişim” ve “Hanleylu” adlı halk türkülerini seslendiriyorlardı. Rozi Tanbur, Zikir, Cela ve Abduveli tenkeş kılıp¹¹⁴ yüksek sesle türkülere eşlik ediyorlardı. Neşeleri yerine gelmiş olacak, Gani Batur eğlencenin sonlarına doğru, davetliler dağılmadan önce “Böyle gün geçirip, beş yıl daha yaşayıp ölsem, gam yemem”. Sonrasında herkes, yaptıkları işten memnun halde evine dağıldı. Hiçbirisi vatanın geleceğini kendisine kaygı etmiyordu, içleri rahattı.

Benim Gani Batur’la aramdaki iyi ilişki de halk içindi. Aramızdaki samimiyet her şart altında devam etti. Bunun sebebi babamızın ona karşı duyduğu merhamet ve benim her vakit ondan haberdar olmamı, manevi yönden kendisini etkileyip onu bozgunculuktan, her türlü kötülüklerden alıkoymamı istemesiydi.

1946 yılının 7 Haziranında Ahmet Efendi ve Abdükerim Urumçi’ye doğru yola çıkmadan önce, Abdükerim bana “Siz ve Nuriddinbek, Sovyet vatandaşlığına geçmezseniz, görevden uzaklaştırılacaksınız” dedi. Ayrıca gizli olarak kendisinin Sovyet vatandaşı olmayacağını, zira göbek bağının bu topraklarda kesildiğini de söyledi. Sovyetler, işte böylesine karışık siyasi faaliyetlerle halkın kafasına da karışıklık, kararsızlık, gelecekte ümitsizlik duyguları salıyor, bu şekilde niyetlerine erişmek için yeni yollar açmış oluyordu.

Sovyetlerin ihaneti ve sonuç

8 Haziranda babamızın çalışma masasına konulmuş içinde mektup bulunan bir zarf bulduk. Mektupta özetle babama istifa etmesi teklif ediliyor ve “Halk cahildir; sizin samimi hizmetlerinizi doğru değerlendirmeyebilir ve bu yüzden size zarar verebilir. Bu sebepten istifa ediniz; canınızı kurtarmış olursunuz. Bu konuda sizi uyarıyoruz” gibi sözler ifade ediliyordu. Bunun, konsolosluğun komünizme iman edenlere haince verdiği bir talimatın eseri olduğu gayet açıktı. Yine de kimler tarafından icra edildiğini bilmemiz gerekiyordu. Bu amaçla ben, Kasımcan Kamberi ve Kaşan Kâri hep beraber yaptığımız araştırma sonunda gördük ki, mektup İmin Mahsum’un kaleminden çıkmış, Haşır Vahid tarafından idareye getirilmişti. Bu tür malumatlarla belli bir sonuca varmış da olsak, mektubun içeriye, masaya kadar kim tarafından götürülmüş olabileceği konusu kafamızı epey meşgul etti. Bunu da öğrendik. Meğer babam namaz kılmaya çıktığında, masaya kendisinin özel korumalarından Bekir denilen adam getirip koymuş. Bununla birlikte, babamın Urumçi’deki “efendi”lere¹¹⁵ yazdığı mektupların asıl nüshalarının ortadan kaybolması da tesadüf değilmiş. Araştırma sonucunda bunu da komünizm yanlılarının yaptığı kesinleşti. Zira, bu komünizm yanlılarının konsolosluk tara-

¹¹⁴ Tenkeş kılmak: (Uygur Türkçesi) Akort etmek, düzenlemek. Burada “hep bir ağızdan, koro halinde” anlamında kullanılmıştır.

¹¹⁵ Mesut Sabri Baykozi, İsa Yusuf Alptekin, Mehmet Emin Buğra grubu ve çevresi kast edilmektedir.

findan düzenlenen toplantılarda “Bizim yöneticilerimizin Pantürkistlerle işbirliği yapma amacı var. Bu doğrultuda başlattıkları hareketlerden haberdarız. Onun için biz buna kati surette karşıyız” diye bağırımları da bundandı. Sovyet konsolosluğu en iyi bildiği iş olan fitne ve fesat yoluyla ortaya böylesine yapay ama ağır bir siyasi ortam çıkarmış, halkın birliğini bozarak kendi uşaklarına makamlar vermiş, pek çok insanı bu şekilde inandırmıştı. Bu konuda Urumçi’deki en düzenbaz adam olan, kendi vatanını satılığa çıkarmış bulunan Burhan Efendi, Sovyet Başkonsolosu Kozlov’un en güvendiği adamlarından biriydi. Bu sırada bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyetini satmak suretiyle, onun yerine Sovyetler ve Çin’in lehine çalışacak yapay bir hükümet kurulmaya başlanmıştı.

Babamıza ve bütün Doğu Türkistan halkına ihanet eden Sovyetler, işte bu 1946 yılının 13 Haziranında babamızı haince kaçırdı. O gün saat 3’lerde beni “2. ev”e çağırdılar. Vardığımda Vladimir Stephanoviç Kozlov kendi çalışma masasında, İshakbek ise ondan epeyce ötede oturuyordu. Asker olduğum için dimdik durdum ve asker selamı verdim. O zaman Kozlov yan taraftan bir mektup çıkardı ve bana uzatarak “Bu babanızın mektubu, buna itaat edeceksiniz” dedi. Şehirde kimlerin bulunduğunu sorduğunda, hiç kimsenin olmadığını belirttim. “Hakimbek Hoca nerede? İshakbek’le birlikte gidip onu da getirmek gerek. O da devlet başkan yardımcısı, öyle ya” deyip beni gönderdi. Bana verdiği mektupta şunlar yazıyordu:

“Asılhan. Ben vatanın selameti için 5-10 gün gecikebilirim. Onun için, beni merak etmeyin. Bu konuyu telaşlandırmadan hükümet üyelerimize de bildir ve sessizce kulaklarına fısıldayiver. Baban Alihan Töre. 13 Haziran 1946...”

Böylece bin bir düşünceyle idare binasına vardım. Ahmet Efendi ve Abdurauf Mahsum koşarak yanıma gelip neler olup bittiğini sorduklarında, mektubu onlara da okudum. Az sonra Mahsum Beyin odasında mektubu tekrardan başından sonuna kadar okudular ve gayet şaşırılmış bir halde birbirleriyle bakışarak bana verdiler.

Babamıza istifa etmeleri için yazılan mektuptan bir gün önce Ahmet Efendi ve Abdükerim Urumçi’ye uçmuş, ancak Ahmet Efendi 13 Haziranda birdenbire geri gelmişti. Urumçi’de bulundukları yer kendilerine dar gelmiş olsa gerek, Abdükerim de 15 Haziranda Gulca’daydı. Bunlar olup biterken Hakimbek Hoca’nın da gelmesiyle Tarañçı iktidarı kurularak, maksat hasıl olmuş oldu. Bununla beraber, babamızın ortadan kaybolmasından endişe edilerek mescitlere mektuplar ulaştırılmış, milleti uyanık olmaya çağıran bildiriler dağıtılmışsa da, organize ciddi bir hareket olmadı. Bu günlerde gazetede Kasımcan Kamberi’nin bir şiiri yayımlandı. Bu şiirin aklımda kalan kısımları şöyleydi:

*Bülbül çemenden uçdı, bevakit tañ atmasdan,
Gülünçeler açılğay mu, mal-varanglar destiden*¹¹⁶

¹¹⁶ *Bülbül çemenden uçtu, vakitsiz, tañ atmadan,
Gül goncası açılır mı, hayvanların eliyle...*

Şiir bunun gibi birkaç beyitten oluşuyordu. Bunun üzerine Hakimbek derhal başta Kasımcı olmak üzere idaredekileri huzuruna çağırarak, bir toplantı yapacağını bildirdi. Hepimiz gittik. Büyük salonda başköşede Hakimbek, onun sağında ilk sırada Enver Efendi, solunda ise Turdı Hacı Taldıkorgan ile Tursunbay Palvan oturuyordu ve salon tıka basa doluydu. Enver Efendi gazete hakkında konuşmakta ve yorum yapmaktaydı. Bizler de gelerek yerimizi aldık. Bu sırada Hakimbek Kasımcı'ya hitaben öfkeyle "Bok herif! Bunu ne diye yazdın?!" diye haykırdı. Kasımcı "Bu şiir kimse için yazılmış değildir, sıradan bir şiirdir" dese de, yorumlarına devam eden Enver Efendi "Burada bülbül dediği, Alihan Töre; hayvan dediği ise siz ve biziz" diye konuşarak, kendilerinin kim olduklarını itiraf etmiş oldu. Hakimbek tekrar küfrederek "Burada yurdun gerçek sahibi bizler dururken, sen gidip başka milletten olan birini övdün bok herif!" diye birçok defa daha ağzını bozdu. Bunun üzerine Kasımcı "Aşk olsun Enver, tabirlerinize bravo. Bu kelimeyi kullandınız ya, şimdi gidip ağzınızı çalkalayın da öyle konuşun. Yoksa pis kokarsınız" diyerek Hakimbek'e cevap verdi. Enver Efendi, gazetenin bütün makalelerinin Propaganda Dairesinin incelemesinden geçtiğini hatırlatarak, bu işte kabahatin Propaganda Dairesinde olduğunu söyleyince, Abdükerim kendisinin bundan haberi bulunmadığını, zira Urumçi'de olduğunu dile getirdi. Ardından sözü Altı Sulum vali yardımcısı Abuzer Halfe aldı ve "Önceki siyaset değişti; bundan sonra yeni siyasetin yolunda yürümezsek olmaz" gibi sözler söyledi. Onun sözlerini destekleyen kalabalık, konuşma bitince dağıldı.

O gün Nuriddinbek'in karısı beni çağırarak, endişe içinde evine götürdü. Gittiğimde çocukları ağlayıp oturuyorlardı. Ne olduğunu sorduğumda bana bir mektup gösterdiler. Mektupta "Ben bu büyük günahı işlemeye mecbur olmuş biri olarak Ulu Tanrı'mdan günahımın affını diliyor ve kendimi nehre atıyorum" diye yazıyordu. Nuriddinbek'in el yazısını tanıyınca gözlerim yaşardı. Ciddi bir tavırla bunun sebeplerini sorduğumda eşi "Gani Batur, onu nerede görürse öldürecekini söyleyerek birkaç defa eve geldi. Bundan başka hiçbir şey olmamıştı" şeklinde konuştu. Kendisine dargın bir halde bağırarak neden bana haber vermediğini sordum. Kadın bunun üzerine biraz sabretmemi rica ederek yerinden kalktı ve biraz sonra yine gelerek beni yan komşularının evine götürdü. Baktım ki Nuriddinbek orada! Onu görünce hayretler içinde kaldım. Kendime gelip de "Bu da ne demek oluyor?" dediğimde Nuriddinbek "Böyle yapmasaydım Gani beni sağ bırakmazdı. Bunun için böyle bir şey yaptık. Bu sebepten bugünden itibaren herkes için artık ben yokum. Bunu kimseye belli etmeden Abdurauf Mahsum'a siz söyleyin" diye cevap verdi. Bundan sonra "Nuriddinbek kendini nehre atmış" dedikodusu bütün Gulca'ya yayılarak, o da Gani Batur'dan kurtulmuş oldu.

Bu arada Hakimbek, kişisel düşmanlığından dolayı eski görevlileri görmek bile istemiyordu. Bunun için, canlarını mallarını feda ederek azatlık için mücadele veren, bizim kanatlarımız altına sığınan Kayılı Yunus Damla, Sadık Çong, Tağlı İbrahim Hacı, Aksu valisi Şuayp Hacı gibi isimlerin hepsinin teminatlarını Töre'nin adamları oldukları gerekçesiyle feshetti ve kendilerini de sokağa attı. Bun-

dan sonra Kasımcan Kamberi için de büyük bir tehlike doğduğundan, o da 17 Haziranda Şiho'ya gitmek üzere yola çıktı. Ağabeyim Şiho askeri levazımat sorumlusuydu. Kasımcan, babamızın durumunu ağabeyime bildirmiş. Sonrasında ağabeyim de kendisini her konuda temin ederek Urumçi'ye uğurlamış. O ise gidip Ahmet Efendi'nin korumasına girmiş. Ahmet Efendi, Nuriddinbek'i kanatları altına alarak, kişisel koruması yapmış. İşte bütün bunlardan sonra halkın gözünde ben de onlardan biri oluvermiştim.

Ahmet Efendi ve Abdükerim, Urumçi'deki sözde hükümet kadrolarında ikinci dereceden mevkilerle yetinmek zorunda kalmışlar. Burhan Efendi birinci, Ahmet Efendi ise ikinci başkan yardımcısı olurken; birinci katipliğe bir Çinli getirilmiş, Abdükerim ise ancak ikinci katip olabilmiş. Bunlar bunun böyle olmaması gerektiğine inanıyorlardı. Ne var ki, Sovyetler, Doğu Türkistan hükümetini böyle yollarla ortadan kaldırıp yok etme işinde kendilerini görevlendirmişti. 1946 yılının 28 Haziranında Ahmet Efendi Urumçi'den gelerek "Doğu Türkistan hükümetinin bugünden itibaren dağıldığını" ilan ederek vazifesini eda etti. Birinci basamak bitti, şimdi ikinci basamağa geçiyorum diye hesap ediyordu. Ancak öyle olmadı. Sovyetlere güvenen Ahmet Efendi, bağımsız Doğu Türkistan siyasetinden vazgeçerek onlara ödünler verdi ve bağımsızlığa Kızıl Uyguristan'ı kurmak suretiyle erişmek yolunu tuttu. Ama Sovyet konsolosluğunun gösterdiği bu yol, Türkistan birliğinin maksatlarına zıt olarak tezahür etti ve Urumçi'deki vatansever kuvvetlerle birleşmeyi engelleyerek arayı bozdu, onların düşmanlıklarını celp etti. Komünizm yanlıları, kendi gayelerini geniş kitleler arasında yayarak, karanlık güçlerini vatanseverlere karşı kullanmaya başladılar. Sözgelimi Urumçi'deki Mesut Efendi, Mehmmet Emin Hazret ve Aysabek, birer Pantürkist, Panislamist, yani onların "halk düşmanı" dedikleri adamlardan oluvermişlerdi.

Bütün bunlar 1946 yılında olup bitenlerdi. Ben 1945 yılının yaz aylarında, azatlık için mücadele vermek üzere Doğu Türkistan'ın güneyinde; Kuçar ve Aksu vilayetlerinde bulunuyor olduğum için, o yıl Gulca'da meydana gelenler öğrenebildiğim kadarıyla kaleme alındı.

O yılın Ağustos ayında hükümet üyeleri Merkezi İdare binasında toplanıp, başta babam olmak üzere Doğu Türkistan'ın bağımsızlığında emeği geçen birkaç kişiyi maddiyatla mükafatlandırmaya karar vermişler. Bu itibarla babamıza 1500, Gani Batur ve Fatih Batur'a 500'er koyun, diğerlerine de uygun miktarda mükafat verildi. Bunun üzerine babamız verilen "Azatlık" madalyasını kabul etmiş, ancak koyunları Şehit ve Gaziler Cemiyetine bağışlamışlar. İki batur ise mükafatlarını bizzat teslim almış. Bizim bundan haberimiz yoktu.

Sovyetlerin hileyle babamızı kaçırmasının ardından Doğu Türkistan hükümeti dağılınca, ya Sovyetlerin nakkaresi eşliğinde oynamak, veyahut görevden ayrılarak kendi başımızın çaresine bakıp yaşamamızı sürdürmemiz gerekiyordu. Bundan başka yolun kalmadığı kararına vardığım günlerde Ahmet Efendi Urumçi'den gelerek buradaki durumdan haberdar oldu. 1946 yılının Haziran ayında bir toplantı düzenlendi ve bundan sonra işlerimizin Urumçi'den yürütüleceği be-

lirtilerek görevlerimiz taksim edildi. Ben o sırada Askeri Daire Başkanıydım ve rütbem de binbaşı idi. Demek ki, bizim bağımsızlığımız sona ermiş; yeniden esaret günleri başlamıştı. Bundan dolayı ben çalışmam dedim ve toplantıda şahsi fikirlerimi dile getirdim. Ahmet Efendi bunun üzerine bana “Hayır, sizin yapacak çok işiniz var” dedi. Ben ise, kendi durumumdan söz ederek, ailemizde herkesin görevde olmasından dolayı maişetle uğraşan kimsenin olmadığını belirttim. Maddi açıdan çok zor durumda olduğumuzu anlayınca, soruşturdular ve babamızın hiç maaş almamış olduğunu gördüler. Bu sebepten 20 aylık maaş hesaplandı, bunun için bana yaklaşık 300 koyuna eşdeğer ücret ödeneceğine dair bir belge tutuşturuldu ve Ahmet Efendi parayı Maliye idaresinden almam yönünde talimat verdi. Bundan sonra Maliye idaresine müracaat etmek için gittiğimde, eski Maliye Bakan yardımcısı Fatih Allayarı beni kabul etti ve samimi bir ifadeyle “Bu para, bugünün şartlarında tüccarlara oldukça iyi kar kazandırır. Ama bunun için Urumçi’ye gidip mal getirmek lazım. Bu yüzden, bu fırsatı kaçırmaz da iş yaparsanız, durumdan faydalanmış olursunuz. Çünkü yakında herkes için yol açıldığında, böylesi imkanlar da olmayacaktır” dedi. O böyle tavsiyeler veriyor, ancak benim vicdanım Urumçi’ye sadece kendi şahsım adına yapacağım ticaret için gitmeyi kabullenmiyordu. Zira, ben, daha düne kadar azatlık için can alıp can veren, vatan uğruna hizmet edip halkın dertlerini omuzlayan bir babanın oğluydum ve vicdanım bugün kendi midesini düşünen birisi olmaya izin vermedi. Tam da gitmemeye karar vermişken Ahmet Efendi beni çağırarak “Siz Şehit ve Gaziler Cemiyetinin işleri için bizimle birlikte Urumçi’ye gelecek ve oradan cemiyetin mallarını getireceksiniz. Aynı zamanda kendiniz için mal getirme imkanınız da var” dedi. Böylece yüreğimdiki burukluktan kurtulmuş oldum. Üstüne üstlük vatan yolunda can verenler için hizmet etmekten şeref duyarak ve bana verilen bu imkanı Tanrı’nın inayeti bilerek şükrettim.

Burada Şehit ve Gaziler Cemiyetinin nereden beslendiğini merak edebilirsiniz. Kurtuluş mücadelesi başladığında elbette kayıplar olacaktı. Bu itibarla babamız 1945 yılı başlarında bu cemiyeti kurdu. Gazilerin ve ihtilal şehitlerinin ailelerinin durumuyla söz konusu cemiyet ilgilenirdi. Cemiyete kaynak temin etmek için babamız, Hasanım Tanzın, Abdulla Hacı Salmabaş, Cuma Ahun Hacı gibi dava arkadaşlarına, Böritala, Süydün ve diğer bölgelerdeki zenginlere gider; vaaz u nasihatlarla bulunarak çok miktarda büyük ve küçükbaş hayvan toplar, Şehit ve Gaziler Cemiyetine ulaştırırdı. Şunu da belirtmek gerekir ki, bu insanlar ne verdilerse İslam yolunda, vatan için vermişlerdi. Bundan dolayı biz Müslümanlar için İslam’ın maneviyatına dayanmak suretiyle inkılap yapmaktan başka yol yoktu; bunu kendi gözlerimizle görmüştük. Bu işe baş olan şahsın her bakımdan yetişmiş, kendi zamanını iyi kavramış, ilerici, vatan için canını ortaya koyan, Kuran’ın emirleri uyarınca hareket eden, halkı bir ten bir can halinde bir araya getirebilen biri olması gerekir. Böyle bir bağımsızlık mücadelesiyle vatan elbette hürriyetine kavuşur. Çünkü yukarıda sözünü ettiğimiz bağımsızlık etmenlerinin gücünün adaletle harekete geçirilmesi halinde, vatan için büyük tehlike arz eden

dar milliyetçi, bölgeci güçlerin ortadan kalkacağını, Doğu Türkistan halkının bu şekilde birleşebileceğini bizzat gördük. Bununla ilgili olarak belirtmeliyiz ki, hat-ta büyükleri vasıtasıyla her 3-4 ayda bir Çinli tüccarlar bile büyük yardımlarda bulunuyorlardı. Hükümetin yürüttüğü siyaset sayesinde vatansever zenginlerin yardımlarıyla Şehit ve Gaziler Cemiyetine 45 bin koyun ile önemli miktarda nakit toplanmıştı. Yukarıda adı geçen kişilere Allah rahmet eylesin; amin.

Böylece bizler, 1946 yılının 7. ayı ortalarında otomobille yola çıktık. Ahmet Efendi bizden ayrı olarak uçakla gitti. Benim yanımda eski Sağlık Bakanı Muhiddin Kanat, Doğu Türkistan Merkez Bankası Müdürü Kerim Hacı Dungan ve başkaları vardı. O gün saat beş sularında Şiho'ya vardık. Ağabeyimi aramak üzere Askeri Lojistik İdaresine gittiğimde orada kendisinin yardımcılarından Ahund Eke'yi buldum. Beni askeri üniformayla görünce büyük heyecan içerisinde karşıladı. "Allah'ın izniyle Doğu Türkistan hükümetinin kurulduğunu" işittiğinde inanmadığını söyleyip, ağabeyim Gaffarhan'ın bundan üç gün önce General İshakbek'le birlikte Çöçek ve Altay'a gittiğini belirtti. Demek talimat hala değişmemişti. Bu bilmece gibi durumun altında ne olduğunu anlayamadan o gün Manas Köprüsü'ne vardık. Çinli askerler bozulmuş yerleri düzeltiyorlardı. Bunun için bugün geçmemizin mümkün olmadığını, ancak yarın saat on civarında geçebileceğimizi söylediler. Gerçekten de arabanın buradan geçmesi tehlikeliydi. Bu yüzden Şiho'ya geri dönerek Askeri Lojistik idaresinde geceledik. Ertesi gün saat 11 sularında gittiğimizde köprü açılmıştı. Biraz sonra bizim yürüyeceğimiz yollar-dan tören yürüyüşüyle Çinli askerler geçmeye başladı. Böyle bir hareketle Urumçi'ye varıncaya kadar güçlerini göstermiş, gövde gösterisi yapmış oldular.

Urumçi'de Kerim Hacı, Muhiddin Kanat ve ben üç kişi halinde, Ahmet Efendi'nin de kaldığı Çanışsubbay'ın Yanhane'deki bahçeli evinde kaldık. Aceleyle hareket ediyorduk. Şehit ve Gaziler Cemiyetinin Urumçi temsilcisi Fazıl Ahun adlı bir adam, Gulca için gerekli olan mallarla ilgili bütün işlerimi halletti ve malların tizimini yaparak, Gulca'ya gidecek malları bana gösterip söz konusu listeyi elime tutuşturdu. Mallar yüklendiğinde benim mallarım dahil 5 kamyon dolmuştu. Bana ait mallar yarım kamyon etmişti. Malların çoğu türlü türlü çaylardan ibaretti. İşlerimi iki gün içinde bitirmiştim ki, Ahmet Efendi'ye rast geldim. Bana "Gulca'ya hangi yolla gidilirse gidilsin, yollarda Çinlileri öldürüyorlarmış, diye bir dedikodu yaymışlar. Sizinle birlikte geleceklerin tamamı Çinli" dedi. Bunun üzerine yanıma "Her yerde ve her şart altında yolculuklarına yardım edilsin" şeklinde bir belge alarak yola çıktım. Kamyon şoförlerimizden birisi Gulcalıymış; benden kendi arabasına binmemi rica etti. Bu adam çok iyi Uygurca biliyordu; diğerleri ise İç Çin'den gelmişlerdi. Onun için Gulcalı şoförün arabasına bindim.

O gün Manas'ı geçtikten sonra gece serinliğinde yolumuza devam ettik. Bir süre sonra Çinli şoför beni korku içinde ve boğuk bir sesle uyandırdı. Gözümü açtığımda kamyon farlarının aydınlattığı yolun tamamen bizim askerlerimiz tarafından kapatıldığını gördüm. İki atlı asker de benim bindiğim kamyonun önünde

duruyordu. Ben kamyonundan dışarı çıktığımda bu askerler asker selamı vererek “Biz muhafız alayınız. Talimat uyarınca sizi askeri birliğe götüreceğiz” dedi ve elini indirmeksizin saygıyla bekledi. Ben “Rahat! Haydi götürün” dedikten sonra yola çıkarak biraz yürüdük ve bir ırmak kenarında durduk. Yolum az ötesindeki bir sığınakta bunların alay komutanı Gulcalı Tatar Margup varmış. Kendisi beni görünce kucaklayarak selamlaştı ve çok mutlu oldu. O gece Margup’un yanında konakladık ve sabaha kadar sohbet ettik. Yapılmakta olan değişikliklerden o da memnun değildi. “Burada Kalıbek Hakim de Töre Atam’ı kaçırmalarından rahatsız. Bugünlerde beni Savan’a çağırıp epey bir sıkıştırdı” dedi ve sonunda Çinlilerden ganimet alınan bazı silahlar bulunduğunu, henüz kayda geçmediğini ve bunları ona vermesi gerektiğini söyledi. Ben tam o anda yerimden doğrularak “Kalıbek’le birleşmek gerek” dedim. O ise “Öyle yaparsak Rus gökyüzünden,¹¹⁷ Çinli ise karadan saldırır. Keşke Çin tek başına olsaydı, onu tam yanbaşa almıştık”¹¹⁸ diye iç çekti. Derken uyuyup sabah kalktığımızda baktık ki akarsu iyice yükselmiş. Margup bunu görünce “Bir iki gündür böyle. Endişe etmeyin, gün biraz serinleyince su da azalır. Yoksa asker çocuklar var; onlar halleder” dedi.

Biraz sonra araçlarla suya girdiğimizde, benim bindiğim “ZİS” marka kamyon hariç, diğer bütün kamyonlar suyun orta yerinde durup kaldı. Askerlerin yardımıyla onlar da sudan sağ salım çıktılar. Ardından Margup’a biraz çay ikram ederek vedalaştık ve yollara düştük.

Yoldaki manzaralar sanki bir savaşın gerçekleşmekte olduğunu gösteriyordu. Her yerde bir telaş vardı. Yol boyunca birçok Çin mevzisi vardı ve bunların hepsi bizim kahraman askerlerimiz tarafından zapt edilmiş, bu uğurda epey kurban verilmişti. Onların bu yürüyüşüyle Urumçi’den de kaçışlar başlamış, bir pud benzin bir ser¹¹⁹ altın fiyatına ulaşmıştı. Böylesine büyük bir güç nasıl meydana gelmişti? Tekrar ederek söylüyorum ki, bunun en büyük sebebi, İslam’ın ruhuna dayanan birlik ve adaletti.

O gün öğlene doğru Sayram’dan geçerek Kengsay Geçidinin ortasında mevzilenmiş alaya ulaştık ve burada dinlendik. Süydün Şehri vali yardımcısı Sarıbulaklı Kazakların akalakçısı Davut Han da buradaymış. Beni görür görmez hemen kucaklayıp hal hatır sordu ve “Gelecek nasıl görünüyor? Urumçi’dekiler nasıl? Ata’dan haber var mı?” diyerek durumdan haberdar olmak istedi. Şimdiye kadar kendilerine herhangi bir talimat gelmediğini söyleyen Davut Han, şaşkınlık içindeydi. Daha sonra Davut Han Akalakçı kendi yaylarına, yani Kertas’a, bizler ise Gulca’ya doğru yola koyulduk. Gulca, Kengsay’a 85 km uzaklıkta idi ve güneydoğu yönünde bulunuyordu. Rus sınırı ise buranın 50 km kuzeybatısındadır. İşte o gün Gulca’ya geldik ve malları Şehit ve Gaziler Cemiyetine sağ salım teslim ettik.

¹¹⁷ Urumçi’ye doğru hızla ilerleyen Milli Ordu’nun Sovyet uçakları tarafından haince bombardıman edilmesi hatırlanmalıdır.

¹¹⁸ “Yanbaşa almak” deyimi, Türklerin milli sporu olan güreşte bir üsüldür. Yanbaşa alınan rakip, kesinlikle yıkılır.

¹¹⁹ Ser: 35 grama denk bir ağırlık birimi.

Devir teslim işlemleri tamamlandı ve ilgili belgelere imza atıldı. Böylece mallar Çinlilerin araçlarıyla birlikte Askeri Lojistik garajına teslim edilmiş oldu. Bunlar 5-6 gün kadar burada kaldıktan sonra, her biri saman basar gibi kamyonlara yüklendi ve Çinlileri de almak suretiyle Urumçi'ye doğru yollandı. Buradan Şiho'ya değin yetecek kadar benzin alıp gitmişlerdi. O günlerde Gulca'dan epey bir Çinli ayrıldığı için, havalideki bunlara ait araziler ve evler satılarak yerli halka biraz olsun fayda sağlanmış oldu. Ben kendi yaptığım işten memnun kaldım. Çünkü Urumçi'den çay ithal etmiş, Gulca'dan ise Çinli ihraç etmiştim. Derken insanlar benim bu işten kazanacağım kârı ona katladılar ve kendileri de ne olursa olsun Urumçi'den mal getirme işine giriştiler. Sonra kendi kendime "Bizim yapacağımız başka bir şey kalmadı. Çünkü, Sovyet komünistlerinin Doğu Türkistan'ın hürriyetini tam anlamıyla Çinlilere sattığı kesin olarak ortada. Şimdi yerli komünizm yanlılarını aldatacaklarına da hiç kuşku yok. Yine de Çin komünistleri zafer kazanıncaya kadar durumdan faydalanmalı ve ekonomimizi düzene sokmalıyız. Sonra çok geç olabilir" diye düşündüm ve işe koyuldum. Urumçi'ye buradan benzin, ayrıca küp ve toz şeker götürmeyi planlayarak girişimci, iş bilir Tatar dostum Talat Abidov'la fikir alışverişinde bulundum. O otomobil satmaya karar verdi ve bunun için Sovyet jeolojik etüt heyetiyle anlaşarak iki tane kamyon buldu. Böylece Gulca'daki Maytağ Bankasına 10 ton benzinin parasını ödeyerek, 1946 yılının Ağustos ayında Şiho'ya gidip Maytağ (Rafineri) Müdürü Adilbek'le görüştük ve evrakları gösterdik. O ise bize benzin meselesinin halihazırda askerlerin ihtiyarında olduğunu, onun için bu belgeye bakarak bize benzin veremeyeceğini belirtti ve benzini vermedi. Bizler istişare ettikten sonra Urumçi'ye gittim ve Ahmet Efendi'ye müracaatta bulununca o bana ait bölümü imzaladı.

Bir iki günü Urumçi'nin vaziyetini öğrenmekle geçirdim. Baktım ki, her tarafa Çinliler dolmuş. Bunlar arasında her çeşit adam vardı. Özellikle Abdulmahsum dedikleri adam bağıra çağıra geziniyordu. Benimle birlikte Doğu Türkistan'ın güneyine giden Minaver Hoca, 1945 yılının güz mevsiminde Aksu'dan Gulca'ya vardıktan sonra Duben zamanında hapsedilmiş ve malına mülküne el konulmuş, kendisine ait un fabrikası da Urumçi'ye taşınmış. Adamcağız, Doğu Türkistan hükümetinin Urumçi'deki un fabrikasının sahibine, yani Minavar Hoca'ya geri verilmesi yönündeki talimatına dayanarak Urumçi'ye gelmiş ve her gün geri verilmesi için kavga edip duruyormuş. Bu günlerde Altay Kazaklarının aşiret reislerinden birkaç tanesine makamlar vermiş olup, onları Urumçi'de tutuyorlardı. Bunlar, Canımhan Hacı, Kadı Vang gibi adamlardı. Başta Latif olmak üzere başka boylara mensup olan Osman Batur'un adamlarından birkaçı da Urumçi'de imiş.

Bir gün Ahmet Efendi bana ricada bulunarak "Bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti zamanında Altay'dan Osman Batur'un temsilcisi olarak Gulca'ya gelen Latif ve Şemşi'yi iyi tanıyorsunuz. Çünkü Töre Atam'ın yanında birkaç ay kalmışlardı. Bunlar arkamızdan türlü sözler çıkararak bize taş atıyor ve Töre'yi bulacaksınız diyerek kavga çıkarıp, bizi rahat bırakmıyorlar. Onlara gidip, babanızın araşanda dinlendiğini, daha sonra dönüp işinin başına geçeceğini söyler mi-

siniz? Lütfen onlara, kendilerine karşı olmadığımızı söyleyip, biraz sakinleştirici sözler edin. Abdulahat Mahsum sizi yanlarına götürür” dedi ve bu adamla birlikte onların yanına gönderdi. Kaldıkları yere vardığımızda kapı önünde bekleyen Çinli asker önce bizi içeri sokmadı. Sonra adımızı bir kağıda yazıp içeriyle görüşerek müsaade etti. Selam verdik ve eve girdik. Latif iki kişiyle birlikte oturuyordu. Biz de el sıkışıp oturunca Latif “Bir iki gün oldu, senin geldiğini işitmiştim. İyi oldu gelip bizimle görüştüğün. Nuriddinbek denilen adam bir kere olsun ziyaretimize gelmedi. Gulca’ya gittiğimizde her gün bizimle birlikte olan adam, bir defacık gelip görüşmez mi” diyerek elini silkti ve “Bu sözleri boş ver; Ruslar babanı aldatarak kaçırdı” dedi. Bunun üzerine ben, o günlerde halk arasında yayılan sözler istikametinde konuşunca, yani “Araşanda dinleniyor” muhabbetine girince, “Sokır¹²⁰ Ahmet seni de okutmuş” diyerek bana gücendi. Ruslara da Çinlilere de küfrederek “Bize ikisi de lazım değil. Biz atalarımızdan kalan toprak için can veriyoruz, başka davamız yoktur” dedi. Bu sırada Abdulahat Mahsum anlaşılmadan söz edince daha beter bozulan Latif, “Bu sözleri bırak” diyerek bana döndü ve “Sokır Ahmet’e söyle, bize olmayacak sözler söylemeye son versin” dedi. Daha sonra beni içeri odaya götürüp orada oturan insanlarla “İşte bu Töre’nin ortanca oğlu Asılhan. Sokır bunun da ağzını bağlamış” diye tanıştırdı. Ardından “Urumçi’de ne kadar kalacaksın? Gidene kadar yine gelirsin” dedi ve bize müsaade etti. Geri dönünce konuşulanları Ahmet Efendi’ye ilettim.

Ertesi gün Abdükerim’e beni Urumçi’deki efendilerle görüştürmesini rica ettiğimde, bana hangisiyle görüşmek istediğimi sordu. “Aysabek’le” dedim. Çünkü babamız bu adamdan çok söz ederlerdi.¹²¹ Onun için kendisini giyaben tanıdım; ancak, hiç görmemiştim. Bunun üzerine Abdükerim beni alarak Tursun Baba ve Enverhan Baba’nın bahçeli evine götürdü. Eve girdiğimizde ev tıka basa insan doluydu. Beni törde, yani başköşede oturan Avrupalı giyimli adama tanıttınca, adam bana bakarak başını salladı. Dikkat edince burada oturan adamların değişik boylardan olduğunu anladım. Zira konuşmalar farklı farklı gibiydi. Az sonra evden çıkarken Abdükerim’e bu adamların kim olduğunu sorduğumda bana “O adam Mehemmet Emin Buğra Hazret idi. Aysabek ve Mahsut yok; henüz gelmemişler” cevabını verdi. Bu görüşme bende iyi bir etki bırakmamıştı. Çünkü, Sovyetlerin yardımıyla bunların komünizm yanlıları tarafından halktan tecrit edildiğini, kötü gösterilmiş olduğunu hissettim.

Abdükerimle konuşurken bana İç Çin’e gittiklerinde Cankayşi’yle görüşmelerini şöyle anlattı: “Cankayşi bizimle konuşurken, oğlu da Ahmet Efendi’nin söylediklerini babasına Rusça’dan tercüme ediyordu. Cankayşi’nin sözleri de yine onun tarafından Ahmet Efendi’ye tercüme edilmekteydi. Görüşme sırasında Ahmet Efendi bağımsız olmaktan söz ettiğinde Cankayşi’nin beti benzi atarak

¹²⁰ Sokır: (Türkistan Türkçesi) Doğuştan kör, âmâ. Burada aşağılayıcı bir sıfat olarak kullanılmaktadır.

¹²¹ Babamız “Aysabek ve [İsa Yusuf Alptekin] gibi beş kişi daha olsaydı, Doğu Türkistan’ın kaderi çoktan temelinden değişirdi” derlerdi (K. Ş.).

‘Başı dururken, ayağı mı bağımsız olacak?’¹²² dediğinde, Ahmet Efendi ‘Başımız Doğu Türkistan’dır’ dedi. Bunun üzerine Cankayşi adeta sıtmal gibi titredi. Ne var ki, onun bu halini fark etmeyen Ahmet Efendi, ‘-ki aşağıya bakarak konuşuyordun-’ sözüne devam etti ve görüşme bu tarz sözlerle sona erdi”

Bunları anlatan Abdukerim “Bunlar bize bağımsızlık falan vermez. Ama komünist Çinlilerden ümitli olmak mümkündür” diye konuşmasını bitirdi. Onlara epey bir meyilli olduğu anlaşıyordu. Ancak, İç Çin’e gidip geldikten sonra onlar da yaşam tarzlarını değiştirerek ev yaptırmak gibi dünyevi işlerle meşgul olur olmuşlardı. Şiho’dan bir iki kez benzin getirip baya iyi para kazandılar ve Gulca’daki evlerini imar ettiler. Bu işi, yani benzin ticaretini Abdukerim’e ben tavsiye etmiştim.

O yıl Urumçi’de bir teşkilat kurulmuştu. Nuriddinbek ve Muhiddin Ahun Kanat’ın yanısıra benim tanımadığım birkaç kişinin daha mensup olduğu teşkilatın amacı komünizm yanlılarına karşı mücadele idi. Bu hareketin başında Gomindan askeri oluşumunun Urumçi sorumlusu Şo Şıcan varmış. Muhiddin Kanat bana listeyi göstererek, ısrarla benim de katılmamı istedi; ama ben razı olmadım. Sonradan Urumçi’deki bu teşkilat açığa çıkınca, Muhiddin Ahun da kaçarak Gulca’ya geldi. Nuriddinbek’i de döve döve Urumçi’de hapsedmişler; Ahmet Efendi kurtarmış. Abdukerim Gulca’ya geldiğinde bunları kızarak anlattı ve “Muhiddin Kanat’ı ne yapmak gerek? Onu her an hapse atabilirler. Onun için Muhiddin Kanat’ın tayinini Kuçar’a çıkaralım. Daha sonra kendi başına yolunu bulur da başka tarafa geçer. Bunu ona kendi ağzınızdan siz söyleyin” diyerek Urumçi’ye gitti. Bunun üzerine Muhiddin Ahun da Yulduz üzerinden önce Kuçar’a, sonra da oradan başka bir yere geçti.

1945 yılındaki Bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti hükümeti zamanında bir Gençlik Teşkilatı kurulmuştu. Bunun adını Gençler İttifakı olarak değiştirip, başında Ahmet Efendi olmak üzere yeniden işe başlamışlar. Teşkilat birkaç vilayete yayılmakla birlikte, Ahmet Efendi’nin yürüttüğü faaliyetlerin halk kitleleri üzerindeki etkisi azdı. Çünkü bunlar Sovyet düzenbazları tarafından çeşitli yollarla millete kötü olarak tanıtılmışlardı. Bunlara yüklenen suç, “Pantürkist” olmaktı. Bu kavramı Doğu Türkistan halkının gözünde en korkunç, en kötü kavram haline getirdiler. Bu, Sovyet konsoloslğunun komünizm yanlılarına verdiği görevlerden biriydi. Zira o günlerde bütün işler Sovyet vatandaşlarının eline geçmişti ve bunları kendi bölgelerindeki Sovyet konsoloslğu yönetirdi. Rahmetli ağabeyimin anlattığına göre, Şiho’daki Askeri Lojistik’a ve diğer askeri birliklere form dağıtmış ve herkesi bir gün içerisinde Sovyet vatandaşı yapmışlar. İşte yine o vakitlerde Kaşgar ve başka şehirlerde dahi yerli halktan pek çok kişi, mesela Kaşgarlı Abdukerimhan Mahsum gibiler, Sovyet vatandaşı olmuştu. Gulca’dan

¹²² Cankayşi “baş” derken, o günlerde Sovyet Rusya hükümetine bağlı olan Batı Türkistan’ı, yani Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kast etmektedir (K. Ş.).

Hakimbek ve Musabayev, bütün çoluk çocukları, sülaleleriyle birlikte grajdan¹²³ olanlar arasındaydı. Üç vilayetteki bütün ticaret işleri, 1946 yılından başlayarak Grajdanlar Cemiyeti'nin eline geçti. Urumçı'den Doğu Türkistan'ın güneyine kadar olan bütün bölgelerdeki ticaret ise Talat Musabayev tarafından ele geçirildi. Bunlar, Doğu Türkistan'da üretilen yerli mallarını gece gündüz demeden Sovyet sınırına taşıyarak zenginleştiler. Ağabeyimin söylediğine bakılırsa başkaları da bunlar sayesinde fayda görmüş, fabrikalarını da geri almışlardı.

Yukarıda sözünü ettiğimiz “grajdan” olma faaliyetleri babamızdan sonra başlamıştı. Bizim ailemizden de ağabeyimin yanısıra Şiho'daki Askeri Lojistik'ta çalışanların ellerine, Sovyet grajdanı olduklarını söyleyerek kızıl pasaportlar tutuşturdular. Böylece ağabeyim de ailesiyle birlikte Sovyet grajdanı oluvermişti. Beni de değişik yollarla grajdan yapmaya çalışmalarına rağmen, ben olmadım. Ne var ki, Doğu Türkistan Cumhuriyeti hükümet üyeleri bile gelecek endişesinden kurtulabilmek için grajdan olmayı düşünüyorlardı. Sovyet gazeteleri her gün devamlı olarak, İran'ın işgali altındaki Azerbaycan'ı da bizim gibi aldatıp sattıktan sonra Sovyetlerle bir antlaşma imzalayarak birbirlerinin iç işlerine karışmayacaklarını bildirdiğini, İran hükümetinin bundan sonra ihtilalcileri kırıp geçirdiğini biri on yaparak yazıyordu. İşte insanları bu kötü niyetli propagandalarla paniğe düşürdüler ve kendi amaçlarına ulaşmak için yerli halktan çoklarını grajdan yaptılar.

Bir gün Muhammetcan Mahsum Eke'nin yanına giderek “Böyle şey nasıl olur? Yerli halktan pek çok kişinin, hatta hükümet üyelerinin grajdan olduğunu duydum” dediğimde, o da bana “Ne yapalım Asılhan. Aksi halde Çinliler bizi kurşuna dizer. Onun için bunların eteğine yapışmaktan başka şansımız yok” diye cevap verdi. Geriye kalan halkın ise, uyduruk film senaryolarına benzer propagandalardan anası ağlamıştı. Üstüne üstlük konsolosluk kurumu işlerini rüşvetle görüyordu ve rüşvet vermeden hiçbir iş, yani hiçbir resmi işlem bitirilemiyordu. Bundan dolayı, evini barkını satarak yola çıkmaya niyetlenen çoğu kişi battı. Rüşvet almak için “Bu yıl olmaz” diyor, ancak rüşveti aldıktan sonra işlemleri hallediyorlardı. Rüşvet meselesi özellikle Kazak halkını mahvetti. Sovyet hükümeti, grajdanlık konusunda müthiş hileler yürütüp, Sovyet pasaportu olanlara her türlü imtiyazı tanımak ve her türlü makamı bahşetmek suretiyle bütün Doğu Türkistan'dan pek çok insanı kendisine çekmişti. Yine de Ahmet Efendi o günlerde Doğu Türkistan namına iş yürütüyordu. Çünkü Türk boylarındaki istiklal ruhu hala epey kuvvetli olup, emir komuta zinciri de bu ruhu taşıyordu. Zira babamı haince kaçırdıklarında buna ilk tepkiyi Altay'daki Osman Batur göstermiş, kendi başına zamanın siyasetine baş kaldırmıştı. Bundan tedirgin olan düşmanlar, Gulca havalisindeki Kazak alaylarına başka bir gözle bakmaya başladı. Bu günlerde Şiho taraflarında olan Savan valisi Kalıbek Batur, Şiho-Maytağ'a hücum etti; 1947 yılının Haziran ve Ağustos ayları arasında verilen çetin savaştan sonra

¹²³ Grajdan: (Rusça) Vatandaş. “Grajdanin” sözcüğünün yaygın telaffuzu olup, burada Sovyetler Birliği vatandaşı anlamında kullanılmaktadır.

ele geçirdiği ganimetlerle birlikte dağlara çıktı. Bir iki yıl bu şekilde karşı koymaya devam eden Kalıbek Batur, sonra komünist Çinliler Urumçi'ye gelince Doğu Türkistan'ın güneyine geçip bu sefer Kümüş Tağ adındaki dağa çıkmış. Burada da azatlık için mücadele vererek, nihayet 50'li yıllardan Hindistan'a, oradan da Türkiye'ye geçmiş. Bu adam, babamızın en güvendiği serdengeçtilerindendi. Kazak Türkleri arasında yetişen, zamanın aydın insanlarından biriydi ve hizmetlerinden dolayı "Doğu Türkistan Halk Kahramanı" unvanını almıştı. Hayattaysa ömrü uzun olsun; bu dünyadan göçmüş ise Allah rahmet eylesin!

O günlerde benim peşime de casuslar takılmıştı. Bu arada, zamanın iş bilir girişimcilerinden sayılan Asadulla Eke isimli bir adam, benim ticaret işlerindeki merakımı fark edince beni evine davet ederek "Sizinle ticari bir şirket olsak nasıl olur?" dedi; "İşimiz yürürse İli Nehri üzerine bir köprü yaptırmak gibi hayır işleri gerçekleştirir, bu şekilde Doğu Türkistan halkına hizmet etmiş oluruz" diyerek beni ikna etti ve ikimiz ortak olduk. Böylece 1950 yılının başlarında Şangay'a gittiğimde bütün ticaretin Doğu Türkistanlılara kaldığını, yabancı birilerinin olmadığını gördüm. Arada sırada siyasi kaçaklara da rastlanıyordu. Günün birinde Beijing'e (Pekin'e) vekil olarak varanlardan birkaçı kaldığım "Dadung Padang"a beni arayarak geldiler. Bunlar Gulcalı Mahmutcan Ahun Halfet ile oğlu Abdulla Mahsun ve Urumçi'den ünlü Abdülkadir Damla'nın oğlu Abdülaziz Mahsum'du. Bu iki Mahsum birbirlerinden hoşlanmazlarmış. Öyle ki, konuşma sırasında Abdulla Mahsum, diğer Mahsum'u kast ederek "Bu aptalın sözüne kulak vermemeyin" dedi. Abdülaziz Mahsum'u bir dava adamı, yani yurtsever biri olarak işitmiştim. Kendisinden hal hatır sorup "Nerelerden geliyorsunuz?" dediğimde başındaki şapkeyi gösteren Abdülaziz Mahsum "Biz böyle bir milletiz; nereye gidersek işte böyle moda olanı giyer geliriz. Bunu Macûsi¹²⁴ giydirdi" diyerek gülümsedi. Bunlarla birlikte Tibetliler de yolculuk etmiş. Onlar da Macûsi modasını giyiyorlarmış. Bundan sonra kara kara "Halkımız bu tefrika belasından ne zaman kurtulacak" diye düşündüm; bir sonuca varamadım. Tekrar kendi işlerimle meşgul olmaya başladım. Demek, hangi millette gaye birliği yoksa, o millet için özgürlük de olmuyormuş. Demek, iki Mahsum ittifak etmedikçe onlar için de özgürlük olmazmış. İki Mahsum bile ittifak etmiyorsa, Doğu Türkistan nasıl özgür olabilir diyerek düşüncelere battım.

Komünist Çinliler, Şangay'da olduğu gibi tüm Çin genelinde tüccarlara geniş imkanlar tanıyıp, ticaret sayesinde bütün halkı oyalıyorlardı. Kuvvetlerini artırdıklarında ise "sınıf mücadelesi" dedikleri belayı başlatarak, insanları her gün hapislere tıkar oldular. Bazılarını "Kan borcun var" diyerek açıktan açığa kurşuna diziyorlardı. Sahtekar Çin, bize ise "Siz Şingcanlısınız"¹²⁵ diyerek ufak tefek imtiyazlar veriyor, böylece bizleri tedirgin etmemeye çalışıyordu. Böylece işlerimizi

¹²⁴ Macûsi: Kızıl Çin'in kurucusu Mao Zedung isminin Çince telaffuzu olup, "Başkan Mao" anlamına gelir.

¹²⁵ Şingcan: Çinlilerin Doğu Türkistan'a verdikleri ad olup, "Yeni sınır", "Yeni yer" gibi anlamlara gelir.

bitirip malları Urumçi'ye gönderdikten sonra Lancu'ya geldiğimizde, buranın Şangay'dan daha kötü olduğunu gördük. Tam buradan ayrılmak üzereyken, Gulca'dan gelenler arasında beni tanıyan Şamuhit yanıma geldi ve "Siz şimdilik memlekete gitmeyedurun. Bugünlerde orada da hapsetme işleri başladı" haberini verdi. Bunun üzerine ben burada kaldım ve adamım Burhan Ali Urumçi'ye gitti.

Babamızı kaçırmalarının ardından, "Alihan Töre'yi geri istiyoruz" diyerek başkaldıranlardan ilki Altay'da Osman Batur'du. Çünkü onun gayesi babamızla bir-di. Osman Batur, 1945 yılının Nisan ayında elçi olarak güvendiği adamlarından Hanapiya ve Şemşi'yi babamıza göndermişti. Onlar geldikten sonra iki aydan fazla babamızın yanında kalmış, bütün iç ve dış faaliyetleri öğrenince babamızın maksatlarıyla Osman Batur'un kilerin aynı olduğuna kesin bir kanaat kesp ederek memleketlerine geri dönmüşlerdi. İşte o günlerde Sovyet konsolosluğunun hain faaliyetleri sonucu ortaya çıkan anlaşmazlıklar sonrasında, babamızı kaçırp yok etmek istediler. Ne var ki netice, başta konsolosluk olmak üzere, komünizm yanlılarının düşündükleri gibi olmadı. Başlarında Osman Batur'un bulunduğu Altay halkı, babamızı ısrarla geri istedi. Bu şekilde tekrar Doğu Türkistan gayesine başvurmak zorunda kalınmış oldu. Bu konuda ağabeyim rahmetlinin hatıralarına müracaat edelim:

"14 Haziranda, Kasımcın Kamberi ve güneyli birkaç ahun, Hakimbek'ten kaçarak Gulca'dan Şiho'ya geldiler. Babamın başına gelenleri onlardan dinledim. Ayın 15'inde yol açılınca, onları sınırdan geçirdim. Urumçi'den ilk olarak ayın 17'sinde Ahmet Efendi'ler geçti. Bana epey moral vermeye çalışarak 'Şimdilik Gulca'ya gitmeyin; cahil adamlar çok. Ben size yardım edeceğim. İmkan olursa geri dönüşte Asilhan'ı Urumçi'ye beraberimde götürürüm. Şu anda Çinlilerle birlikte hareket etmek zorundayız. Askeri Lojistik'ta mesele çıkması halinde doğru-dan doğruya benimle temasa geçiniz" gibi sözler söyledi. O günkü anlaşmalara göre, birliklerin Urumçi üzerinden sağlanması gerekiyordu.

25 Haziranda General İshakbek, Taşkorgan'da olduğunu söyleyerek Şiho'ya geldi. Bana babam hakkında sıcak sözler söyleyip, ardından beraberce Altay'a gitmeyi teklif etti. 'Yolda bir fatiha okumak için Şerifhan Töre'nin Kubuk Savr'daki köyüne uğrayacağız. İki tane yambu bulunuz' dedi. Yola çıktık. Yol üzerinde bize sarışın bir iblis¹²⁶ katıldı. Kubuk'a varıp, Kubuk Süvari Alayı kumandanı Yusufhan'dan iki adet sokum kısırak, iki adet de deve alarak Kazakların adetine göre at koşturduk. Daha sonra "bawırım bawırım"¹²⁷ diyerek sureten ağıt yakıldı, dualar edildi ve Kuran okundu. Şerifhan Töre'yi Duben hapsetmiş ve sonra da öldürmüş. Ardından bu iblisler Şerifhan'ın küçük kardeşi Zekihan'ı da ustaca aldatılar ve onu da alarak Altay'a gittik. Burada Sovyetlerin Altay Konsolosluğu, Altay Kazaklarının nüfuzlu adamlarını iki kere davet ederek, onlara ziyafet verdi ve ihanatlarda bulundu. Sonrasında İshakbek de büyük bir ziyafet düzenleyerek,

¹²⁶ Sovyetlerin adamı olan bir Rus'tan söz ediliyor (K.Ş.).

¹²⁷ Kazak Türkçesinde "Ah kardeşim, vah kardeşim" anlamına gelir.

Delilhan'a general, Zekihan'a ise albay rütbesi vererek üniformalarını giydirdi. Diğer Kazak görevlilere de Doğu Türkistan hükümeti adına mükafatlar takdim etti. Bu ziyafete Osman Batur'u da getirmek için çok uğraşıp, bunun için şoförüyle birlikte bir otomobil ile bazı nadide hediyeleri kendisine göndermek üzere hazır etti. Ama o gelmedi... Bunun üzerine İshakbek bana "Osman Batur'a gidiyoruz; siz de geleceksiniz" dedi. Lakin gitme vakit geldiğinde fikrini değiştiriverdi; ben de gidememiş oldum. Geri döndüğünde "Sizi bırakmakla iyi etmemişiz. Osman sizinle konuşmak istiyormuş" diye konuştu. O günlerde Altaylı Canımhan Hacı, Kadı Vang ve Latif adlı boy başkanlarını alıp Urumçi'ye götürmüşler. Bunların Altay'la sürekli olarak bağlantıları bulunuyormuş. Osman Batur, Altay Valisi olmasına rağmen, bunlarla birlikte gitmeyip, Delilhan gibilere de itimat etmediği için, güvendiği adamlarıyla birlikte dağlara çıkmış. "Alihan Töre'yi alıp götürmüşler. Biz sizlere de güvenemeyiz" diyerek İshakbek'e pek de iyi muamele etmemiş.

Bütün bu durum yetmiyormuş gibi, Sovyet madencileri tarafından bunların atalarından kendilerine miras kalan Köktokay Çingil yöresinden çıkarılan yer altı zenginlikleri, yüzlerce kamyonla Sovyetlere taşınmaya başlandı. O günlerde Altay'da Delilhan'ın kumandasında iki Kazak süvari alayı vardı ve bunlardan biri Sarısubma'nın merkezinde, diğeri ise Köktokay Çingil'de mevzilenmişti. Osman, Köktokay Çingil'deki Sovyetlilerden birkaçını öldürerek Altay Şehrine doğru yol alır. Üç vilayete bağlı birlikler karşı koymazlar ve kendisine katılırlar. Köktokay Çingil'deki subaylardan bir kısmı ayrılır ve Kızıl Moğolistan'a kaçar. General Delilhan da şehirdeki bazı subaylarıyla birlikte eversiz atlara binmek suretiyle kaçar ve Zaysan sınır kapısından Sovyet tarafına geçer. Karargahta bulunan General Polinov, General Macarov ve birkaç Sovyet müşaviri Altay'daki konsolosluğa sığınır. O sıralarda Yusufhan'ın Kubuk'ta duran süvari alaylarını Osman Batur'a karşı savaşa sokarlar. Bunlar, Gulca ve Tarbagatay Kazaklarından oluşan alaylardır. Onlardan bir kısmı dahi Osman Batur'a katılınca diğerleri Kubuk'a çekilirler. Aliyev, Tarbagatay, Çöçek'te bulunan Uygur alayıyla Altay üzerine yürüyüp, Kubuk'a gelinceye kadar yolda rastladığı masum Kazaklardan çoğunu vurarak öldürür. Burada geriye çekilmekte olan Kazaklarla araları bozulur. Aliyev'e katılma emri verilmiş olmasına rağmen, Kazak birlikleri buna boyun eğmezler. İrtiş'i geçmek için faydalanılan telli gemiler Osman'ın adamlarının eline geçer ve Kubuk sınırına değin gelirler. Bu sırada Osman Batur Altay'daki hakimiyetini korumaktadır. Birkaç kişi atların kuyruklarına bağlanmak suretiyle öldürülür. Ardından askerler Bahtı sınır kapısından Çöçek'e geçerler. Çöçek'te yığınak yapılarak Sovyetlerin yardımıyla karşı saldırıya geçilir ve Osman Batur üç vilayet sınırından geri püskürtülür.

Bu iblislerin, yani barbar Sovyetlerin yaptıkları vahşilikler yüzünden birkaç bin insanın kanı dökülmüş, Altay halkının huzurla devam ettiği hayatı yerle bir olarak, bütün vilayet açlık ve bulaşıcı hastalıklara duçar olmuştur. Bu barbar işgalciler, ganimet olarak aldıkları canlı veya cansız mallar ile yer altı zenginliklerini yine binlerce kamyonla doldurarak gece gündüz taşımaya başlamışlardı. İşte

bütün bunların neticesinde Osman da, üç vilayet sınırından geçerek Gobi Çölü'ne çekildi. Şunu da bilmek gerekir ki, Osman Batur, Doğu Türkistan bağımsızlık hareketinin başladığı 1930'lu yıllardan önce de Altay'da Çinli işgalcilere sürekli olarak karşı koymaktaydı. O günlerden beri ne Rus'a, ne de Çin'e teslim olmuş gerçek bir vatanseverdi o... En sonunda kendi çocuklarımızdan, Kızıl Moğolistan'dan ve doğuda Çinli askerlerden oluşan yüz binlerce kişilik ordu tarafından kuşatılan Osman Batur, çemberi yararak geçerken yaralanmış, esir alındıktan sonra 1951 yılının yaz mevsiminde Urumçi'de katledilmiştir. Allah rahmet eylesin... Doğu Türkistan halkı onu hiçbir zaman unutmayacaktır. Ebediyen tarihimizin altın sayfalarında kalacak ve evlatlarımıza örnek olacaktır.

Doğu Türkistan'ın bu üç vilayeti; yani, merkezi Gulca olan İli, merkezi Çöçek olan Tarbagatay ve Altay, ülkenin kuzeyinde yer almaktadır. Asli etnik yapısı Kazak ve Uygur Türklerinden oluşmakta olup, hayvancılık ekonomisi için ilk sırayı tutar. Gulca, Üç Vilayet İhtilali'nin merkezi olup; Başvay, Çöçek; Osman Batur ise Altay valisiydi. Bu üç vilayet, Batı Türkistan'la doğrudan doğruya sınır komşusudur. Altay Vilayeti kuzeyden Kızıl Moğolistan'la sınırdır. Bütün bu vilayetlerde toplam 4 milyon kadar insan yaşardı. Çöçek havalisinde, yani Kubuk taraflarında az çok Kalmuk da vardı. Dörbülcün denilen nahiyede biraz da eski Kırgız uruklarından bulunmaktaydı. Gulca Kazakları Kızay uruğuna, Altay Kazakları ise Kerey uruğuna mensupturlar. Şiho taraflarında yaşayanlar da Kerey uruğuna mensuptur. Altay'dan gelen Çöçek Kızayları, Orta Cüz'e dahildirler. Çünkü bunlar, Hicri 1300¹²⁸ yılında Orta Cüz Kazaklarının Doğu Türkistan'a göç eden üç bolısı¹²⁹ Kızay uruğundandı. Hangi uruktan olurlarsa olsunlar, her biri birer Türk çocuğuydu.”

Sovyet hilekarlarının sistemine göre; Doğu Türkistan azatlık ihtilalini Çinli komünistlere hediye etmek için, artık kendi adamları bile gereksizdi. Bunun için, komünizm yanlıları 1948 yılının yaz mevsiminde Urumçi'den Gulca'ya geri dönüp, Gençler İttifakı'nı kurma işine giriştiler ve Ahmet Efendi'yi başkan, Abdükerim ile Seyfeddin'i ise başkan yardımcısı olarak tayin ettiler. Komünizme güvenmekle hata ettiklerini bilmiyorlardı. Ancak Abdükerim durumu sezmeye başlamıştı. Bir gün gelerek bana “Dostum, boşu boşuna ölüp gideceğe benziyoruz. Onun için bu yaz yaylaya beraber çıkalım. Ben bu yıl çoluk çocuğumla yaylaya Köksala'ya çıkmayı düşünüyorum” dediğinde, kendimin de bu yıl o yaylaya çıkacağım konusunda söz verdim. Ne var ki o, 1949 yılında sözünü ettiği o yaylaya değil, ebedi yaylaya gitti. Allah rahmet eylesin. Yukarıda aktardığımız söz, Abdükerim'in canı gönülden dile getirdiği son arzusuymuş; bunu sonradan anladım.

¹²⁸ Miladi 1882 yılı.

¹²⁹ Bolıs: 1880 yılından itibaren Çarlık Rusyası tarafından Kazak Türklerinin boy sistemine dayalı örfi idarelerinin yerine getirilen, coğrafi esaslara göre taksim edilmiş ülke topraklarının idarecilerine verilen ad. Sözcük, Rusça “volostnoy” sözcüğünün Kazak Türkçesi fonetiğine uyarlanmış halidir.

O vakitlerde Urumçi’de oradan buradan kaçarak gelen her çeşit adam vardı; bunlardan bazıları da aydın sınıftandı. Sovyet düzenbazları bunları da halka kötü olarak göstermiş ve insanlardan tecrit etmişti. Bu tür karalamaları yapabilmek için Sovyetler, antlaşma zamanında kendi adamlarından birkaçını basın dünyasına sokmuştu. Bunlar, Hilem Hudayberdiyev ve diğerleriydi. Urumçi’de bütün basını ele geçirmek suretiyle, Çinli komünistler gelinceye dek Sovyet ideolojisini yaydılar. Sonunda yerlerini Çinlilere teslim ederek Sovyetler Birliğine gittiler ve Taşkent’te yüksek mevkilere yerleşip, bu sefer radyo yoluyla Doğu Türkistan aleyhinde propaganda yapmaya devam ettiler. Bu satılmış hainler, Uygur olsun Özbek olsun, kızıl emperyalist KGB’nin adamlarıdır ve hiçbir vatana da mensup değildirler. 1949 yılında Rus komünistleri makamlarını Çinli komünistlere teslim edince, içlerinde biraz olsun vatan duygusu kalanlar arasından tepkiler yükseldi. Sözgelimi, Gulca Şehri garnizonundan Rahmanov,¹³⁰ Tekes Kazak Alayından İdris, Tokkızırtara’daki savaşçılardan Malik Hacı¹³¹ bunlardandı. Ama bunlar birleşemediler. Çünkü, Rus ile Çinli, nerede bir ihtilal hareketi olduğundan kuşkulanırsa, oradaki halkı vurup kırarak yok ederdi. Mesela, İdris gibi Sarıbulaklı Kazaklardan birçoğu vurularak öldürülmüştü. Kurşuna dizilenler arasında Süydün Sarıbulak vali yardımcısı Davuthan Akalakçı, Doğu Türkistan devlet müfettişi yardımcısı Mukan, Sarıbulak Kazaklarının önde gelenlerinden Ahmet Ali, Eren ve Sarıbulak’tan genç yaşlı bazı masumlar da vardı. Bunları tek kelime ettirmeden, kendi evlerinde vurarak öldürdüler. O vakitlerde Doğu Türkistan’a gelen Çinli komünistlerin içinde Mao Zedung’un en güvendiği kelle kesici cellatlarından Vangeing adında bir vahşi de bulunuyordu. İşte bu vahşi, bin türlü töhmet uyduarak 1949-1950 yılları arasında birçok kişiyi “Pantürkist”, “Panislamist” suçlamasıyla hapse atıp, kellelerini kesmek ve kurşuna dizmek suretiyle öldürdü. Bu cümleden olmak üzere, Mahkambay’ı Sovyet hükümetinin düşmanı olmak, Mesut Efendi’nin Yıldırım ismindeki oğlunu Pantürkist olmak suçuyla; İbrahim Akmoylav, Kurban Taktak, Hasanbek, Adilbek, Abdullacan Noğay gibi bazı adamları ise sırf millete dehşet saçmak için Gulca’nın kuzeyindeki Altunluk Mezar denilen geniş meydana götürerek ve halkı da zorla burada toplayarak, herkesin gözleri önünde kurşuna dizdiler. Bunlardan yalnızca Adilbek’in iki yıl sonra idam edilmesine karar verildi ve Hasanbek ise müebbet hapis cezasına çarptırıldı. Geriye kalanlar ise yok edildiler. Bu düzenbazlar, bu cinayetleri Kazak eyaletinin başkanı Enver Jakulin adına işlemişlerdi. Rahmanov’u, kendisinin köyü olan Çağıstay’dan, Kaynak’tan ve Turfanyüzi’nden aldıkları birkaç masum adamla beraber 1951 yılının güz mevsiminde Vang Kadır’ın Bağına getirdiler. Bütün milleti Bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti zamanında Tuğ Meydanı denilen bu meydana toplayıp, halkın etrafı tank ve makineli tüfeklerle sarılmıştı. Kurşuna dizmek

¹³⁰ Yakup Rahmanoğlu (1924-1951): Doğu Türkistan ordusunun Çinli komünist istilasına karşı teşkilat kurmuş genç subayı.

¹³¹ Malik Hacı: Binbaşı. 1950 Tokkızırtara silahlı ayaklanmasının önderi olup, Kazak Türklerindendir.

üzere meydana getirdiklerinde Rahmanov “Ben ölüyor olsam da, kendi meydanımda azatlık için can veriyorum!” diye bağırdı. Bu sırada vahşiler Rahmanov’u saçından çekerek ağzını kapatmaya çalışırken, o bu cellatların suratına tükürdü. Bu bahadırı ite kaka zorlukla meydanın ortasına getirebildiler ve burada kurşuna dizdiler. Bu olay halk üzerinde derin bir tesir bırakmıştı. Aynı meydanda Rahmanov’un karısına da 12 yıl hapis cezası verdiler. Barbarlar, bunu yaparken 25 yaşındaki Saadet’in hamile olmasına bakmadılar bile. Mertçe ve dimdik duran kadın, mağrur bakışlarıyla adeta nefret kusuyordu. Saadet, ihtilalimizin ilk günlerinden itibaren, Haşır Vahid’in kız kardeşi Rızvangül ile birlikte hemşire olarak birkaç kez muharebelere katılmış ve yaralı askerlere yardım etmişti. Bunlardan birinde Rızvangül şehit düşmüş, Saadet ise boynundan yaralanarak Doğu Türkistan hükümeti tarafından “Kahramanlık” madalyasıyla ödüllendirilmişti. Onu ilk defa babamı aramak üzere Aksu’ya gittiğimde görmüştüm. Babası Şakircan, Özbek Türklerinden olup; Gulcalı tüccarlarla bağlantıları oldukça iyiydi ve sık sık evinde kökçüvere¹³² yapar, bizi ziyafete davet ederdi. Daha sonra Şakircan Gulca’ya göçünce, Doğu Türkistan İhtilali günlerinde Saadet de Rahmanov’la evlendi.

O günlerde sayısız masum insan, vurulup savrulurken yok oldu. Şu anda kaleme alınanlar onlardan hatırdaki kalanlardır. Yukarıda adını zikrettiklerimizden sonra, Albay Abdulgafur’u, Sabir Hocayev’i ve diğerlerini meydanlarda değil, hapis-hanelerde idam etmek suretiyle mahvettiler. Gulca’nın nahiyelerinden Tekes’teki Madi Akalakçı’yı, Kurbanca’nı, Muhammet Niyaz’ı ve diğer önde gelenleri de sağ bırakmadılar. Mukur Cırgalan’dan Darubay Akalakçı’nın küçük kardeşi Canpolat da, beraberinde birkaç iyi adamla birlikte kurşuna dizildi. Künes, Kaş ve Böritala’da vurularak öldürülenlerin haddi hesabı yoktu. Süydün ile Kura’dan sakçı idaresi amiri Ababekir, Toksunbay’ın küçük kardeşi Muhammet Hacı, Çılpanza valisi Mahmut Hacı gibi isimler de, sorgusuz sualsiz idam edilenler arasındaydı. Gulca’nın köylerinden Masum Şangyo, Celilyezi’den Tursun Palvan ile çocuklarından Ahmetcan ve diğerleri, zamanında İli Nehri’nin güneyinin korunması görevini yerine getiren Mançu kabilelerinin Sibo urüğundan Altı Somul vali yardımcısı Çan Bahşı gibi birçok iyi insan dahi mahvoluştan nasiplerini aldılar. Bu vahşiler, böylece sırtlarını zorbalığa dayayarak yalandan temel alan ideolojilerini hayata geçirmiş oldular.

O yıl İç Çin Beycing’den, yani Pekin’den Mao Zedung’un sağ kolları olan birkaç danışmanı geldi. Bu münasebetle yüreklerindeki bütün düşünceleri halka izhar eylediler(!). Bu iblisler bunu yapmak için “Uygur, Kazak, Kırgız herkesi kulübe davet ediyoruz” diye bir ilan çıkararak, halkı bir yerde topladılar. Gittiğimizde, hapishanede olan başta Halfem Hazret olmak üzere bütün din adamlarının, sarıklarını sardırarak kulüp salonunun ön sıralarına oturtmuş olduklarını gördük. Bu-

¹³² Kökçüvere: İçine etin yanısıra nane ve ıspanak gibi birtakım sebzelerin de konulduğu bir çeşit Türkistan mantısı.

nu gören halk kendini özgürmüş gibi hissetti. Sonrasında sahneye sahte gülümsemelerle bir iki Çinli çıkararak, kendilerinin Beycing'den geldiklerini söylediler ve “Bizler buralarda doğru veya yanlış bütün işleri denetleyecek, adaleti tesis edeceğiz” dediler. Böyle konuşarak, gökten düşmüşlercesine sanki burada olup biten hiçbir şeyden haberleri yokmuş gibi davranıyorlardı. Bin bir hileye dayanan yalancılardan biri sözü alarak “Ben buraya gelince bir araştırma yaptım; halkın yüzde 99'u İslam dinine inanırmış. Öyleyse bunlar Panislamist olmaz da ne olur?” diye konuştu. Bunun üzerine nefret duyguları kabaran halkın öfkesini başkalarına yönlendirmek ve kendilerini aklamak amacıyla bir saat boyunca heyecanla milletin hoşuna gidecek sözler söyledi ve “Bizim yolumuza aykırı işler yapan solcu gruplar, bunların hesabını hükümet karşısında vereceklerdir” dedi. Bunu söylediğinde salonda oturanlar oturdukları yerde kıpırdayıp, birbirlerine manalı manalı baktılar; zavallı halk galiba kurtarıcılarının geldiği gibi güzel düşüncelere, güzel ümitlere kapılıverdi. Topluluk, yeniden dünyaya gelmiş gibi sevinç içinde dağıldı.

İşte bu günlerde Sovyetler, kendi vatandaşlığına geçirme işlemlerini tekrar başlattı ve sınır kapılarını ardına kadar açarak insanları ülkesine geçirir oldu. Bu koldan rahatsız olan Çin hükümetine güven telkin etmek amacıyla ise sınırı geçen yüzlerce kader kurbanını toplayıp Çin'e teslim etti. Sovyetler daha sonradan, yani 1962'de yine haince davranarak halka kendi lehine bir gösteri bile düzenletmiştir. O gün göstericiler toplu halde eyalet parti komitesine gittiklerinde, binlercesi Çinlilerin makineli tüfeklerinden çıkan kurşunlarla öldürüldü. Ölenleri, gecenin karanlığında beşer onar kişilik desteler halinde tellerle bağlayarak İli Nehrine attılar. Sonra da bu korkunç katliamın kokusunun yayılmasını önlemek için üzerini örttüler. Bu facia bir Mayıs günü gerçekleşmiştir ve “29 Mayıs Faciası” olarak anılır.

Çin komünistleri 1950 yılına kadar astığını astı kestğini kesti. Daha sonra ise halkı aldatmak için herkesin dilediğince ticaret yapabileceğini söylediler, bunun için gerekli şartları sağladılar ve her yerden her yere ticaret yapmayı serbest hale getirdiler. İşte bundan sonra bütün millet, başka hiçbir şey düşünmeksizin para kazanma hevesiyle oradan oraya koştu. Bu durumdan faydalanan komünistler mevkiilerini güçlendirmişlerdi. Halk gece gündüz yemeden içmeden mal yığarak ekonomiyi zenginleştirdi. Daha sonra tekrardan yalana başvuran Çin hükümeti, “Üç'e Karşı Mücadele”, “Beş'e Karşı Mücadele” [kampanya] safsatlarıyla 1953 yılında milleti birbirine düşürdü ve bütün mal varlıklarını çekip ellerinden aldı. İşte bu günlerde pek çok insan, zulüm ve iftiralara dayanamayarak intihar etti. Geriye kalanları ise Çinliler öldürdü. Yine o sıralarda tüccarlardan birkaç binini zorla Gulca vilayetin Künes nahiyesinde bulunan “Temirlik” adındaki maden ocağına götürüp çalışmaya zorladıklarında, maden ocağı çöktü ve bütün çalışanlar toprak altında kaldı. Buna benzer olaylar kömür ve bakır ocaklarında da gerçekleşince, nice insanlar ocakların çökmesi sonucunda hayatını kaybetti. Demir ocağının çöktüğü açığa çıkınca, sözde adalet pek de umurlarındaymış gibi, göçük

altında kalanların ailelerine 6'şar Yuan¹³³ para verdiler. Böylesine barbarlıklar altına imza atan pis komünist Çinliler, Doğu Türkistan'ı adam başına 6 Yuan fiyat biçerek işgal etmişlerdi.

Diğer bir faciayı ise 1952 yılında yaşadık. O yıl çocuklarıma ameliyat yaptırmak için Tanzın'a gitmiştim. Ayrıca, yolunu yordamını bulabilirsem buradan başka bir memlekete geçmek gibi bir niyetim de vardı. Çünkü Sovyet konsolosluğu grajdan olmadığım için değişik yollarla bana engel oluyordu. Bu arada hastalarımın tedavisi için Tanzın'da bir yıldan fazla kalmam icap etti. Günün birinde yurttaşlarla birlikte bir yerde otururken, Aziz Kâri isimli bir hemşerimiz elinde "Şingcan" Gazetesiyle gelerek "Şu gazetede ki makaleye bir kulak salar mısınız; Seyfeddin denilen bir gey¹³⁴ yazmış" dedi ve okumaya başladı: "Bazı bozuk unsurlar, Şingcan halkı asimle olup gidecek diye sözde kendilerince kaygılanıyorlar. Asimle olursa ne olmuş? Marksizm'de millet diye bir şey yok. Bu konuda Lenin ve Stalin böyle demiş; Macûsi de böyle buyurmuş".

Gazetenin bütün sayfaları bu tür sözlerle doluydu. Bu sırada hemşerilerden bazıları bunun yukarıdan gelen emirle zorla yazdırılmış olduğunu, bazıları ise bu vatan haininin kendi makamını korumak için yazıyı kendi isteğiyle yazdığını söyledi. O gün çok üzgün olarak dağıldık.

Öncekiler Çin'e hizmet edenlere "vang" unvanını verir, öyle çalıştırırlardı. Bu imansızlara ne vermişlerdi? Hiç fark etmez; hepsine lanet olsun! Bunlar, mübarek "Vatan sevgisi imandandır" hadis-i şerifine binaen "İmansızların önde gidenleri" sıfatıyla, gelecek nesillerin hafızasında yerlerini aldılar bile.

*Vicdansızda insaniyet tıyğu bolmas,
Vatan için korkinçli imansizlik.
Şunin için unda "vatan, millet" bolmas,
Düşmenlerge bundan artık yardım bolmas.*

*Vicdansızda insaniyet duygusu olmaz,
Vatan için korkunçtur imansızlık.
Onun için onda "vatan, millet" olmaz,
Düşmanlara bundan fazla yardım olmaz.*

Babamız 13 Haziran 1946 tarihinde aldatılarak kaçırılınca onu da yok etmek istemişlerdi. Ama Tanrı'm buna izin vermedi. Öyle ki, babamız kaçırıldıktan sonra Sovyet konsolosluğu baş katibi, Abdurauf Mahsum ve Muhammetcan Mahsum'a "Alihan artık yok. Siz geriye kalanlar, kendi siyasetinize bakın" diye adeta talimat vermişti. Abdurauf Mahsum bana bundan biraz bahsetmişti, ama onun söyledikleri olmadı. Çünkü Altay'da çıkan kargaşalıklar sebebiyle babamıza olan tavırlarını değiştirmeye, onu öldürmeden tutmaya mecbur kalmışlardı. Babamızı Özbekistan'ın Taşkent şehrinin yabancı ülkelerden gelenlerin kaldığı semti olan Dörmen Bağ'da gözetim altında tuttular. Etrafa onun "İran'dan gelen bi-

¹³³ Yuan: Çin'in para birimi.

¹³⁴ Guy: (Çince) Şeytan; salak.

risi; İran konsolosu” olduğu bilgisini yayarak, evinin çevresine muhafızlar yerleştirdiler ve onu bu şekilde kontrolde bulundurdular. Bütün bunlarla yetinmeyen Sovyetler, Özbekistan KGB’sine bile güvenmeyerek Moskova’dan Uçevatkin adlı özel bir yetkili getirdi ve onu Özbekistan Komünist Partisi merkez teşkilatına yerleştirdi. Moskova, gözetimini işte bu adam yoluyla sürdürdü.

“*Ve mekerû ve mekerûllah, vallâhu hayrul mâkirîn*”¹³⁵

Hakk’ı gören, Hakk’ı bilen, Hak yolunun başçısı,

Bil Muhammed Mustafa’dır, ol Huda’nın elçisi,

Kim buna karşı dursa, el içinde rüsvâ-yı şermendedir.

SON

¹³⁵ Tuzak kurdular; ama Allah onların tuzaklarını boşa çıkardı. Çünkü Allah, tuzak kuranların tümünün üstündedir (Kuran-ı Kerim, Al-i İmran suresi, 54. ayet).

